SAMLADE SKRIFTER

AV

AUGUST STRINDBERG

ADERTONDE DELEN

TJÄNSTEKVINNANS SON

FÖRRA BANDET

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

TJÄNSTEKVINNANS SON

AV

AUGUST STRINDBERG

FÖRRA BANDET

TJÄNSTEKVINNANS SON
JÄSNINGSTIDEN

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1920

TJÄNSTEKVINNANS SON

EN SJÄLS UTVECKLINGSHISTORIA

(1849—1867)

1.

Rädd och hungrig.

Fyrtiotalet hade gått ut. Tredje ståndet, som genom 1792 års revolution tillkämpat sig en del av människans rättigheter, hade nu blivit påmint om att det fanns ett fjärde och ett femte, som ville fram. Svenska bourgeoisien, som hjälpt Gustav III att göra den kungliga revolten, hade längesedan recipierat i överklassen under förre jakobinen Bernadottes stormästarskap och hjälpt till att motväga adels- och ämbetsmannaståndet, vilka Carl Johan med sina underklassinstinkter hatade och vördade. Efter 48 års konvulsioner togs rörelsen om händer av den upplyste despoten Oscar I, vilken insett evolutionens omotståndlighet och därför ville passa på tillfället att få äran av reformernas genomförande. Han binder vid sig borgerskapet genom näringsfrihet och frihandel, med vissa inskränkningar naturligtvis, upptäcker kvinnans makt och beviljar systrar lika arvsrätt med bröder, utan att samtidigt lätta brödernas bördor såsom blivande familjeförsörjare. I borgarståndet finner hans regering sitt stöd gentemot adeln med Hartmansdorff och emot prästerskapet, vilka utgöra oppositionen.

Ännu vilar samhället på klasser, tämligen naturliga grupper efter yrken och sysselsättningar, vilka

hållas i schack mot varandra. Detta system upprätthåller en viss skenbar demokratiskhet, åtminstone i de högre klasserna. Man har ännu icke upptäckt de gemensamma intressen, som sammanhålla de övre ringarne, och ännu finnes ej den nya slagordningen, fylkad efter över- och underklass.

Därför finnes ännu inga särskilda kvarter i staden, där överklassen bebor hela huset, avsöndrat genom höga hyror, fina uppgångar och stränga portvakter. Därför är huset vid Klara kyrkogård, oaktat dess fördelaktiga läge och höga taxering, ännu de första åren av femtitalet en ganska demokratisk familistér. Byggnaden bildar en fyrkant omkring en gård. Längan åt gatan bebos på nedra botten av baronen, en trappa upp av generalen, två trappor upp av justitierådet, som är husvärd, tre trappor upp av kryddkrämaren, och fyra trappor upp av salig Carl Johans pensionerade köksmästare. I vänstra gårdsflygeln bor snickaren, vicevärden, som är en fattiglapp; i den andra flygeln bor läderhandlaren och ett par änkor; i den tredje flygeln bor kopplerskan med sina flickor.

Tre trappor upp i stora byggningen vaknade kryddkrämarens och tjänstekvinnans son till självmedvetande och medvetande om livet och dess plikter. Hans första förnimmelser så som han sedan erinrat sig dem, voro fruktan och hunger. Han var mörkrädd, strykrädd, rädd för att göra alla till olags, rädd att falla, stöta sig, gå i vägen. Han var rädd för brödernas nävar, pigornas luggar, mormors snubbor, mors ris och fars rotting. Han var rädd för generalens kalfaktor, som stod ner i farstun med pickelhuva och fascinkniv, rädd för vicevärden, när han

lekte vid soplåren på gården, rädd för justitierådet, som var värd. Över honom maktägande med privilegier, från brödernas ålderspriviiegier upp till fadrens högsta domstol, över vilken dock stod vicevärden som luggades och alltid hotade med värden, vilken mest var osynlig, emedan han bodde på landet och kanske därför var den mest fruktade. Men över dem alla, till och med över kalfaktorn med pickelhuvan, stod generalen, mest dock när han gick ut i uniform, med trekantig hatt och plumager. Barnet visste ej hur en kung såg ut, men han visste att generalen gick opp till kungen. Pigorna brukade också tala om sagor om kungen och visade kungens markatta. Modren brukade även förestava aftonbönen till Gud, men något redigt begrepp om Gud kunde han ej få, men han måste nödvändigt stå högre än kungen.

Denna fruktan var troligen ej något egendomligt för barnet, såvida icke de stormar, som övergått föräldrarne under det han bars i moderlivet, haft något särskilt inflytande på honom. Och det hade stormat betydligt. Tre barn voro födda före äktenskapet, och Johan föddes först i början av vigseltiden. Han var troligen icke något önskebarn, aldra minst som konkurs föregått hans födelse, så att han kom till världen i ett skövlat, förr välmående bo, där nu endast fanns säng, bord och ett par stolar. Farbrodern var död i samma tid och han hade slutat som fadrens fiende, därför att fadren ej ville bryta sin fria förbindelse. Fadren älskade denna kvinna och han bröt icke bandet, utan knöt det för livet.

Fadren var en sluten natur och kanske därför en kraftig vilja. Han var aristokrat av börd och av uppfostran. Det fanns en gammal släkttavla, som

visade adlig ätt från 1600-talet. Sedan hade fäderna varit präster, hela fädernet från Jämtland, med Nordmanna- och kanske Finnblod. På vägen var det uppblandat. Fadrens mor var av tysk börd från snickarfamilj. Fadrens far var kryddkrämare i Stockholm, chef för borgerskapets infanteri och hög frimurare samt Carl Johans-dyrkare. (Om det var fransmannen, marskalken eller Napoleons vän som dyrkades, är ännu icke utrett.) Johans mor var fattig skräddardotter, av en styvfar utsatt i livet såsom piga, sedan som värdshusflicka, i vilken ställning hon upptäcktes av Johans far. Hon var demokrat av instinkt, men såg upp till sin man, därför att han var av »god familj», och hon älskade honom,. om såsom räddare, make eller familjeförsörjare, det vet man icke, och sådant är svårt att konstruera ut.

Fadren kallade drängen och dalkullan du, samt titulerades av pigorna patron. Han hade icke övergått till de missnöjda oaktat sina nederlag, utan förskansade sig genom religiös resignation: det var så Guds vilja; och genom att isolera sig i sitt hem. Dessutom behöll han alltid ett hopp att kunna höja sig.

Men han var aristokrat i botten, ända in i sina vanor. Hans ansikte hade tagit en förnoblad typ; orakat, finhyllt, med håret som Louis-Philippe. Därtill bar han glasögon, klädde sig alltid fint och älskade rent linne. Drängen, som borstade hans stövlar, var ålagd att bära vantar under proceduren, ty hans händer ansågos vara för smutsiga att få stickas in i patrons stövlar.

Modren fortfor att vara demokrat i sitt innersta. Hon var alltid enkelt men rent klädd. Barnen skulle alltid vara hela och rena, men icke mer. Hon var

förtrolig med tjänarne och straffade genast det barn, som varit ohövligt mot någon av dem, genast, utan dom och rannsakning, på blotta angivelsen. Hon var alltid barmhärtig mot fattiga och hur svårt det än var i huset, fick aldrig en tiggare gå utan en bit mat. Alla gamla ammor, fyra stycken, kommo ofta på visit och mottogos då som gamla vänner.

Stormen hade farit fram väldeliga över familjen, och skrämda som hönsfåglar hade släktens spridda medlemmar krupit tillsamman, vänner och fiender om varandra, ty de kände att de behövde varann, att de kunde skydda varann.

Faster hyrde två rum av våningen. Hon var änka efter en berömd engelsk uppfinnare och fabriksägare, som slutat med ruin. Hon hade pension, på vilken hon levde med två döttrar med fin uppfostran. Hon var aristokrat. Hade haft ett lysande hem, hade umgåtts med notabiliteter. Hon hade älskat sin bror, icke gillat hans äktenskap, men tagit hans barn till sig under det stormen gick över.

Hon var klädd i spetsmössa, och kysstes på hand. Lärde brorsbarnen att sitta rätt på stolen, hälsa vackert och uttrycka sig vårdat. Hennes rum buro spår av förgången lyx och talrika och förmögna vänner. En stoppad jakarandamöbel med virkade överdrag i engelska mönster. Den avlidne mannens byst, klädd i vetenskapsakademiens frack och med vasaorden. På väggen ett stort oljeporträtt av fadren i borgerskapets majorsuniform. Detta trodde alltid barnen att det var en kung, ty han hade så mycket ordnar, vilka senare befunnos vara Frimurarordens insignier.

Faster drack te och läste engelska böcker.

Ett annat rum beboddes av morbror, diversehandlare vid Hötorget, jämte en kusin, son av den avlidne farbrodern, elev vid Teknologiska institutet.

I barnkammaren höll sig mormor. En skarp gumma, som lappade byxor, lappade blusar, läste abcd, vaggade och luggades. Hon var religiös och kom klockan åtta om morgnarne, sedan hon först varit i morgonbön i Klara kyrka. Om vintern hade hon sin lykta med sig, ty gaslyktor funnos ej och de argandska voro släckta.

Hon höll sig på sin plats, älskade troligen ej svärson och dennes syster. De voro för fina för henne. Fadren behandlade henne med aktning, men ej med kärlek.

I tre rum bodde fadren med sju barn och hustru samt två tjänare. Möblemanget bestod mest av vaggor och sängar. Barn låg på strykbräden och stolar. Barn i vaggor och i sängar. Fadren hade intet rum för sig, men han var alltid hemma. Mottog aldrig en bjudning av sina många affärsvänner, därför att han ej kunde bjuda igen. Gick aldrig på källare och aldrig på teatern. Han hade ett sår, som han ville dölja och läka. Hans nöje var ett piano. Ena systerdottern kom in varannan kväll och då spelades à-quatre-mains Haydns symfonier. Aldrig annat. Men längre fram Mozarts också. Aldrig något modernt. Han hade ett annat nöje också senare, när villkoren tilläto. Han odlade blommor i fönstren. Men endast pelargonier. Varför pelargonier? Johan tyckte sig sedan, när han blev äldre och modren död, alltid se sin mor jämte en pelargonie eller båda tillsammans. Modren var blek, hon genomgick tolv barnsängar, och blev lungsiktig. Hennes ansikte liknade väl pelargoniens

genomskinligt vita blad med dess blodstrimmor, som mörknade in i botten, där det bildade en nästan svart pupill, svart som modrens.

Fadren syntes endast vid måltiderna. Trist, trött, sträng, allvarlig, men icke hård. Han föreföll strängare, emedan han vid hemkomsten alltid skulle på fri hand avgöra en mängd ordningsmål, som han ej kunde döma i. Och därjämte begagnades hans namn alltid att skrämma barnen med. »Pappa skulle få veta det» var lika med stryk. Det var just ingen tacksam roll han fått. Mot modren var han alltid blid. Han kysste henne alltid efter måltiden och tackade henne för mat. Därigenom vandes barnen orättvist att betrakta henne som alla goda gåvors givare och fadren såsom allt onts.

Man fruktade fadren. När ropet: pappa kommer! hördes, sprungo alla barnen och gömde sig, eller ut i barnkammaren för att kamma och tvätta sig. Vid bordet rådde dödstystnad bland barnen och fadren talade endast föga.

Modren hade ett nervöst temperament. Flammade upp, men blev snart lugn. Hon var jämförelsevis nöjd med sitt liv, ty hon hade stigit på den sociala skalan och förbättrat sin, sin mors och sin brors ställning. Hon drack kaffe på sängen om morgnarne; hade till hjälp ammor, två tjänare och mormor. Troligen överansträngde hon sig ej.

Men för barnen var hon alltid försynen. Hon klippte nagelrötter, band om skadade fingrar, tröstade, lugnade och hugsvalade alltid, när fadren straffat, oaktat hon var allmän åklagare. Barnet tyckte att hon var tarvlig, när hon »skvallrade» för pappa, och någon aktning vann hon just ej. Hon kunde vara

orättvis, häftig, straffa i otid, på lös angivelse av en tjänare, men barnet fick maten av hennes hand, trösten av henne, och därför blev hon kär, medan fadren alltid förblev en främmande, snarare en fiende än en vän.

Detta är fadrens otacksamma ställning i familjen. Allas försörjare, allas fiende. Kom han hem trött, hungrig, dyster och fann golvet nyskurat, maten illa lagad, och vågade en anmärkning, fick han ett litet kort svar. Han var som på nåd i sitt eget hus, och barnen gömde sig för honom.

Fadren var mindre nöjd med sitt liv, ty han hade stigit ner, försämrat sin ställning, försakat. Och när han såg dem han skänkt liv och mat vara missnöjda, blev han ej glad.

Men familjen själv är icke någon fullkomlig institution. Uppfostran hann ingen med, och den tog skolan hand om, där pigorna slutat. Familjen var egentligen ett matinstitut och en tvättnings- och strykningsanstalt, men en o-ekonomisk sådan. Aldrig annat än matlagning, torgköp, kryddbospring, mjölkmagasinsärenden. Tvättning, strykning, stärkning och skurning. Så många krafter i gång för så få personer. Källarmästarn, som gav mat åt ett par hundra, använde knappt mera.

Uppfostran blev snäsor och luggar, »Gud som haver» och vara lydig. Livet tog emot barnet med plikter, bara plikter, inga rättigheter. Allas önskningar skulle fram och barnets undertryckas. Det kunde icke ta i en sak utan att göra något orätt, icke gå någonstans utan att vara i vägen, icke säga ett ord utan att störa. Det vågade till sist icke röra

sig. Dess högsta plikt och dess högsta dygd var: att sitta stilla på en stol och vara tyst.

— Du har ingen vilja! Så lydde det alltid. Och därmed lades grunden till en viljelös karaktär.

— Vad skall mänskorna säga? hette det senare. Och därmed var hans själv söndergnagt, så att han aldrig kunde vara sig själv, alltid var beroende av andras svajande opinion, och aldrig trodde sig själv om något, utom i de få ögonblick han kände sin energiska själ arbeta oberoende av hans vilja.

Gossen var ytterst känslig. Grät så ofta, att han erhöll ett särskilt öknamn därför. Ömtålig för en liten anmärkning, i ständig oro att begå ett fel. Men vaksam på orättvisor, och genom att ställa höga fordringar på sig själv noga vaktande över brödernas fel. Om dessa blevo ostraffade kände han sig djupt kränkt; om de belönades i otid led hans rättskänsla. Därför ansågs han avundsjuk. Han gick då till modren att beklaga sig. Fick någon gång rättvisa, men eljes en förmaning att icke vara så noga. Men man var ju så noga mot honom, och han ålades vara så noga mot sig själv. Han drog sig tillbaka och blev bitter. Sedan blev han blyg och tillbakadragen. Gömde sig bakerst, när något gott utdelades, och njöt av att vara förbisedd. Han började anlägga kritik och fick smak för självplågeri. Han var melankolisk och yster, omväxlande. Hans äldsta bror var hysterisk. Kunde, när han förargades under lek, falla ner i kvävningar med konvulsiviska skratt. Denne broder var modrens och den andra brodren var fadrens favorit. Favoriter finnas i alla familjer. Det är så en gång att det ena barnet vinner mera sympati än det andra; varför kan aldrig utrönas. Johan var

ingens favorit. Det kände han och det grämde honom. Men mormodren såg det, och hon tog honom an. Han läste abcd för henne och hjälpte henne vagga. Men han var icke nöjd med denna kärlek. Han ville vinna modren. Och han blev inställsam, bar sig klumpigt åt, men genomskådades och kastades tillbaka.

Det fördes sträng manstukt i huset. Lögn förföljdes skonlöst och olydnad också.

Små barn ljuga ofta av bristande minne.

— Har du gjort det? frågas dem. Det var nu gjort för två timmar sen och barnet minns ej så långt. Som handlingen ansågs likgiltig av barnen lade de icke märke till den. Därför kunna små barn ljuga utan att veta det, och det måste man akta på.

De kunna även snart ljuga i nödvärn. De veta att nej friar och ja fäller till stryk.

De kunna även ljuga för att vinna en fördel. Det är bland det vaknande förståndets första upptäckter, att ett väl anbragt ja eller nej kan förskaffa en fördel.

Det fulaste är när de skylla på andra. De veta att felet skall straffas, sak samma på vem. Gäller att anskaffa syndabocken. Detta är uppfostrarens fel. Detta straff är ren hämnd. Felet skall ej straffas, ty det är att begå ett fel till. Upphovsmannen skall korrigeras eller för sin egen skuld läras att ej begå felet.

Denna visshet att felet skall straffas framkallar fruktan hos barnet att bli ansedd som den felande, och Johan svävade i ständig fruktan att något fel skulle upptäckas.

En middag synar fadren vinbuteljen, som faster begagnade.

— Vem har druckit ur vinet? frågar han och ser sig runt kring bordet.

Ingen svarar. Men Johan rodnar.

— Jaså, det är du, säger fadren.

Johan, som aldrig observerat vinbuteljens gömställe, faller i gråt och snyftar:

— Det är inte jag, som druckit ur vinet.

— Jaså, du nekar också!

Också!

— Du ska få sen, när vi stigit opp från bordet.

Tanken på vad som skulle fås sedan man stigit opp från bordet jämte fadrens fortsatta betraktelser över Johans inbundna väsen framkallar fortfarande hans tårar.

Man stiger opp från bordet.

— Kom in du, säger fadren och går in i sängkammaren.

Modren följer.

— Bed pappa om förlåtelse, säger hon.

— Jag har inte gjort det, skriker han nu.

— Bed pappa om förlåtelse, säger modren och luggar honom.

Fadren har tagit fram riset bakifrån spegeln.

— Söta pappa förlåt mig! vrålar den oskyldige.

Men nu är det för sent. Bekännelsen är avgiven. Modren biträder vid exekutionen.

Barnet tjuter, av harm, av ilska, av smärta, men mest av vanära, av förödmjukelse.

— Bed pappa nu om förlåtelse, säger modren.

Barnet ser på henne, och föraktar henne. Han känner sig ensam, övergiven av den, till vilken han

alltid flydde för att få mildhet och tröst, men så sällan rättvisa.

— Söta pappa förlåt, säger han med hårdbitna, ljugande läppar.

Och så smyger han ut i köket till Lovisa, barnpigan, som brukade kamma och tvätta honom, och i hennes förkläde gråter han ut.

— Vad har Johan gjort? frågar hon deltagande.

— Ingenting! svarar han. Jag har inte gjort det.

Mamma kommer ut.

— Vad säger Johan? frågar hon Lovisa.

— Han säger att han inte gjort det.

— Nekar han ändå!

Och nu införes Johan igen att torteras till bekännelse av det han aldrig begått.

Och nu bekänner han det han aldrig begått.

Härliga, sedliga institution, heliga familj, oantastliga, gudomliga instiftelse, som skall uppfostra medborgare till sanning och dygd! Du dygdernas påstådda hem, där oskyldiga barn torteras till sin första lögn, där viljekraften smulas sönder av despoti, där självkänslan dödas av trångbodda egoismer. Familj, du är alla sociala lasters hem, alla bekväma kvinnors försörjningsanstalt, familjeförsörjarens ankarsmedja, och barnens helvete!

Efter den dagen levde Johan i evig oro. Icke modren, icke Lovisa, ännu mindre bröderna och minst fadren vågar han hylla sig till. Fiender överallt. Gud kände han icke än, annat än genom »Gud som haver». Han var ateist som barnet är, men i mörkret anade han såsom vilden och djuret onda andar.

Vem drack ur vinet? frågade han sig. Vem var den skyldige, som han led för? Nya intryck, nya

sorger kommo honom snart att glömma frågan, men den upprörande handlingen stod kvar i hans minne.

Han hade förlorat föräldrarnes förtroende, syskonens aktning, fasters gunst; mormor var tyst. Kanske hon slöt av andra grunder till hans oskuld, ty hon bannade honom icke, men hon teg. Hon hade ingenting att säga.

Han var som en straffad person. Straffad för lögn, som var så avskydd i huset, och för stöld, vars namn aldrig behövde nämnas ens. Förlorat medborgerligt förtroende, misstänkt, och av syskonen hånad för att han blivit ertappad. Allt detta med dess följder, som för honom hade full verklighet, var ändock grundat på något som ej existerat: hans fel.

*

Det var icke direkt fattigdom i huset, men det var överbefolkning. Barndop, begravning, barndop, begravning. Ibland två dop utan begravning emellan.

Maten rationerades ut och var icke just kraftig: kött syntes endast om söndagarne. Men han växte ut duktigt och var före sin ålder.

Han släpptes nu ner att leka på gården. Det var en stenlagd brunn som vanligt, dit solen aldrig nådde ner. Skuggorna stannade över första våningen, längre nådde de ej. En stor soplår, liknande en gammal dragkista med klaff, tjärad men sprucken, stod utmed en vägg, på fyra fötter. Här slogos diskämbar och sopor, och ur remnorna rann en svart sås utåt gården. Stora råttor höllo till under låren och tittade då och då fram för att fly ner i källaren. Vedbodar och avträden begränsade ena gård-

sidan. Där var dålig luft, fukt och intet ljus. Hans första försök att gräva upp sanden mellan de stora fältstenarne avklipptes av den ondsinta vicevärden Denne hade en gosse. Johan lekte med honom, men kände sig aldrig säker med honom. Gossen var underlägsen i fysisk styrka och förstånd, men han visste alltid vid tvistiga frågor appellera till sin pappa vicevärden. Det var hans överlägsenhet att ha en myndighet vid sin sida.

Baronen på nedra botten hade en trappa med ledstänger av järn. Den var rolig att leka på, men alla försök att klänga på järnstängerna hindrades av en utrusande betjänt.

Stränga order mot att gå ut på gatan voro utfärdade. Men tittade han ut genom portgången och såg uppåt kyrkogårdsporten, hörde han barn leka däruppe. Han längtade icke vara med, ty han var rädd för barnen. Ner åt gränden såg han Klara sjö och klappbryggorna. Där såg nytt och hemlighetsfullt ut, men han var rädd för sjön. Han hade om de tysta vinterkvällarne hört nödrop av drunknande, som gått ner sig vid Kungsholmslandet. Detta inträffade rätt ofta. Man satt kring lampan i barnkammaren. — Tyst! sade någon av pigorna. Alla lyssnade. Långa, ihållande rop hördes. — Det är någon som drunknar, sade en. Man lyssnade, tills det blev tyst. Och så följde en rad historier om drunknade.

Barnkammaren låg åt gården och från dess fönster såg man ett plåttak och några vindskontor. Därinne stodo gamla avlagda möbler och annat husgeråd. Dessa möbler utan mänskor verkade hemskt. Pigorna sade att det spökade. — Vad var det? Spökade. Ja det kunde de inte säga, men det var närmast döda

mänskor som gingo igen. Så uppfostrades han av pigorna, och så uppfostras vi alla av underklassen. Det är dennes ofrivilliga hämnd, att den ger våra barn vår avlagda vidskepelse. Det kanske är detta som hindrar utvecklingen i så hög grad, om ock det utjämnar klass-skillnaden något. Varför lämnar modren detta det viktigaste bestyret ifrån sig, hon som får brödet av fadren för att hon skall uppfostra sina barn? Johans mor läste endast stundom aftonbönerna med honom, men oftast var det barnpigan. Denna hade sålunda lärt honom en gammal katolsk bön som lydde: »Det gick en ängel kring vårt hus, han hade två förgyllda ljus» etc.

Om det är mänskans dröm att komma ifrån arbete, så synes kvinnan genom äktenskapet ha realiserat den drömmen. Därför står familjen såsom social institution mycket nära hjorden: hanen, honan och ungarne, och icke ett steg över horden, då slavarne (= tjänarne) tillkommit. Därför uppfostras man för familjen (= matinrättningen) och icke för samhället, om man ens uppfostras alls.

De andra rummen lågo åt Klara kyrkogård. Över lindarne höjde sig kyrkans skepp som ett berg och på berget satt jätten med kopparhatten, som förde ett aldrig vilande buller för att ange tidens lopp. Den slog kvarter i diskant och timmar i bas. Den ringde morgonbön klockan fyra i en liten pingla, den ringde morgonbön klockan åtta, den ringde afton klockan sju. Den klämtade tio på förmiddagen och fyra eftermiddagen. Den tutade alla timmar från tio till fyra

om natten. Den ringde mitt i veckan vid begravningar och det var ofta den ringde nu under koleratiden. Och om söndagarne, o, då ringde den så, att hela familjen såg gråtfärdig ut och ingen hörde vad den andra sade. Tutningarne om natten, när han låg vaken, var mycket hemskt. Men värst var eldklämtningen. Första gången han hörde denna djupa, dova klang om natten föll han i fross-skakning och grät. Huset vaknade alltid. — Elden är lös! hördes någon viska. Var är det? Man räknade slagen och så somnade man igen, men han somnade icke. Han grät. Då kunde mor komma upp, stoppa om honom och säga: Var icke rädd, Gud bevarar nog de olyckliga! Det där hade han icke tänkt om Gud förr. — Om morgonen läste pigorna i bladet, att det brunnit på Söder och två mänskor brunnit inne. — Det var så Guds vilja, sade mor.

Hela hans första vaknande till liv ingick med klockklang, klämtning och tutning. Alla hans första tankar och förnimmelser voro ackompanjerade av begravningsringningar, och hans första levnadsår utminuterades med kvartslag. Det gjorde honom åtminstone icke glad, om det också icke gav någon avgjord färg åt hans kommande nervliv. Men vem vet! De första åren äro lika viktiga som de nio månaderna före.

*

Vid fem år kom han i småbarnsskolan. Han kunde sina läxor och läste rent innantill. Kamraternas samliv tog bort enformigheten i hemmet, och umgänget med samåriga från andra samhällsklasser vidgade hans tankar, tog bort den monotona kritiken på

syskon och föräldrar och gav uppfostran. Långt efter, när han tänkte på denna tid, stodo endast två minnen kvar av någon betydelse. Det ena, som sedan väckte hans förvåning: att en sjuårs gosse uppgavs stå i könsförhållande till en jämnårig flicka. Hans könsliv hade ännu icke vaknat, så att han ej visste varom fråga egentligen var; ordet som betecknade handlingen erinrade han. Fenomenet lär emellertid ej vara enastående efter vad läkare relaterat i böckerna, och hans egna senare iakttagelser på bondens barn visade att uppgiften åtminstone var trolig.

Det andra var detta: en gosse hade på griffeltavlan ritat en gubbe och därunder skrivit Gud, varför han straffades. Denna gosse, som redan kunde böner och läst katekes, hade sålunda icke förvärvat några högre begrepp om det högsta väsendet än det, som uttrycktes genom den figur, föreställande Gud Fader, som var tryckt före Tio Guds bud i katekesen. Det rätta gudsbegreppet synes sålunda icke vara medfött, och när det sålunda skall förvärvas genom uppfostran borde icke regeringens lärobok ingiva så låga föreställningar som den om en gammal man, vilken behövde vila sig efter sex dagars arbete.

Barndomsminnena utvisa alla huru som dels sinnena först vakna och absorbera de livligaste intrycken, känslorna röras vid minsta fläkt, huru senare iakttagelserna huvudsakligen rikta sig på bjärta företeelser, sist på moraliska förhållanden, känsla av rätt och orätt, våld och barmhärtighet.

Minnena ligga oordnade, vanskapligt tecknade

såsom bilderna i taumatropen, men snurrar man på hjulet, så smälta de ihop och bilda en tavla, betydelselös eller betydelsefull, det beror på.

Han ser en dag stora granna bilder av kejsare och kungar i blåa och röda uniformer, som pigorna satt upp i barnkammaren. Han ser en annan som föreställer en byggning, som springer i luften och är full med turkar. Han hör någon läsa högt ur ett blad om huru man sköt med brinnande kulor på städer och byar borta i ett fjärran land och minns till och med detaljer, såsom att modren gråter när det läses om fattiga fiskare, som med barn måste ut ur sina brinnande kojor. Detta skall föreställa: kejsar Nikolaus och Napoleon den tredje, Sevastopols stormning och bombardemanget av Finska kusten.

Far är hemma en hel dag. Man ställer alla husets dricksglas på fönsterbrädena. Fyller glasen med skrivsand och sätter stearinljus uti. På kvällen tändas alla ljusen. Det är så varmt i rummen och så ljust. Och ljus i Klara skolhus och i kyrkan och i prästgården och det kommer musik ur kyrkan.

Vad var det? Det var illuminationen vid kung Oscars tillfrisknande.

Stort buller i köket. Det har ringt på farstuklockan och mor har blivit utkallad.

Där står en man i uniform med en bok i handen och skriver. Köksan gråter, modren ber och talar högt, men mannen i kasken talar ändå högre.

Det är polisen.

Polisen, ljuder det i hela våningen. Polisen. Och det talas om polisen hela dan. Fadren är kallad i polisen. Skall han i arrest? Nej, han skall betala

3 riksdaler och 16 skilling banko, för att köksan på dagen slagit ut ett diskämbar i rännsten.

Han ser en eftermiddag huru man tänder lyktorna nere på gatan. En av kusinerna fäster uppmärksamheten på att där icke finns olja och veke; det är bara en metallpinne. Det är första gaslyktorna som tändas.

Han ligger till sängs i många nätter utan att stiga upp om dagarna. Han är trött och sömnig. Det kommer en sträv herre till sängen och säger att han icke får ha händerna ovanpå täcket. Han får ta in elaka saker ur en sked; äter intet. Man viskar i rummet och mor gråter. Så sitter han uppe igen vid fönstret i sängkammaren. Det ringer hela dagen. Gröna bårar bäras över kyrkogården. Ibland står en mörk klunga med mänskor kring en svart låda. Dödgrävarne komma och gå med sina spadar. Han får bära en kopparplåt med ett blått sidenband på bröstet, och tugga på en rot hela dan. Detta är koleran 54.

En dag går han mycket långt bort med en av jungfrurna. Han går så långt, att han längtar hem och gråter efter mamma. Jungfrun går in med honom i ett hus. De sitta i ett mörkt kök bredvid en grön vattentunna. Han tror aldrig han skall komma hem mer. Men de gå längre bort. Förbi skepp och pråmar, förbi ett otrevligt tegelhus med långa höga murar, där fångar sitta. Han ser en ny kyrka, en lång allé med trän, en dammig landsväg med maskrosor i kanten. Nu bär flickan honom. Slutligen komma de till ett stort stenhus, vid vilket står ett gult trähus med kors på, och en stor gård ligger där med gröna trän. De se vitklädda mänskor, bleka, halta,

sörjande. De komma upp i en stor sal med brunmålade sängar. Bara sängar med gummor i. Väggarne äro kalkvita, gummorna äro vita, sängkläderna äro vita. Och det luktar så illa. De gå fram förbi en mängd sängar och stanna mitt i rummet vid en säng på höger hand. Där ligger en yngre kvinna med svart krusat hår, vit nattröja. Hon halvligger på rygg. Hennes ansikte är utmärglat, hon har en vit duk över huvud och öron. Hennes magra händer äro till hälften lindade med vita trasor, och armarne skaka oupphörligt inåt, i båge, så att fingerknogarne gnidas mot varann. När hon får se barnet, skakas armar och knän våldsamt och hon brister i gråt. Hon kysser gossens huvud. Gossen känner sig illa till mods. Han är blyg och gråtfärdig. — Känner han icke igen Kristin? säger hon. — Han måtte icke göra det. Och då torkar hon ögonen igen. — Hon beskriver nu sina lidanden för jungfrun, som tar fram små matvaror ur en pirat.

De vita gummorna öppna nu halvhöga samtal och Kristin ber jungfrun icke visa vad hon har i piraten, ty de äro så avundsjuka, de andra. Och därför smyger jungfrun in en gul riksdaler i psalmboken på nattbordet. Tiden är gossen så lång. Hans hjärta säger honom ingenting; icke att han druckit denna kvinnas blod, som tillhörde en annan, icke att han sovit sin bästa sömn vid denna sjunkna barm, icke att dessa skakande armar vaggat honom, burit honom, dansat honom, hjärtat säger honom ingenting, ty hjärtat är bara en muskel som pumpar blod, sak samma ur vilken brunn. Men när han går och mottagit hennes sista, brinnande kyssar, när han äntligen efter att ha bockat sig för gummorna och skö-

terskan kommer ut ur sjukluften och andas under träden på gården, så känner han liksom en skuld, en illa placerad skuld, som icke kan betalas med annat än evig tacksamhet och litet mat i en pirat och en riksdaler i psalmboken, och han skäms över att han är glad att vara ifrån lidandets brunmålade sängar.

Detta var hans amma, som sedan låg i femton år i kramp och utmärgling i samma säng tills hon dog, och han fick sitt porträtt i gymnasistmössa återsänt av direktionen för Sabbatsbergs sjukhus, där det hängt i långa år sedan den vuxne ynglingen slutligen endast en gång om året offrat en stund av obeskrivlig glädje åt henne, en stund av lätta samvetskval för honom själv. Om han ock fått brand i blodet av henne, fått kramp i nerverna, så kände han ändock en skuld, en representativ skuld, ty personligen var han ej skyldig henne något, då hon ej skänkt honom något annat än det hon var tvungen sälja. Detta att hon var tvungen sälja sitt blod, det var samhällets brott. Som samhällsmedlem kände han sig även i någon mån skyldig.

På kyrkgårn är han ibland. Där är allt främmande. Stenkällare med lock, som ha bokstäver och figurer, gräs som man ej får trampa på, trän med löv som ej få röras. Morbror tar en dag ett löv, men då kommer polisen. Den stora byggningen, vars fot han över allt törnar emot, förstår han ej. Där går folk ut och folk in; där höres sång och musik inifrån; och den ringer och slår och klämtar. Den är hemlighetsfull. Och på östra gaveln sitter ett fönster med ett förgyllt öga på. — Det är Guds öga! — Det förstår han inte, men det är i alla fall ett mycket stort öga, som bör se långt.

Under fönstret är en källarglugg med galler. Morbror visar gossarne att därnere stå blanka likkistor. — Där bor Clara Nunna. — Vem var det? — Det vet han inte, men det var väl ett spöke.

Han står inne i ett förfärligt stort rum och vet icke var han är hemma. Det är mycket vackert; allting i vitt och guld. En musik såsom av hundra fortepianon sjunger ovanför hans huvud, men han ser icke instrumenten eller spelmannen. Bänkar stå i en lång allé och längst fram är en tavla, ur bibliskan troligen. Två vita mänskor ligga på knä och ha vingar, och där stå stora ljusstakar. Det är troligen ängeln med de två förgyllda ljusen, som går omkring vårt hus. Och där står en herre i röd rock och är tyst med ryggen vänd utåt. I bänkarne luta sig mänskorna ner som om de sovo. — Tag av er mössorna, säger morbror och lägger hatten för ansiktet. — Gossarne titta sig om, och nu se de strax invid sig en brunmålad, ovanlig pall, på vilken ligga två män i gråa kåpor och kapuchonger över huvudet; de ha järnkedjor om händer och fötter, och gardister stå bredvid dem.

— Det är tjuvar, viskar morbror.

Gossen tycker det är hemskt härinne, oförklarligt, ovanligt, strängt, och kallt också. Det tycker visst bröderna också, ty de be morbror att få gå och han går genast.

Obegripligt! Det är hans intryck av den kult, som skall måla kristendomens enkla sanningar!

Grymt! Grymmare än Kristi milda lära.

Det där med tjuvarne var värst. Järnkedjor och sådana rockar!

En dag när solen skiner varm blir det oro i huset. Möbler flyttas, lådor tömmas, kläder ligga kastade här och där. En morgon strax efter kommer en långkärra och en droska och hämtar; och så reser man; somliga på roddbåtar från Röda Bodarne, andra i droskan. Vid hamnen osar olja, talg och stenkolsrök; de nymålade ångbåtarne skina i lysande färger och flaggor svaja; långkärror skramla förbi de stora lindarne, gula ridhuset ligger där kvar dammigt och ruskigt bredvid vedskjulet. Han skulle fara på sjön. Men först hälsa de på fadren inne på kontoret. Han förvånas att i honom träffa en glad, rask man, som skämtar med brunstekta ångbåtskaptener och som har ett vackert, välvilligt leende. Ja, han är till och med ungdomlig och har en pilbåge, som kaptenerna bruka skjuta med på ridhusets fönster. Det är trångt på kontoret, men de få komma innanför det gröna skranket och dricka ett glas porter bakom en gardin. Bokhållarne äro artiga, men påpassliga när fadren tilltalar dem. Han hade aldrig sett fadren i hans verksamhet förr; bara sett honom hemma som den trötte och hungrige familjeförsörjaren och domaren, som föredragit bo tillsammans med nio personer i tre rum i stället för att bo ensam i två. Han hade bara sett den sysslolöse, ätande och tidningsläsande fadren på hans nattliga visiter i hemmet, han hade icke sett mannen i hans verkningskrets. Han beundrade honom, men kände att han även fruktade honom mindre nu och han trodde att han skulle kunna tycka om honom en gång.

Han var rädd för sjön, men innan han vet ordet av, sitter han i ett ovalt rum med vitt och förgyllning och med röda sammetssoffor. Så fint rum hade

han aldrig förr sett. Men det bullrar och skakar. Han tittar ut genom ett litet fönster och nu ser han gröna stränder, blågröna vågor, höskutor och ångbåtar tåga förbi. Det var som ett panorama eller som de sagt att teatern var. På stränderna marschera fram små röda hus och vita, utanför vilka stå gröna trän med snö på; stora gröna dukar surra förbi med röda kor på, alldeles som i julklappsaskarne; solen svänger runt och nu går man in under trän med gula fransar och bruna maskor, bryggor med vimplande segelbåtar, stugor med höns utanför och en skällande hund; solen skiner på fönsterrader, som ligga på marken, och gubbar och gummor gå med vattenkannor och krattor; så blir det idel gröna trän igen, som luta sig ner över vattnet, gula badhus och vita; det smäller ett kanonskott över hans huvud, bullret och skakningen upphör; stränderna stanna; han ser en stenmur ovanför sitt huvud och mänskors byxor och kjolar samt en hop skodon. Han ledes opp för trappan, som har en ledstång av guld, och han ser ett stort, stort slott.

— Här bor kungen, säger någon.

Det var Drottningholms slott; det vackraste minnet från hans barndom, sagböckerna medräknade.

Sakerna äro uppackade i en vit stuga oppe på en backe, och nu rulla barnen i gräset, riktigt gröngräs utan maskrosor som på Klara kyrkgård. Det är så högt, så ljust och skogar och fjärdar grönska och blåna i fjärran.

Soplåren är glömd, skolrummet med lukt av svett och urin är förgätet, de svåra kyrkklockorna dåna ej mer, dödgrävarne äro borta. Men om aftonen ringer det i en liten klockstapel strax bredvid. Han ser

med förundran på den lilla beskedliga klockan, som svänger i fria luften och sjunger så lagom hårt ut över park och vikar. Han tänker på de grymma basarne i tornet därhemma, som han bara fått se ett ögonblick som ett mörkt gap, när de slängde ut genom gluggarne.

Om kvällen, när han somnar trött och nytvättad efter alla svettbad, hör han hur tystnaden ringer i öronen och han väntar förgäves höra klockan slå och tornväktaren tuta.

Och så vaknar han nästa morgon för att stå upp och leka. Han leker dag ut, dag in, en hel vecka. Aldrig går han i vägen mer och det är så fredligt. De små sova inne och han är ute hela dagen. Fadren syns inte. Men på lördan kommer han ut och då har han halmhatt och är glad, nyper pojkarne i kinden och berömmer dem för att de växt och blivit bruna. Han slåss aldrig mer, tänker barnet. Men han förstår ej att det kunde bero på något så enkelt som att det var bättre om utrymme härute, och att luften var renare.

Sommaren gick lysande, hänförande som en trollsaga. Under poppelalléer silverbeslagna lakejer, på sjön himmelsblå drakskepp med riktiga prinsar och prinsessor, på vägarne gula kalescher, purpurröda landåer och arabiska hästar i fyrspann, som sprungo efter piskor så långa som tömmar.

Och kungens slott med speglande golv och guldmöbler, marmorkakelugnar, tavlor. Parken med sina alléer som långa, höga, gröna kyrkor; vattenkonsterna med oförståeliga figurer från sagböckerna, sommarteatern, som förblev en gåta, men begagnades som labyrint, Götiska tornet, alltid stängt, alltid hemlig-

hetsfullt, utan annan uppgift än att återge ekot av de talandes röster.

Han promenerades i parken av sin kusin, som han kallade tant. En nyss utvuxen, vacker flicka med fina kläder och parasoll. De komma in i en skog, som är dyster med mörka granar, de vandra ett stycke längre bort, längre; nu höres sorl av röster, musik och slammer av tallrikar och gafflar; de stå framför ett litet slott olikt allt annat. Drakar och ormar slingra sig ner för takåsarne, gubbar med gula, äggrunda ansikten titta ner med svarta, sneda ögon och hårpiskor i nacken, bokstäver, som han icke kan läsa, och som likna något och ändå äro olika allt annat, krypa utmed taklisten. Men nere i slottet för öppna dörrar och fönster sitta kungar och kejsare till bords och äta på silver och dricka viner.

— Där sitter kungen, säger tanten.

Han blir rädd och ser efter om han trampar i gräset eller är på väg att göra något ont. Han tycker att den vackra kungen, som bär välvilliga drag, ser mitt igenom honom; och han vill gå bort. Men varken Oscar I eller de franska marskalkarne eller ryska generalerna titta på honom, ty de tänka nog nu på freden i Paris, som skall göra slut på orientaliska kriget. Poliserna gå däremot omkring som rytande lejon, och dem har han ett obehagligt minne av. Bara han ser en sådan, känner han sig brottslig och tänker på tre riksdaler och sexton skilling banko.

Han har emellertid sett den högsta uppenbarelsen av makten, högre än brödernas, modrens, fadrens, vicevärdens, värdens, generalens med plymagerna, polisens.

Det är en annan gång. Återigen med tanten. De passera ett mindre hus vid slottet. På en sandig gård står en man: civil, i panamahatt och sommarkläder. Han har svart skägg och ser stark ut. Runt omkring honom löper i en lina en svart häst. Mannen rör på en harskramla, smäller med en piska och lossar skott.

— Det är kronprinsen! säger tant.

Han såg då ut som en vanlig mänska och var klädd som morbror Janne.

En annan gång, i parken, djupt inne i skuggan under de höga träden, stannar en officer på en häst. Han »gör honnör» för tant, håller in hästen, tilltalar tant och frågar gossen vad han heter. Han svarar som sanningen är, ehuru något blyg. Det mörka ansiktet ser på honom med goda ögon och han hör ett djupt, dånande skratt. Därpå försvinner ryttaren.

— Det var kronprinsen!

Kronprinsen hade talat till honom!

Han känner sig lyftad och liksom tryggare. Den förfärlige makthavaren var ju snäll.

En dag får han veta att far och faster äro gamla bekanta med en herre, som bor på stora slottet och går i trekantig hatt och har sabel. Slottet får ett annat, vänligare utseende. Han är liksom bekant med dem däruppe, ty kronprinsen har talat med honom och pappa kallar kamrern du. Numera förstår han att de granna lakejerna stå under honom, i synnerhet när han får veta att köksan promenerar med en sådan om kvällarne.

Han har fått nys om den sociala skalan och upptäckt att han icke står lägst åtminstone.

Innan han vet ordet av är trollsagan slut. Sop-

låren och råttorna stå där igen, men vicevärdens Kalle begagnar icke mer sin auktoritet, när Johan vill gräva upp stenläggningen; ty Johan »har talat med kronprinsen», och herrskapet har »bott på sommarnöje».

Gossen har sett överklassens härlighet i fjärran. Han längtar dit som till ett hemland, men modrens slavblod uppreser sig däremot. Han vördar av instinkt överklassen, vördar den för mycket att våga hoppas komma dit. Och han känner att han icke hör dit. Men han hör icke till slavarne heller. Detta blir en av slitningarne i hans liv.

2.

Dressyren börjar.

Stormen hade gått förbi. Släktassociationen började upplösa sig. Man kunde gå själv. Men överbefolkningen, familjens tragiska öde, pågick. Dock, döden gallrade. I huset fanns alltid svarta papper från begravningskarameller klistrade upp på barnkammarväggarne. Modren gick beständigt i kofta, och alla kusiner och tanter hade konsumerats som faddrar, så att numera bokhållare, ångbåtskaptener och restauratriser måste anlitas. Detta oaktat tycktes välståndet småningom återvända. Som utrymmet började bli trångt flyttade familjen ut på en malm, där man fick sex rum och kök i en malmgård vid Norrtullsgatan. Samtidigt inträder Johan vid sju års ålder i Klara högre lärdomsskola. Det var lång väg att gå fyra gånger om dagen för korta ben, men fadren ville att barnen skulle härdas. Detta var riktigt och lovvärt, men så mycken onödig muskelförbrukning borde ha blivit ersatt med stark föda; dock, dit sträckte sig icke husets tillgångar, och dessutom kunde icke det överdrivna hjärnarbetet uppvägas av den ensidiga gångrörelsen med bärandet på en tung bokväska.

Det blev brist på jämvikt i plus och minus och nya slitningar uppstodo som följd.

*

Om vintermorgonen väckes sjuåringen och bröderna klockan sex vid kolmörker av husan. Han är icke fullsövd, utan har ännu sömnfebern i kroppen. Far och mor och småsyskon och pigor fortfara att sova. Han tvättar sig i kallt vatten, dricker en kopp kornkaffe med ett franskt bröd, under det han störtar igenom fjärde deklinationens ändelser i Rabes grammatika; durkar igenom en bit på »Josef säljes av sina bröder» och rabblar opp andra artikeln med förklaring.

Så stoppas böckerna i väskan och man går. Utanför porten på Norrtullsgatan är det mörkt än. Varannan oljelykta vinglar på sina rep för en kall vind och snödrivorna äro djupa. Ingen dräng har ännu varit ute och skottat. Mindre gräl om hastigheten i marschtempot uppstår mellan bröderna. Endast bagarkärrorna och poliser äro i rörelse. Vid Observatorium äro snödrivorna mycket höga, vilket gör att byxor och stövlar bli genomvåta. I Kungsbacken inträder man hos bagarn och köper frukostbröd, ett franskt bröd, som vanligen uppätes på vägen.

Vid Hötorgsgränden skildes han från bröderna, som gingo i ett privat realläroverk. När han slutligen anlände till hörnet av Klara Bergsgränd slog klockan, den fatala klockan i Klara. Han fick vingar under benen, väskan dunkade honom i ryggen, tinningarne bultade, hjärnan hoppade under pulsarnes våldsamma slag. När han kom i kyrkogårdsgrinden, såg han att klasserna voro tomma. Det var för sent.

Plikten var för honom som ett givet löfte. »Force majeure», tvingande nöd, intet kunde lösa honom. Sjökaptenen har tryckt på konnossementet att han förbinder sig leverera varan oskadd den och den

dagen, »om Gud vill». Om Gud ger storm eller snö, är han löst. Men gossen hade inga sådana försiktighetsmått för sig vidtagna. Han hade försummat sin plikt och han skulle ha straff: det var allt.

Han gick tunga steg in i klassen. Där var endast kustos, som log emot honom, och hans namn skrevs opp på svarta tavlan under rubriken: Sero.

En kvalfull stund gick, och så höras starka nödrop i secunda och rappen av en rotting falla tätt. Det är rektorn, som gör sin razzia eller tar sin motion på de senkommande. Han faller i häftig gråt och darrar i hela kroppen. Ej för smärtan, men för vanäran att läggas opp som ett slaktdjur eller en delinkvent. Då öppnas dörren. Han far opp. Men det är städerskan, som skall putsa lampan.

— God dag, Johan, säger hon. Har han kommit för sent, som är så ordentlig annars. Hur mår Hanna?

Johan upplyser att Hanna mår väl och att det snöat så mycket på Norrtullsgatan.

— Har ni flyttat till Norrtullsgatan, Gubevare oss.

Nu öppnar rektorn dörrn och rektorn kommer in.

— Nåå, du!

— Rektorn ska inte vara obeskedlig mot Johan, för han bor på Norrtullsgatan.

— Tyst, Karin, säger rektorn, och gå!

— Jaså du, du bor på Norrtullsgatan, du? Det är långt bort det. Men du kan passa på tiden ändå.

Han vände och gick.

Det var Karins förtjänst att han undkom stryk. Och det var ödets att Hanna tjänt hos rektorn sammans med Karin. Det var relationernas makt, som räddade honom från en orättvisa.

Och så skolan och undervisningen! Är det nog skrivet ännu om latin och rotting! Kanske! Ty han hoppade själv på äldre dagar över alla de ställen i böcker, som handlade om skolminnen, och han undvek alla böcker, som behandlade det ämnet. Hans svåraste drömmar som vuxen, när han ätit något tungt om aftonen eller haft en ovanligt bekymmersam dag, bestodo i att han återfann sig i Klara skola.

Nu är förhållandet det, att lärjungen får en lika ensidig föreställning om läraren som barnen om föräldrarne. Den första klassläraren, han hade, såg ut som människoätaren i sagan Tummeliten. Han slogs jämt och sade att han skulle piska barnen så de skulle krypa på golvet, han skulle piska dem »som gryn» om de ej kunde sin läxa.

Han var emellertid ej värre än att Johan såsom gymnasist var nere med kamraterna och lämnade ett album, när han for från Stockholm, och att läraren var mycket omtyckt, ansågs som en riktig hederspascha. Mannen slutade som lantbrukare och hjälte i en östgöta-idyll.

En annan ansågs som ett monster av elakhet. Han tycktes verkligen slåss av böjelse. — Tag fram rottingen, så började han lektionen, som sedan gick ut på att överraska så många som möjligt med icke överläst läxa. Denna lärare slutade med att hänga sig efter en skarp tidningsartikel. Men Johan hade då som student träffat honom ett halvt år förut i Uggelviksskogen, där han blivit rörd av den gamle lärarens klagan över världens otacksamhet. Ett år förut hade denne från Australien i julklapp mottagit en låda sten från en forden lärjunge. Kamrater till den grymme läraren talade även om honom såsom en

välvillig tok, som de brukade driva med. Så många synpunkter, så många omdömen! Men än i dag kunna icke gamla Klarister sammanträffa utan att utgjuta sin fasa, sitt hat till det obarmhärtigaste av allt uppenbarat i mänskohamn, liksom de ock alla erkände att han var en utmärkt lärare.

De visste väl icke bättre, voro väl så uppfostrade, de gamle, och vi som ju hålla på att lära förstå allt, anses också skyldige att förlåta allt.

Detta hindrade icke att skoltiden, den första, betraktades som en lärotid för helvetet och icke för livet; att lärarne föreföllo vara till för att pina, icke straffa, att hela livet låg som en tung, tryckande mara dag och natt, då det icke hjälpte att ha kunnat sina läxor när man gick hemifrån. Livet var en straffanstalt för brott, begångna innan man var född, och därför gick barnet med permanent ont samvete.

Men Johan lärde också något för livet.

Klara var en skola för bättre mans barn, ty församlingen var rik. Gossen hade skinnbyxor och smorläderstövlar, som luktade tran och blanksmörja. Man satt därför icke gärna bredvid honom, när man hade sammetsblus.

Han iakttog också att de fattigt klädda fingo mera stryk än de väl klädda, ja de vackra gossarne sluppo alldeles. Om han då läst psykologi och estetik, skulle han förstått detta fenomenet, men det förstod han ej då.

Examensdagen lämnade ett skönt, oförgätligt minne. De gamla, svarta rummen voro renskurade; barnen helgdagsklädda; lärarne i frackar och vita halsdukar; rottingen undanlagd; alla avrättningar suspenderade. Jubel- och klangdag, då man kunde

inträda i dessa pinorum utan att darra. Flyttningen inom klassen, som företogs på morgonen, beredde emellertid vissa överraskningar, och de nerflyttade anställde jämförelser och betraktelser, som icke alltid hedrade lärarens omdöme. Och betygen föreföllo tämligen summariska, som de nog måste vara. Men lovet vinkade och allt skulle snart vara glömt. Vid avslutningen inne i kvinta fingo lärarne tack och beröm av ärkebiskopen, men lärjungarne fingo klander och förmaningar. Föräldrarnes närvaro, särskilt mödrarnes, gjorde dock de kalla rummen så varma och en ofrivillig suck: varför kunde det icke alltid få vara så fredligt som denna dag, steg nog upp hos barnen. Suckarne ha blivit delvis hörda och ungdomen lär icke numera se i skolan en straffanstalt, om också den icke än har fått se någon tydlig mening i det myckna lyxläsandet.

Han var icke något ljus i skolan, men icke någon odåga. Som han endast på grund av sina tidiga kunskaper genom dispens fått inträde i läroverket, emedan han icke uppnått erforderlig ålder, var han alltid yngst. Vid uppflyttning i secunda, dit hans betyg kallade honom, blev han kvarhållen ett år i klassen för att mogna. Detta blev ett svårt bakslag i hans utveckling. Hans otåliga lynne led därav att ett helt år läsa om gamla läxor. Mycken ledighet vann han, men hans läslust förslöades och han kände sig förbigången. Hemma var han yngst, i skolan också, men blott till åren, ty förståndet var äldre.

Fadren tycktes ha märkt hans läslusta och syntes vilja lägga på honom till student. Han hörde hans läxor, ty han hade fått elementarbildning. Men en gång då åttaåringen kom in med en latinsk explika-

tion och bad om hjälp, måste fadren erkänna att han icke kunde latin. Barnet kände övertaget, och osannolikt är ej att fadren även kände det. Den äldre brodren, som börjat i Klara skola samtidigt med Johan, blev hastigt tagen därifrån, emedan Johan en dag blivit monitör för den äldre, som stående fick höras sin läxa av den yngre. Det var oförståndigt av läraren att så arrangera och klokt av fadren att rätta missförhållandet.

Modren var stolt av sonens lärdom och skröt därmed för sina väninnor.

I familjen spökade ofta ordet student. Vid studentmötet i början av femtiotalet var staden översvämmad av vita mössor.

— Tänk när du får vit mössa! sade modren.

När studentkonserter hållits, talades därom i flera dagar. Uppsalabekanta kommo också stundom ner till Stockholm och talade alltid om studentens glada liv. En barnpiga, som städat i Uppsala, kallade Johan studenten.

Mitt i skollivets förfärliga hemlighetsfullhet, där barnet aldrig kunde finna något kausalsammanhang mellan latinska grammatikan och livet, uppdök ett nytt hemlighetsfullt moment för en kort tid, att sedan försvinna. Rektorns nioåriga dotter bevistade de franska lektionerna. Hon placerades med avsikt på bortersta bänken att hon ej skulle ses, och att vända sig om på platsen var ett grovt brott. Hon fanns där emellertid och hon kändes i rummet. Gossens fysiska könsliv var ännu icke vaket, men han, som troligen hela klassen, blev kär. Läxorna i ämnet, då hon var närvarande, gingo alltid bra, ambitionen var sporrad, och ingen ville bli pryglad och för-

ödmjukad i hennes närvaro. Hon var säkerligen ful, men hon var fint klädd. Hennes mjuka röst, ibland målbrottspojkarnes, klang igenom, och lärarens, monstrets sträva anlete log, när han talade till henne. När han ropade upp hennes namn, vad det lät vackert! Och ett förnamn bland alla dessa familjenamn!

Hans kärlek yttrade sig i en stilla melankoli. Han fick aldrig tala vid henne, och skulle aldrig ha vågat. Han fruktade och åtrådde henne. Men om någon kommit och frågat vad han ville henne, skulle han icke kunnat säga det. Han ville henne ingenting. Kyssa henne? Nej, man kysstes aldrig i hans familj. Ta i henne? Nej! Mycket mindre då äga henne. Äga? Vad skulle han göra med henne? Han kände att han bar på en hemlighet. Den plågade honom så att han led och hela livet mörknade. En dag hemma tog han en kniv och sade: jag vill skära halsen av mig. Modren trodde han var sjuk. Det kunde han icke säga. Han var då omkring nio år.

Hade det nu varit lika många flickor som gossar i skolan och under alla lektioner, skulle troligen små oskyldiga vänskapsförbindelser uppstått, elektriciteterna blivit avledda, madonnadyrkan reducerad och hans oriktiga begrepp om kvinnan icke följt honom och de andra kamraterna genom livet.

Fadrens kontemplativa lynne, skygghet för människorna efter nederlagen, opinionens på honom vilande dom över hans i början olagliga förbindelse med modren, hade kommit honom att draga sig tillbaka till Norrtullsgatan. Där hade han hyrt en malmgård med

stor trädgård, vidsträckta ägor med kobete, stall, ladugård och orangeri. Han hade alltid älskat landet och jordens odling. En gång förr hade han hyrt en egendom utanför staden, men kunde icke sköta den. Nu skulle han ha trädgård, kanske både för egen skull och barnens, vilka fingo en uppfostran, som erinrade något om Emiles. Mellan långa plank låg huset isolerat från grannar. Norrtullsgatan var en trädplanterad aveny, som ännu icke hade stenlagda trottoarer och var föga bebyggd. Bönder och mjölkbud beforo mest gatan, då de skulle in och ut från Hötorget. Likvagnarne som släpade ut till Nya Kyrkogården, slädpartier till Brunnsviken, ungherrar, som åkte till Norrbacka eller Stallmästargården, voro därnäst de mest synliga trafikanterna.

Trädgården som omgav det lilla envåningshuset var vidsträckt. Långa alléer med minst hundra äppelträn och otaliga bärbuskar korsade varandra. Täta bersåer av syrén och jasmin voro placerade här och var, och en väldig gammal ek stod ännu kvar i ett hörn. Där var skuggigt, rymligt och lagom förfallet för att vara stämningsfullt. Öster om trädgården höjde sig en grusås, som var bevuxen med lönnar, björkar och rönnar; och överst stod ett tempel från förra århundradet. Åsens frånsida var uppgräven här och där efter en misslyckad grustägt, men erbjöd vackra partier av häggbevuxna dälder och snår av viden och törnen. Från denna sida såg man ej gatan eller huset. Vyen sträckte sig därifrån ut över Bellvy, Cedersdalsbergen och Lilljansskogen. Endast få, spridda hus syntes på långt håll, tobakslador och trädgårdar däremot i oändlighet.

Man skulle sålunda bo på sommarnöje hela året

om, och det hade barnen ingenting emot. Nu fick han se på nära håll och upptäcka själv växtlivets hemligheter och skönheter, och den första våren var en underbar överraskningarnes tid.

När jorden låg nygrävd med sin djupa svärta under äppelträdens vita och skära soltält, när tulpanerna lyste i sin orientaliska färgprakt, då tyckte han det var högtidligt att gå i trädgården, högtidligare än på examen och i kyrkan, julottan ej undantagen. Men härmed följde ett raskt kroppsliv. Gossarne skickades upp med skeppsskrapor att skrapa mossan av träden, de rensade landen och skyfflade gångarna, vattnade och krattade. Ladugården var befolkad med en ko, som fick kalv; höskullen blev en simskola, där det hoppades från bjälkarne, och hästen i stallet reds till brunnen att vattnas.

Lekarne uppe på åsen blevo vilda; stenblock rullades, trädtoppar äntrades och strövtåg företogos.

Hagaparkens skogar och snår genomsöktes, i ruinerna nedsteg man på unga trän och fångade läderlappar, harsyrans och bergsötans ätbara egenskaper upptäcktes, fågelbon plundrades. Snart uppfanns krutet också, sedan pilbågen var avlagd, och hemma i backarne sköts snart kramsfågel. Med allt detta följde snart en viss förvildning. Skolan blev allt vidrigare och stadsgatorna ohyggliga.

Samtidigt började ungdomsböckerna skänka fart åt avciviliseringen. Robinson var epokgörande, och Amerikas upptäckande, Skalpjägaren, med flera, väckte en uppriktig leda för skolböckerna.

Vildheten tilltog så under det långa sommarlovet, att modren ej mer kunde styra de obändiga pojkarne.

De skickades först på försök i simskolan vid Riddarholmen, men halva dagen gick åt på gatorna. Slutligen tog fadren det beslut att sända de tre äldsta i inackordering på landet, där de skulle vistas sommaren ut.

3.

Borta ifrån hemmet.

Och så står han på fördäck på en ångbåt, långt ute på sjön. Det har varit så mycket att se på under resan att han ej känt någon ledsnad. Men nu är det eftermiddag, alltid melankolisk som den första ålderdomen, solens skuggor falla så nytt och förändra allt, utan att som natten dölja allt. Han börjar sakna något. Det kännes så tomt, övergivet, avbrutet. Han vill hem, men förtvivlan över att ej genast kunna det, slår honom med fasa och han gråter. När bröderna fråga honom varför, svarar han att han vill hem till mamma. De skratta åt honom. Men nu dyker modrens bild upp. Han ser henne allvarlig, mild, leende. Hör hennes sista ord på landgången: var lydig och hövlig mot alla mänskor, var rädd om dina kläder och glöm ej din aftonbön. Han tänker på hur olydig han varit mot henne och han undrar om hon är sjuk. Hennes bild stiger upp renad, förklarad, och drager honom med längtans aldrig bristande trådar. Denna längtan och ödslighet efter modren följde honom hela hans liv. Hade han kommit för tidigt till världen, var han ofullgången, vad höll honom så bunden vid moderstammen?

Det fick han aldrig svar på varken i böckerna eller i livet, men förhållandet kvarstod: han blev

aldrig sig själv, aldrig frigjord, aldrig en avslutad individ. Han förblev en mistel, som icke kunde växa utan att bäras upp av ett träd; han blev en klängväxt, som måste söka ett stöd. Han var svag och räddhågad av naturen; han övades i alla manliga idrotter, var god gymnast, satt upp på löpande häst, förde alla slags vapen, sköt, simmade, seglade djärvt, men endast för att icke vara sämre än de andra. Om ingen såg honom när han badade, kröp han i; såg någon på kastade han sig på huvet från ett badhustak. Han kände sin räddhåga och ville dölja den. Han anföll aldrig kamrater, men angreps han, slog han igen, även en starkare. Han kom skrämd till världen och levde i ständig skrämsel för livet och mänskorna.

Båten ångar ut åt fjärdarne, havet öppnar sig; ett blått streck utan strand. Det nya skådespelet, den friska vinden, brödernas munterhet kryar upp honom, och så tänker han på att han snart rest aderton mil på sjön, när ångbåten svänger in i Nyköpingsån.

När landgången lagts ut, kommer en medelålders man med ljusa polisonger, som efter ett kort samtal med kaptenen mottager gossarne. Han ser snäll ut och är glad. Det är klockaren i Vidala. På stranden står en trilla med en svart märr före, och strax äro de uppe i staden och stanna på handelsmannens gård, där det också är bondkvarter. Det luktar sill och svagdricka inne på gården, och väntan blir olidlig. Han gråter en skur till. Äntligen kommer Herr Lindén på en bondvagn förande resesakerna, och efter många handtryckningar och små glas reser man ur staden. Det är afton när man kommer ut genom tullen. Trädesåkrar och gärdesgårdar öppna ett långt,

ödsligt perspektiv, och över röda byar synes i fjärran ett skogsbryn. Den skogen skall man igenom, och man har tre mil att åka. Solen går ner och man åker genom mörka skogen. Herr Lindén pratar och söker hålla modet uppe. Han talar om lekkamrater, badställen och smultronplockning. Johan somnar. Vaknar vid en gästgivargård med fulla bönder. Hästarne spännas från och vattnas. Färden går genom mörka skogar. Man får stiga av och gå uppför backarne. Hästarne röka och flåsa, bönderna på bagagevagnen skämta och supa, klockaren pratar med dem och säger roligheter. Och så åker man igen och sover. Åker vaken, stiger av och rastar. Mera skogar, som det förr varit rövare i, svarta granskogar under stjärnhimmel, stugor och grindar. Gossen är alldeles bortkommen och nalkas det okända med bävan.

Slutligen blir vägen jämn, det ljusnar, och vagnarne stanna utanför ett rött hus. Mitt emot huset står en hög, svart byggnad. En kyrka. Återigen en kyrka. En gumma, som han tyckte, lång och mager, kommer ut och tar emot barnen, som hon leder in i ett rum på nedra botten, där ett bord står dukat. Hon har en skarp röst, som icke låter vänlig, och Johan är rädd. Man äter i mörkret, men maten smakar ej, ty den är ovanlig, och man är trött med gråten i halsen. Så föres man opp på en vindskammare, fortfarande i mörkret. Intet ljus tändes. Där är trångt; sängar, bäddar på stolar och på golvet, och luktar förfärligt. Sängtäcken röra sig och ett huvud sticker opp. Så ett till. Det fnissar och viskar, men de nykomna kunna ej se några ansikten. Äldsta bror får egen säng, men Johan och äldre bror skola ligga skavfötters. Det var nytt. Nå, de krypa ner och börja

dra på täcket. Stora bror sträcker ut sig ogenerat, men Johan protesterar mot övergreppet. De sparkas och Johan blir slagen. Han gråter genast. Äldsta bror sover redan.

Nu hörs en röst från en vrå djupt nere vid golvet.

— Ligg stilla, pojkdjävlar, och slåss inte.

— Vad säger du för slag? svarar bror, som är en djärv pojke.

Basrösten svarar:

— Vad jag säger? Jag säger att han inte ska vara kitslig mot den lilla!

— Angår det dig, det?

— Ja det angår mig. Kom hit han, ska jag klå honom.

— Klå? Du?

Bror stiger upp i skjortan. Basen möter på golvet. Det är en liten fyrkantig pjäs med breda axlar, det är allt vad man kan se. Många åskådare sitta upp i sängarne.

De slåss och stora bror får smörj.

— Nej slå honom inte; slå honom inte.

Lilla bror kastar sig emellan. Han kunde aldrig se någon av sitt blod få stryk eller lida, utan att känna det i sina nerver. Åter hans osjälvständighet, de olösliga blodsbanden, navelsträngen, som aldrig kunde klippas, men endast gnagas av.

Så blir det tyst och så faller sömnen på, den medvetslösa, som lär likna döden och som därför lockat så många till förtidig vila.

Nu börjar ett nytt litet liv för sig. Uppfostran utan föräldrar, ty barnet är ute i världen bland främmande mänskor. Han är rädd och undviker omsorgsfullt alla anmärkningar. Angriper ingen, men för-

svarar sig mot översittare. Emellertid är man tillräckligt många för att kunna få jämvikt, och rättvisa skipas av den bredaxlade, som är puckel, men kanske därför alltid går med den svagare, när han anfalles orättvist.

Det läses om förmiddagarne, badas före middan och arbetas om eftermiddagarne. Det rensas i trädgården, bäres vatten från källan, ryktas i stallet. Det är fars önskan att barnen skola arbeta med kroppen fastän de betala vanlig inackordering.

Men Johans lydnad och pliktkänsla för egen del räcker ej att göra honom livet drägligt. Bröderna utsätta sig för anmärkningar, och dem lider han lika mycket av. Han känner sig solidarisk och blir aldrig mer än en tredjedels mänska den sommaren. Straff, andra än att sitta inne, förekomma ej, men anmärkningar äro nog för att oroa honom. Arbetet gör honom stark till kroppen, men nerverna äro lika känsliga för intryck. Ibland sörjer han modren, ibland är han ystert glad och anför lekarne, helst de våldsamma. Att bända loss stenar i kalkstensbrottet och tända eldar på dess botten, åka på brädlappar utför branta berg. Rädd och oförvägen, uppsluppen och grubblande, ingen jämvikt.

Kyrkan står på andra sidan vägen och kastar en skugga över sommartavlan med detta becksvarta tak, denna likvita vägg. Gravkorsen sticka upp över kyrkmuren och ingå slutligen i hans dagliga fönsterutsikt. Kyrkan slår icke hela dygnet som Klara, men om aftonen klockan sex få gossarne gå ut och klämta med linan, som hänger ner från tornet. Det var ett stort ögonblick när hans tur kom att klämta första gången. Han var nästan en kyrkans ämbetsman och när han räknade tre gånger de tre slagen, trodde

han att Gud, pastorn och socken skulle taga skada, om han klämtade ett slag för mycket.

På söndagen fingo de stora pojkarne gå upp och ringa klockorna. Då stod Johan i den mörka trätrappan och beundrade. Fram på sommaren kom en kungörelse med svarta kanter. När den lästes upp i kyrkan, blev det stor rörelse. Kung Oscar var död. Det talades mycket gott om honom, om också ingen direkt gick och sörjde honom. Men nu ringdes det varje dag mellan tolv och ett.

Kyrkklockorna tycktes förfölja honom.

På kyrkogården lekte man mellan gravarne och kyrkan blev snart en intim. Om söndagen placerades alla inackorderingarne på orgelläktaren. När klockaren nu tog upp psalmen, utposterades pojkarne vid stämmorna, och vid en nick från mästaren drogos alla stämmor ut på en gång, och ungdomen bröt in i kör. Det gjorde alltid stor effekt på församlingen.

Emellertid, genom att se de heliga tingen på nära håll och genom att handskas med rekvisitan till kulten gjordes han snart familjär med dessa höga saker, och respekten minskades. Sålunda blev nattvarden icke vidare upplyftande, när han på lördagskvällen ätit av det heliga brödet i klockarens kök, där det bakades och stämplades ut med en stamp, på vilken krucifixet var graverat. Gossarne åto det och kallade det munlack. Efter nattvardsgångens slut blev han en gång bjuden på vin inne i sakristian tillsammans med kyrkvärdarne.

Dessoaktat började nu, sedan han lösryckts från modren och han kände sig omgiven av okända, hotande makter, ett starkt behov att sluta sig till något skydd att vakna. Han bad sina aftonböner med

tämlig andakt; om morgnarne, när solen sken och kroppen var utvilad, erfor han icke detta behov.

En dag när kyrkan vädrades sprungo barnen och lekte därinne. I ett anfall av ysterhet stormades altaret. Men Johan, som eggades till ytterligare bragder, rände opp på predikstolen, vände timglaset och predikade ur bibeln. Detta upptåg gjorde stor lycka. Därpå gick han ner och sprang genom hela kyrkan på de översta bänkkanterna utan att röra vid golvet. Framkommen till första bänken vid altaret, grevens bänk, trampar han för hårt på psalmbokspulpeten, vilken med ett brak störtar ner i golvet. Panik. Alla kamraterna störta ut ur kyrkan. Han stod där ensam, tillintetgjord. Nu skulle han ha velat störta till modren, bekänna sin skuld och bedja henne om hjälp. Men hon fanns där icke. Han kommer ihåg Gud. Faller på knä vid altaret och läser hela Fader vår. Stark och lugn, såsom om han fått en tanke ovanifrån, stiger han upp från golvet, undersöker bänken, ser att tapparne ej äro avbrutna; tar listen, passar in fogar och tappar, rycker av skon, som han förvandlar till hammare, och med några väl riktade slag är pulpeten lagad. Han prövar sitt verk; det håller. Och han går, jämförelsevis lugn, ut ur kyrkan. — Så enkelt, tyckte han nu. Och han skämdes över att ha läst Fader vår. Varför skämdes han? Kanske han kände dunkelt, att uti detta orediga komplex, som kallas själ, fanns en kraft, som, i nödens stund uppkallad till självförsvar, ägde ganska stor förmåga att reda sig. Att han icke trodde att Gud hjälpt honom framgick därav, att han icke föll ner och tackade honom för hjälpen, och denna svävande förnimmelse av blygsel uppstod tro-

ligen därav, att han insåg det han gått över ån efter vatten.

Men detta var blott ett övergående moment av självkänsla. Han förblir ojämn och numera även nyckfull. Nyck, kapris, eller »diables noirs», som fransmannen kallar det, är ett icke fullt förklarat fenomen. Offret är besatt: det vill ett, men gör motsatsen; det lider av begär att tillfoga sig ont och nästan njuter av självplågeriet. Det är en själssjukdom, en viljans sjuklighet, och äldre psykologer vågade en förklaring medelst framhållande av tvåheten i hjärnan, vars två hemisfärer kunna under vissa förhållanden operera självständigt var för sig, och i strid mot varandra. Men den förklaringen är förkastad. Personlighetens dubbelhet ha många observerat, och Goethe har behandlat ämnet i Faust. Nyckfulla barn, som icke »veta vad de vilja», sluta med gråt, nervspänningens upplösning. De »tigga stryk», säger man också, och eget är att se huru en lätt aga vid sådana tillfällen liksom sätter nerverna i jämvikt och tyckes nästan välkommet av barnet, som genast lugnar av, är försonlig och icke alls bitter över det straff det efter sin mening måste anse sig ha lidit orättvist. Det tiggde verkligen stryk såsom medicin. Men det finns ett annat sätt att utdriva de svarta andarne. Man tar barnet i sina armar, så att det känner en vänlig människas magnetism, och det lugnar av. Det sättet är bättre än alla andra.

Gossen hade sådana anfall. När ett nöje vinkade, en utflykt med bärplockning till exempel, bad han få stanna hemma. Han visste att han skulle få dödande tråkigt hemma. Han ville så gärna fara med, men han ville framför allt stanna hemma. En annan

vilja, starkare än hans, befallde honom stanna hemma. Ju mer man resonnerade med honom, dess fastare blev motståndet. Men kom då någon helt frankt och tog honom skämtsamt i kragen och kastade upp honom på höskaket, då lydde han och var glad att han så blev befriad från den oförklarliga viljan. Han lydde i allmänhet gärna och ville aldrig sticka sig upp eller befalla. Han var född för mycket slav. Modren hade tjänat och lytt hela sin ungdom och som uppasserska varit hövlig mot alla.

En söndag voro de i prästgården. Där var flickor. Han tyckte om dem, men var rädd för dem. Hela barnskaran gingo ut och plockade smultron. Någon hade föreslagit att man skulle slå tillsammans bären och sedan äta dem med sked till socker, när man kom hem. Johan plockade flitigt och höll överenskommelsen, åt ej ett bär utan avlämnade sin tribut ärligt. Men han såg andra som fuskade. Vid hemkomsten utdelas bären av prästens dotter, och barnskaran tränger sig fram kring flickan att få var och en sitt skedblad. Johan håller sig längst bakom. Blir glömd och blir utan bär.

Förbigången! Med bitterhet i sinnet såsom en förbigången, går han ut i trädgården och gömmer sig i en berså. Han känner sig som den sista, den sämsta. Men nu gråter han ej, utan han känner något hårt och kallt resa sig som en stålstomme inne i sig. Och efter anställd kritik på hela sällskapet finner han att han var den redligaste, ty han åt icke ett bär ute på svedjan, och så — pang! där kom felslutet — därför att han var bättre än de andra, så blev han förbigången. Resultat: han ansåg sig

bättre än de andra. Och han erfor en stark njutning av att vara förbigången.

Han hade också en förmåga att göra sig osynlig och hålla sig undan, så att han blev förbigången. Fadren kom en gång hem med en persika till aftonbordet. Alla barnen erhöllo en skiva av den sällsynta frukten, men hur det föll sig, Johan blev utan, och det så att den eljes rättvise fadren icke märkte det. Han kände sig så stolt av denna nya påminnelse om sitt oblida öde, att han senare på aftonen måste skryta för bröderna med det. De trodde honom icke, så orimlig ansågo de historien. Ju orimligare, ju bättre!

Han plågades även av antipatier. En söndag på landet kom det en vagn med ungdom till klockargården. Ur steg en svartmuskig gosse med dolsk men djärv uppsyn. Johan sprang vid hans åsyn och gömde sig på vinden. Man letade upp honom, klockaren smickrade honom, men han blev sittande i sin vrå och hörde på huru barnen lekte, ända tills den svarta gossen hade rest.

Kalla bad, vilda lekar, strängt kroppsarbete, ingenting kunde härda hans lösa nerver, som stundom ett ögonblick kunde spännas till det yttersta.

Han hade gott minne, läste ordentligt, helst om reala ting såsom geografi och naturkunskap. Aritmetik gick in minnesvägen, men geometri hatade han. En vetenskap om overkligheter oroade honom; först senare, när han fått fatt i en handbok i lantmäteri och insett geometriens praktiska nytta, fick han lust för ämnet, och då mätte han upp träd och hus, revade

trädgårdsland och alléer och konstruerade pappfigurer.

Han ingick nu i sitt tionde år. Var bredaxlad och brunhylt; håret var blont och struket upp över en sjukligt hög och framstående panna, vilken ofta var föremål för samtal och av släktingar gav anledning till öknamnet »professorn».

Han var icke längre automat, utan började samla egna iakttagelser och draga slutledningar, därför nalkades den tidpunkt, då han skulle söndra sig från sin omgivning och gå ensam. Men ensamheten måste för honom bli en ökenvandring, ty han ägde icke nog stark individualitet att kunna gå för sig själv; hans sympati för mänskorna skulle bli obesvarad, emedan deras tankar icke kunde gå jämnt med hans; och sedan skulle han gå omkring och bjuda ut sitt hjärta åt den förstkommande, men ingen skulle ta emot det, ty det var dem främmande, och så skulle han draga sig tillbaka i sig själv, sårad, förödmjukad, förbisedd, förbigången.

Sommaren gick till sitt slut och han reste hem till skolans öppnande. Dubbelt trist föreföll nu det mörka huset vid Klara kyrkgård, och när han såg den långa filen av rum, som under latinska namnen till och med qvinta, skulle genomsläpas på bestämt utstakade år, innan en ny fil av rum på gymnasium skulle genomtråkas, då tyckte han att livet just icke var lockande. Samtidigt börjar hans självtänkning att revoltera mot läxorna. Följden blir dåliga betyg. En termin senare, efter nerflyttning i klassen, tager

fadren honom ur Klara skola och sätter honom i Jakobs, på samma tid man bryter upp från Norrtullsgatan och installerar sig i en malmgård på Stora Gråbergsgatan nära Sabbatsberg.

4.

Beröring med underklassen.

Kristineberg, så vilja vi kalla malmgården, låg ännu ensligare än huset på Norrtullsgatan. Gråbergsgatan var icke stenlagd. Endast en ensam vandrare kunde där ses en gång i timmen, och vagnsbuller var en händelse, som lockade en till fönstren att se vad det var. Huset låg inne på en trädbevuxen gård och liknade en prästgård på landet. Omgavs av trädgård och stora tobaksplantager; vidlyftiga ägor med dammar sträckte sig åt Sabbatsberg. Men nu arrenderade fadren ingen jord, varför den lediga tiden åtgick till att slå dank. Lekkamraterna utgjordes nu av fattigare mans barn. Mjölnarens pojkar och kogubbens. Lekplatserna voro särskilt kvarnbackarne, och kvarnvingarne voro leksakerna.

Jakobs skola var fattiga barns skola. Här ingår han i umgänge med underklassen. Kamraterna voro sämre klädda, voro såriga om näsan, hade fula drag och luktade illa. Hans egna skinnbyxor och smorläderstövlar gjorde ingen dålig effekt här. Han kände det lugnare i denna omgivning, som anstod honom; blev mera förtrolig med dessa barn än med de högfärdiga i Klara.

Men många av dessa barn voro bjässar i att kunna sina läxor, och skolans snille var en bond-

pojke. Jämsides därmed funnos många så kallade »busar» i de lägre klasserna, och dessa slutade vanligen i andra. Han gick nu i tredje och kom ej i beröring med dem, och de rörde aldrig någon i en högre klass. Dessa barn gingo samtidigt i något yrke, voro svarta om händerna, rätt gamla, ända till fjorton, femton år. Många av dem seglade med briggen Carl Johan om somrarne, och uppträdde sedan på hösten i tjäriga lärftsbyxor, svångrem och kniv. De slogos med sotare och tobaksbindare, togo aptitsupen i frukostlovet, gingo på krogar och kaffehus. Oupphörliga rannsakningar och utvisningar voro dessa gossar utsatta för och ansågos i allmänhet, men med stor orätt, som dåliga barn. Många av dem ha sedan blivit duktiga borgare och en, som seglat på Carl Johan, (busbriggen), har sedan slutat som officer vid gardet. Han har aldrig vågat tala om sin seglats, men när han för vaktparaden framåt Nybrohamnen, och ser den beryktade briggen ligga där, går det en rysning genom honom, säger han.

En dag mötte Johan en forden kamrat från Klara och han sökte undvika honom. Men denne går på Johan och frågar honom i vilken skola han nu går.

— Jaså, du går i den busskolan, sade kamraten.

Johan kände att han kommit »ner», men han hade själv önskat det. Han framstod icke alls bland kamraterna, men kände sig hemma med dem, befryndad med dem och han trivdes bättre än i Klara, ty här tryckte icke något uppifrån. Han ville själv icke stiga upp och trycka ner någon, men han led av press uppifrån. Han ville icke ditupp, men han erfor ett behov av, att det icke skulle finnas några

däruppe. Men det grodde ändå i honom det där, att de gamla kamraterna ansågo honom ha gått ner. Och när han på gymnastikuppvisningen kom i Jakobisternas dunkla trupp och mötte Klaristernas lätta rotar med fina sommarkläder och ljusa ansikten, då såg han klass-skillnaden och föll då ordet »buse» ifrån det andra lägret, då osade det krig i luften. De båda skolorna slogos ibland, men Johan gick aldrig med. Han ville icke se de gamla vännerna och icke visa sin förnedring.

Examensdagen erbjöd i Jakob en annan anblick än i Klara. Hantverkare, tarvligt klädda gummor, utstyrda restaurationsfruar, åkare, krögare utgjorde publiken. Och det tal skolans inspektor höll för församlingen, det var annat än ärkebiskopens glada blomstertal. Han läste upp namnen på de late (eller för läsning svagt begåvade), hunsade föräldrar för att deras barn kommit för sent eller uteblivit, och salen genljöd av gråt från fattiga mödrar, som kanske icke vållat dessa lätt förklarliga försummelser, och som i sin enfald trodde sig ha dåliga söner. Så kommo premierna. Det var alltid burgna borgarsöner, som haft råd att uteslutande egna sig åt läxorna, vilka nu hälsades såsom dygdemönster.

Moralen, vilken väl skulle vara läran om skyldigheter och rättigheter, men slutligen blivit en lära om vår nästas skyldigheter mot oss, uppträdde uteslutande såsom en stor författningssamling av skyldigheter. Ännu hade barnet icke hört omtalas en enda mänsklig rättighet. Allt var på nåd; han levde på nåd, åt på nåd, fick gå i skolan på nåd. Här i de fattiges skola begärde man än mera av barnen. Man begärde av de fattiga att de skulle ha hela kläder.

Var skulle de få dem ifrån? Man gjorde anmärkning på deras händer, därför att de blivit svarta under beröring med tjära och beck; man begärde uppmärksamhet, fina seder, hövlighet, det vill säga allt orimligt. Lärarnes skönhetssinne narrade dem ofta till orättvisor. Johan hade en knäkamrat som aldrig var kammad, hade sår under näsan, flytningar ur öronen, vilka luktade illa. Hans händer voro orena, hans kläder fläckiga och trasiga. Sällan kunde han läxorna och fick alltid anmärkningar och handplagg. En dag anklagades han av en kamrat att ha infört ohyra i klassen. Han fick då en egen plats sig anvisad; han var utstött. Han grät bittert, så bittert. Därpå blev han borta. Johan skickades såsom ordningsman för tillfället att söka honom hemma. Det var i Dödgrävargränden han bodde. I ett rum bodde målarfamiljen med mormor och många små barn. Georg, gossen i fråga, satt med en liten syster i knät, som skrek förtvivlat. Mormodren hade en annan liten i sina armar. Far och mor voro ute på arbete, var på sitt håll. I detta rum, som ingen hade tid att städa och som ej kunde städas, osade koksens svavelångor och småbarnens orenligheter, här torkades kläder, lagades mat, revs oljefärg, knådades kitt. Här lågo alla motiven till Georgs immoralitet i dagen. Men, invände alltid någon moralist, man är aldrig så fattig att man ej kan hålla sig hel och ren. Så enfaldigt! Likasom icke sylön, (om man har något helt att sy på), tvål, klädtvätt, tid, kostade något! Att vara hel, ren och mätt är väl det högsta den fattige kan tänka sig komma till. Det kunde icke Georg och därför blev han utstött.

Nyare moralister ha trott sig gjort den upp-

täckten, att underklassen är mera omoralisk än överklassen. Med omoralisk skulle denna gång menas att den icke höll sociala överenskommelser så bra som överklassen. Detta är ett misstag, om icke något värre. I alla de fall, där underklassen icke tvingas av nöd, är den plikttrognare än överklassen. Den är även barmhärtigare mot likar, mildare mot barnen och framför allt tåligare. Hur länge har den ej tålt att dess arbete begagnas av överklassen, innan den slutligen börjat bli otålig!

För övrigt har man alltid velat hålla morallagarne så svävande som möjligt. Varför bevaras de ej i skrift och tryck såsom den gudomliga och den borgerliga lagen? Kanske därför att en ärligt skriven morallag skulle nödgas upptaga även människans rättigheter.

*

Revolten mot läxorna tilltog nu hos Johan. Hemma läste han allt möjligt, men läxorna slarvade han igenom. Skolans förnämsta läroämnen voro nu latin och grekiska. Undervisningsmetoden var absurd. Ett halvt år åtgick att explicera en fältherre i Cornelius. Läraren hade ett sätt att inveckla saken, som bestod i att eleven skulle »ta ut konstruktionsordningen». Men läraren förklarade aldrig vad detta skulle innebära. Det bestod nämligen i ett uppläsande av textens ord i en viss ordning, men i vilken, det sades aldrig. Den sammanföll icke med den svenska översättningen, och när gossen gjort några försök att fatta sammanhanget, men ej kom till klarhet, tog han sig för att tiga. Han blev halsstarrig, och när han ropades upp att explicera, teg han, även

om han kunde läxan. Ty så snart han började läsa, haglade anmärkningar, på ordens tonvikt, på tempot, på rösten, på allt.

— Kan du inte, förstår du inte? ropade läraren utom sig.

Gossen teg och tittade föraktligt på pedanten.

— Är du stum?

Han teg. Nu var han för gammal att få stryk, vilket dessutom började bortläggas. Och så fick han sitta där.

Han kunde översätta texten på svenska, men ej på det enda sätt läraren ville. Att läraren bara ville ha det på ett sätt tyckte gossen var fånigt. Han skulle ha stormat igenom hela Cornelius på ett par veckor, och detta avsiktliga, oresonliga krypande, när man kunde springa, deprimerade honom. Han såg ingen idé i det.

Samma fenomen vid lektionen i historia.

— Nå du, Johan, säger läraren ungefär, tala nu om vad du vet om Gustav den förste.

Gossen stiger upp från platsen, och så löpa hans ostyriga tankar så här ungefär:

— Vad jag vet om Gustav den förste? Å! Det är mycket det. Men det visste jag i prima redan, (nu är han i qvarta), och det vet magistern också. Vad tjänar det till att rabbla opp det igen?

— Nåå du? Är det allt vad du vet? Han hade inte sagt ett ord och kamraterna skratta. Nu blir han ond. Han försöker att börja tala, men det stockar sig i halsen. Vad skall han börja med? Gustav var född på Lindholmen i Roslagen. Ja, men det visste ju han och magistern förut. Så fånigt att stå och jamsa om det där.

— Jaså, du kan inte din läxa, du vet ingenting alls om Gustav den förste.

Nu öppnar han munnen och säger kort och bestämt:

— Jo, det kan jag visst det!

— Jaså, du kan, varför svarar du inte då?

Han tyckte att magistern hade frågat så dumt och nu ville han inte svara. Han slog bort alla tankar på Gustav den förste och tänkte med våld bort på något annat, på kartorna på väggen, på lamporna i taket, och nu gjorde han sig döv.

— Sitt ner då, efter du inte kan din läxa, säger magistern. Han sätter sig ner och låter tankarne löpa ut, sedan han bestämt sig för att magistern ljugit.

Det låg i detta något av afasi, oförmåga eller ovilja att tala, och det följde honom långt fram i livet, tills reaktionen kom i form av pratsjuka, oförmåga att hålla mun, drift att tala ut allt vad tanken producerade. Naturvetenskaperna lockade honom, och de timmar då läraren visade skolbotanikens kolorerade figurer av örter och trädslag, då tyckte han det mörka rummet ljusnade; och när magistern läste ur Nilssons Fauna om djurens liv, så lyssnade han och lade på minnet. Men fadren såg att det gick dåligt med de andra läroämnena. Latinet isynnerhet. Men Johan skulle läsa latin och grekiska. Varför? Han var väl utsedd att gå den lärda vägen. Fadren anställde en undersökning. När han fick höra av latinläraren att denne ansåg sonen som idiot, måtte detta ha stuckit hans självkänsla, och han beslöt flytta gossen till ett privatläroverk med mera rationella metoder. Ja, han var så retad att han tillät sig den

förtroligheten att berömma Johans förstånd och för första gången säga ont om hans lärare.

Emellertid hade denna beröring med de fattigare klasserna hos gossen alstrat en tydlig ovilja för de högre. I Jakobs skola var det en demokratisk anda, så till vida att jämnåriga alltid kände sig i nivå med varandra. Ingen drog sig för den andres sällskap på andra grunder än personlig antipati. I Klara var var det kast- och bördsskillnad. I Jakob skulle förmögenhet kunnat göra en aristokrati, men det fanns inga förmögna. Och de ytterligt fattiga behandlades av kamraterna med deltagande utan nedlåtande, om ock den dekorerade inspektorn och de akademiskt bildade magistrarne visade motvilja för de elända.

Johan kände sig solidarisk och befryndad med kamraterna, sympatiserade med dem, men blev skygg för de högre. Han undvek de stora gatorna. Gick alltid den trista Holländargatan eller den fattiga Badstugatan. Men av kamraterna lärde han att missakta bönderna, som här hade sina kvarter. Det var stadsbo-aristokratism, som även det mest obetydliga stadsbarn, huru fattigt det än är, har insupit. Dessa kantiga figurer i gråa rockar, som skakade på mjölkkärror och hölass, behandlades som löjliga personer, underlägsna varelser, vilka saklöst beskötos med snöbollar. Att åka bak på deras slädar ansågs som ett medfött privilegium. Att skrikande upplysa dem om att vagnshjulet gick omkring och få dem att titta på underverket var en stående kvickhet.

Men hur skulle barn, som icke sågo annat än ett samhälle där allt var ordnat opp- och nervänt efter egentlig vikt, där det tyngsta låg nederst och det lättaste överst, kunna undgå att ta det som låg under

för att vara det sämre? Aristokrater äro vi alla. Det är visserligen delvis sant, men det är icke desto mindre illa, och vi borde söka lägga bort att vara det. Underklassen är emellertid mera verkligt demokratisk än överklassen, ty den vill icke stiga över, utan endast komma upp i nivån; därav dess påstådda begär att vilja höja sig. Underklassen ville helst ha jämvikt genom att sänka nivån och slippa den förtvivlade ansträngningen att »höja» sig. Det finnes aristokrater med namnet demokrater, som söka höja sig för att få öva tryck, men de äro snart genomskådade. En sann demokrat vill hellre sänka det oberättigat upphöjda än »höja» sig. Detta kallas att dra ner till sin låga ståndpunkt. Uttrycket är korrekt, men har fått inskjutet en falsk, ful betydelse.

Samhället lyder Archimedes' lag om vätskors jämvikt i kommunicerande rör. Båda ytorna sträva att komma i samma läge. Men jämvikt kan endast inträda genom att den högre ytan sänks, varigenom samtidigt den lägre höjes. Det är dit det moderna samhällsarbetet strävar. Och det går dit! Säkert! Och sen blir det lugn.

Sedan numera intet kroppsarbete hemma kom ifråga, blev Johans liv uteslutande ett inre, overkligt tankeliv. Han läste hemma allt vad han kom över. Om onsdags- och lördagseftermiddagarne kunde man se elvaåringen i en nattrock och en rökmössa, som han fått av fadren, och med en lång tobakspipa i munnen, med fingren instuckna i öronen, sitta fördjupad över någon bok, helst en indianbok. Han

hade redan läst fem olika Robinsöner och njutit otroligt av dem. Men i Campes bearbetning hade han såsom alla barn hoppat över moralerna. Varför hata alla barn moraler? Äro de omoraliska av naturen? Ja, svara de nyare moralisterna, ty de äro djur ännu och erkänna icke samhällsfördraget. Ja, men moralen uppträder också för barnet endast med plikter och inga rättigheter. Moralen är därför orättvis mot barnet, och barnet hatar orättvisan.

Han hade därjämte anlagt ett herbarium, en insektsamling och en mineralsamling, samt läste Liljeblads Flora, som han funnit i fadrens bokskåp. Den boken tyckte han mer om än skolbotaniken, ty där stod en mängd små saker om växternas nytta, när den andra bara talade om ståndare och pistiller.

När bröderna med avsikt störde honom i läsningen, kunde han rusa upp och hota med slagsmål. Man sade då att han var förläst.

Banden med livets verkligheter löste han upp, och han levde ett skenliv i främmande länder, i sina tankar, och var missnöjd med den gråa, enformiga dagliga tillvaron och sin omgivning, som blev honom alltmer främmande. Men fadren ville icke släppa honom vill i fantasierna, utan han fick numera gå ärenden, såsom att hämta tidningar och avlämna post, vilket han ansåg som ingrepp i sina personliga rättigheter och alltid gjorde med missnöje.

Det talas nu för tiden så mycket om sanningen och tala sanning, som om detta vore en svår sak, vilken förtjänte beröm. Om man fråndrager beröm-

met, så är det icke utan att det har sina svårigheter att få reda på verkliga förhållandet, vilket ju skulle vara sanning i denna bemärkelse. En person är icke alltid den, som hans rykte anger, ja, en hel opinion kan vara falsk; bakom varje tanke lurar en passion, varje omdöme är kolorerat av ett tycke. Men konsten att skilja sakförhållandet från tycket är gränslöst svår, därför kunde sex tidningsreferenter på samma gång se sex olika färger på kejsarens kröningsrock. Nya tankar tas icke gärna emot av våra automatiska hjärnor, äldre personer tro bara sig själva, och obildade inbilla sig att de väl måtte kunna tro sina egna ögon, vilket de icke alltid borde lita på, då det finns så mycket synvillor.

I Johans hem dyrkades sanningen.

— Tala alltid sanning, hända vad som hända vill, upprepade fadren så ofta, och så berättade han en historia om sig själv. Huru han en gång lovat en kund avsända en vara på dagen. Han glömmer bort det, men måtte ha haft att tillgå ursäkter, ty när den ursinnige kunden kommer in på kontoret och överöser honom med skymford, svarar fadren med att ödmjukt bekänna sin glömska, anhålla om förlåtelse och förklara sig villig ersätta förlusten. Sens moral: kunden faller i förvåning, räcker sin hand och betygar sin aktning. (I parentes: köpmän måtte icke ha så höga fordringar på varandra!)

Nå! Fadren hade ett gott förstånd och som äldre man var han säker på sina slutledningar.

Johan, som aldrig kunde vara sysslolös, hade gjort en upptäckt: att man kunde fördriva tiden på den långa vägen till och från skolan och på samma gång bli rikare. Han hade en gång på den

trottoarlösa Holländargatan hittat en järnmutter. Den tyckte han var rolig, ty den blev en bra slungsten på ett snöre. Därefter gick han alltid mitt på gatan och tog upp allt järn han såg. Som gatorna voro illa lagda, och överdådigt körande icke var förbjudet, så misshandlades redskapen grymt. Därför kunde en uppmärksam vandrare vara säker på att varje dag hitta ett par söm, en sprint och minst en mutter, stundom en hästsko. Johan tyckte mest om muttrarne, och tog dem till sin specialitet. På ett par månader hade han samlat väl en halv kappe.

En kväll sitter han och leker med dem när fadren kommer in i rummet.

— Vad har du där? säger fadren och gör stora ögon.

— Det är muttrar, svarar Johan säkert.

— Var har du fått dem ifrån?

— Jag har hittat dem.

— Hittat dem? Var?

— På gatan.

— På ett ställe?

— Nej, på många. Man går mitt på gatan och tittar ner, säger han.

— Nej, hör du, det går inte i mig. Det där ljuger du. Kom in, får jag tala med dig.

Talet hölls med en rotting.

— Vill du nu bekänna!

— Jag har hittat dem på gatan.

Han pryglas, tills han »bekänner».

Vad skulle han bekänna? Smärtan och fruktan att icke få slut på uppträdet avtvang honom följande lögn:

— Han hade stulit dem.

— Var?

Nu visste han icke var en mutter satt på en kärra, men han gissade att de sutto inunder.

— Inunder kärror — alltså.

— Var?

Fantasien framkallade en plats där det stod många kärror.

— Vid byggeraget mitt emot Smedgårdsgränd.

Den där specificeringen av gränden gjorde saken sannolik. Den gamle trodde sig nu säkert ha tagit sanningen ur honom. Och så följde reflexionerna:

— Hur kunde du ta bort dem med bara fingrarne?

Det hade han icke drömt om. Jo, nu såg han fadrens verktygslåda för sig:

— Med en skruvmejsel.

Nu kan man inte ta muttrar med skruvmejsel, men fadrens fantasi var i rörelse och han lät lura sig.

— Men det är ju förfärligt! Du är ju en tjuv! o. s. v. Tänk om polisen hade kommit.

Johan tänkte ett ögonblick lugna honom med att det var lögn alltsammans, men utsikten att få mera stryk och bli utan kvällsvard avhöll honom.

Om aftonen när han lagt sig och modren kom in och bad honom läsa sin aftonbön, sade han patetiskt och med lyftad hand:

— Jag har ta mig fan inte stulit några muttrar.

Modren såg på honom länge, och så sade hon:

— Du ska inte svära så!

Kroppsstraffet hade förödmjukat honom, kränkt honom, han var ond på gud, föräldrar, och mest på bröderna, som icke vittnat för hans sak, oaktat de kände förloppet. Han gjorde ingen bön den

kvällen, men han önskade att det blivit eldsvåda, utan att han behövt tända på. Och så tjuv till!

Sedan dess var han misstänkt eller rättare hans dåliga rykte stadgat, och han pikerades länge med erinran om den stöld han aldrig begått.

En annan gång gjorde han sig själv skyldig till lögn, men genom en inadvertens, som han icke kunde förklara på länge. (Anbefalles föräldrar till begrundande.) En skolkamrat med syster kommer en söndagsmorgon på våren hem till honom och frågar om han vill gå med till Haga. Ja, det vill han, men han skall fråga mamma om lov först. (Pappa var borta.)

— Skynda dig då!

— Ja, men han skall visa sitt herbarium först.

— Ska vi gå nu?

— Ja, men jag ska bara in till mamma först.

Men då kommer en liten bror in och tar hans herbarium.

Ofoget avstyres, men nu skola de se hans mineralier också.

Under tiden skall han byta om blus. Därpå tar han en liten bit bröd i skänken. Modren passerar och hälsar kamraterna; de tala om ett och annat från hemmet. Johan har brått, lägger in sakerna och för sina vänner ut i trädgården att se på groddammen. Äntligen går man till Haga. Han lugn i den fulla tron att han begärt lov av modren.

Så kommer fadren hem.

— Var har du varit?

— Jag har varit i Haga med vännerna.

— Hade du lov av mamma?

— Jaa!

Modren protesterar. Johan blir stum av häpnad.

— Jaså, du far med lögn.

Han var svarslös. Men han var så viss på att han bett modren om lov, så mycket mer som intet avslag var att befara. Han hade så fast beslutat att göra det, men biomständigheter hade gått emellan, han hade glömt det och han ville dö på att han icke ljög.

Barn äro i allmänhet för rädda att ljuga, men deras minne är kort, intrycken växla så hastigt, och de förblanda önskningar och beslut med verkställda handlingar.

Emellertid levde gossen länge i den tron att modren ljugit. När han sedan reflekterat många gånger över fenomenet, trodde han att hon glömt saken eller icke hört hans anhållan. Långt, långt senare började han misstänka att möjligen hans minne svikit honom. Men han var berömd för gott minne, och det gällde ju bara två, tre timmars mellantid.

Hans misstankar om modrens sannfärdighet (och varför skulle hon ej ha kunnat säga en osanning, då kvinnor ju så lätt förväxla sina hallucinationer med verkligheter?), stärktes en kort tid efteråt. Familjen hade köpt en möbel: ett stort evenemang! Gossarne skulle just gå på visit till faster. Modren ville gömma på nyheten och överraska fastren vid hennes nästa besök. Därför bad hon barnen icke tala om evenemanget.

De komma till faster. Hon frågar strax: har mamma köpt den gula möbeln än?

Bröderna tiga, men Johan svarar glatt: nej.

Efter hemkomsten vid middagsbordet frågar modren:

— Nåå, frågade faster om möbeln?

— Ja!

— Vad svarade ni?

— Jag sa nej, jag! säger Johan.

— Jaså, du hade kurage att ljuga du, hugger fadren in.

— Ja, mamma sa det, svarar gossen.

Modren bleknar och fadren blir tyst.

Det var ju oskyldigt i det hela, men det var icke så betydelselöst i sitt sammanhang. Svaga tvivel om »andras» sanningskärlek vaknade hos barnet och öppnade nu ett nytt belägringstillstånd av motkritik.

Kölden mot fadren tilltager, och nu spanar han efter förtryck och gör oaktat sin svaghet små försök till uppror.

Barnen kommenderas i kyrkan varje söndag, och familjen hade bänknyckel. Den orimligt långa gudstjänsten och de obegripliga predikningarne upphörde snart att göra intryck. Innan värmeledning ännu var införd, utgjorde det en fullständig tortyr att om vintern sitta två timmar i en bänk och frysa om fötterna, men man skulle dit ändock, om för själens hälsa, ordningens skull, eller för att lämna hemmet i ro, vem vet. Fadren var själv ett slags teist. Han läste hellre Wallins predikningar än han gick i kyrkan. Modren började i stället luta åt pietismen. Hon sprang efter Olin och Elmblad och Rosenius, och hade väninnor, som buro hem Pietisten och Andlig Duvoröst. Duvorösten undersöktes av Johan och befanns innehålla roliga historier om missionärer i Kina och beskrivningar på skeppsbrott. Pietisten fick ligga. Det var bara dekokt på epistlarne i nya testamentet.

En söndag får Johan det infallet, kanske efter någon oförsiktig bibelförklaring i skolan, där det talats

om andarnes frihet eller dylikt, att han icke skall gå i kyrkan. Han blir hemma helt enkelt. Om middagen innan far kommer hem, förklarar han inför syskon och tanter, att ingen kan tvinga en annans samvete och därför gick han icke i kyrkan. Nu ansågs han vara besynnerlig, och därför slapp han stryk den gången, men sedan skickades han i kyrkan.

•

Familjens umgänge kunde utom med släkten icke vara stort, på grund av äktenskapets felaktiga form. Men olyckskamrater söka varann, och umgänge hade underhållits med en av fadrens ungdomsvänner, som begått en mesalliance med sin älskarinna och därför förskjutits av föräldrar och kamrater. Denne var jurist och ämbetsman. Hos honom träffades en tredje, också ämbetsmannafamilj, med samma äktenskapsöde. Barnen visste naturligtvis icke av den tragedi som här agerades. Alla familjerna hade barn, men Johan kände sig icke dragen till dem. Hans blyghet och mänskofruktan hade efter tortyrhistorierna i hemmet och skolan tilltagit, och utflyttningen i stadens utkanter jämte sommarvistelserna på landet hade förvildat honom. Han ville icke lära dansa, och han tyckte pojkarne voro fåniga, som kråmade sig så där för flickorna. När modren vid ett tillfälle uppmanade honom vara artig mot flickorna, frågade han varför? — Han hade nu blivit kritisk på allt och ville veta varför? —

På en utflykt i det gröna sökte han förmå gossarne till myteri, då de buro flickornas schalar och parasoller.

— Varför ska vi vara betjänter åt de där ungarna? sade han, men gossarne hörde icke på honom.

Slutligen blev han så led vid att gå bort att han gjorde sig sjuk eller gick och vätte ner kläderna i dammen, för att som straff få vara hemma. Han var icke barn längre och därför trivdes han ej med de andra barnen, men de äldre sågo i honom endast ett barn. Han gick nu ensam.

Vid tolv års ålder sändes han en sommar ut till en ny klockargård invid Mariefred. Där voro många inackorderingar, alla av så kallad oäkta börd. Som klockaren icke hade några större kunskaper räckte ej hans vetande till att höra Johans läxor. Vid första försöket i geometri fann läraren att Johan var så skicklig att han bäst studerade själv. Nu var han kaxe. Han studerade själv. Klockargården låg invid herrgårdens park, och i dess kungliga omgivningar promenerade han, fri från arbete, fri från uppsikt. Vingarne växte och manbarheten nalkades.

Genom förvärvad och kanske naturlig blygsel har man så länge hållit den viktiga frågan om manbarhetens inträdande och därmed sammanhängande fenomen i det fördolda. Dåliga böcker, spekulanter i medicinböcker, och pietister, som till vad pris som helst velat göra propaganda, räddhågade och okunniga föräldrar, hava alla, och många i god avsikt, gjort allt för att skrämma unga syndare från odygdens väg. Senare och upplystare undersökningar av kunniga läkare hava åter tagit till uppgift att utröna feno-

menets orsaker och förnuftiga botemedel, samt framför allt borttaga barnets uppdrivna fruktan för följderna, emedan det visat sig att skrämseln och de uppjagade samvetskvalen just varit orsaken till de jämförelsevis få fall av vansinne och självmord man har antecknat. Vidare har man upptäckt, att det icke var odygden själv, utan den otillfredsställda driften, som framkallat sjukdomsfenomenen, och en ny fransk läkare har gått så långt, att han till och med anser handlingen vara ett icke skadligt underhjälpande av naturen. Detta må han stå för. Faktiskt är emellertid det, att man konstant skall finna de sinnessjuka behäftade med ovanan. Men felslutet ligger i att man förväxlar orsak och verkan.

Sinnessjuka instängas; vad skola de taga sig till?

Hos sinnessjuka har med själslivets slocknande det vegetativa och animala livet tagit överhand, och därför bryter driften ut, ohejdat sökande sin tillfredsställelse hur den kan. Ett annat felslut: varje sinnessjuk utforskas om han förr burit hand på sin kropp. Alla sinnessjuka ha det, men därför är icke detta orsaken till sjukdomen, ty nu är det uppdagat, att troligen alla människor hava någon gång burit hand på sin kropp. Men detta hålles hemligt, och därför gå en hop unga syndare och tro sig vara ensamma om det inbillade brottet, och de tro att de stränga lärarne, som sedan skrämma dem, ha levat oskyldiga. Nu kan å andra sidan icke nekas att överdrift i detta fall kan följas av sjukdomar, men då är det överdriften, som vållat det; och den fortsatta vanan, som gjorde att det naturliga sättet icke kom till sin rätt, vållade olägenheter just därigenom. Att ovilja mot könet skulle bli en följd är ej sant, ty odygdiga pojkar ha

sedan blivit duktiga fruntimmerskarlar, bra makar och lyckliga fäder. Eget är också att fruntimren icke visa sig gunstiga mot oskulder.

Hur gick det nu till? På vanligaste sättet. En äldre kamrat föregick vid badning med exemplet och de yngre följde. Någon känsla av skam eller synd märktes ej, och ingen gjorde hemlighet av det*. Hela saken tycktes knappast ha sammanhang med det högre könslivet, ty kär i en flicka hade gossen varit vid åtta års ålder, då driften ännu sov fullständigt.

Samtidigt fick han även kunskap om att skolbarnen i byn plägade umgänge i skogen, när de gingo från skolan. Dessa barn voro åtta à nio år, och föräldrarne fingo nys om saken, men lade sig icke i den. Detta förhållande eller missförhållande lär vara regel på landsbygden och borde tagas i betraktande då man skriver så tvärsäkert om lasten och uppmaningar till lasten.

Någon vändpunkt i gossens själsliv bildade icke denna tilldragelse, ty grubblare var han född, och till ensling gjorde honom hans nya tankar. För övrigt lade han snart bort odygden, när han fick en skrämbok i handen, men då inträdde i dess ställe en kamp mot begären, dem han ej mäktade besegra, emedan de överföllo honom i form av gyckelbilder under drömmen, där hans kraft var slut, och sömnen fick han ej njuta lugn förr än han vid aderton års ålder öppnade umgänge med andra könet.

* Det ovan påpekade, i skolorna både förut och senare ofta förekommande oskicket hade just vid denna tidpunkt väckt uppseende och föranlett undersökningar samt till och med offentligt omtalande i pressen. (Jämför längre fram sid. 185.)

Fram på sommaren blev han kär i inspektorens dotter, en tjugoåring, vilken icke umgicks i klockargården. Han kom aldrig att tala till henne; men spanade ut hennes vägar och kom ofta i närheten av hennes bostad. Det hela var en stilla dyrkan på avstånd av hennes skönhet, utan några begär, utan något hopp. Tycket liknade snarare en stilla sorg och skulle kanske lika väl fallit på någon annan, om där funnits umgänge med flickor. Det var en madonnadyrkan, som intet åtrådde, utom att få ge något stort offer, helst en dränkning i fjärden, men ändå i hennes åsyn, ett dunkelt förnimmande av egen otillräcklighet som en halv människa, vilken icke ville leva utan att ha kompletterats med den andra, »bättre» hälften.

Kyrktjänsten fortfor och gjorde numera icke vidare intryck. Det var tråkigt bara.

Denna sommar var emellertid ganska viktig i hans utveckling, emedan den lösryckte honom från hemmet. Ingen av bröderna var med. Han hade sålunda icke vidare någon förmedlande blodslänk med modren. Detta gjorde honom mera avslutad, och kallhärdade nerverna, dock icke genast, ty vid tillfällen av ledsnad grep honom hemlängtan med hårda klor. Modren steg då upp i den vanliga förklarade dagern av skydd och huld, värmekällan, den vårdande handen.

På hösten, i början av augusti, kom brev med underrättelse att den äldre brodren Gustav skulle resa till Paris att i en pension fullborda sina studier för affärslivet och lära sig språket, men dessförinnan skulle han tillbringa en månad på landet och

där avlösa brodren. Tanken på den stundande skilsmässan, glorian från den stora, lysande staden, minnet av många glada bragder, längtan efter hemmet, glädjen att få återse en av blodet, allt förenade sig nu att sätta Johans känslor och fantasi i rörelse. Under den vecka han väntade brodren diktade han om honom till en vän, en överlägsen man, som han såg upp till. Och Gustav var honom överlägsen som människa. Han var en modig, frank yngling, två år äldre än Johan, med mörka, starka drag; grubblade icke, hade ett handlingslustigt temperament; var klok; kunde tiga när det behövdes och hugga till när så erfordrades. Förstod ekonomi och sparde. Han var för klok, tyckte den drömmande Johan. Läxorna kunde han ej, ty han ringaktade dem, men han förstod livets konst: föll undan när så behövdes, skred in när så skulle vara och var aldrig ledsen.

Johan hade nu ett behov att dyrka, att i en annan materie än sin svaga lera knåda upp en bild, däri han kunde lägga in sina vackra önskningar, och nu övade han sin konst i åtta dagar. Han gick och förberedde brodrens ankomst genom att fördelaktigt utmåla honom för alla sina vänner, rekommendera honom hos läraren, utse lekställen med små överraskningar, arrangera en trampolin vid badstället, och så vidare.

Dagen före ankomsten gick han till skogen och plockade hjortron och blåbär, som han skulle fägna gästen med. Därpå dukade han ett bord med vita pappersark. På dem lade han ut bären, ett gult och ett blått, och mitt i ordnade han dem i form av ett stort G. Det hela omgavs med blommor.

Brodren kom; kastade en hastig blick på anord-

ningen, åt, men observerade icke finessen med namnschiffret eller tyckte han det var pjåskigt. I familjen ansågs nämligen allt utbrott av känsla vara pjåsk.

Därpå badade man. När Gustav tagit av skjortan, låg han nästa ögonblick i vattnet och tog genast en sträcksimning ut till moringen. Johan beundrade, skulle gärna ha följt, men denna gång tyckte han det var roligare att vara sämre och låta brodren behålla glansen. Det var den första pojke som simmat till moringen. Vid middagsbordet lämnade Gustav en fet skinkbit på tallriken. Det hade ingen vågat förr. Han vågade allt. När man på aftonen klämtade, skulle Johan bjuda Gustav på att klämta. Han klämtade minst tio slag. Johan fasade såsom om socknens öden hade varit utsatta för fara och ömsom skrattade och ömsom bad att han skulle hålla opp.

— Å, vad fan gör det, sa Gustav.

Så bjöd han honom på sin vän, snickarens vuxna pojke, kanske en femtonåring. Det uppstod genast intimitet mellan de jämnåriga, och vännen övergav Johan, som var för liten. Men Johan kände ingen bitterhet, fastän de två stora drevo med honom och företogo sig ensamma utflykter med bössa. Han ville ge bara; och han skulle ha givit sin älskarinna, om han ägt någon. Ja, han gav också anvisning på inspektorens dotter, vilken brodren mycket riktigt fann behag i. Men i stället att sucka bakom trädstammarne, gick han fram och pratade vid henne, i all oskuld likväl. Detta var den djärvaste handling Johan sett i sitt liv utföras, och han kände sig själv likasom ha vuxit. Han förstorade sig, hans svaga själ likasom handlade genom brodrens starka

nerver, och han identifierade sig med honom. Han var lika så lycklig som om han själv tilltalat flickan. Han gav idéer till exkursioner, upptåg, roddturer, och brodren satte dem i verket. Han upptäckte fågelbon och brodren äntrade trädet och plundrade dem.

Men detta räckte endast en vecka. Sista dagen, när avresan skulle ske, sade Johan åt Gustav:

— Vi ska köpa mamma en vacker blombukett.

— Ja vars.

Och så gingo de till trädgårdsmästaren på herrgården. Gustav beställde, men det skulle vara fint. Under bindningen gick han och åt bär i trädgården helt öppet. Johan vågade icke röra något.

— Åt du, sa brodren.

Nej, han kunde icke. När buketten var färdig, tog Johan upp och betalade den med tjugofyra skilling. Gustav gav intet tecken ifrån sig. Så skildes de.

Vid hemkomsten överlämnade Johan buketten från Gustav.

Modren blev rörd. Vid kvällsbordet väckte blommorna fadrens uppmärksamhet.

— Dem har Gustav skickat mig, sade modren. Han är alltid bra snäll, och Johan fick en sorgsen blick, ty han var så hård. Fadrens ögon glimmade till under glasögonen.

Johan kände ingen bitterhet. Ynglingens svärmiska offerlusta hade slagit ut, kampen mot orättvisor hade gjort honom till självplågare, och han teg. Han teg även, när fadren skickade Gustav en handkassa, och i ovanligt rörda ordalag förklarade huru djupt han känt detta fina drag av hans goda hjärta. Han teg hela livet igenom med den historien, även när

han hade fått anledningar att känna bitterhet, och han talade slutligen först, övermannad, fallen och trampad i arenans smutsiga sand med en grov fot på bröstet och utan att se en hand lyftas för att vifta: nåd. Det var då icke hämnd, bara den döendes självförsvar!

5.

Med överklassen.

Privatläroverket hade uppstått såsom en opposition mot de offentliga läroverkens skräckregering. Som dess tillvaro berodde på lärjungarnes bevågenhet, hade man beviljat stora friheter och infört en ytterst human anda. Kroppsstraff voro förbjudna, och lärjungarne voro vana att få yttra sig, interpellera, försvara sig mot anklagelser, med ett ord, de behandlades som tänkande varelser. Här kände Johan först att han hade mänskliga rättigheter. Om läraren misstagit sig i en faktisk uppgift, var det icke lönt att bara gå på och hålla på sin auktoritet; han korrigerades och lynchades okroppsligen av klassen, som överbevisade honom om hans misstag. Rationella metoder voro även införda i undervisningen. Litet läxor. Kursiva explikationer i språken gåvo lärjungarne ett begrepp om meningen med den undervisningen, nämligen att kunna översätta. Därtill hade man anställda infödingar för de levande språken, så att örat vande sig vid en riktig accent och något begrepp om språkets talande inhämtades.

Hit hade nu en mängd ungdom flytt från statens läroverk, och Johan träffade här många gamla kamrater från Klara. Men han återfann även lärare från

både Klara och Jakob. Dessa gjorde en helt annan uppsyn här och antogo ett annat sätt. Han förstod nu att de varit i samma fördömelse som deras offer, ty de hade haft rektor och skolråd över sig. Äntligen tycktes då trycket uppifrån börja minskas, hans vilja och tankar få frihet, och han förnam en känsla av lycka och välbefinnande. I hemmet berömde han skolan, tackade föräldrarne för befrielsen och förklarade att han aldrig hade så roligt som i skolan. Han glömde gamla orättvisor, blev mera mjuk i sitt väsen och mera frimodig. Modren började beundra hans lärdom. Han läste fem språk utom modersmålet och hade bara ett år kvar till gymnasiiavdelningen. Äldsta bror var nu ute i världen på ett kontor, den andra brodren var i Paris. Johan liksom flyttades upp i en högre ålderklass i hemmet och stiftade personlig bekantskap med modren. Han talade om för henne ur böckerna om naturen och historien och hon, som aldrig fått kunskaper, lyssnade med andakt. Men när hon hört på en lång stund, antingen hon nu behövde höja sig eller verkligen fruktade världens visdom, drog hon fram med den enda kunskapen, som kunde göra mänskan lycklig. Hon talade om Kristus; Johan kände väl igen det där talet, men modren förstod att rikta det till honom personligen. Han skulle akta sig för andligt högmod och alltid förbliva enfaldig. Gossen förstod icke ordet enfaldig, och talet om Jesus liknade icke bibelns. Det var något osunt i hennes åskådning, och han tyckte sig märka den obildades motvilja mot bildning. Varför denna långa skolkurs, frågade han sig, när den ändock ansågs vara intet i jämförelse med dessa dunkla läror utan sammanhang om Jesu

dyra blod? Han visste också att modren hämtade detta språk ur samtal med ammor, syjungfrur och gamla madamer, som gingo i sirapskyrkan. Underligt, tyckte han, att dessa just skulle ha hand om den allra högsta visheten, som varken prästen i kyrkan eller läraren i skolan hade aning om. Han började finna att dessa ödmjuka voro bra nog andligen högfärdiga och att vägen till visdom genom Jesus var en påhittad ginväg. Kom därtill att han bland skolkamrater numera hade grevar och baroner, och när namn på -hjälm eller -svärd började höras i hans skolhistorier, fick han varningar för högfärd.

Var han högfärdig? Troligen! I skolan sökte han aldrig de förnäma. Han såg på dem hellre än på de borgerliga, ty de tilltalade hans skönhetssinne genom sina vackra kläder, fina ansikten, lysande briljantnålar. Han kände att de voro annan ras, ägde en ställning, dit han aldrig kunde komma, dit han ej strävade, ty han vågade icke fordra av livet. Men när en dag en baron anmodade honom om hjälp i en läxa, kände han sig åtminstone vara lika god som denne eller över honom i ett fall. Han hade därmed upptäckt att det fanns något som kunde sätta honom i jämnbredd med de högsta i samhället, och vilket han kunde förskaffa sig: det var kunskaper.

Det rådde vid detta läroverk just genom dess liberala anda en demokrati, som han icke märkt i Klara; grevar och baroner, de flesta lata, hade icke något försteg för de andra. Rektor, själv en bondpojke från Småland, var alldeles renons på vördnad för börd, lika litet som han hyste någon fördom mot de adlige eller särskilt ville stuka dem. Han duade alla, stora och små, var lika förtrolig mot alla,

studerade var indvid, kallade dem i förnamn och var intresserad för ungdomen.

Genom dagligt umgänge mellan borgarbarn och adelsbarn avnöttes respekten. Krypare funnos endast högre upp på gymnasiiavdelningen, där vuxna adelssöner kommo upp i ridspö och sporrar, under det en gardist höll handhästen utanför porten. Dessa ynglingar söktes av de kloka, som redan inblickat i livets konst, men längre än till kaféet eller ungkarlsrummet gick icke vägen.

Om höstarne återkommo en del av de förnäma ynglingarne från expeditioner som extra sjökadetter. De uppträdde då i klassen i uniform med stickert. De beundrades mycket, avundades av många, men Johans slavblod var aldrig förmätet i den vägen: han erkände privilegiet, drömde sig aldrig dit, hade en känsla av att där skulle han bli mera förödmjukad än här, och därför ville han ej dit. Men att komma i nivå med dem på andra vägar, genom meriter, arbete, det drömde han djärvt om. Och när samtidigt på våren utexaminerade studenter kommo upp i klassen att ta avsked av lärarne, då han såg deras vita mössa, deras lediga sätt, deras franka miner, då längtade han sig i deras ställning, ty han märkte huru även sjökadetterna tittade med beundran på den vita mössan.

*

I familjen hade ett visst välstånd inträtt. Man hade åter flyttat till Norrtullsgatan. Där var gladare än vid Sabbatsberg, och värdens gossar voro skolkamrater. Trädgården hade fadren icke mera, och Johan sysslade nu mest med böckerna. Han förde

en förmögen ynglings liv. Huset var glatt, uppvuxna kusiner och kontorets många bokhållare besökte det om söndagarne, och Johan upptogs i deras umgänge oaktat sina unga år. Han gick nu i jacka, vårdade sitt yttre och såsom gymnasistförhoppning åtnjöt han ett högre anseende än åren medförde. I trädgården promenerade han, och varken bärbuskar eller äppelträd frestade honom synnerligen.

Då och då kommo brev från bror i Paris. De lästes högt och med stor andakt. De lästes för släktingar och bekanta, och det var familjens trumf. Till julen anlände fotografiporträtt av brodren i fransysk collégien-uniform. Det var trumfess. Johan hade nu en bror, som bar uniform och talade franska. Han visade porträttet i skolan och vann socialt anseende. Sjökadetterna grinade emot och sade att det icke var någon riktig uniform, för det fanns ingen stickert. Men det fanns kepi och blanka knappar och något guld på kragen.

I hemmet visades stereoskopbilder från Paris, och man levde numera i Paris. Tuilerierna och triumfbågen voro bekanta som slottet och Gustav Adolfs staty. Det syntes som om talesättet, att fadren lever i sina barn, verkligen ägde något skäl för sig.

Livet låg nu ljust för ynglingen; pressen hade minskats, han andades lättare och skulle troligen gått en lätt banad väg genom livet, om icke omständigheterna länkat sig så att han fick back i seglen.

Modren hade länge varit svag efter sina tolv barnsängar. Nu måste hon intaga sängen och gick endast då och då uppe. Hennes lynne blev häftigare, och vid motsägelser stego röda flammor upp på kinden. Vid sista julen hade hon råkat i en våldsam

dispyt med sin bror om läsarpräster. Denne hade vid julbordet framhållit Fredmans epistlars djupsinnighet och till och med satt dem i tankedigerhet långt över läsarprästernas predikningar. Det tog eld i modren och hon föll i hysteri. Detta var blott ett symptom.

Nu började hon, medan hon ännu var uppe, att rusta barnens linne och kläder och städa lådor. Hon talade ofta med Johan om religion och andra höga frågor. En dag visade hon honom några guldringar.

— Dem skall ni få när mamma dör, sade hon.

— Vilken är min? frågade Johan, utan att fästa sig vid tanken på döden. Hon visade en flätad flickring med ett hjärta på. Den gjorde ett starkt intryck på gossen, som aldrig ägt någon sak av guld, och han tänkte ofta på den ringen.

I huset kom en mamsell för barnen. Hon var ung, såg bra ut, talade litet och hade ibland ett kritiskt leende. Hon hade varit hos en greve på Stora Trädgårdsgatan och tyckte troligen hon hade kommit ner i ett tarvligt hus. Hon skulle övervaka barnen och pigorna, men med dessa umgicks hon nästan förtroligt. Det var nu tre pigor, en husmamsell, en dräng och en dalkulla i huset. Pigorna hade fästmänner och det levdes lustigt i det stora köket, som sken ståtligt med sin koppar och tenn. Där åts och dracks, och gossarne blevo bjudna med. De kallades för herre av fästmännerna och man drack deras skål. Husdrängen var dock aldrig med: han tyckte det var »svinaktigt» att leva så, för att frun var sjuk. Huset föreföll statt i upplösning, och fadren stod svåra duster med tjänarne sedan modren låg till sängs. Men modren blev pigornas vän i döden. Hon gav dem rätt av instinkt. Och de missbrukade hennes partiskhet. Det var

strängt förbjudet att utsätta den sjuka för sinnesrörelser, men tjänarne intrigerade mot varandra och säkerligen mot patronen också. En dag hade Johan smält bly i en silversked. Köksan skvallrade för modren; denna blev häftig och sade till fadren. Men fadren blev bara retad på angiverskan. Han gick till Johan och sade hyggligt, såsom om han behövde beklaga sig:

— Du skall inte smälta bly i silverskedar. Jag bryr mig inte om sken, den kan lagas, men den satans Fredrika har gjort mamma ledsen. Visa inte pigorna sånt där, om du gör något dumt, utan säg åt mig, ska vi ställa det till rätta!

De voro vänner, fadren och han, för första gången, och han älskade fadren nu, när han steg ner till honom.

En natt väckes han i sömnen av fadrens röst. Han spritter upp. Det är mörkt i rummet. I mörkret hör han rösten, som djup och darrande säger: vill gossarne komma in till mammas dödsbädd! Nu slog det ner som ett åskslag över honom. Han frös så att lemmarne smällde mot varandra, medan han drog på kläderna, huvudsvålen isades, ögonen stodo vidöppna och runno, så att ljuslågan syntes som en röd bläddra.

Och så stodo de vid sjukbädden. De gräto en timme, gräto två, tre. Natten kröp fram. Modren var sanslös och kände icke igen någon. Dödsarbetet hade börjat med rosslingar och nödrop. Småbarnen väcktes ej. Johan satt och tänkte över allt ont han gjort. Icke en moträkning mot orättvisorna kom före. Efter tre timmar upphörde tårarna. Tankarne rände hit och dit. Döden var slutet. Hur skulle det bli,

när mamma ej fanns mer? Ödsligt, tomt. Ingen tröst, ingen ersättning. Det var bara ett tjockt mörker av olycka. Han spanade efter en enda ljuspunkt. Ögat faller på modrens byrå, där Linné sitter i gips med en blomma i handen. Där låg en enda fördel, som denna bottenlösa olycka skulle medföra: han skulle få ringen. Han såg den på sin hand. — Det är ett minne av min mor, skulle han kunna säga, och han skulle gråta vid minnet, men han kunde icke underlåta att tycka, det var fint med en guldring. — Fy! Vem tänkte den låga tanken vid modrens dödsbädd? En sömndrucken hjärna, ett förgråtet barn. Nej bevars, en arvtagare. Var han girigare än andra, hade han anlag för snålhet? Nej, då skulle han aldrig talat om historien, ty den var djupt begraven hos honom; men han mindes den hela livet; den dök upp då och då, och när den kom fram, i sömnlös natt, i trötthetens sysslolösa stunder, så kände han rodnaden hetta vid öronen. Då anställde han betraktelser över sig själv och sitt uppförande och straffade sig som den lägsta av alla människor. Först när han blev äldre och lärde känna ett stort antal människor och tankeapparatens mekanik, kom han på den idén att hjärnan är en underlig ting, som går sina egna vägar, och mänskorna äro nog sig lika även i det dubbelliv de föra: det som syns och det som icke syns, det som talas och det som tänkes tyst.

Men vid denna tidpunkten fann han bara att han var dålig, och när han kom in på pietismen, där det talades om kampen mot onda tankar, insåg han att han hade mycket onda tankar. Varifrån de kommo? Från arvsynden och djävulen, svarade pietisterna. Ja, det var han med om, ty han ville icke vara ansvarig

för en så ful tanke, men han kunde likafullt icke komma ifrån att tro sig ansvarig, ty han kände icke läran om determinismen eller viljans ofrihet. Den lärans förkunnare skulle ha sagt: en sund tanke hos dig, min gosse, att söka minsta möjliga onda av ett ont; en tanke som alla arvtagare, stora eller små, ha tänkt, och, märk väl, måste ha tänkt, efter alla lagar för tänkandet. Kristendomens självförnekelse-moral med pelarhelgonsidealet i luften kallar de tankar onda, som gå ut på självbevarelse, men detta är osunt, ty individens första, heligaste plikt är att skydda sitt själv, så vitt möjligt utan att skada andras.

Men hela hans uppfostran var ju enligt tidens låga föreställningssätt inrättad med fästat avseende på himlen och helvetet. Somliga handlingar ansågos onda, andra goda. De förra skulle straffas, de senare belönas. Sålunda ansågs det som en dygd att starkt sörja en mor, oavsett denna moders uppförande mot barnet. En sådan tillfällighet i skapnaden som känslornas långvarighet ansågs som en dygd. De som icke hade så beskaffade känslor voro mindre dygdiga. De olyckliga, som märkte denna brist hos sig, ville göra om sig, göra sig bättre. Därav hyckleri, falskhet mot sig själv. Nu har man kommit därhän, att känslosamhet är upptäckt vara en svaghet, som i äldre stadier skulle ha stämplats som last.

Franska språket bibehåller ännu samma ord *vice* för lyte och last. Övervikt i känsla och fantasi, vilka dölja sanningen, anses numera tillhöra lägre utvecklingsstadier: vildens, barnets, kvinnans, och äro på väg att läggas igen såsom genom överodling utsugna marker, och det rena tänkandets tidevarv står för dörren.

Ynglingen var en kvadron av romantik, pietism, realism och naturalism. Därför blev han aldrig annat än ett lappverk.

Johan tänkte visst icke bara på den fattiga pryd-naden; det hela var ett ögonblicks förströelse, två minuter av långa månaders sorg, och när det slut-ligen blev tyst i rummet och fadren sade: mamma är död, då var det tröstlöst. Han skrek som en drunk-nande. Hur kan döden vara så bottenlöst förtvivlad för dem, som tro på ett återseende? Det måtte allt vara illa beställt med tron i dessa ögonblick, när förintelsen av personligheten försiggår med orubblig konsekvens inför ens ögon.

Fadren, som eljes hade isländarens yttre känslo-löshet, var nu mjuk. Han tog de två sönernas händer och sade:

— Gud har hemsökt oss; nu skola vi hålla till-sammans som vänner. Människorna gå i sin själv-tillräcklighet och tro sig nog, så kommer slaget, och man ser hur man behöver varann alla. Låt oss vara uppriktiga mot varandra och överseende.

Gossens sorg tog av i ett ögonblick. Han hade fått en vän, och en mäktig, klok, manlig vän, som han beundrade.

Huset kläddes nu med vita lakan för fönstren.

— Du behöver icke gå i skolan, om du icke vill, sade fadren.

Om du icke vill! Det var ett erkännande av hans vilja.

Så kommo tanter, släktingar, kusiner, ammor, gamla tjänare, och de sade alla välsignelse över den döda. Alla räckte händer till hjälp att sy sorgkläder: där funnos fyra små barn och tre stora. Där sutto

unga flickor och sydde i den sjuka dagern, som föll genom de vita lakanen, och de talade halvhögt. Det var mystiskt, och sorgen fick ett helt följe av ovanliga förnimmelser. Aldrig hade gossen varit föremål för så mycket deltagande, och aldrig hade han känt så många varma händer, hört så många vänliga ord.

Om söndagen läste fadren en predikan av Wallin över texten: Vår vän är icke död, men han sover. Med vilken oerhörd förtröstan tog han icke dessa ord bokstavligen och hur visste han icke att riva upp såren och på samma gång läka dem! Hon är icke död, men hon sover, upprepade han glatt. Modren sov nog därinne i det kalla förmaket, och ingen väntade väl att se henne vakna.

Det led mot begravningen. Gravplats var köpt. Svägerskan satt med och sydde. Hon sydde och sydde, den gamla modren till sju medellösa barn, den förr rika borgarmodren, sydde åt barnen i det äktenskap, som brodren förbannat. Så steg hon upp och bad att få tala vid sin svåger. Hon viskar vid honom i ett hörn av salen. De båda gamla falla i varandras armar och gråta. Fadren tillkännager att modren skulle få begravas i farbrors grav. Farbrors grav var ett mycket beundrat monument på Nya kyrkogården, som bestod av en järnkolonn med en urna på. De fattade därför att en ära var vederfaren modren, men de förstodo ej att ett brödrahat därmed var slocknat, att upprättelse var efter döden skänkt en god och plikttrogen kvinna, som varit ringaktad därför att hon blev mor, innan hon fick titeln fru.

Det strålade nu av försoning och frid, och man överbjöd varann i vänligheter. Man sökte varandras

blickar, undvek störande sysselsättningar, läste önskningar.

Så kom begravningsdagen. När kistan skruvats igen och bars genom salen, som var fylld av svartklädda, råkade en liten syster i attack. Hon skrek och kastade sig i armarne på Johan. Han tog henne upp på armen och tryckte henne mot sig, som om han var hennes mor och ville skydda henne. Och när han kände den lilla darrande kroppen krama sig fast vid honom, erfor han en styrka som han länge saknat. Tröstlös kunde han ge tröst, och när han lugnade henne, blev han lugn. Det befanns emellertid vara den svarta kistan och de många människorna, som skrämt henne; ty de små saknade knappt modren, gräto icke efter henne och hade glömt henne på en kort tid. Modersbandet är icke så snart knutet, det sker endast genom en lång, personlig bekantskap. Johans verkliga saknad räckte knappt ett kvarts år. Han sörjde länge, men det var mera ett behov att fortleva i stämningen, vilken var ett uttryck för hans naturliga tungsinthet, som nu i moderssorgen funnit en lämplig form.

•

På dödsfallet följde en lång sommar i sysslolöshet och frihet. Johan disponerade två rum en trappa upp tillsammans med äldsta brodren, som icke kom från sin affär förrän om kvällarne. Fadren var borta hela dagen, och när de råkades tego de. Fiendskapen var nerlagd men vänskapen var omöjlig. Ynglingen var nu sin egen herre; kom och gick, styrde och ställde. Husmamselln föll undan för

honom, och de råkade aldrig i konflikt. Umgänget med kamrater undvek han, stängde sig inne på sina rum, rökte tobak, läste och grubblade.

Alltid hade han hört att kunskaper voro det högsta, att det var ett kapital, som aldrig kunde förloras, och att man med dem skulle stå sig, huru djupt man än sjönk på samhällsskalan. Att ta reda på allt, veta allt, var hos honom en mani. Han hade sett äldsta brors ritningar och hört dem berömmas. I skolan hade han endast ritat geometriska figurer. Han ville alltså rita, och under ett jullov kopierar han i ett sträck och i raseri brodrens alla ritningar. Den sista i samlingen var en häst. När han fått den färdig och sett att det icke var någon konst, lade han bort att rita.

Alla barnen utom Johan spelade ett instrument. Johan hörde skalor och övningar på piano, viol och violoncell, så han blev led av alltsammans och musiken blev vad kyrkklockorna varit förut. Han ville kunna spela, men han ville icke gå igenom skalorna. Han tog i smyg notor och spelade genast stycken. Det blev dåligt, men han hade nöje av det. I ersättning företog han sig hålla reda på kompositör och opus till allt vad syskonen spelade, så att han var över dem i kunskap om musiklitteraturen. En gång söktes en notskrivare till att kopiera Trollflöjten, arrangerad för violkvartett. Johan erbjöd sig.

— Kan du skriva notor, du? frågades han.

— Jag ska försöka, sade han.

Han övade sig ett par dagar och så skrev han ut alla fyra stämmorna. Det var ett långt, tråkigt arbete, och han höll på att tröttna, men så fick han

det färdigt till slut. Det var slarvigt här och där, men det kunde begagnas.

Han hade ingen ro förrän han fått lära sig alla Stockholmsflorans växter. När han kände dem, kastade han ämnet. Någon botanisk exkursion roade honom ej mer; vandringar i naturen erbjödo intet nytt. Han kunde ej träffa en okänd växt. De få mineralierna hade han reda på. Insekterna ägde han i sin samling. Och fåglarne kände han på låten, på fjädrarne och till och med på äggen. Allt det där var bara yttre företeelser, namn på saker, som snart förlorade sitt intresse. Han ville se inuti. Han brukade beskyllas för förstörelseanda, ty han plockade sönder allt, leksaker, ur, allt som kom under hans hand. Han kom av en händelse på en Tham'isk föreläsning i vetenskapsakademien, och fick övervara en seance i kemi och fysik. De ovanliga instrumenten och redskaperna fängslade honom. Professorn var en trollkarl, men en som talade om hur underverket gick till. Det var nytt, och han ville själv intränga i det fördolda.

Han talade om för fadren sin nya böjelse, och denne, som i yngre år sysslat med galvanoplastik, lämnade honom böcker ur bokskåpet. Focks Fysik, Girardins Kemi, Figuiers Upptäckter och uppfinningar samt Nyblæi Kemiska Teknologi. På vinden fanns dessutom ett galvaniskt batteri med sex element av gamla Daniellska koppar- och zinksystemet. Detta fick han om händer redan som tolvåring och handterade svavelsyra så att handdukar, servetter och gångkläder förstördes. Sedan han galvaniserat alla föremål han funnit lämpliga, lade han ner den rörelsen. Nu på sommaren i ensamheten tog han upp

kemien med raseri. Men han ville ej göra de experiment, som stodo i läroboken; han ville göra upptäckter. Alla medel fattades honom, pengar, apparater, men intet fick hindra. Hans lynne var nu sådant och blev än mer sådant efter modrens död, då han var sin egen herre, att hans vilja skulle fram trots allt och genast. Spelade han schack, gjorde han upp sin anfallsplan på motståndarens kung; gick på hänsynslöst utan att se på sitt försvar, överrumplade ibland motståndaren genom sin hänsynslöshet, men förlorade oftast partiet.

— Hade jag fått dra ett drag till, hade du varit matt i stället, sade han.

— Ja, men det fick du inte, därför blev du matt.

Skulle han in i en byrålåda, och nyckeln ej var till hands, tog han eldgaffeln och bröt upp låset, så att skruvar och låsskylt röcks loss.

— Varför har du brutit sönder låset? frågade man.

— Därför att jag skulle in i byrån!

Det fanns dock en viss ihärdighet i allt detta gå-på. Men endast så länge raseriet varade. Han skulle göra sig en elektricitetsmaskin. Ute i vinden hittade han en spinnrock. Från den bröt han bort det som han icke behövde och skulle nu ersätta hjulet med en rund glasskiva. Han hittade ett innanfönster. Med en kvartsflisa skar han ut rutan. Men nu skulle den bli rund och få ett hål mitt i. Med ett nyckelax satt han och bröt ut flisa efter flisa, ibland icke större än ett sandkorn; detta tog många dagar. Rutan blev rund. Men hur skulle han få hål? Hål i en glasruta. Han gjorde sig en drillborr. För att få bågen bröt han sönder ett paraply för att

komma åt ett valfiskben och tog en violsträng till lina. Sedan repade han i glaset med kvartsen, fuktade med terpentin och drillade. Men han märkte ingen framfart. Då, när han såg sig så nära målet, förlorade han tålamodet och besinningen. Han skulle forcera hål med ett sprängkol. Rutan sprack. Då kastade han sig på sin säng, maktlös, utmattad, hopplös. I harmen blandade sig också en förnimmelse av fattigdom. Hade han bara haft pengar! Han kunde gå utanför Spolanders magasin på Västerlånggatan och se på de kemiska apparater där funnos. Han undrade vad de kostade, men vågade aldrig gå in och fråga. Vad tjänade det till? Han fick aldrig några pengar av fadren.

Sedan han hämtat sig från motgången skulle han göra det ingen gjort förr och ingen kan göra: ett perpetuum mobile. Fadren hade omtalat, att ett stort pris var för länge sedan utsatt för uppfinnaren av det omöjliga. Det var något som lockade honom. Han kombinerade ett vattenfall, som drog en pump, med en Heronskälla. Fallet skulle sätta pumpen i gång, pumpen skulle åter draga upp vattnet och Heronskällan hjälpa till. Han måste nu ut i vindskontoret och göra razzia. Sedan han brutit sönder alla möjliga ting för att samla material, började arbetet. En kaffekokare fick släppa till ett rör, en sodavattensmaskin gav reservoarer, dragkistan gav beslag, byrån träd, en fågelbur lämnade järntråd, en ampel blev en av bassängerna, och så vidare. Dagen var inne då avprovningen skulle ske. Då kommer husmamselln och frågar, om han vill gå med syskonen till mammas grav. — Nej, han hade inte tid. — Om nu det onda samvetet slog honom

och störde hans arbete, eller han var nervös ändå, nog av: försöket misslyckades. Då tog han, utan att vilja avhjälpa felet, hela den konstiga apparaten och slog den i kakelugnsstenarne. Där låg verket, som kostat så många nyttiga saker livet, och långa tider efter upptäcktes spåren av hans vilda framfärd i vindskontoret. Han fick snubbor, men det bet inte numer.

För att skaffa sig revanche i huset, där han ådragit sig hån för sina misslyckade experiment, anställde han några knallgasexplosioner samt tillverkade en Leydnerflaska. Kattskinnet drog han av en död svart katt han hittat i Observatoriebacken, och vilken han bar hem i sin näsduk. En natt när äldsta bror och han kommo hem från en konsert, funnos inga tändstickor, och de ville ej väcka huset. Johan letade fram svavelsyra och zink, framställde vätgas vid gatlyktans sken, slog eld med elektroforen och tände lampan. Därmed var hans rykte som »kemist» stadgat. Han framställde även Jönköpings tändstickor efter recept ur Teknologien. Varför han mycket förvånades över det långt senare beviljade Jönköpingspatentet på stickor, vilka för övrigt förefunnits i handeln såsom Björneborgs vaxstickor. Och så lade han ner kemien på en tid.

Fadrens bokskåp inneslöt en liten boksamling, som numera stod till Johans förfogande. Där fanns, utom de ovan omnämnda kemiska och fysiska arbetena: trädgårdsböcker, en illustrerad naturalhistoria, Meijers Universum, Handbok för mödrar med Förlossningskonst, en tysk anatomi med figurer, Napoleons historia på tyska med stålstick, Wallins, Franzéns och Tegnérs dikter, Wallins predikningar,

Blumauers Aeneis, Don Quixote, fru Carléns och Fredrika Bremers romaner, Deutsche Klassiker m. m.

Utom indianböcker och Tusen och en natt hade Johan ännu icke läst någon skönlitteratur. Han hade tittat i romaner, men funnit dem långa och tråkiga, isynnerhet därför att de saknade illustrationer. Men när nu kemien och alla andra naturens verkligheter voro genomskådade, tog han en dag en visit i bokskåpet. Han tittade i poesierna. Där kände han sig svävande i luften och visste icke var han var hemma. Han förstod det inte. Så fick han Fredrika Bremer: Skildringar ur vardagslivet. Där slog familjejolm och tantmoraler emot honom, och han ställde tillbaka dem. Så fick han fatt i Jungfrutornet. Det var berättelser och äventyr. Den olyckliga kärleken rörde upp honom. Men viktigare än allt var, att han kände sig vuxen med dessa vuxna mänskor. Han förstod vad de talade och han märkte att han icke var barn. Dessa fullvuxna voro ju hans jämlikar. Han hade ju varit olyckligt kär, lidit, kämpat, men var kvarhållen i barndomens fängelse. Och nu kom han till fullt medvetande om att hans själ var i fängelse. Den hade varit flygfärdig för länge sen, men man hade klippt vingarne och satt honom i bur. Nu sökte han fadren och ville tala med honom såsom en jämnårig, med fadren slöt sig och ruvade på sin sorg.

*

På hösten kom ett nytt bakslag och en ny hållhake på honom. Han var mogen till gymnasiiavdelningen, men kvarhölls i skolan, emedan han var för ung och skulle mogna. Han rasade. Det var andra

gången man röck honom i rocken, när han ville springa. Han kände sig som en omnibushäst, som oupphörligt tar fart och oupphörligt hålles igen. Detta röck sönder hans nervliv, slappade hans viljekraft och lade grunden till blivande modlöshet. Han vågade aldrig önska något rätt livligt, ty han hade sett sina önskningar motas så många gånger. Han ville rusa fram med arbete, men arbete hjälpte ju ej: han var för ung. Nej, skolan var för lång. Den visade målet i fjärran, men satte slagbommar för löparen. Han hade räknat ut att han skulle bli student vid femton år. Han blev det ej förr än vid aderton. Och i sista åren, då han såg utgången ur fängelset så nära, kastades ytterligare ett straff-år på honom, därigenom att sjunde klassen gjordes tvåårig.

Barndomen och ungdomen blev honom ytterligt pinsam; han var led på hela livet och sökte nu trösten i himlen.

6.

Korsets skola.

Sorgen har den lyckliga egenskapen att äta opp sig själv. Den dör av svält. Som den väsentligen är ett avbrott i vanor kan den ersättas genom nya. Som den är ett tomrum fylles detta snart som genom ett verkligt horror vacui.

Ett tjugoårigt äktenskap var upplöst. En kamrat under kamp mot livets motigheter var förlorad; en kvinna, vid vars sida en man levat, hade gått undan och lämnat en celibatär kvar; husets administratör hade övergivit sin post. Allt var i olag. De små svartklädda pysslingarna, som överallt bildade mörka fläckar, i rummen, i trädgården, höllo saknaden vid liv. Fadren tyckte att de voro övergivna och trodde dem värnlösa. Han kom ofta hem från sitt arbete om eftermiddagarne och satt då ensam i lindbersån åt gatan. Han hade äldsta dottern, en sjuåring, i knä, och de andra lekte vid hans fötter. Ofta såg Johan den gråhårige mannen med de vackra, sorgsna dragen sitta där under det gröna halvljuset från lövverket. Han kunde icke trösta honom och han sökte honom ej mer. Han såg den gamles vekhet, som han ej trott på, såg honom stirrande dröja med blickarne på dottern såsom om han sökte konstruera

ut den dödas drag i barnets obestämda ansiktslinjer. Han såg den tavlan ofta mellan trädens stammar från sitt fönster, i alléns långa perspektiv; den värmde honom och skakade honom, men han började frukta för fadren, emedan denne ej var sig lik.

Sex månader hade gått, då fadren en höstafton kom hem med en främmande herre. Det var en gammal man med ett ofantligt jovialiskt utseende. Han skämtade godmodigt, var vänlig och artig mot barn och tjänare, men omotståndlig i sitt sätt att få mänskor att le. Han kallades kamrern, var en barndomsvän till Johans far och hade upptäckts såsom boende i huset bredvid. De gamle talade om sina barndomsminnen. Där var ett förråd, som kunde fylla tomrummet. Första gångerna stramade fadrens stelnade drag, när han narrades le åt den spirituelle och humoristiske mannens anmärkningar. Om en vecka skrattade han och hela familjen, så som endast de vilka ha gråtit länge kunna göra det. Det var en lustigkurre av rang och därtill spelade han viol, gitarr och sjöng Bellman. Det kom ny luft i våningen, nya åskådningar, och sorgens inbillningsfantomer vädrades ut. Kamrern hade också haft sorg, han hade mistat sin fästmö och hade sedan förblivit ungkarl. Livet hade icke lett mot honom, men han hade aldrig tagit saken med livet riktigt allvarsamt.

Så kom Gustav hem från Paris; i uniform, blandande franska ord med svenska, och med livligt lynne och kvicka gester. Fadren tog emot honom med en kyss på pannan, och ett moln av sorgens minne drog förbi, ty sonen hade ej varit hemma vid modrens död. Men så klarnade det igen och det blev livligt i huset. Gustav ingick i affären, och nu hade den

gamle någon att tala vid om vad som intresserade honom.

En sen höstafton efter supén, då kamrern var hemma och sällskapet satt tillsammans, steg fadren upp och bad att få tala. — Mina gossar och min barndomsvän, började han. Därpå förkunnade han sin avsikt att skänka sina små barn en ny mor, och han tillade att passionernas tid var förbi för honom och att endast intresset för barnen dikterat hans beslut att taga mamsell *** till sin äkta hustru.

Det var husmamsellen. Detta sade han med en överlägsen ton, såsom om han ville säga: detta angår er inte egentligen, men ni ska få veta det ändå! Därpå fördes mamsell ut och mottog lyckönskningar, varma av kamrern, men mycket blandade av de tre ynglingarne.

Två av dem hade icke så fina samveten, ty de hade häftigt, men oskyldigt tillbett henne, den tredje, Johan, hade levat i oenighet med henne på sistonet. Vem som var mest generad, undras.

Det uppstod en lång paus, varunder ynglingarne rannsakade sina njurar, uppgjorde sina konton och funderade på följderna av denna oväntade händelse. Johan måtte först ha osat bränt horn och funnit situationens krav, ty han gick samma afton in i barnkammaren och rakt fram till mamsell. Det svartnade för ögonen när han framsade följande tal, i hast komponerat och överläst i fadrens stil.

— Som vi nu råka att stå i förändrade förhållanden till varandra, sade han, så ber jag mamsell låta det förflutna vara glömt och låta oss vara vänner.

Det var uppriktigt menat, klokt handlat och hade

ingen baktanke. Det var ett bokslut med det gamla och en önskan om god samvaro för framtiden.

Följande middag kom fadren upp till Johan på hans kammare och tackade honom för hans ädla beteende mot mamsell, och som uttryck av sin glädje lämnade han honom en liten present, en länge efterlängtad till och med. Det var en kemisk apparat.

Johan skämdes att mottaga gåvan och fann icke sin handling ädel. Den var naturlig följd, den var klok, men fadren och mamsell skulle hissa upp den och i den läsa goda förebud för sin kärlekslycka. De fingo också snart inse sin villfarelse, som då naturligtvis lades på gossens skuldregister.

Att den gamle gifte om sig för barnens skull, därom finnes intet tvivel, men att han även älskade den unga kvinnan, det är säkert. Och varför skulle han ej få det? Det angick ingen, men fenomenet är konstant, både att änklingar snart gifta om sig, huru svårt än äktenskapet varit, och att de känna sig begå en otrohet emot den avlidna. Döende makar bruka plågas mest på sistone vid tanken på att den efterlevande skall gifta om sig.

Bröderna togo saken flott och böjde sig. De hade faderskulten som religion. Tro och icke tvivla. De hade aldrig tänkt att faderskapet endast var en tillfällig egenskap, som kunde falla på var mans lott.

Men Johan tivlade. Han kom i ändlösa dispyter med bröderna och angrep fadren, som före sorgårets utgång förlovat sig. Han frammanade modrens skugga, spådde olycka och fördärv, retades till överdrifter och förgick sig.

Brödernas argument var: det rör icke oss vad pappa gör! — Det var sant att de icke ägde döma

däröver, men det rörde dem alla djupt. — Ordryttare, sade de, ty de kände icke huru orden hava många valörer.

En afton strax efter, då Johan kom hem från skolan, såg han huset upplyst och hörde musik och glam. Han gick upp på sitt rum och satte sig att läsa. Huspigan kom upp och bad honom från fadren stig ner, ty det var främmande.

— Vilka?

— De nya släktingarne.

Han bad hälsa, att han icke hade tid. Så kom en bror upp. Han var ovettig först, bad sedan. För gubbens skull kunde han väl komma ner, bara ett ögonblick och hälsa. Han skulle få gå genast.

— Ja, han ville fundera!

Slutligen gick han ner; såg salen full med fruntimmer och herrar; tre mostrar, en ny mormor, en morbror, en morfar. Mostrarne voro unga flickor. Han gjorde en bugning mitt på golvet, artigt men stelt.

Fadren var ond, men ville ej visa det. Han frågade Johan om han ville ta ett glas punsch. Johan tog det. Därpå frågade den gamle ironiskt om han hade så mycket att göra till skolan. Ja, det hade han. Och så gick han upp på sitt rum. Där var kallt och halvmörkt, och att läsa gick ej, när han hörde dans och musik därnere. Så kom köksan och budade till supén. Han ville icke ha någon mat. Hungrig och ursinnig gick han i rummet av och an. Ibland ville han ner, där det var varmt, ljust och glatt; och han hade låsvredet i handen många gånger. Men så vände han om. Han var blyg. Rädd för mänskor av naturen, hade han under sommaren, då han icke talt vid någon, blivit än mera vild. Och så gick

han hungrig till sängs och ansåg sig som den olyckligaste mänska som fanns.

Följande dag kom fadren upp på hans rum. Nu sade han honom att han varit falsk, när han bett mamsell om förlåtelse.

— Förlåtelse? Han hade icke haft något att be om förlåtelse för.

Men nu skulle fadren böja honom, han måtte göra sig aldrig så hård.

— Försök! tänkte han. Försöken uteblevo på en tid, men Johan gick och stålade sig för att mottaga böjningarne.

*

Brodren satt och läste vid aftonlampan uppe på kammaren. Johan frågade: vad läser du? Brodren visade titeln på omslaget. Där stod med stora frakturer på gult omslagspapper den ryktbara titeln: »En ungdomsväns varning för ungdomens farligaste fiende.»

— Har du läst den? frågade Gustav.

Johan svarade ja, och drog sig tillbaka. När läsningen var slutad, lade Gustav in boken i sin byrålåda, och gick ner. Johan öppnade lådan och tog fram den hemska skriften. Ögonen lupo över sidorna utan att våga stanna. Knäna skallrade, blodet försvann från ansiktet, pulsarne fröso. — Han var sålunda dömd till döden eller vansinnet vid tjugofem års ålder. Hans ryggrad och hjärna skulle rinna bort, hans ansikte bli som en dödskalles, hans hår falla av, händerna darra — det var fasligt. Och botemedlet? Jesus! Men Jesus kunde icke bota kroppen, endast själen. Kroppen var dömd till döden — vid

tjugufem år — återstod endast att rädda själen från evig fördömelse. — Detta var Dr. Kapffs beryktade partiskrift, som bragt så många ynglingar på dårhuset, bara för nöjet att få öka de protestantiska jesuisternas partinumerär. En sådan skrift, så djupt osedlig, så skadlig, borde i sanning åtalas, seqvestreras och brännas. Eller åtminstone motverkas av upplystare skrifter i ämnet. En sådan fanns verkligen och råkade senare i händerna på Johan, som sedan gjorde allt för att sprida den, ty den var så sällsynt. Den hette »Farbror Palles råd till unga syndare», och ansågs vara författad av medicinalrådet Wistrand. Det var en hjärtlig bok, som tog saken ledigt; talade uppmuntrande till pojkarne och framhöll särskilt huruledes man överdrivit vådorna av okynnet, varjämte han gav praktiska råd och hygieniska anvisningar. Men än i dag regerar Kapffs ursinniga skrift, och läkare överlöpas av syndare, som med klappande hjärta avlägga bekännelsen. För icke länge sen kom en student till en berömd Stockholmsläkare och bekände med tårar huru han förspillt sitt liv och endast avvaktade döden.

— Ä prat, herre, svarar doktorn. Se på mig; finns väl ingen som varit så okynnig som jag.

Syndaren såg på honom och fann för sig en fyrtifemårig Herkules, vilken därjämte ägde en stark, orubbad intelligens.

Men Johan fick intet tröstens ord i sin svåra bedrövelse på ett helt år. Han var dödsdömd; återstod bara att leva ett dygdigt liv i Jesu intill slaget skulle komma. Han tog upp modrens gamla, pietistskrifter och läste om Jesus. Han bad och pinade sig. Ansåg sig ensam som en brottsling, för-

ödmjukade sig. När han gick på gatan dagen efter, steg han ner från trottoaren för varje människa han mötte. Han skulle döda sitt själv och uppgå i Jesus; lida sin tid och sedan gå in i sin Herres glädje.

Han vaknade en natt och såg bröderna sitta vid ljus. De talade om ämnet. Han kröp under täcket, stack fingren i öronen, för att icke höra. Men han hörde ändå. Bror talade om pensionen i Paris, där ynglingar bundos i sängarne utan att detta hjälpte. Han ville springa upp, bekänna för dem, be om nåd, om hjälp, men han vågade icke höra bekräftelsen på dödsdomen. Om han gjort det kanske han fått tröst och hjälp. Men han teg. Han svettades och bad till Jesus, icke till Gud numera. Vart han gick, såg han det förfärliga ordet i svarta frakturkapiteler på gul botten, på husmurar, på rummets tapeter. Och byrån, där boken låg, inneslöt gilljotinen. Var gång brodern gick i lådan darrade han och sprang ut. Han stod långa stunder framför spegeln och såg efter om ögonen sjunkit, håret lossnat och dödskallen stuckit fram. Men han såg frisk och röd ut.

Han slöt sig inom sig själv, blev tyst och undvek sällskap. Nu inbillade sig fadren att han ville visa sitt ogillande över hans giftermål, att han var högfärdig, och nu skulle han krökas. Han var krökt redan, och när han med tystnad böjde sig under krossningen, triumferade fadren över sin lyckade kur.

Detta retade ynglingen, och ibland reste han på sig. Ibland uppsteg ett svagt hopp om att kroppen skulle kunna räddas. Han gick på gymnastiken, tog kallt vatten och åt litet om kvällarne.

För övrigt, att vara pietist eller älska Jesus må man icke tro är något helt; det är en stämning, som

kommer momentvis och går som ett väder, det är ett sätt att se sakerna, som fordrar lång vana att komma in i; det är en roll som icke läres så hastigt. Att vara pessimist, när man är ung och stark, och Jesuismen var ren pessimism, då den trodde att världen var usel alltigenom, det går icke så lätt. Livsglädjen ligger där, och man ser många så kallade uppriktiga självbedragare bland läsarne, som äro rätt muntra. Äro de gifta och sunda, måste de ovillkorligen ha många stunder, då de glömma Jesus helt och hållet och då han icke får vara med, just i de stunder då individen känner livskraften så mångdubblad, att den räcker utom individen ut på släktet.

I skolan märktes nu på hans krior intrycken av pietistskrifterna, och två examensstilar, daterade 1862 och 63, hade detta utseende:

En illa använd dag är för alltid förlorad.

Tiden är den dyrbaraste av alla de gåvor, som Gud har givit oss; därföre skola vi använda den på ett sätt, som visar, huru högt vi värdera denna gåva. Vi skola använda varje dag, varje timma till något nyttigt ändamål, såväl för kroppen som själen, och icke förspilla den på ett onyttigt sätt.

Om jag således använder en dag på ett, för mitt samvete icke tillfredsställande sätt, så kan den förlust, som jag lidit, aldrig ersättas; således är den förspillda dagen förlorad för alltid, i anseende till de nyttiga lärdomar, som jag då kunnat inhämta, ty den tid, vilken har flytt, kommer aldrig tillbaka. Varje dag förer oss närmare graven; och vi skola tänka på att en gång stå till svars för, huru vi använt vår tid. Vi skola därföre ifrån ungdomen vänja

oss att rätt värdera och använda den dyrbara tiden och varje dag söka inhämta nya kunskaper och för övrigt använda den på ett sätt, som Gud och vårt samvete bjuda. Ty en illa använd dag är för alltid förlorad.

Vad solen är för jorden, är Religionen för människan.

Solen är oumbärlig för all jordisk vegetation. Utan hennes livgivande ljus och värma, skulle inga växter, inga djur och i följd därav inga människor finnas, utan hela vår jord skulle vara en öken. Men solen ingjuter icke allenast liv utan även hopp hos människorna; ty, då hon om kvällen går ned, hoppas vi alltid att se henne nästa morgon uppgå med en ny dag. Likasom vi för vårt lekamliga liv nödvändigt behöva solen, så är religionen livskraften för vårt andliga liv. Ty det är den, som giver oss tröst i våra bekymmer och även hopp om ett kommande liv, den är ock den enda drivfjädern till en dygdig och rättskaffens levnad, emedan den förespeglar en belöning för de goda gärningarne samt straff för de onda.

*

Ynglingens jag hade nu blivit genom liv, skolumgänge och lärdom ett rätt rikt resumé, och genom jämförelse med andras enklare jag fann han sig överlägsen. Men nu kom Jesus och ville döda hans jag. Det gick icke så lätt, och kampen blev svår, vildsint. Han såg också huru ingen annan förnekade sitt jag, varför, varför i Jesu namn skulle han förneka sitt?

På bröllopet gjorde han revolt. Han steg icke fram och kysste bruden, såsom de andra syskonen, och han drog sig ifrån dansen tillbaka till toddygubbarne, där han berusade sig något.

Nu skulle straffet komma och hans själv brytas ner.

Han blev gymnasist. Det gjorde honom icke vidare glad. Det kom för sent, som en för länge sedan förfallen skuld till honom. Han hade tagit ut den njutningen i förskott. Ingen gratulerade honom, och han fick icke genast gymnasistmössa. Varför? Skulle han stukas, eller ville icke fadren se hans lärdom i yttre tecken? Slutligen blev det ett förslag att en moster skulle brodera kransen på sammet, som skulle sys på en vanlig svart mössa. Hon broderade en ek- och lagerkvist, men dåligt, varför han led smälek av kamraterna. Han var den enda, som hade gått utan den sedvanliga mössan, en lång tid. Den enda! Utpekad ensam, förbigången ensam!

Därpå nedsattes frukostpengarne, som i skolan varit fem öre, till fyra. Detta var en onödig grymhet, ty huset var icke fattigt, och en yngling behöver mer mat. Följden blev den att Johan aldrig åt frukost, ty tolvskillingen för veckan gick åt till tobak. Han hade nu en förfärlig aptit och var alltid hungrig. När det var kabeljo till middan, åt han sig trött i käkarne, men gick hungrig från bordet. Fick han då absolut för litet mat? Nej, ty det finnes miljoner kroppsarbetare, som få mycket mindre, men de högre klassernas magar måtte vara anpassade för starkare och mera koncentrerad föda. Han mindes därför hela sin ungdom som en lång svält.

Vidare nedsattes dieten under styvmodrens regim

och maten blev sämre. Linnet fick numera också endast bytas en gång i veckan i stället för två. Det var en förkänning av att en underklass kommit upp till styret. Ynglingen var icke högfärdig på så sätt, att han icke erkände husmamsellns börd, men när hon uppträdde såsom tryck, flyttat nerifrån över honom, då gjorde han uppror — men så kom Jesus emellan och bad honom vända andra kinden till.

Han växte och fick gå i urväxta kläder. Kamraterna började gyckla med honom för hans korta byxor och hans hemgjorda krans på mössan. Alla hans skolböcker köptes antikvariskt i gamla upplagor, varav uppstod många ledsamheter i skolan.

— Det står så i min bok, svarade Johan.

— Får jag se på din bok!

Skandal! Och order att köpa nyaste upplagan, vilket aldrig skedde.

Hans skjortor slutade nu på halva armen och kunde icke knäppas. På gymnastiken behöll han därför alltid jackan på. En middag skulle han i egenskap av rotmästare stanna kvar på enskild, högre lektion för löjtnanten.

— Tag av er jackorna nu, gossar, så ska vi ta oss lite motion, sade löjtnanten.

Alla kastade av sig, utom Johan.

— Nå, är jackan av än?

— Nej, jag fryser, sade Johan.

— Han ska snart bli varm, sade löjtnanten, av med tröjan bara.

Han vägrade. Löjtnanten kom nu vänligt skämtsamt fram till honom och drog i ärmarne. Han gjorde motstånd. Läraren såg på honom.

— Vad är det för slag? sade han. Jag ber hygg-

ligt, och han vill icke göra mig till viljes. Gå då sin väg!

Ynglingen ville säga något till sitt försvar; såg bedrövad på den hygglige mannen, hos vilken han alltid stått väl — men han teg och gick!

Nu kände han kväsningen. Fattigdom, ålagd av grymhet som förödmjukelse, icke framkallad av nöd. Han beklagade sig för bröderna, men de sade att han icke skulle vara högfärdig. Klyftan, som olika bildning dragit mellan dem, var öppnad. De tillhörde nu olika samhällsklasser och de grupperade sig på fadrens sida, såsom klasskamrat och den maktägande.

En annan gång fick han en jacka, som var en ändrad blå frack med blanka knappar. Kamraterna hånade honom därför att han ville leka kadett. Och det var det sista han ville, ty vara mer än synas, däri låg hans högfärd. Den jackan led han otroligt av.

Därpå började det systematiska böjningsarbetet. Johan kördes upp om morgnarne tidigt och sändes ut i ärenden, som skulle uträttas innan han gick till skolan. Han skyllde på läxorna, men det hjälpte ej. Du har så lätt att lära, att du hinner med att läsa annat skräp, hette det.

Att gå ärenden, när det fanns dräng, kulla och så många tjänare — onödigt. Han insåg att det var färlan. Nu hatade han sina förtryckare, och de honom.

Därpå började en annan kurs i dressyr. Han skulle vara oppe om morgnarne och köra fadren ner till staden, och detta innan han gick i skolan, så återvända med häst och vagn, spänna ifrån, sopa stallet och ge hästen mat. Samma manöver upprepades på

middagen. Sålunda sköta läxor, skola, och två gånger om dagen köra till och från Riddarholmen. Han frågade sig vid äldre år om det kunde ligga någon öm omtanke i detta; om den kloke fadren såg att hans hjärnverksamhet skadade honom och att han behövde kroppsarbete. Eller kanske det var en ekonomisk åtgärd för att spara drängens arbetstid. Kroppsarbetet var nog nyttigt och skulle kunna anbefallas alla föräldrar till påtänkning, men Johan kunde ej se välviljan, om den fanns, ty det hela gick till elakt, så öppet elakt som möjligt, och visade så sin avsikt att göra ont, att han ej kunde upptäcka några goda avsikter, vilka ju även kunnat finnas där vid sidan av de elaka. När sommarlovet kom, urartade körningen till stalltjänst. Hästen skulle fodras ut på bestämda timmar, och Johan måste hålla sig hemma och passa klockslag. Hans frihet var slut. Och han kände den stora förändringen, som inträtt i hans ställning, och vilken han tillskrev styvmodren. Ifrån att vara en fri man, som rådde sin tid och sina tankar, var han bliven tjänare: du kan göra liten nytta för maten! Och när han såg huru de andra bröderna skonades för drängsysslor, var han övertygad om att det var elakhet. Att skära hackelse och sopa golv, bära vatten och sådant, var utmärkt gott, men avsikten fördärvade allt. Om fadren sagt honom att det var nyttigt för hans hälsa, särskilt hans könsliv, skulle han med nöje gjort det. Nu hatade han det. Han var mörkrädd, ty han var som alla barn uppfostrad av pigor, och han måste göra stort våld på sig för att kunna gå upp på höskullen om kvällarna. Han förbannade varje gång han skulle dit, men hästen var en godmodig tok, som han talade vid ibland och

beklagade sig för. Dessutom var han djurvän och hade kanariefåglar, som han vårdade med omsorg.

Han hatade sysslan, emedan den var honom ålagd av för detta husmamselln, som ville hämnas och visa sin överlägsenhet över hans överlägsenhet. Han hatade den emedan den ålades såsom betalning för hans studier. Nu hade han genomskådat uträkningen med hans lärda bana. Man skröt med honom och hans lärdom; det var sålunda icke av godhet mot honom han fick undervisningen.

Så trotsade han och körde sönder vagnsfjädrarna. När de stego av vid Riddarhustorget, synade alltid fadren hela vagnen. Så fick han se att en fjäder var av.

— Kör till smeden, sade han.

Johan teg.

— Hörde du?

— Ja, jag hörde.

Nu fick han köra ner till Målargatan, där smeden bodde. Denne förklarade att han behövde tre timmar till lagningen. Vad återstod att göra? Spänna ifrån, leda hem hästen och komma igen. Men att leda en påselad vagnshäst på Drottninggatan och i gymnasistmössa; kanske möta pojkarne vid Observatorium, som avundades hans mössa, eller ännu värre, de vackra flickorna på Norrtullsgatan, som logo vänligt mot honom. Nej, hellre vad som helst. Så tänkte han leda Brunte ner till Rörstrandsgatan, men då fick han släpa honom över Karlberg, och där kände han kadetter. Han stannade på gården, sittande i solgasset på en bjälke, och förbannade sitt öde. Han tänkte på alla somrar han varit på landet, på alla kamrater som nu bodde på landet, och där-

efter mätte han sin olycka. Men hade han tänkt på bröderna, som nu sutto instängda på heta, mörka kontor i tio timmar, utan hopp om en enda dags ledighet, skulle han ha kommit till andra resultat rörande sitt läge; men det gjorde han ej. Likväl skulle han nu ha velat byta med dem. De förtjänade åtminstone sitt bröd och sluppo vara hemma. De hade sin ställning klar, men hans var oklar. Varför skulle föräldrarne låta honom lukta på äpplet och så rycka undan det? Han började längta ut, vart som helst. Hans ställning var falsk, och han ville ha den ren. Ner eller upp, icke mellan hjulen och krossas!

Därför gick han också en dag till fadren och bad att få sluta skolan. Fadren gjorde ögon och frågade hyggligt varför. Han var led på alltsammans, lärde ingenting och ville ut i livet att arbeta och föda sig sig själv.

— Vad vill du bli då?

Det visste han inte. Och så grät han.

Några dagar därefter frågade fadren honom om han ville bli kadett. Kadett? Det blixtrade för ögonen på honom. Han visste icke vad han skulle svara. Det var för mycket. Bli en sådan fin herre med sabel. Han hade aldrig drömt så djärvt.

— Fundera, sa fadren.

Han funderade hela kvällen. Där på Karlberg, där han badat och blivit bortjagad av kadetterna, skulle han få gå i uniform. Bli officer, det vill säga få makt, flickorna skulle le emot honom, och — ingen skulle mer förtrycka honom. Han kände livet ljusna, pressarna lyftas från bröstet och hoppet vaknade. Men det var för mycket för honom. Det passade varken honom eller hans omgivning. Han ville icke

dit upp och befalla, han ville bara slippa att lyda blint, att bevakas, att kuvas. Slaven, som icke vågar begära av livet, vaknade hos honom. Han sade nej! Det var för mycket för honom!

Men tanken att ha kunnat få det, som kanske alla ynglingar längtat efter, var honom nog. Han avstod det, steg ner och återtog sin kedja. När han senare blev en självkär läsare, så inbillade han sig att han avstått äran för Jesu skull. Det var icke sant, men något självplågeri låg det nog i offret.

Emellertid hade han ytterligare läst i föräldrarnes kort: de ville ha heder av honom. Troligen var den där kadett-idén styvmodrens!

Nya stridsämnen erbjödo sig och av allvarligare art. Johan hade tyckt sig märka att de yngre syskonen gingo dåligt klädda och han hade även hört skrik från barnkammaren.

— Ha! hon slår dem!

Nu spionerade han. En dag märkte han att barnpigan lekte på ett misstänkt sätt med den yngre brodern, då denne låg till sängs. Gossen blev ond och indignerad och spottade flickan i ansiktet. Styvmodren ville ingripa, men Johan trädde upp. Nu hade han blod på tanden. Saken hänsköts till fadrens hemkomst. Efter middagen skulle slaget stå. Johan var beredd. Han kände sig som målsman för den döda modren. Så började det. Fadren ryckte på Pelle efter vederbörlig angivelse och skulle slå honom.

— Låt bli och slå honom! skrek Johan med en befallande och hotande ton och gick fadren på livet, som om han ville ta honom i kragen.

— Vad i Jesu namn säger du för slag?

— Rör honom inte. Han är oskyldig.

— Hör du, kom in får jag tala vid dig, du är visst tokig, sade fadren.

— Ja, jag ska komma, jag, fortfor den rädde Johan såsom en besatt.

Fadren föll ett ögonblick för hans säkra ton, och hans ganska klara förstånd måtte ha sagt honom att saken var sjuk.

— Vad har du att säga? frågade han lugnare, men misstänksam ännu.

— Jag säger att det är Karins fel; hon bar sig illa åt, och hade mamma levat, så...

Det stack djupt!

— Vad pratar du för smörja om mamma! Du har en ny mamma nu. Bevisa vad du säger. Vad har Karin gjort?

Ja, det var just olyckan att han icke kunde säga det, ty han fruktade röra vid en öm punkt. Han teg, och han föll. Tusen tankar snurrade genom huvudet. Hur skulle han uttrycka sig! Orden trängdes och han sa en dumhet, tagen i högen ur en skolbok.

— Bevisas? sade han. Det finns klara saker, som varken kunna eller behöva bevisas. (Fy fan så dumt, tänkte han, men det var för sent!)

— Nej hör du, nu är du dum, sade fadren och hade övertaget.

Johan låg slagen, men han ville bitas ändå. En ny skolreplik han själv fått i näsan och som värkte än, stack sig i handen på honom.

— Om jag är dum, så är det ett naturfel, som ingen har rättighet att förebrå mig.

— Å skäms, att stå och prata persilja, med mig. Ut med dig och kom inte igen! Han blev utkastad.

Efter den betan höllos alla avstraffningar, när Johan var borta. Man trodde att han skulle flyga i strupen på dem, om han hört något, och det var nog sannolikt.

Det fanns även ett annat sätt att böja honom, ett ohyggligt sätt, som brukas ofta nog i familjer. Det var att stanna honom i växten genom att tvinga honom umgås med yngre syskon. Barn tvingas ofta leka med sina syskon antingen de äro sympatiska för varandra eller ej. Detta är ett grymt våld, men att nödga en äldre söka umgänge med en mycket yngre, det är brott mot naturen, det är att stympa ett ungt, växande träd. Johan hade en yngre bror, ett barn på sju år, ett snällt barn, som trodde alla väl och icke gjorde någon för när. Johan såg noga efter att man ej misshandlade honom och tyckte om honom. Men att tala vid eller umgås förtroligt med en så ung, som icke förstod den äldres tankar eller språk, det gick icke.

Nu skulle han det. En första maj, när Johan beräknat få gå ut med kamrater, sade fadren helt enkelt: tag nu Pelle med dig och och gå till Djurgården, men se efter honom. Det fanns ingen appell. De kommo på slätten, mötte kamrater, och Johan kände den lilla brodren som en black om benet. Han ledde honom för att han icke skulle trampas av folket, men han kände huru han önskade honom hemma. Gossen talade, pekade på förbigående, och Johan rättade honom. Men som han kände sig solidarisk skämdes han på hans vägnar. Varför skulle han behöva ta om igen sådana sensationer som att skämmas för fel i etiketten, vilka han dessutom icke begick själv. Han blev stel, kall och hård. Gossen

ville se på Kasper, men Johan ville ej. Han ville ingenting av allt vad brodren ville. Och så blygdes han över sin hårdhet. Förbannade sin själviskhet, hatade sig, föraktade sig, men kunde icke frigöra sig från de dåliga känslorna. Pelle förstod ingenting; han såg bara ledsen och försakande ut, tålig och mild. — Du är högfärdig, sade Johan åt sig själv, du berövar barnet ett nöje. Var mjuk. — Men han hårdnade. — Slutligen bad den lille få köpa pepparkakor. Johan piskade sig att göra uppköpet. Mitt på slätten. Tänk om någon såg honom, en gymnasist, köpa pepparkakor, och kamraterna, som sutto på Novilla och drucko punsch sedan. Han gjorde köpet och stoppade kakorna i blusfickan på brodren. Och så gingo de framåt. Det kommer två kadetter, som varit Johans kamrater. Han ser dem skrida fram emot sig. I det samma räcker en liten hand fram en pepparkaka. — Se där, Johan, har du! — Han stötte tillbaka den lilla handen. Och han ser två blåa, hjärtegoda ögon, frågande, bedjande se upp mot sig. — Nu ville han förintas, gråta, taga upp det sårade barnet i sina armar, bedja honom förlåta, värma upp isen, som kristalliserade in hans hjärta. Han kände sig vara en usling, en eländig, som stötte tillbaka en hand. De gingo hem.

Han ville skaka av sig brottet, men kunde ej. Men han framkallade bilden av medbrottslingarne, som framtvingat den bedrövliga situationen, och han piskade dem i sina tankar.

Han var för gammal att vara i nivå med barnet, och han var för ung att kunna stiga ner till barnet.

Men fadren, som levat upp genom sin förbindelse med en tjugofyraårig kvinna, vågade även opposition mot Johans lärda auktoriteter och ville stuka honom också på det området. De sutto efter avdukat aftonbord, fadren med sina tre tidningar, Aftonbladet, Allehanda och Posttidningen, Johan med en skolbok. Gubben gjorde en paus.

— Vad är det du läser? frågade han.

— Filosofi!

Lång paus. Pojkarne kallade alltid logiken filosofien.

— Vad är filosofi för slag, egentligen?

— Läran om tänkat.

— Hm! Ska man behöva lära sig tänka! Får jag se på det där!

Han sköt upp glasögonen och läste.

— Tror du bönderna i riksdan (han var bondehatare, men nu behövde han bönderna till argumenteringen), tror du bönderna i riksdan ha lärt filosofi? Det tror inte jag, men ändå slå de professorer på fingerna, så det är lust åt det. Ni läser så mycket onödigt! — Och därmed var filosofien avskedad.

Fadrens sparsamhet försatte även Johan i högst obehagliga ställningar. Två kamrater erbjödo sig att under lovet lära honom matematik. Johan frågade fadren om tillstånd.

— Ja, gärna för mig.

När de sedan skulle honoreras, förmenade gubben att de voro så rika att man icke kunde betala dem.

— Men man kunde ge dem en present, menade Johan.

De fingo aldrig något!

Han skämdes i ett helt år och kände första gången det ohyggliga i en skuld. Kamraterna gåvo först fina vinkar, sedan grova. Han undvek dem icke, kröp efter dem för att visa sin tacksamhet. Han kände att de ägde bitar av hans själ, hans kropp, att han var deras slav och att han icke kunde bli fri. Ibland framkastade han löften, inbillande sig de skulle fyllas, men de fylldes aldrig, och skuldens tyngd ökades av brutna löften. Det var en tid av ändlösa kval, kanske mycket bittrare då, än han sedan kunde erinra sig dem.

För att hålla honom igen i växten uppsköts även konfirmationen. Han läste teologi i skolan och kunde evangelierna på grekiska, men han var inte mogen för konfirmationsexamen!

Krossningsarbetet i hemmet blev så mycket mera tryckande, som hans ställning i skolan var en fri mans. Han hade som gymnasist fått rättigheter där. Sålunda steg han upp och gick ut ur klassen, utan att begära lov; blev sittande vid frågorna och vågade resonera med lärarne. Han var den yngsta i klassen, men satt bland de äldsta och längsta. Lärarne uppträdde numera såsom föreläsare mera än som läxförhörare. Den förre mänskoätaren från Klara skola var en patriark, som utlade Ciceros Ålderdomen och Vänskapen och brydde sig mindre om glosorna. Ja, han ingick i en ganska närgången förklaring över Didos och Æneas' möte i grottan, varvid han började med den förklaringen att »dem renom är allting rent», utbredde sig om kärleken, förirrade sig och blev djupt melankolisk. (Pojkarne fingo sedan veta att han just i draget friade till en gammal fröken.)

Han tog aldrig någon hög ton mera, utan var nog ädelmodig en gång då han läst över galen läxa (han var svag i latinet), att helt öppet bekänna det han icke vågade ge lektionen på den grunden, och varur han drog den sens moralen, att man aldrig borde gå till skolan oförberedd på läxorna, även om man var aldrig så skicklig. Detta gjorde en stor effekt på pojkarna. Han vann som människa, om ock han förlorade som latinare. Och sedan hjälptes man åt vid explikationerna.

Johan blev såsom skicklig i naturvetenskaperna invald i föreningen »Naturvetenskapens vänner», och såsom den enda ur sin klass var detta en stor ära. Nu fick han vara tillsammans med kamrater ur de högsta klasserna, vilka skulle bli studenter året därpå. Och så skulle han hålla föredrag. — Han talade om detta hemma, att han skulle hålla föredrag. — Han skrev ihop en avhandling om luften och läste upp den.

Efter sammankomsten gick föreningen ner i en grop vid Hötorget och drack punsch. Johan var blyg för de stora herrarne, men han kände sig märkvärdigt väl. Det var första gången han blivit upplyftad ur sin åldersklass. Där talades i tur om oanständiga anekdoter. Han talade bara om en oskyldig sådan och med mycken blyghet. Sedan kommo herrarne hem på besök och togo med sig hans bästa fjällväxter och några kemiska apparater.

*

Johan hade fått en vän i skolan av en ren slump. När han satt primus i skolans högsta klass kom rek-

torn en dag in med en lång herre i bonjour, mustascher och pincenez.

— Hör du Johan, sade han, tag hand om den här gossen, han är nykomling från landet, och sätt honom in i förhållandena.

Pincenez'en såg föraktligt på pysen i jackan, och det blev icke något närmande. Men de sutto bredvid varandra, och Johan höll i boken och viskade den gamle, som aldrig kunde något, men talade om blandare och kaféer.

En dag leker Johan med hans pincenez och råkar bryta av fjädern. Kamraten blev ond. Johan lovade att låta laga den. Han tog pincenez'en med sig hem. Den var tung att bära, ty han visste ingen utväg att få pengar. Så grep han sig an och skulle laga den. Tog ur skruvar, borrade en gammal urfjäder, men lyckades icke. Kamraten påminde. Johan var förtvivlad. Fadren skulle aldrig betala den.

— Nå, då låter jag laga den, så får du betala sedan.

Den blev lagad och det kostade femtio öre. På måndagen avlämnade Johan tolv skilling i koppar och lovade lämna resten nästa måndag. Kamraten förstod sammanhanget.

— Det är dina frukostpengar, sade han. Har du bara tolv skilling i veckan?

Johan rodnade och bad honom taga emot. Nästa måndag lämnade han de andra kopparslantarne. Nytt motstånd, nytt motyrkande.

Ynglingarne följdes sedan klass efter klass och ända in i Uppsala och ändå längre. Han hade ett glatt lynne och tog världen utan alla omsvep. Dispu-

terade lindrigt med Johan, men fick honom mest att skratta. Och genom motsättning mot det trista hemmet, blev skolan nu en glad, ljus tillflyktsort från familjetyranniet. Men därav uppstod ett dubbelliv, som åter skulle förrycka honom i alla ledgångar.

7.

Första kärleken.

Om människans karaktär slutligen är den roll hon i samhällslevnadens komedi stannar vid, så var Johan vid denna period den mest karaktärslösa; det vill säga ganska uppriktig. Han sökte, fann intet och kunde icke stanna vid något. Hans brutala natur, som avkastade alla pålagda selar, böjde sig icke, och hans hjärna, som var född revoltör, kunde icke bli automatisk. Han var en reflexionsspegel, som återkastade alla strålar som träffade den. Ett kompendium av alla erfarenheter, alla skiftande intryck, och full av stridiga element.

En vilja hade han, som arbetade ryckvis och då fanatiskt; men samtidigt ville han egentligen ingenting; var fatalist, trodde på oturn; var sangvinisk och hoppades allt. Hård som is i hemmet, var han dessemellan känslosam till sentimentalitet; kunde gå in i en portgång och taga av sig underrocken åt en fattig, gråta vid åsynen av en orättvisa. Hans könsliv, som efter upptäckten av synden lagts ner, bröt nu ut i nattliga drömmar, vilka han tillskrev djävulen och mot vilken han åkallade Jesus som hjälpare. Han var nu läsare; uppriktig? Så uppriktig någon kunde vara, som ville leva sig in i en antikvarisk världs-

åskådning. Han var det av behov hemma, där allting visade sig som ett hot mot hans andliga och lekamliga frihet. I skolan var han en glad världsman, osentimental, mjuk och lätt att umgås. Där uppfostrades han för samhället och hade rättigheter. I hemmet drogs han upp som en matnyttig växt för familjens behov, och hade inga rättigheter. Han var även läsare av andligt högmod, såsom alla läsare. Beskow, den botfärdige löjtnanten, hade kommit hem från Kristi grav, där han funnit ginvägen över dimissionsexamen till himlen. Hans »Resa» lästes i hemmet av styvmodren, som lutade åt läseriet. Beskow gjorde läseriet fint och på modet, och efter modet följde nu en hel del av underklassen. Läseriet var vad spiritismen nu är: ett gottköpsvetande, en föregiven högre kunskap om förborgade ting, och det omfattades därför med begär av alla fruntimmer och olärda, och stack sig slutligen in vid hovet. Gunnar Wennerberg hade bänknyckel i Betlehemskyrkan och justitierådet Adlercreutz satt ordförande i Evangeliska Fosterlandsstiftelsen.

Vilade detta på ett andligt allmänt behov? Var tiden så hopplöst reaktionär att man behövde bli pessimist? Nej! Kungen förde ett muntert liv på Ulriksdal och gav en glad, fördomsfri ton åt societetslivet. Friska strömmar brusade i det politiska livet, där nu representationsförslaget förbereddes. Danska kriget väckte uppmärksamheten på utlandet och riktade blickarne utom rå och rör; folkbeväpningen med skytterörelsen väckte land och stad med trummor och spel; de nya oppositionstidningarne Dagens Nyheter och den våldsamme Söndags-Nisse blevo ventiler för instängd ånga, som måste ut; järnvägar öppnades

på alla kanter och satte ödemarker i förbindelse med de stora motoriska nervcentra. Det var icke någon mörk nedgång, tvärtom en uppvaknandets ljusa, förhoppningsfulla ungdomstid. Var kom då läseriet från? Det var ett blåsande väder; kanske även en landgång för de i bildning vanlottade, på vilken de räddade sig från lärdomstrycket oppifrån; det låg även ett demokratiskt element i detta, att en för hög och låg gemensam gottköpsvisdom fanns att tillgå, som satte alla samhällsklasser i nivå. Nu när bördsadeln var på upphällningen, kändes bildningsadeln dess mer tryckande. Man avskaffade den i ett slag genom läseriet, trodde man.

Johan blev läsare av många motiv. Bankrutt på jorden, han skulle dö vid tjugofem år med smält ryggrad och bortfallen näsa, sökte han himlen. Tungsint av naturen, men full av ysterheter, älskade han det tungsinta. Led vid läroböckerna, som icke gåvo levande vatten, emedan de ej berörde livet, fann han mera spis i en religion, som oupphörligt fann sin tilllämpning i dagliga livet. Därtill kom mera direkt att den olärda styvmodren, som kände hans överlägsenhet i bildning, sökte kravla sig över honom på Jakobsstegen. Hon talade ofta vid äldsta bror om de högsta tingen, och var Johan då i närheten fick han höra huru de föraktade hans världsliga visdom. Detta retade honom, och han skulle upp till dem. Därför fick han gå över dem. Vidare hade modren efterlämnat ett testamente, däri hon uttalade sig mot andlig högfärd och pekade på Jesus. Sist kom vanan att i familjebänken söndag ut och söndag in höra en läsarpräst predika Jesus, varförutom huset var över-

lupet med pietistskrifter. Det trängde sig på honom från alla håll.

Styvmodren och äldsta brodren brukade sitta och i minnet genomgå en god läsarpredikan de kunnat få höra i kyrkan. En söndag efter slutad gudstjänst tog Johan och skrev upp hela den beundrade predikan. Han kunde icke neka sig nöjet att presentera den åt styvmodren. Gåvan mottogs icke med välbehag. Hon var stukad. Men hon gav sig icke en tum.

— Guds ord skall vara skrivet i hjärtat och icke på papperet! sade hon. Det var icke illa sagt, men Johan såg att hon var högfärdig. Hon trodde sig vara längre på helgelsens väg och redan ett Guds barn.

Kapplöpningen börjar, och Johan går på konventiklar. Därpå svaras med ett halvt förbud, ty han var icke konfirmerad än; och alltså icke mogen för himlen. Nu fortsätta dispyterna med äldre brodren. Johan säger att Jesus förklarat det barnen höra till himlen också. Man slåss om himlen. Johan kan Norbecks teologi, men den förkastas osedd. Han tar Krummacher, Kempis och alla pietisterna till hjälp. Nej, det hjälpte ändå inte. — Så här skulle det vara! — Hur? — Som jag har det, men som du inte kan få! — Som jag? — Se där läsarens formel. Självrättfärdighet. — En dag sade Johan att alla mänskor voro Guds barn. — Omöjligt! Då vore det ju ingen konst bli salig! — Det skulle vara en konst, som endast de kunde! — Skulle då alla bli saliga? — Ja visst, Gud var kärleken och ville ingens fördärv. — — Om alla bleve saliga, vad gagnade då att plåga sig? — Ja, det var just frågan! — Du är således en tvivlare, en hycklare? — — Mycket möjligt att de voro det allesammans!

•

Johan ville nu storma himmelen och bli ett Guds barn, och kanske därmed också stuka de andra. Styvmodren var nämligen icke konsekvent. Hon gick på teatern och dansade gärna. En lördagsafton på sommaren förkunnades att hela familjen skulle på lustresa om söndag morgon. Det var en order. Johan tyckte det var synd, ville begagna tillfället och i ensamheten söka Jesus, som han icke funnit än. Omvändelsen skulle nämligen efter beskrivning inträda som ett åskslag och åtföljas av visshet om att man var ett Guds barn, och så vore friden där.

När fadren om aftonen läste tidningen, gick Johan fram till honom och bad att få vara hemma från lustresan.

— Varför det? frågade han vänligt.

Johan teg. Han skämdes.

— Ja, om din religiösa övertygelse förbjuder dig, så följ ditt samvete.

Styvmodren var slagen. Hon skulle begå sabbatsbrottet, men icke han.

De reste. Johan gick i Betlehemskyrkan och hörde Rosenius. Rummet var mörkt, hemskt, och mänskorna sågo ut som de fyllt de fatala tjugofem åren och fått ryggraden smält. Blygrå i ansiktet, slocknade blickar; skulle det vara möjligt att den doktor Kapff skrämt dem till Jesus allesammans? Underligt såg det ut.

Rosenius såg ut som friden och strålade av himmelsk glädje. Han erkände visserligen att han var en genomusel syndare, men Jesus hade honom renat och nu var han lycklig. Han såg lycklig ut. Var det möjligt att det fanns en lycklig mänska? Varför blevo då icke alla läsare!

Johan hade ändock icke erfarit nåderörelsen och han hade ofrid. Det var för liten publik för att den skulle kunna komma honom att tro, det endast här i huset vid Övre Bangränden de salige hade sin boning. Alla de stora kyrkorna, där döda präster predikade, voro ju fulla av blivande osalige.

På eftermiddan läste han Thomas a Kempis och Krummacher. Därpå gick han ut till Haga och bad hela Norrtullsgatan efter, att Jesus skulle söka honom. I Hagaparken sutto små familjer med matkorgar, och ungdom lekte. Var det möjligt att alla dessa skulle resa till helvetet? Ja visserligen! Orimligt, svarade hans goda förstånd. Men det var så. En kalesch med fina herrar och damer körde förbi. Och de där, de voro allaredan dömda! Men de hade roligt åtminstone. De livliga tavlorna av glada mänskor fördystrade honom än mer, och han kände den förfärliga ensamheten i en folkhop. Trött i tankarne gick han hem, nedslagen som en författare, vilken sökt disposition med våld, men ej kunnat finna den. Och han lade sig på sin säng och längtade från hela livet.

På aftonen kommo syskonen hem, glada och bullrande, och frågade om han haft roligt.

— Ja, svarade han, har ni?

Och nu fick han detaljer om utfärden och kände styng i hjärtat, var gång han avundades dem. Styvmodren såg icke åt honom, ty hon hade begått sabbatsbrottet. Det var hans tröst! Nu skulle det genomskådade självbedrägeriet ha tärt upp sig och dött, men då inträder en ny viktig faktor i hans liv, som eldar upp självplågningen till fanatism, varpå den dör knall och fall.

Hans liv hade icke varit så ursinnigt jämntrist under dessa år som det senare i perspektiv tedde sig, då alla mörka punkter voro tillräckligt många att smälta ihop till en enda grå fond. Men bakom och under allt vilade hans tillbakatryckta ställning i livet såsom barn, då han var manbar, läroämnenas oförmåga att intressera, hans kiliasm, eller väntan på döden vid tjugofem år, hans otillfredsställda släktdrift, omgivningens olika bildningsgrad och oförmåga att begripa honom.

Med styvmodren följde tre unga flickor i huset, hennes systrar. De öppnade snart vänskap med styvsönerna och gjorde promenader, kälkbacksåkningar och lekar tillsammans. De sökte alltid åstadkomma försoningar; erkände systerns fel för gossen, och därmed var han genast nöjd, så att hans hat gav sig. Även mormodren tog förmedlarens roll och uppträdde slutligen avgjort som vän till Johan och bad mången gång stormen lägga sig. Men ett fatalt öde kom honom att förlora denna vän också. Fastren hade icke tyckt om det nya giftermålet, och brytning med brodern hade inträtt. Detta var en stor sorg för gubben. Umgänget upphörde, och man såg varann icke mer. Det var högfärd naturligtvis. Men en dag möter Johan kusinen, då en äldre flicka, mycket fint klädd, på gatan. Hon var nyfiken höra om det nya giftermålet och promenerar med Johan på Drottninggatan.

Hemkommen träffar han mormor, som i vassa ordalag förehåller honom att han icke hälsat på henne i Kungsbacken, men hon förstod nog att han var i för fint sällskap för att vilja hälsa på gumman. Han bedyrade sin oskuld, men förgäves. Som han icke hade många vänner var denna förlust smärtsam.

Emellertid följde även umgänge med andra unga flickor av styvmodrens bekantskaper. Det lektes lekar, pantlekar efter tidens enkla seder, och man kysste flickorna och tog dem om livet. Och en vacker dag hade han lärt sig dansa samt blev en ivrig valsör. Detta blev en mycket god uppfostran för ynglingen, ty därigenom vandes han att se och vidröra kvinnokroppen utan att hans lidelser väcktes. Första gången han skulle kyssas, darrade han, men snart var han lugn. Elektriciteten fördelades, fantasierna fingo fast form, och drömmarne blevo mera ostörda. Men elden brann, och djärvheten trädde fram ett par gånger. Vid en pantlösning i ett mörkt rum tog han en ung, vacker, svarthårig flicka på brösten, som endast doldes av en tunn garibaldiskjorta. Hon fräste. Han skämdes efteråt, men kunde icke underlåta tycka sig manlig. Om hon inte hade fräst, bara!

En sommar vistades han med styvmodren hos en av hennes släktingar, en lantbrukare i Östergötland. Där blev han behandlad som gentleman och blev ganska god vän med styvmodren. Men det räckte inte länge, och snart stod striden i ljusan låga. Så gick det upp och ner, fram och åter.

Vid denna tid är det som han ingår, nu vid femton års ålder, sin första reguliera kärleksförbindelse, om det nu var kärlek. Kulturkärleken är en mycket förfalskad och komplicerad känsla och är i botten osund. Ren kärlek är en självmotsägelse, om man nämligen i begreppet ren inför betydelsen osinnlig. Kärleken såsom släktdrift skall vara sinnlig, om den skall vara sund. Såsom sinnlig måste den älska kroppen. Under det ruset pågår ackomodera sig själarne, och sympati uppstår. Sympati är vapenvilan,

kompromissen. Därför utbryter vanligen antipatien, när det sinnliga bandet lossnat, icke tvärtom. Men ordet sinnlig har genom kristendomens kadaverösa moral fått en låg betydelse: anden är fången i köttet; döda köttet och giv anden fri. Nu äro likväl anden och köttet ett, så att om man dödar köttet dödar man anden.

Kan vänskap uppstå och vara mellan de olika könen? Endast skenbart, ty könen äro födda fiender; + och — förbli alltid motsättningar, positiv och negativ elektricitet äro fiender, men söka varandra för att komplettera varandra. Vänskap kan endast uppstå mellan personer med samma intressen, samma åskådningar ungefär. Man och kvinna äro genom samhällsordningen födda med olika intressen, olika åskådningar; därför kan vänskap mellan könen endast uppstå i äktenskapet, där intressena bliva de samma, men då endast så länge kvinnan ägnar hela sitt intresse åt familjen, för vilken mannen arbetar. Så snart hon ägnar sig åt något utanför familjen är fördraget brutet, ty mannen och kvinnan ha fått skilda intressen, och nu är det slut med vänskapen. Därför äro andliga äktenskap omöjliga såsom ledande till mannens slaveri, och därför förestår äktenskapets snara upplösning.

Femtonåringen förälskade sig i en kvinna på trettio år. Hade det varit ren, sinnlig kärlek, då hade man kunnat misstänka något osunt hos honom, men han kunde till sin heder skryta med att hans kärlek var osinnlig.

Hur han kom att älska henne? Många motiv som alltid, icke ett enda.

Hon var värdens dotter, hade som sådan en

överordnad ställning, och huset var rikt och öppet för gäster. Hon var bildad, beundrad, härskarinna i huset, duade sin mor; hon kunde vara värdinna, förde konversationen, omgavs av herrarne, som alla ville bli uppmärksammade av henne. Därtill var hon emanciperad, utan att vara fientlig mot männen; hon rökte och drack sitt glas, men icke med osmak. Därjämte var hon trolovad med en man, som fadren hatade och som han ej ville ha till måg. Fästmannen vistades i utlandet och skrev sällan. I huset umgingos en häradshövding, teknologer, en litterat, präster, borgare. Alla fladdrade omkring henne. Johans far beundrade henne, styvmodren fruktade henne, bröderna uppvaktade. Johan höll sig bakom alla andra och observerade henne. Det dröjde länge innan hon upptäckte honom. Slutligen en kväll, när hon gnistrat och upptänt alla herrar, drog hon sig trött in i ett förmak där Johan satt.

— Gud, vad jag är olycklig! sade hon för sig själv och kastade sig på soffan.

Johan gjorde en rörelse och blev sedd. Han ansåg sig böra säga något.

— Är ni så olycklig som skrattar jämt? Ni är bestämt inte så olycklig som jag ändå?

Hon tittade på pojken, tog upp samtal, och de voro vänner.

Sedan talade hon helst med honom. Detta höjde honom. Han var förlägen när hon lämnade en krets av vuxna män för att sätta sig bredvid honom. Han började nu gräva i hennes själ, gjorde frågor och anmärkningar om hennes själstillstånd, som röjde att han observerat mycket och tänkt mycket. Han fick övertaget och blev hennes samvete. När hon skämtat

för livligt en kväll, kom hon till ynglingen för att bli straffad. Det var ett slags flagellation, behaglig som en smekning. Slutligen började herrarne bry henne för pojken.

— Kan ni tänka Er, sade hon en aftonstund, de påstå att jag är kär i Er.

— Det säga de om alla av olika kön, som äro vänner.

— Tror ni att vänskap kan finnas mellan man och kvinna?

— Ja, det är jag viss på, svarade han.

— Tack, sade hon och räckte sin hand. Hur skulle jag som är dubbelt så gammal som ni, som är ful och sjuk, kunna vara kär i Er; och så är jag ju förlovad till!

Nej, det var naturligtvis inte möjligt att en gammal och ful kvinna kunde vara betagen i en ung, väl utvecklad, gymnasticerad ynglings kropp, helst ynglingen hade små knubbiga händer med långa, väl skötta naglar, små fötter och smäckra ben med starka vador, och ännu bevarade ett friskt hull med gryende skäggväxt. Men logiken är inte så stark, när hjärtat är sårat. Att Johan däremot skulle älska en trettioårig kvinna, lång och karlavulen, som hade sockersjuka och vattsot, det var nästan orimligt.

Men efter den betan tog hon övertaget. Hon blev moderlig. Det grep honom; och när hon sedan raljerades för sin böjelse, kände hon sig nästan generad samt slog bort alla andra känslor än de moderliga och började arbeta på hans omvändelse, ty hon var läserska också.

De råkades i en fransysk konversationscirkel och hade långa promenader hem, under vilka de talade

franska. Det var lättare att säga kinkiga saker på ett främmande språk. Därpå började han skriva franska krior för henne, som hon rättade.

Fadrens beundran för den gamla flickan avtog, och det där fransktalandet vidrade styvmodren, emedan hon icke förstod det. Äldre brodrens prerogativ på franskan var också därmed neutraliserat, vilket förargade fadren så, att han en dag säger åt Johan, att det var obelevat tala ett främmande språk i närvaro av personer, som ej förstodo det, och han kunde inte förstå hur mamsell X., som skulle vara så bildad, gubevars, kunde tillåta sig sådan ogrannlagenhet. Men hjärtats bildning var icke det samma som bokbildning.

Hon var icke tåld numera i huset och de blevo »förföljda». Därtill kom att familjen flyttade till granngården, så att umgänget blev mindre livligt.

Första dagen efter flyttningen var Johan uppriven. Han kunde icke leva utan hennes dagliga sällskap; han kunde icke leva utan detta stöd, som lyftat honom ur hans åldersklass upp ibland de vuxna. Att gå dit in till henne och söka henne som en löjlig älskare, nej, det kunde han icke. Återstod bara att skriva brev. Och nu öppnas en korrespondens, som räckte ett år. Styvmodrens syster, som avgudade den intelligenta och glada flickan, lämnade breven i hemlighet och brevskrivningen gjordes på franska att i händelse av konfiskering förbli hemlig, utom det att man rörde sig lättare under denna betäckning. Vad breven handlade om? Om allt. Om Jesus, om kampen mot synden, om livet, döden, kärleken, vänskapen, tvivlet. Ehuru hon var läserska, umgicks hon med fritänkare och led av tvivel, tvivel på allt. Johan

var ömsevis hennes stränge lärare, ömsevis hennes straffade son.

Några översättningar av de franska kriorna kunna ge ett begrepp om oredan i bådas inre.

Är människans liv ett smärtans liv?

(Les jours de l'homme sont ils des jours de douleurs.)
(1864.)

Det mänskliga livet är en strid från början till slut. Vi födas alla till detta eländiga liv under omständigheter, fulla av bekymmer och smärtor. Barndomen har redan sina små sorger och obehag; ungdomen har sina stora frestelser, på vilkas besegrande hela livet beror. Mannaåldern har sina bekymmer för existensen och uppfyllandet av plikterna; ålderdomen slutligen har också sina taggar och sin bräcklighet. Vad äro alla njutningar, all glädje, som så många mänskor anse för livets högsta goda? Vackra illusioner! Livet är endast en oavlåtlig strid med motgångar och olyckor, vilken strid först skall sluta med döden. Men låtom oss betrakta saken från en annan sida. Finnas inga anledningar till att vara nöjd och glad? Jag äger ett hem, föräldrar, som ägna omsorg åt min framtid, jag lever i tämligen goda omständigheter, har en god hälsa, skall jag då icke vara nöjd och glad? Jo, men ändock är jag det ej. Betrakta den fattige arbetaren, som efter slutat dagsverk återvänder till sin enkla hydda, där fattigdomen råder; han är lycklig och till och med glad. Han skulle fröjdas åt en småsak, som jag föraktar. O, jag avundas dig, lyckliga människa, som äger den sanna glädjen!

Men jag är bedrövad. Varför så? — Du är missnöjd, svarar du. — Nej, alls icke, jag är ganska nöjd med min lott och begär ingenting. Hur är det då fatt? Ah, nu vet jag det; jag är icke nöjd med mig själv, och icke med mitt hjärta, som är så fullt av elakhet och vrede. Bort ifrån mig, dessa elaka avsikter, jag vill med Guds hjälp försöka vara lycklig och nöjd. Ty man är endast lycklig då man är nöjd med sig själv, sitt hjärta och sitt samvete.

*

Väninnan tyckte icke om denna förnöjsamhet, utan ändrade sista punkten så att missnöjet skulle hållas vid liv. Hon skrev över:

»Man är lycklig först då hjärtat och samvetet säga en att man sökt och funnit den ende, gode Läkaren, som kan bota alla hjärtats sår, och då man vill uppriktigt följa Hans råd.»

Detta jämte långa samtal föranledde ynglingens hastiga omvändelse (omsvängning) till den sanna (väninnans) tro, och gav anledning till följande utgjutelse, i vilken han disciplinerat sin uppfattning om tro och gärningar.

Ingen lycka utan dygd, ingen dygd utan religion.

(1864.)

Vad är lyckan? De flesta världsmänniskor[1] anse lyckan såsom besittandet av stora rikedomar och allt världens goda, för att därigenom kunna tillfredsställa sina syndiga önskningar och passioner. Andra, som

[1] Observera det nya uttrycket.

icke äga så stora fordringar, finna lyckan i blotta välmågan, hälsan och i att befinna sig »lyckliga»[1] i skötet av sin familj. Andra åter, som icke äga ens så höga fordringar på den världsliga »lyckan» och som äro fattiga, äta dålig kost, förskaffad medelst träget arbete, äro[2] nöjda med sin lott och till och med lyckliga. De kunna till och med tänka: vad jag är lycklig i jämförelse med dessa rika som aldrig äro nöjda.[3] Emellertid, äro dessa verkligen lyckliga, emedan de äro nöjda? Nej, det finns ingen lycka utan dygd. Ingen är lycklig utom den, som för ett ett verkligen lyckligt liv.[4] Nåväl,[5] men det finns många verkligt dygdiga människor. Det finns mänskor, som aldrig sjunka i laster, som föra ett anspråkslöst liv, som icke såra någon, som äro benägna att förlåta[6] och som uppfylla sina plikter samvetsgrant, de äro till och med religiösa; de gå i kyrkan varje söndag, vörda Gud och hans heliga ord (dock utan att vara pånyttfödda av den Helige Ande!). Nå, äro de då icke lyckliga, då de ju äro dygdiga? — Det finns ingen dygd utan sann religion.[7] Dessa dygdiga »världsmänskor» äro i själva verket mycket sämre än de mest lastbara.[8] De förra hava insövt sig i en moralisk säkerhet (certitude morale), de finna

[1] Ett troligen ironiskt citationstecken.

[2] Rättat till: kunna vara nöjda etc. Johan är icke riktigt inne i saken ännu.

[3] Det var alltid hans fattiga tröst att de rika voro missnöjda.

[4] Han insisterar!

[5] Nu tournerar han.

[6] Det var den högsta dygd han visste, ty den var svårast.

[7] Läseri!

[8] Läsarnes jalousi de metier mot andra religiösa.

sig vara bättre än andra människor[1] och rättfärdiga inför Den Heliges ögon. Men det är just dessa fariseer, som uppfyllda av egenkärlek tro sig förtjäna den eviga saligheten genom sina gärningar. Vad äro dock våra gärningar inför den helige Guden? Synder och ingenting annat än synder. Dessa människor, som tro sig rättfärdiga, hava den största svårighet att omvända sig, emedan de icke anse sig ha behov av någon medlare, då de själva vilja vinna himlen genom sina gärningar. En »gammal syndare» däremot, han kan, efter att ha blivit väckt, finna sig dålig och känna behovet av en frälsare.[2] Den sanna lyckan består i »att hava frid med Gud i sitt hjärta genom medlaren Jesus Kristus». Man kan icke finna denna frid förrän man insett sig vara den största av alla syndare och därpå flyr till sin frälsare för att i honom finna återlösning. Vad vi äro dåraktiga, som stöta ifrån oss lyckan. Vi veta alla var den står att finna, men i stället för att söka den, söka vi olyckan under föregivande att vi söka lyckan.

•

Härunder skrev väninnan: Mycket bra skrivet. — Det var också sina egna tankar eller ord åtminstone, som hon läst.

•

Tvivel gnagde honom emellanåt och han rannsakade sina innersta njurar. Sålunda skrev han över ett självvalt ämne.

[1] Detta är mycket roligt sagt!

[2] Farliga läror! Detta är ju direkt uppmaning till last.

Egoismen styr alla våra[1] handlingar.

Man säger vanligen: »Denna mänska är så god och så välgörande mot sin nästa, alla hans handlingar äro goda, han är dygdig, och allt vad han gör härflyter av barmhärtighet och kärlek till det rätta och sanna.» Nåväl, gå in i ditt hjärta och forska något. Du träffar en tiggare på gatan; den första tanke, som griper dig, är visserligen denna: »Vad den mannen är olycklig, jag vill göra en god gärning och hjälpa honom.» Du beklagar honom och ger honom en slant. Men griper dig icke sedan en tanke sådan som denna: »O, vad det är gott att vara välgörande och barmhärtig, det gör hjärtat så gott att ha fått ge en allmosa åt en fattig.» Vilket var motivet till din handling? Var det verkligen kärlek eller barmhärtighet? Då uppträder i ditt hjärta ditt kära jag och dömer dig: det var för ditt jag, du gjorde det, det var för att lugna ditt hjärta, tillfredsställa ditt samvete.

Det var en tid då min avsikt var att bli präst, i själva verket en god avsikt. Men vilket motiv hade jag därtill? Var det för att tjäna min frälsare och arbeta för honom, eller endast av kärlek till honom? Nej, jag var feg och jag ville göra min börda och hans kors lätta och undvika de stora frestelser, som mötte mig överallt. Jag fruktade mänskorna. Se där motiven. — Tiderna förändras. Jag insåg att jag icke kunde föra ett liv såsom en kristen i sällskap med sådana kamrater, vilkas gudlösa samtal jag dag

[1] Jag talar om världsmänniskorna.

(Han ansåg sig redan som ett Guds barn, eller undantog han väninnan genom den noten? Ini texten straffar han sig själv.)

ut och dag in måste åhöra, och så valde jag en annan bana, på vilken jag kunde vara mera oberoende eller åtminstone...

Här är krian avbruten. Den är även orättad. Skulle den röra de nya sergeant-intentionerna? Möjligen.

Andra stilar handla om skaparen i naturen och tyckas omedvetet påtryckta av Rousseau, ur vilken man fick läsa utdrag i Staaffs »Läsebok i franska språket». Han talar nämligen om herdar och näktergalar, vilka han aldrig sett eller hört. — —

Långa utredningar och bevisföringar hade de även rörande sitt förhållande. Var det kärlek eller vänskap? Men hon älskade ju en annan man, som hon nästan aldrig talade om. Johan observerade aldrig hennes kropp. Han såg endast hennes ögon, som voro djupa och uttrycksfulla. Det var icke heller modren han precis dyrkade, ty han längtade aldrig att lägga sitt huvud i hennes knä, om han var aldrig så olycklig, vilket han däremot ville göra med andra kvinnor. Han hade nästan fasa för att vidröra henne, icke det dolda begärets fasa, utan avsmakens. Han dansade en gång med henne, men gjorde icke om det. När det blåste ute, och hennes klädning lyftes, såg han bort. Det var nog vänskap, och hennes själ var tillräckligt manlig, och hennes kropp också, för att en vänskap skulle kunna uppstå och räcka. Andliga äktenskap kunna därför endast äga rum mellan mer eller mindre asexuerade, och där de finnas skall man alltid observera något anormalt. De bästa äkten-

skap, det vill säga de som bäst uppfylla sin verkliga bestämmelse, äro just de »mal assortis».

Antipati, olikhet i åsikter, hat, förakt kunna åtfölja den sanna kärleken. Olika intelligenser och karaktärer frambringa de rikaste barnen, vilka ärva bådas anlag. Fru Marie Grubbe, som led av överkultur, söker och söker med fullt medvetande en andlig make. Hon blir olycklig, ända tills hon får en stalldräng, som ger henne vad hon behöver och stryk till. Det var vad hon behövde såsom komplement.

*

Emellertid nalkades konfirmationen. Den var uppskjuten i det längsta för att hålla ynglingen bland barnen. Och även den skulle begagnas som krossning. — Fadren uttalade vid meddelandet av sitt beslut den förhoppningen, att kursen skulle smälta isen kring hans hjärta.

Nå, det blev en bakläxa med besked. Först ner bland underklassens barn, tobaksbindare och sotare, lärgossar av alla slag. Han kände medlidande med dem som tillförene, men han älskade dem ej, kunde icke och ville icke närma sig dem. Han hade vuxit ifrån dem genom uppfostran, såsom han vuxit från sin familj.

Han blev skolpojke igen; duades och fick läsa innantill; stiga upp vid frågorna och i klump med de andra ta ovett. Prästen var adjunkt och läsare. Han såg ut som om han haft någon smittosam sjukdom eller läst Dr. Kapff. Sträng, obarmhärtig, känslolös, utan ett nådens eller tröstens ord. Kolerisk, argsint, nervös, var denna inbilska bondpojke alla damers älskling.

Men genom att höras ofta gjorde han slutligen intryck. Han var svavelpredikant, förbannade teatrar och alla slags nöjen. Lära och leverne skulle vara ett. Johan tog nu itu med sig själv och sin väninna. De skulle ändra liv; icke dansa, icke gå på teatrar, icke skämta. Han skrev numera läsarekrior i skolan och satte sig för sig själv för att slippa höra lättsinniga historier.

— Fy fan, du är ju läsare, sade en dag en kamrat offentligt.

— Ja, det är jag, sade han. Han ville icke förneka sin frälsare.

Skolan blev nu olidlig. Han led martyrium och han var rädd för världens lockelse, ty han måtte ha känt huru livet lockade. Han fann sig även vara man och ville ut att arbeta, föda sig själv och gifta sig. Att gifta sig var hans dröm, ty under annan form kunde han ej tänka sig förbindelse med en kvinna. Det skulle vara lagligt och helgat. Under dessa drömmar föder han ett beslut, som var nog så bizarrt, men väl hade sina grunder. Ett yrke skulle det vara, som var lätt att lära, som födde sin man snart, en plats där han ej skulle vara den sista, men ändock icke skulle vara hög; en ringa, ödmjuk ställning, men som förenade ett rörligt, hälsosamt liv i fria luften med en snart vunnen ekonomisk ställning. Rörelsen i fria luften, ett liv i gymnastik var kanske huvudmotivet, när han valde att bli underofficer på ett kavalleriregemente, för att undgå det där fatala dödsåret, för vilket prästen ånyo skrämt honom. Skulle det kunnat vara uniformen och hästen också? Vem vet? Mänskan är ett underligt djur, men han hade ju avslagit kadettuniformen.

Väninnan avrådde allt vad hon kunde; hon utmålade sergeanterna som de sämsta av alla mänskor. Men han var stark och sade att tron på Jesus skulle hålla honom ren från besmittelse, ja, han skulle predika Kristus för dem och göra dem alla rena. Så gick han till fadren. Denne tog det hela som en fantasi, talade om den förestående studentexamen, som skulle öppna hela världen för honom. Och så gömde han saken tills vidare.

Styvmodren hade fått en son. Johan hatade denna av instinkt, som en konkurrent, för vilken hans mindre syskon skulle vika.

Men väninnans och läseriets makt över honom voro så stora att han av självspäkning ålade sig att tycka om den lilla. Han bar honom i sina armar och vaggade honom.

— Det var visst när ingen såg det, sade styvmodren senare, då han drog fram med detta som bevis på sin goda vilja. Ja det var just när ingen såg det, ty han ville ej skryta med det. Eller skämdes över det. Offret var uppriktigt, när det skedde; när det blev motbjudande upphörde det.

Konfirmationen försiggick efter grundliga duvningar, enskilt, offentligt, i kyrkans kor med halvmörker, under en serie passionspredikningar, ändlösa samtal om Jesus, späkningar, så att stämningen icke kunde dyrkas opp högre. Efter storförhöret bannade han upp väninnan, emedan han sett henne skratta.

Själva nattvardsdagen höll kyrkoherden pre-

dikan. Det var en gammal upplyst mans välvilliga råd till ungdomen för livet; det var hjärtligt och tröstande; inga domsbasuner, intet straff för obegångna synder. Men han var död han, och vännerna hade redan intalat ynglingen emot honom. Ibland under predikan tyckte han det föll som balsam på det såriga hjärtat, och det föreföll honom stundom som om gubben hade rätt. Själva akten vid altaret, av vilken han väntat sig så mycket, förfelade också sitt intryck. Orgeln slet i timmar på O, Guds Lamm, miserere; gossar och flickor gräto och voro halvdöda, såsom vid åsynen av en avrättning. Men Johan var bara slö. Han visste varken fram eller åter. Nådemedlen hade han sett på för nära håll i klockargårdarna, och saken var driven in absurdum. Den var nu mogen att falla. Och den föll!

•

Han fick hög hatt; ärvde brors avlagda kläder, som voro rymliga och fina. Vännen med pince-nez'en fick nu hand om honom. Denne hade visserligen aldrig övergivit honom under läseriet. Han tog saken lätt, välvilligt, överseende och med en viss beundran för det martyrskap och den fasta tro, som Johan ville sätta i handling. Men nu ingrep han. Han tog honom med på middagspromenad. Visade honom på stadens skönheter, sade namnen på aktörerna i hörnet av Regeringsgatan och nämnde officerarne, som förde paraden. Johan var blyg ännu, och saknade självtillit.

En middag klockan tolv, när de skulle gå till grekiskan, sade vännen:

— Kom med in på Tre Remmare och ät frukost.

— Nej, vi måste i grekiskan!

— Å, vi ge grekiskan lov i dag.

Skolka! Det var första gången. Men litet ovett var man karl till att ta.

— Ja, men jag har inga pengar!

— Nå, vad hör det hit, när jag bjuder! — Han blev stött.

De gingo in på källaren. En skön lukt av biffstek slog emot dem; kyparne togo av rockarne och hängde upp hattarne.

— Matsedeln! ropade vännen med säkerhet, ty han åt på källare sedan ett par år.

— Vill du ha biffstek?

— Ja, då! Han hade icke ätit biffstek mer än två gånger i sitt liv.

— Smör, ost och brännvin; och två halva öl!

Utan vidare slog han i supen.

— Nej, men jag vet inte om jag törs!

— Har du aldrig supit förr!

— Nej!

— Å, tan du, den gör så gott!

Han tog den. Å! Det värmde i kroppen, tårarne stego upp i hans ögon, och en lätt dimma lägrade sig över rummet; men genom töcknet klarnade det upp; och krafterna växte, tanken arbetade, synpunkterna blevo nya, och allt det mörka flydda ljusnade. Och så den saftiga köttbiten. Det var mat. Vännen åt ostsmörgås till. Johan sade:

— Vad säger källarmästarn om det?

Vännen log som en farbror emot honom.

— Ät du, det kostar lika mycket!

— Nej, men ostsmörgås till biffstek! Vilket oskick! Men Gud vad det var gott! Han tyckte sig aldrig ha ätit förr. Och så öl.

— Ska vi ha en hel halvbutelj var, är du galen?

Så var det då att äta en gång! Det var ingen så tom njutning som den bleka mannen påstått! Nej, det var en solid njutning att känna stark blod rulla i halvtomma ådror, som skulle förse nerverna till livets kamp. Det var en njutning att känna bortrunnen mannakraft återvända och att känna en halvkrossad viljas slappa senor åter spännas. Hoppet vaknade, dimman blev ett rosenrött moln, och vännen lät honom titta in i framtiden sådan den diktades av vänskapen och ungdomen. Dessa ungdomens illusioner på livet, vadan komma de? Av kraft, säger man. Men förståndet, som sett så många barndomsönskningar krossade, borde kunna sluta till orimligheten av ungdomsillusionernas förverkligande. Alla dessa drömmar äro osunda hallucinationer, framkallade av otillfredsställd drift, och de skola försvinna en gång, och då skola mänskorna bli förståndigare och lyckligare.

Johan hade icke lärt att fordra av livet annat än frihet från tyranni och tillgång till bröd. Det var ju tillräckligt. Han var ingen Aladdin och trodde icke på lyckan. Han ägde nog krafter, men kände dem ej. Vännen skulle upptäcka honom.

— Du ska ut och ruska opp dig med oss ibland, sade han, och inte sitta hemma och kura.

— Gå ut, ja, det kostar pengar det, och jag får aldrig några.

— Skaffa dig på lektioner då.

— Lektioner? Jag? Tror du jag skulle få lektioner?

— Du som har så goda kunskaper, det måtte väl gå lätt.

Han hade goda kunskaper! Det var ett erkännande, eller smicker som läsarne kallade det, och det föll i god jord.

— Ja, men jag har inga bekanta! Inga relationer!

— Säg bara åt rektorn, så går det! Det har gått för mig!

Johan vågade knappt tro på en sådan lycka som att kunna förtjäna pengar. Men när han hörde att andra kunde det och han jämförde sig med dem! Ja, men de hade tur, de.

Vännen satte fart i honom, och snart hade han läxläsning om kvällarne och satt som lärare i en flickpension.

Nu vaknade hans självkänsla. Pigorna hemma kallade honom herr Johan, och lärarne i skolan interpellerade klassen: mina herrar. Därmed företager han på eget bevåg att reformera sitt skolväsen. Först slutade han grekiskan, som han länge bett fadren få slippa, men förgäves. Detta verkställde han nu på eget bevåg, och fadren fick icke veta det förr än långt efter studentexamen. Därpå inställde han all läsning av matematik, sedan han fått veta att en latinare hade rättighet att sakna betyg i det ämnet. Vidare slarvade han med latinet. Han skulle ta igen allt på en månad före examen genom blockläsning. Därpå införde han den ordningen att han under lektionerna läste franska, tyska och engelska romaner. Frågorna gingo vanligen i ordning, och han satt med

sin bok för sig ända tills frågan nalkades, då han räknade ut vad han skulle få och i hast preparerade sig. De levande språken blevo nu hans styrka, jämte naturvetenskaperna.

Att läsa läxor med minderåriga var en ny, förfärlig bakläxa, men det var ett arbete som betalade sig. Naturligtvis var det endast pojkar med motvilja för läsning som begagnade sig av extra lärare. Det var ett grymt arbete för hans rörliga hjärna att ackommodera sig efter dessas. De voro omöjliga! De kunde icke vara uppmärksamma. Han trodde att de voro trilskna. Sanningen var att de kunde icke få viljan att vara uppmärksamma. Dessa gossar ansågos med orätt vara dumma. De voro tvärtom vakna; deras tankar spelade omkring verkligheter, realiteter och de syntes snarare ha genomskådat absurditeten i läroämnena. Många av dem blevo sedan duktiga karlar i livet, och än fler skulle ha blivit det, om de ej tvungits av föräldrar att göra våld på sin natur och fortsätta studierna. I flickpensionen läste han endast med de små. De stora däremot gingo lösa i rummet och visade strumporna mot bordsben och stolsfötter, och han hade ett gott öga till dem, men vågade inga närmanden.

Nu upptogs en ny strid med väninnan, som såg hans ändrade sätt. Hon varnade för vännen, som smickrade honom, och hon varnade för de unga flickorna, om vilka han talade med en viss värme. Hon var svartsjuk. Hon vädjade till Jesus, men Johan blev tankspridd och så drog han sig ifrån henne.

Det var nu ett muntert och verksamt liv han förde. Paraden och blandare hos Andalusiskan. Om kväl-

larne serenader, ty han sjöng nu med i en kvartett, punsch och en lindrig kurtis med schweizeriflickor. Han blev kär i en liten blond hos Andalusiskan, som satt och sov innanför disken. Han ville rädda henne åt sig, inackordera henne i en prästgård, bli präst själv och gifta sig med henne. Men kärleken gick snart över, då han en kväll såg kamraterna ta henne på bröstet inne i ett enskilt rum.

Under allt detta var Jesus suspenderad, men en svag grundton av gudsnådlighet och askes ljöd ännu efter. Han bad ännu av vana, men utan hopp om bönhörelse, då han så länge sökt den bekantskap, som påstods vara så lätt att finna hemma, bara man bultade aldrig så litet på nådens dörr. Och sanningen att säga var han icke heller angelägen att bli tagen på orden. Om dörren öppnats, och den korsfäste ropat stig in, skulle han ej varit glad. Hans kött var för ungt och sunt att ha lust att bli korsfäst.

8.

Islossningen.

Det var skolan som uppfostrade, icke hemmet. Familjen är för trång och har för små, själviska, antisociala syften. Inträder där till på köpet sådana abnorma förhållanden som omgifte, så är familjens enda berättigande slut, och en död moders barn borde helt enkelt tagas ifrån familjen, om fadren gifter om sig. Därmed vore alla parters intressen tillgodosedda, och fadrens icke minst, som kanske är den mest lidande vid bildande av en ny kull. I familjen fanns endast en (eller två) rådande viljor utan appell; därför ingen rättvisa möjlig. I skolan fanns en ständig och vaken jury, som fällde kamrat eller lärare utan skonsamhet. Ynglingarne började avvildas, och grymheten lade sig; sociala instinkter vaknade; man började inse att de egna intressena måste befordras gemensamt genom kompromisser. Förtryck fick icke äga rum, ty medlemmarne voro tillräckligt många att göra parti och revolt. En lärare, som behandlades illa av en lärjunge, kunde snarast få rättvisa genom att vädja till lärjungarne. Men även deltagande i större allmänna angelägenheter, folkets och nationens, mänsklighetens, började visa sig.

Under danska kriget 64 bildades en fond för inköp av krigstelegram, vilka anslogos på svarta tavlan,

lästes med intresse av lärarne och gåvo anledningar till förtroliga samtal, till lärarnes mognare reflexioner över krigets uppkomst och orsaker. Man var ensidig skandinav naturligtvis, och frågan bedömdes från studentmötenas synpunkt. Preuss- eller tyskhatet grundlades nu till det kommande kriget och antog redan vid den avhållne gymnastikläraren löjtnant Betzholtz' begravning ett stillsamt fanatiskt drag.

Uppträdena utanför La Croix's salong med de bekanta vattensprutningarne gjorde endast en löjlig effekt, och man fick aldrig riktigt reda på vad frågan gällde.

Aftonbladstelegrammet om »Han selv och de 20,000 männen» blev heller icke klart.

Året 65 nalkades. Läraren i historia, adelsman och aristokrat, en känslofull och välvillig man, sökte sätta ynglingarne in i frågan. Partier hade bildats i klassen, och en av Riddarhustalarnes söner, en greve S., allmänt avhållen och värderad, var chef för opponenterna mot förslaget. Han var av gammal tysk svärdsriddarsläkt, fattig, umgicks på förtrolig fot med sina kamrater, men hade bördskänslan starkt rotad. Dagarne före sista voteringen hade kamrater varit nere och hjälpt till att spotta åt prästeståndet. Batalj, mera på lek, uppstod i klassen, och bord och bänkar kastades i en hög.

Så var saken igenom. Greve S. uteblev från lektionen. Läraren i historia talade med rörelse om det offer ridderskapet och adeln gjort på fosterlandets altare, då det avstått sina privilegier. Den gode mannen visste ännu icke att privilegier icke äro rättigheter, utan tagna förmånsrätter, som kunna återbördas såsom egendom vid vissa mindre lagliga köp. Han

bad klassen visa hovsamhet över segern och icke såra de besegrade. Den unge greven mottogs också vid sitt återinträde i klassen med utsökt aktning, men känslorna överväldigade honom vid åsynen av dessa många vanbördiges ofrivilliga upphöjelse så att han brast i tårar och måste gå ut.

Johan var icke inne i politiken. Den var naturligtvis såsom ett allmänt intresse bannlyst från hemmet, där endast enskilda intressen tillgodoses, och mycket illa de också. Söner uppfostras såsom de skulle bli söner och förbli söner hela livet, utan en tanke på att de skola bli fäder. Men ynglingen hade sin underklassinstinkt, som sade honom att en orättvisa höll på att avskaffas, att den högre ytan sänktes så att det blev lättare för den lägre att komma i nivå. Han var naturligtvis liberal, men efter som kungen också var liberal, så var man rojalist på samma gång.

•

Parallellt med den starka bakströmmen, pietismen, gick nyrationalismen, men i motsatt riktning. Kristendomen, som med förra århundradets utgång var förvisad till mytologien, hade blivit återupptagen till nåder, och som läran hade statsskydd kunde restaurationens söner icke värja sig för de ånyo invaccinerade dogmerna. Men 1835 hade Strauss' »Leben Jesu» gjort en ny bresch, och även i Sverige sipprade in nytt vatten i de ruttna brunnarne. Boken blev föremål för process, men på den grundvalen byggdes sedermera hela det moderna reformationsverket, av självgjorda reformatorer som alltid, ty de andra, de reformera icke.

Kyrkoherden Cramér har äran av att ha varit först. Redan 1859 utgav han sitt »Avsked ur Kyrkan», en populär, men kunskapsrik kritik över Nya testamentet. Han beseglade sin tro med handling och utgick ur statskyrkan i och med att han avgick från ämbetet. Det var hans skrift, som grävde djupast, och om än Ignells böcker höllo sig mera uppe bland teologerna kommo de aldrig ner till ungdomen. Samma år (1859) utkom Siste Athenaren.

Dess verkan förtogs mycket därav, att det arbetet hälsades såsom en litterär succès och förvisades till skönlitteraturens neutrala territorium. Skarpare ingrep Rydbergs »Bibelns lära om Kristus», 1862, som väckte teologerna till Ragnarök. Renans »Jesu levnad» i översättning av Ignell tog alle man, gamla och unga med storm, och den lästes i skolan jämte Cramér, vilket icke var fallet med »Bibelns lära om Kristus». Och med Boströms angrepp på Helvetesläran, 1864, voro portarne öppna för rationalismen eller fritänkeriet, såsom det kallades. Boströms egentligen obetydliga skrift verkade dock kolossalt genom Uppsalaprofessorns och förre prinsinformatorns stora namn, som den modige mannen riskerade och som ingen efter honom riskerat, sedan det icke längre är någon ära att vara fritänkare eller arbeta för tankens fri- och rättigheter.

Nog av, allting var redo, och det behövdes bara en pust för att ynglingens korthus skulle ramla. Det kom en ung ingenjör i hans väg. Denne var till och med hyresgäst i väninnans hus. Han observerade Johan länge innan han gick på honom. Johan hade respekt för honom, emedan han skulle ha så gott huvud, och han var nog något svartsjuk också.

Väninnan förberedde Johan på bekantskapen och varnade honom. Det var en ytterst intressant person med briljant huvud, men han var farlig. Johan träffade mannen. Det var en starkt byggd värmländing, med grova, hederliga drag, ett gott, barnsligt leende, när han log, vilket icke hände ofta, mera tyst än bullrande. De voro genast bekanta. Första kvällen växlades endast ett par hugg. Det var frågan om tro och vetande.

— Tron skulle döda förnuftet! menade Johan efter Krummacher.

— Fy, sade vännen. Förnuftet är en Guds gåva, som höjer mänskan över djuret; skall då mänskan förnedra sig till ett djur genom att vräka Guds gåva?

— Det finns saker, svarade Johan (efter Norbeck) som man mycket väl kan tro utan att man begär bevis. Vi tro sålunda på almanackan utan att själva veta något om planeternas rörelser.

— Ja, svarade vännen, vi tro, där vi icke känna att vårt förnuft tar emot. Mitt förnuft har icke rest sig mot almanackan.

— Ja, svarade Johan, men på Galilei tid tog det emot i allas förnuft att få jorden gå kring solen. Det är bara motsägelseanda, sade man; han vill göra sig originell.

— Vi leva icke i Galilei tid, svarade vännen, och i vår tids upplysta förnuft tar det emot att tro på Kristi gudom och de eviga straffen.

— De där sakerna ska vi inte disputera om, sade Johan.

— Varför det?

— De stå över resonemanget!

— Precis detsamma sa jag för två år sen, när jag var troende.

— Har ni varit... läsare?

— Ja, det har jag.

— Hm! Och ni har frid nu?

— Nu har jag frid!

— Hur fick ni det?

— Jag lärde känna den sanna kristendomens ande genom en predikare.

— Ni är då kristen?

— Ja, jag bekänner Kristus!

— Men ni tror icke att han var Gud?

— Det har han aldrig sagt själv. Han kallar sig endast Guds son, och Guds söner äro vi alla.

Väninnan kom och avbröt samtalet, vilket i parentes sagt var typiskt för religionsdispyter omkring 1865. Johans nyfikenhet var väckt. Det fanns mänskor, som inte trodde på Kristus, men hade frid. Nu skulle bara kritik icke ha störtat de gamla gudabilderna; fruktan för tomrummet höll honom igen, tills han fick Parker i hand. Predikningar utan Kristus och helvete, det var vad han behövde. Och så vackra predikningar. Erkännas måste att Johan läste dem ytterst hastigt, och att han var mest angelägen om att syskon och anhöriga skulle få njuta av dem, på det han skulle kunna gå fri från deras ogillande. Han förväxlade nämligen andras ogillande med ont samvete, var så van att ge andra rätt att han föll in i tvedräkt med sig själv.

Men Kristus, inkvisitorn, föll, nådavalet, yttersta straff, allt ramlade som om det varit fallfärdigt länge, länge. Han förvånade sig över att det gick så hastigt. Det var som att lägga av urväxta kläder och ta på nya.

En söndagsmorgon gick han ut med ingenjören i Hagaparken. Det var vår. Hasseln blommade, och blåsipporna voro utslagna. Vädret var halvklart, luften ljum och fuktig efter ett nattregn. De talade om viljans frihet. Läseriet hade en mycket svävande uppfattning av saken. Man hade icke fri vilja att bli Guds barn. Den Helige Ande skulle söka en, alltså prædestination. Johan hade nog velat bli omvänd, men icke kunnat. »Herre, skapa i mig en ny vilja», hade han lärt bedja. Men huru kunde han då vara ansvarig för sin onda vilja? Jo, svarade läsaren, genom syndafallet, då den med fri vilja begåvade mänskan valde det onda, blev hennes vilja ond genom ärftlighet och ond för alla tider och upphörde vara fri. Och hon kunde endast bli kvitt denna onda vilja genom Jesus och den Helige Andes nådeverkan. Men att bli pånyttfödd berodde icke av hennes egen vilja utan av Guds nåd. Alltså ofri. Men som ofri fortfor hon att bli ansvarig. Däri låg felslutet.

Ingenjören var naturdyrkare, och Johan också. Vad är denna naturdyrkan, som i våra dagar anses så kulturfientlig? Ett återfall i barbari, säga några; en sund återgång från överkultur, säga andra. När mänskan upptäckt i samhället en inrättning baserad på misstag och orättvisor, då hon inser att samhället i utbyte mot små fördelar pålägger drifter och begär för hårda tvång, då hon genomskådat illusionen om att hon skulle vara en halvgud och Guds barn och finner sig vara en djurart helt enkelt, så flyr hon samhället, vilket var uppbyggt med fästat avseende på mänskans gudaursprung och hon går ut i naturen, i landskapet. Där känner hon sig i sin miljö såsom djur, känner sig inställd som staffage i tavlan, ser

sitt ursprung jorden, ängen; ser hela skapelsens sammanhang i ett levande sammandrag; bergen, som blivit jord, sjön, som blivit regn, ängen, som är söndersmulade berg, skogen, som stigit ur bergen och vattnet; ser luften i stora massor (himlen), som hon och alla levande varelser andas, hör fåglarne, som leva på insekterna, ser insekterna, som befrukta växterna, skådar däggdjuren, som hon själv lever på. Hon är hemma hos sig. Och i våra dagar med dess naturvetenskapliga världsåskådning skulle en enslig stund i naturen, där hela evolutionshistorien är tecknad i levande bilder, vara det enda surrogatet för en gudstjänst. Men evolutionsoptimisterna föredraga en stund på en sammankomst inne i en grändhåla, där de utösa sina förbannelser över samma samhälle, som de förakta och beundra. De prisa det såsom utvecklingens högsta höjd, men vilja störta det såsom oförenligt med djurets sanna lycka. De vilja ombilda och utveckla det, säga några. Men deras ombildning kan ej ske utan att det bestående störtas i grunden, och de vilja ej några halvmesyrer. Erkänna de då icke att det bestående samhället är en misslyckad evolution och självt kulturfientligt på samma gång det är naturfientligt?

Samhället är liksom allt en naturprodukt, säga de, och kultur är natur. Ja, men det är dålig natur, natur på avvägar, efter som den motverkar sitt ändamål: lycka.

Det var emellertid ingenjörens, Johans föregångare, och samtidas naturdyrkan, som upptäckte kultursamhällets brister och banade väg för den nya åsikten om människans härledning. Redan 1859 hade Darwins »Arternas Härledning» utkommit, men ännu

hade den icke hunnit tränga igenom och ännu mindre blomstra och befrukta. Det var Moleschott, som då predikades, och materiens kretslopp var slagordet. Ingenjören plockade med den och sin geologi ner den Mosaiska skapelsehistorien. Han talade ännu om skaparen, ty han var teist, och såg hans visdom och godhet i de skapade verken.

Under det de promenera framåt Gamla Haga, börja klockorna i staden att ringa samman. Johan stannar och lyssnar: där var Klara förfärliga klockor, som ringt in hans sorgliga barndom, där var Adolf Fredriks, som skakat honom in till Jesus den korsfästes blodiga famn, där var Johannis, som om lördagarne förkunnat Jakobs skola att veckan var slut.

En sakta, sydlig vind förde larmet ut ur staden och det genljöd under de höga tallarne, manande, varnande.

— Ska du gå i kyrkan? frågade vännen.

— Nej, sade Johan. Jag går aldrig i kyrkan mer.

— Ja, följ ditt samvete, sade ingenjören.

Det var första gången Johan uteblev från kyrkan. Det gällde att trotsa både fadrens befallning och sitt samvetes röst. Han exalterade sig och for ut mot religion och familjetyranni och han talade om Guds kyrka i naturen; talade med hänförelse om det nya evangeliet som förkunnade salighet för alla, liv och lycka för alla. Men så tystnade han.

— Du har ont samvete, sade vännen.

— Ja, sade Johan. Antingen icke göra vad man ångrar, eller också icke ångra vad man gör!

— Det senare är bättre!

— Men jag ångrar mig ändå! Ångrar en rätt handling, ty det vore orätt att hyckla i dessa gamla

avgudahus. Mitt nya samvete säger mig att jag har rätt, och mitt gamla att jag har orätt. Jag kan aldrig få frid mer!

Det kunde han icke heller. Hans nya jag stod upp mot hans gamla, och de levde i oenighet som olyckliga makar hela hans liv framåt utan att kunna skiljas.

•

Reaktionen mot det gamla, som skulle utrotas, bröt fram i våldsamma angrepp. Fruktan för helvetet var borta, självförsakelsen var enfald, och ynglingens natur tog sin rätt. Konsekvensen blev en ny moral, som han på känsel formulerade så: det som icke skadar någon medmänniska är tillåtet för mig. Han kände att familjetrycket var honom till skada och ingen till gagn; han upphävde sig mot förtrycket. Föräldrarne, som aldrig visat honom kärlek, men pockat på tacksamhet för att de gåvo honom på nåd och med förödmjukelse hans lagliga rätt, visade han nu sina verkliga känslor. De voro honom antipatiska; han visade dem köld. På de oupphörliga angreppen mot fritänkeriet svarade han frankt, kanske övermodigt. Hans halvkrossade vilja började resa sig, och han insåg att han hade rättigheter att fordra av livet.

Ingenjören, som tilldelats den ondes roll, förbannades och blev utsatt för bearbetningar av väninnan, som nu ingick vänskapsförbund med styvmodren. Ingenjören hade icke gått till botten med saken och under antagandet av Parkers kompromiss hade han bibehållit kristendomens självförnekelse. Man skulle vara kärleksfull och fördragsam, följa Kristi exempel

och så vidare. Johan hade vräkt alltsammans och kom nu i opposition mot sin lärare. Påtryckt av väninnan, för vilken han närde en stilla böjelse, och skrämd av sina lärors konsekvenser, förmåddes han nedsätta följande skrivelse, dikterad av fruktan för den eld han tänt, kärlek til väninnan, vänskap för lärjungen och uppriktig övertygelse.

»Till min vän Johan.

Huru glada möta vi ej våren, då han nu kommer för att berusa och förtjusa oss med sin härliga, gudomliga friskhet och grönska! Fåglarna uppstämma sina glada och lätta melodier, blå och vitsippor framskjuta blygsamt sina späda huvuden under granens viskande grenar.»

— Det var märkvärdigt, tänkte Johan vid läsningen, hur denna flärdfria man, som talar så enkelt och sant, kan skriva så svulstigt. Det här är osant.

»Vilket bröst, vare sig gammalt eller ungt, vidgas ej för att insupa vårens friska dofter, som sprida himmelsk frid i varje hjärta, trånad, som måste vara en salig aning om Gud och hans kärlek; — (denna vårdoft njutes som en Guds andedräkt). — Kan nu något ont bo kvar i vårt hjärta? Kunna vi ej förlåta? Ack jo! Vi måste det nu, sedan vårsolens kärleksstrålar bortkysst det kylande snötäcket från natur och hjärta. Vi vänta på och längta efter att få se den snöfria marken grönska, det goda och varma hjärtats goda och kärleksfulla handlingar, att se frid och sällhet spridas genom hela naturen.»

— Förlåta? Jo bevars, bara man ändrade sitt uppförande och gav honom fri. Men man förlät ju icke honom! Med vad rätt fordrade man då över-

seende från hans sida? Med vad rätt? Det skulle vara ömsesidigt!

»Johan, du tror dig i naturen och genom förnuftet ha uppfattat Gud på ett bättre sätt än du förut gjorde, då du trodde på Kristi gudom och på bibeln, men du fattar icke idéen i dina egna tankar. Du har blott uppfattat den skugga, som ljuset lämnar bakom ett föremål, men ej huvudsaken, ljuset självt. Du tror att alltid en sann tanke skall förädla människan, men, ack nej, det märker du nog själv i dina bättre ögonblick. Med dina förra åsikter kunde du förlåta ett fel hos en medmänniska, du kunde uppfatta en sak från en god sida, om ock den tycktes vara ond; men hur är du nu? Du är häftig och bitter mot en kärleksfull moder, du dömer och är missnöjd med din ömme, erfarne och gråhårige faders handlingar.»

— Med de förra åsikterna kunde Johan aldrig förlåta ett fel hos någon, minst hos sig själv; stundom hos andra, men det var dumt. Det var ju slapp moral! — En kärleksfull moder! Jo, den var kärleksfull! När kom Axel på den åsikten? De som kalfatrat den hårda kvinnan tillsammans! Och en öm fader! Nå, varför skulle han icke döma dennes handlingar. Hårt mot hårt i självförsvar! Icke längre vänstra örat till när det small på det högra.

»Förr var du ett anspråkslöst, älskligt barn, men nu är du en egenkär och inbilsk yngling.»

— Anspråkslöst! Jo, det var säkert, och därför trampades han ner, men nu kände han sina rättmätiga anspråk! — Inbilsk! Ha! Läraren kände sig förbigången av den otacksamme lärjungen,

»Din moders varma tårar falla stritt utför hennes kinder...»

— Moders! Har ingen mor! Och styvmor gråter bara när hon är ond! Vem fan har dikterat det här?

»... när hon i ensamheten tänker på ditt hårda hjärta...»

— Vad satan har hon med mitt hjärta att göra, som har hushåll och sju barn att sköta?

»... ditt usla själstillstånd...»

— Det är ju läseri det här! Min själ har aldrig känt sig så frisk och livskraftig som nu!

»... och din faders bröst är nära att sprängas av sorg och bekymmer.»

— Det var lögn. Han är själv teist och bekänner Wallin, för resten har han inte tid att tänka på mig. Han vet att jag är flitig, ärlig och icke går till flickor. Han berömde mig till och med härom dagen.

»... Du fattar ej din moders sorgsna blick...»

— Den har andra grunder, ty äktenskapet är inte lyckligt.

»... din faders kärleksfulla varningar. Du är lik en klyfta ovan snögränsen, ur vilken vårsolens kyssar ej kunna bortsmälta snön eller förvandla några korn därav blott till en droppa vatten.»

— Han måtte läsa romaner. För övrigt var Johan mycket vänsäll och mjuk mot sina vänner i skolan. Men mot fienderna i hemmet var han bliven kall. Det var deras fel.

»Vad skall omgivningen tänka om den religion du fått, då den lämnar så usla frukter? Jo — man skall förbanna den (och deras åsikter lämna ovillkorlig rätt därtill)...»

— Icke rätt, men anledning!

»... man skall hata och förakta den nedriga usling, som i ditt oskyldiga barnahjärta spred detta helvetiska gift.»

— Där ha vi det. Den nedriga uslingen! Han var överflyglad.

»Bevisa framgent genom dina handlingar att du ej uppfattar sanningen så illa som du hittills gjort. Tänk på att vara fördragsam...»

— Styvmodren!

»... att med kärlek och mildhet överse medmänniskors fel och brister...»

— Nej då, det ville han icke! De hade torterat honom till lögn, de hade snokat i hans själ, ryckt upp god brodd såsom föregivet ogräs, de ville kväva hans jag, som hade lika stor rätt att vara som deras; de hade aldrig översett med hans fel, varför skulle han överse med deras? Därför att Kristus hade sagt... Han gav fan vad Kristus hade sagt, för det hade ingen tillämpning mer. För övrigt brydde han sig aldrig om dem därhemma; han slöt sig inom sig själv. De voro honom antipatiska och kunde aldrig få hans sympati. Det var alltsammans! De hade emellertid fel, och ville ha hans förlåtelse! Skönt! Han förlät dem! Bara han fick vara i fred!

»... lär dig att vara tacksam mot dina föräldrar, som lämna varje möda ospard för din verkliga trevnad och lycka (hm!), och låt detta åstadkommas av kärlek till din Gud och skapare, som låtit dig födas i denna förädlande (hm! hm!) skola till slutlig frid och salighet, beder din sörjande men hoppfulle

Axel.»

Det var nog med biktfäder och inkvisitorer, tyckte Johan, hans själ var räddad och kände sig fri. De sträckte klorna efter honom, men han flydde. Vännens brev var osant och tillgjort, och han kände Esaus händer. Han svarade ej, utan avbröt umgänget med vännen och väninnan.

De kallade honom otacksam. Den som pockar på tacksamhet är värre än en fordringsägare, ty han ger först en gåva, som han skryter med, och skickar sedan räkning, en räkning som aldrig kan betalas, ty en gentjänst anses icke utplåna tacksamhetsskulden; det är en inteckning i en människas själ, en skuld, som är obetalbar och sträcker sig ut över livet. Tag emot en tjänst, och vännen skall fordra att du förfalskar ditt omdöme om honom, att du berömmer hans dåliga handlingar och hans hustrus och barns dåliga handlingar.

Men tacksamheten är en djup känsla, som hedrar människan, och som förnedrar henne. Måtte vi komma därhän att icke behöva bindas av tacksamhet för en välgärning, som kanske endast var en ren skyldighet!

Johan skämdes över brytningen med vännerna; men han kände dem hinderliga och förtryckande. För övrigt: vad hade de givit honom i umgängsnöje, som inte han givit igen?

Fritz, så hette vännen med pince-nez'en, var en klok världsmänniska. Båda dessa ord, klok och världsmänniska, hade den tiden en ful betydelse. Att vara klok under efter-romantikens tidevarv, då alla voro litet rubbade, och det var överklass-tecken att vara

rubbad, att vara klok ansågs då liktydigt med nästan något dåligt. Att vara världsmänniska denna tid, då alla sökte skoja sig så gott de kunde mot himlen, var också något mindre bra. Fritz var klok. Han ville leva sitt enda liv gott och trevligt och göra karrier med mera. Han sökte därför de förnäma. Det var klokt, ty de hade makt och pengar. Varför skulle han icke söka dem? Hur han kom att fästa sig vid Johan? Kanske animalisk sympati, kanske mångårig vana; några intressen kunde Johan ej befordra, på annat sätt än att han viskade kamraten och höll honom med böcker. Fritz läste nämligen aldrig över och köpte punsch för de pengar, som skulle vara till böcker.

Nu, när han märkte att Johan var rengjord invändigt och att hans yttre mänska var presentabel, införde han honom i sitt kotteri. Det var en liten krets av dels förmögna, dels förnäma ungherrar av samma klass som Johan. Denne var först något blyg mot de nätta herrarne, men snart var han inne med dem. En dag kommer Fritz och vid paradtimmen berättar Johan att han är bjuden på bal.

— Jag på bal, är du galen! Inte duger jag där!

— Du, en sådan nätt pojke, ska göra lycka hos flickorna.

Hm! Det var en ny synpunkt på sin person Johan fick. Skulle han — hm? Tänk nu hemma, där han aldrig fick höra annat än klander!

Han gick på balen. Det var i ett borgerligt hem. Flickorna hade bleksot, somliga, andra voro röda som bär. — Johan tyckte mest om de vita, som voro blåa eller svarta omkring ögonen. De sågo så lidande och smäktande ut och kastade bedjande

blickar, så bedjande. Det var en som var likvit, ögonen brunno kolsvarta i djupa hålor, och läpparne voro mörka så att munnen öppnade sig nästan som ett svart streck. Den slog an på honom, men han vågade icke lägga an, ty hon hade redan sin tillbedjare. Så stannade han vid en mindre bländande, mera söt och mild. På balen kände han sig väl. Umgås borta bland främmande utan att se en enda släktings kritiska ögon! Men han hade så svårt att tala med flickorna.

— Vad ska jag säga dem? frågade han Fritz.

— Kan du inte prata lite lort med dem! Vackert väder, är det roligt att dansa, åker ni skridsko, har ni sett fru Hvasser? Man får svänga sig.

Johan gick på och hasplade opp repertoaren, men det blev torrt i gommen och vid tredje dansen äcklade det honom. Han blev ond på sig själv och teg.

— Är det inte roligt att dansa? frågade Fritz. Krya opp dig, gamle likkistpolerare!

— Jo, det är nog roligt att dansa, bara man slapp tala. Jag vet inte vad jag ska säga?

Det var också förhållandet. Han tyckte om flickorna, kände det behagligt att ta dem om livet, det var så manligt, men att tala med dem? Han kände att han hade göra med en annan art av homo, en högre i vissa fall, en lägre i andra. Han tillbad i stillhet den milda lilla och hade utkorat henne till hustru. Hustru var den enda form han ännu tänkte sig kvinnan. Han dansade oskyldigt, men fick höra förfärliga saker om kamraterna, som han ej förstod förr än senare. De kunde nämligen dansa vals baklänges genom rummet på ett okyskt sätt och talade vanvördigt om flickorna.

Hans reflexionssjuka, hans eviga granskande av sina tankar hade tagit bort det omedelbara hos honom. När han talade vid en flicka, hörde han sin egen röst, sina ord, dömde dem, och så tyckte han hela balen fånig. Och flickorna sedan! Vad var det som fattades dem? De hade ju uppfostran som han, kunde världshistoria och levande språk, läste isländska på seminarium och voro styva i ordrötter, räknade algebra, allt. De hade sålunda samma bildning, men ändå kunde de icke talas vid!

— Prata lort med dem, sa Fritz.

Men det kunde han inte. Och han tänkte för övrigt högre om flickan än så.

Han tänkte överge balerna, då han icke gjorde någon lycka, men han släpades med. Det smickrade honom att vara bjuden och alltid hade det något uppryckande med sig. En dag var han i en adlig familj, där sonen var kadett. Där träffade han två aktriser från Dramatiskan.

Dem skulle han väl kunna tala vid! De dansade med honom, men de svarade honom icke. Han var för oskyldig. Så ställde han sig att lyssna på Fritz' konversation. Men Gud sådana saker han talade om i eleganta ordalag, och flickorna voro hänryckta i honom. Jaså, det var så det skulle vara! Men det kunde han inte! Det fanns saker han ville begå, men att tala om det, nej! Hans asketiska religion hade dödat till och med mannen hos honom, och han fruktade kvinnan såsom fjärilen, vilken vet att den skall dö, när den befruktat.

En dag talade en resande vän i förbigående om att äldre bror varit hos flickor. Det föll en fasa över honom, och han vågade icke se åt brodren, när denne

lade sig om kvällen. Med umgänge med kvinnor ingick även föreställningen om nattliga slagsmål, polis och förfärliga sjukdomar. Han hade en gång gått förbi det långa, gula planket på Hantverkargatan, och en kamrat hade sagt: där är kurn! Sedan gick han i smyg dit och sökte titta in genom porten för att se något förfärligt. Det lockade och skakade honom såsom en gång en syn av en positivtavla på en stång, föreställande en avrättning. Han blev av denna syn så uppriven, att han tyckte det var mulet väder om dan fastän solen sken, och hemkommen om aftonen i skymningen hade några till torkning utbredda lakan så skrämt honom genom att påminna om avrättningstavlan att han föll i gråt. En kamrat, som han sett lik, spökade för honom om natten.

När han gick förbi en bordell på Apelbergsgatan, skälvde han av fasa, icke av lusta. Hela proceduren hade för honom antagit hiskliga former. Kamraterna i skolan hade smittosamma sjukdomar, talade om varandra såsom förstörda. Nej, aldrig gå till sådana flickor, men gifta sig, bo tillsammans med den enda han älskade, omhulda och omhuldas, se vänner hos sig, det var hans dröm, och i varje kvinna han blossade för såg han en bit av en moder. Han tillbad därför endast sådana, som voro milda, och han kände sig hedrad av att se sig väl bemött. De granna, fjäsade, skrattande, var han rädd för. De sågo ut som om de sökte rov och skulle vilja sluka honom.

Denna rädsla var delvis medfödd som hos alla gossar, men skulle ha borttagits om könen icke levde avsöndrade. Ett fadrens förslag långt tillbaka i ungdomen att sätta sönerna i dansskola hindrades av modren. Detta var en faute,

Men Johan var av naturen blyg. Han ville icke visa sig avklädd och vid badningar tog han gärna på simbyxor. En huspiga, som under sömnen blottat hans kropp och sedan angavs av bröderna, smorde han upp med en rotting morgonen därpå.

Med balerna följde nu serenader och med dessa punschaftnar. Johan hade stort begär efter starka drycker; det var likasom om han druckit ett koncentrerat, flytande näringsämne.

Sitt första rus fick han på en kamratsexa på Djurgårdsbrunn. Ruset gjorde honom säll, saligt glad, stark, vänlig och blid, men längre fram vansinnig. Han pratade tok, såg bilder i tallrikarne och gycklade. Detta att agera hade han momentant likasom den äldsta brodren, vilken, ehuru djup melankoliker i ungdomen, haft ett visst rykte som komiker. Han klädde ut sig, maskerade sig och spelade en roll. De hade även spelat pjäs på vinden, men Johan var dålig, generad och lyckades endast när han hade ett exalterat ställe att återge. Som komiker var han omöjlig.

Nu inträder ett nytt moment i ynglingens utveckling. Det är estetiken.

Johan hade i fadrens bokskåp hittat Lenströms Estetik, Boijes Målarlexikon och Oulibicheffs Mozarts Liv, förutom de redan nämnda klassiska skalderna. Genom ett stärbhus' utredning inkom i huset vid denna tid också en stor packe förlagsreturer, som bidrog till Johans tidigt förvärvade omsikt i skönlitteraturen. Där fanns sålunda i flera exemplar Talis Qvalis' dikter, som befunnos onjutbara; Byrons Don Juan i Strandbergs översättning vann aldrig hans smak, ty den beskrivande poesien hatade han och vers älskade han ej, utan hoppade regelbundet över

den, när den förekom ini prosa; Tassos Befriade Jerusalem i Kullbergs översättning var tråkig; Carl von Zeipels berättelser omöjliga; Walter Scotts romaner för långa, isynnerhet skildringarne, (därför förstod han icke Zolas storhet, när han efter många år fick läsa hans överlastade skildringar, vilkas oförmåga att göra totalintryck Lessings Laokoon förut övertygat honom om). Dickens blåste liv i sina livlösa föremål och figurerade med dem, stämde in landskapet med personen och situationen. Det förstod han bättre. Eugène Sues Den Vandrande Juden fann han grandios och ville knappt ha räknad bland romanerna, ty roman var något från lånbibliotek och pigkammare. Detta var en världshistorisk dikt, ville han, och socialismen i den gick galant i honom. Alexander Dumas var indianböcker, tyckte han, och nu var han icke nöjd med sådana; måste ha något innehåll. Hela Shakespeare slök han i Hagbergs översättning. Men han hade alltid svårt att läsa pjäser, där ögat skulle hoppa från personnamnen ner i texten. Hans överdrivna förväntningar om Hamlet uppfylldes ej, och komedierna tyckte han var ren smörja.

I familjen räknades släkt med Holmbergsson, vars porträtt fanns på väggen och om vilken berättades historier. Han var visst fadrens kusin. Schillers och Goethes byster stodo på bokskåpet, och över pianot hängde porträtt av alla stora kompositörer. Lithografiskt Allehanda hölls, och där beundrades alla samtida stora artister genom deras biografier. Fadren var även ledamot av Föreningen för Nordisk konst samt som förut nämnts musikälskare, spelade piano och något violoncell. Och nu exekverade de vuxna sönerna och äldsta dottern violkvartetter, aldrig

av andra än Haydn, Mozart och Beethoven. Hemmet hade sålunda en lätt anstrykning av konstälskeri efter ett tarvligt borgarhems små villkor.

I skolan hade Johan läst Svedboms Läsebok och Bjurstens Litteraturhistoria för Bjursten själv i Klara skola. En gosse hade reda på att Bjursten var skald. Vad var skald? Ja, det visste ingen så noga. Senare brukade Johan berätta för sina skaldebröder hurusom han fått stut av Herman Bjursten för att han läst i en sagbok under lektionen, vilket efter den tidens sätt att se skulle vara ett förebud för hans blivande verksamhet eller kallelse, som man då trodde på. Ändå senare, när man lärt sig ringakta Bjursten, berättades historien såsom rolig.

Vid privatläroverket omhuldades skönlitteraturen väl mycket av läraren i svenska språket, som var något vitter. I fjärde klassen hade de läst Fänrik Stål innantill. Rektorn, som var latinare, frågade en dag vad de läste:

— Fänrik Stål!

— Det ska ni inte läsa; det ger dålig smak, sade han åt läraren, som då var en regementspastor och naturforskare. Realism, barbari! Dispyt!

Den senare läraren hade hög smak. Man fick läsa de tråkiga Kungarne på Salamis, som då lästes högt i alla bildade familjer. En litteraturförening var bildad, och där upplästes på högtidsdagarne poem. Fritz hade skrivit ett stort stycke, som handlade om Riddarholmskyrkan och hette Det svenska Nekropolis. Det gick på melodien: Jag stod på stranden under kungaborgen, och var nog så dåligt.

Johan tålde icke poesi. Det var tillgjort, osant, tyckte han. Mänskorna talade icke på det viset och

tänkte sällan så där vackra saker. Men nu anmodades han skriva i Fannys album en vers.

— Det kan du väl svänga till, sa vännen.

Johan satt uppe om nätterna, men fick aldrig mer än de två första raderna, och för övrigt visste han ej vad det skulle innehålla. Sina känslor kunde man väl icke lägga fram så där till allmänt beskådande. Fritz åtog sig att fuska åt honom, och hop kommo sex, åtta rader, som rimmade, och i vilka Snoilskys sedan så bekanta sparv på fönsterrutan ur En julafton i Rom fick släppa till fjädrarne. Egendomligt var att Fritz sedan aldrig i livet skrev en rad vers mer.

Snille var ofta föremål för diskussion. Läraren brukade säga: snillena stå över all rang, liksom excellenserna. Johan funderade mycket på det där och tyckte att det var ett sätt att bli i nivå med excellenserna, utan börd, utan pengar, utan att göra karriär. Men vad snille var, visste han ej. Han yttrade en gång i ett ömt ögonblick med väninnan att han heldre ville vara ett snille än ett Guds barn, och därför erhöll han en skarp tillrättavisning. En annan gång sade han åt Fritz, att han skulle vilja vara en lärd professor, som fick gå klädd som en buse och uppföra sig rått som han behagade, utan att förlora anseendet. Men när någon frågade vad han ville bli, svarade han präst; det såg han alla bondpojkar kunna bli och det tyckte han anstod honom. Sedan han blev fritänkare skulle han ta graden. Och sedan? Det visste han inte. Men lärare ville han icke bli för någon del.

Läraren var naturligtvis idealist. Braun var en rakstugspoet; Sehlstedt var nätt, men saknade idealitet; Bjurstens Napoleon-Prometheus fick läsas högt;

Decamerone, som då utkom i svensk översättning, kunde endast läsas utan fara av starka karaktärer, var för övrigt ett klassiskt arbete; Runeberg, i Älgskyttarne en stark realist i formen och övergick stundom till råhet, där han ville vara klassiskt enkel: (jämför den lusige Aron på spisen).

Till julen fick Johan två band dikter av Fritz: det var Topelius och Nyblom. Topelius lärde han sig småningom tycka om därför att han uttalade kärlekskval, och i Ynglingens drömmar formulerades tidens ideal för en yngling. Nyblom var tarvlig som poet, men spelade en viss roll som målsman för estetiken, dels genom sina brev från Italien till Illustrerad Tidning, dels genom sina föreläsningar för fruntimmer på Börsen. Nyblom var icke sund realist ännu i sina föreläsningar, utan antikdyrkare eller något sådant.

Större betydelse fick teatern, som kan vara ett starkt bildningsmedel för ungdom och obildade, vilka ännu kunna få illusioner av målad väv och okända aktörer, som de ej druckit brorskål med.

Johan hade som pojke, åttaåring, sett en pjäs, som han ej förstod ett grand av. Det var visst Rika morbror, och allt han mindes var en herre, som kastade en silversnusdosa i sjön och sjöng om Rio Janeiro. Sedan såg han Engelbrekt och hans dalkarlar och var hänryckt. Och samtidigt: Den Ondes besegrare, med Arlberg, hos Stjernström. Därpå följde operor, som under läseriperioden togos för goda såsom varande mindre syndiga. En gång var han på Dramatiskan och mindes därifrån Knut Almlöf i Den svaga sidan och mamsell Hammarfeldt i En utflykt i det gröna.

Samtidens sedekomedi, som icke saknade sitt inflytande, bestod i Jolins Mjölnarfröken, Mäster Smith, Löjen och tårar och Smädeskrivaren. I Mäster Smith bevisades, enligt kompromissen efter 1848 års misslyckade socialistrevolutioner, att vi äro alla aristokrater, men huru detta missförhållande skulle avhjälpas fick man ej nys om. Faktum kvarstod, och man var nöjd med faktum. I Mjölnarfröken preparerades 1865 års revolution, ty i den bevisades att adel icke är högre ras.

Smädeskrivaren gjorde väsen emedan den slog ner i tidningsreptilernas hyde, och författaren fick en viska inkastad på scenen. Den pjäsen var emellertid så realistisk — författaren hade bland andra tagit den levande Nybom upp på scenen — att hans på äldre dagar gjorda utfall mot modern realism föreföll obefogat. Det fanns emellertid något snällt och sympatiskt hos Jolin, och hans betydelse i teatern var nästan större än Blanches, vilken slutligen nedsjönk till en Operakällarns kotteriskald.

Hedberg, som med pamfletten Fyra år vid landsortsteatern väckte en förarglig uppmärksamhet och sedan i Sändebrev till teaterdirektören Stedingk framkallade en mera skämtsam än allvarlig uppmaning att förestå teaterns elevskola, räddade sig från total solnedgång genom Bröllopet på Ulvåsa, som blev populärt och överglänste Värmländingarne och Engelbrekt. Bröllopet är dött, men Södermans marsch lever. Stycket hade för övrigt ingen betydelse i Johans eller någon samtidas utveckling. Det var ett skuggspel, ihåligt som en operatext, och bars upp av damerna, som där fingo ett rökoffer i stor medeltidsstil. Den underkuvade mannen knotade visser-

ligen och ville icke känna igen sig i Bengt Lagman, men det var inte så noga.

Av större vikt blev införandet av Offenbachs operett på kungliga teatern. Sedan författaren till Sköna Helena fått inträde i franska akademien är det väl icke mera livsfarligt att vara rättvis mot honom. Halévy och Offenbach voro israeliter och parisare under andra kejsardömet. Som israeliter hade de ingen pietet för den europeiska kulturens anor, greker och romare, vilkas bildning de såsom orientaler aldrig behövt passera. Som israeliter voro de skeptiska gentemot västerländsk civilisation, och mest mot västerländsk kristen moral. De sågo ett kristet samhälle bekänna den strängaste askesmoral och leva som hedningar. De upptäckte motsägelsen i lära och leverne, en motsägelse som endast kunde lösas genom att ändra den föråldrade läran, ty levernet stod icke att ändra utan genom kloster eller kastrering. Människorna voro trötta på att hyckla och de gladdes åt att få en ny moral, vilken stod i full överensstämmelse med den mänskliga naturens beskaffenhet och vedertaget bruk. Offenbach slog an därför att sinnena voro förberedda och ledsnaden på den obekväma munkkåpan var allmän. Heldre då spritt naken. Offenbachs operett tog djupa tag, ty den beskrattade hela den västerländska föråldrade kulturen, prästadömet, konungadömet, matinrättningen, äktenskapet, de civiliserade krigen, och vad man skrattar åt är icke längre vördat. Offenbachs operett har spelat samma roll som Aristofanes' komedi, varit ett liknande symptom vid slutet av en kulturperiod och därför har den fyllt en uppgift. Den var skämtsam,

men skämt är vanligen maskerat allvar. Efter skrattet kom det rena allvaret, och där äro vi nu.

Judarne logo vid tidevarvets utgång åt dessa kristna, som i två årtusenden sökt göra ett helvete av det glada jordelivet och som nu först insågo att Kristi lära var en subjektiv, för upphovsmannens och hans under romarväldet suckande samtidas andliga behov lämpad sådan, som måste modifieras efter nya förhållanden. De som av naturen voro positivister och levat fram hela epoker utan delaktighet i Kristo, sågo nu de kristna vräka kristendomen, och de logo. Det var judens hämnd och hans mission i Europa.

Ynglingen av 1865, ännu skälvande av stigmatiseringen, utmärglad av kampen mot köttet och djävulen, med öronen pinade av klockringning och psalmsång, kom in i den upplysta teatersalongen, i sällskap med djärva ynglingar av börd och god ställning, och från första radens fond ser han nu dessa tavlor från den glada hedendomen rullas upp och hör en musik, ursprunglig, med ett visst gemüth, ty Offenbach var germaniserad, sångfull, yster. Själva musiken i ouvertyren kom honom att le, och sedan! Tempeltjänsten bakom förlåten kom honom att minnas brödbakningen i klockarens kök; åskan befanns vara en oförtent järnplåt; gudarne, som spisade offren, Carl Johan Uddman, gudinnorna, tre sköna aktriser; gudarne, osynliga regissörer. Men här strök också hela den antika världen. Dessa gudar, gudinnor, hjältar, som genom läroböckerna fått en anstrykning av helgd, störtades ner; Grekland och Rom, som alltid åberopades såsom urkällan till allt bildat, avslöjades och röckos ner i nivån. I nivån! Det var demokratiskt, ty nu kände han en press mindre, och

fruktan för att icke kunna höja sig dit »upp» var borttagen. Men så kom kapitlet om livsglädjen. Mänskor och gudar parade sig huller om buller utan att begära lov, och gudar hjälpte unga flickor att rymma från gamla gubbar, prästen stiger ner ur templet, där han ledsnat hyckla, och med vinrankan om sin fuktiga tinning dansar han cancan med hetärerna. Det var rent spel! Det gick i honom såsom Guds ord och han hade intet att invända eller anmärka; det var som det skulle vara, just så. Var det osunt? Nej! Men att vilja tillämpa det i livet, därtill hade han icke någon åtrå. Det var ju teaterpjäs, det var overkligt, och hans synpunkt var ännu och skulle alltid bli estetisk. Vad var det där estetiska, under vilket så mycket kunde smugglas in, under vars betäckning så många medgivanden kunde göras? Ja, allvar var det ej; skämt icke heller; det var något mycket svävande. Decamerone förhärligade lasten, men dess estetiska värde kvarstod. Vad var det för värde? Etiskt var den boken fördömlig, men estetiskt berömvärd. Etisk och estetisk! En ny, dubbelbottnad trollask, ur vilken efter behag framplockades myggor eller kameler.

Men pjäsen gavs med auktoritet på kungliga teatern och spelades av de mest framstående artister, själva Knut Almlöf var Menelaus. Generalrepetitionerna utfördes med frukost, där konungen och gardesofficerare närvoro som värdar. Detta visste pojkarne genom kammarherrens son, som gav dem teaterbiljetter. Det var på hög befallning nästan!

Emellertid steg skriket högt likasom förtjusningen. Man kunde icke tala utan att dra in ett uttryck ur Sköna Helena. Man kunde icke läsa Virgilius

mer, utan att man översatte Achilles med den morske Achilles. Johan, som först fick se pjäsen när den spelats ett halvt år, blev till och med av latinläraren, då denne begagnade ett citat ur stycket, som, Johan ej förstod, tillfrågad om han ej sett Sköna Helena?

— Nej!

— Å, kors bevare oss, men den får han lov att se!

Man måste se den; och han såg.

Litteraturläraren, som var lindrig pietist, predikade emot och varnade, men han angrep den försiktigtvis ur estetisk synpunkt; talade om dålig smak, simpel ton. Det slog an på en del, och på lärarens uppmaning gingo de estetiska snobbarne och visslade åt Riddar Blåskägg, naturligtvis efter att ha grundligt roat sig åt den.

Pjäsen hade lättat upp ynglingens nertryckta sinne och lärt honom le åt avgudar, men på hans könsliv eller uppfattning av kvinnan hade den intet inflytande.

Djupare tog däremot den tungsinte Hamlet. Vem är denne Hamlet, som lever än, efter att ha sett rampljuset under Johan den tredjes tidevarv och alltid blivit lika ung? Man har gjort honom till så mycket och begagnat honom till alla möjliga ändamål. Johan tillägnade sig honom genast för sina.

Ridån går upp; kungen och hovet i lysande dräkter, musik och glädje. Så kommer den sorgklädde, bleke ynglingen in där och gör opposition mot styvfadren. Ha! Han har styvfar! Det är åtminstone lika djävligt som att ha styvmor, tänker Johan. Det är min man! Och så skall han krossas, och man vill pina ur honom sympati mot tyrannerna.

Ynglingens jag reser sig. Revolt! Men hans vilja är förlamad; han hytter, men kan icke slå. Han agar likväl modren! Synd att det inte var fadren bara! Men så går han med samvetskval efteråt! Bra, bra! Han är reflexionssjuk, gräver i sig själv, betänker sina handlingar tills de upplösa sig i intet. Och så älskar han en annans fästmö. Det är ju komplett likt. Johan börjar tvivla på att han är ett undantag. Jaså, det här är vanliga historier i livet! Skönt! Då har jag icke att ta mig så nära, men icke heller något att vara originell med. Det tillyxade slutet förfelade sitt intryck, vilket dock upphjälptes av Horatios vackra tal. Bearbetarens ohjälpliga fel att ta bort Fortinbras märkte icke ynglingen, men Horatio, som nu blev kontrast, var icke någon kontrast; han var lika stor mes som Hamlet och sa bara ja och nej. Fortinbras, det var handlingens man, segraren, tronkrävaren, men han kom icke med, och nu slutade alltsammans med Jammer und Elend.

Men det var skönt att få begråta sitt öde och se sitt öde begråtet. Hamlet blev emellertid tills vidare icke annat än styvsonen; längre fram blev han grubblaren, och ändå längre fram sonen, offret för familjetyranniet. Så där växa uppfattningarne. Schwartz hade tagit fantasten, romantikern, som icke kunde försona sig med verkligheten, och därför uppfyllde han sin tids smakfordran. En positivistisk framtid, som redan fått romantiken löjlig helt enkelt, får väl se Hamlet såsom varande en Don Quixote spelas av en komiker. Hamletiska ynglingar äro redan utsatta för åtlöjet länge sen, ty ett annat släkte har vuxit upp, som tänker utan visioner och handlar efter som de tänka.

Skönlitteraturens och teaterns neutrala område, där moralen icke fick vara med och ha någon talan, där mänskorna beslutat träffas nakna i gröna lunder och leka djuret med två ryggar, där man fick förneka Gud och hans heliga evangelium, där man, såsom i Riddar Blåskägg, fick göra narr av kungligheten på högsta befallning, diktens overkligheter med dess rekonstruktioner av en bättre värld än den förhandenvarande, togs av ynglingen såsom mera än dikt, och han förväxlade snart dikt och verklighet, inbillande sig att livet därute, utom hans hem, framtiden, var en sådan där lustgård. Särskilt började nu det närmaste paradiset, eller Uppsala, att hägra såsom frihetens tillhåll. Där fick man gå illa klädd, vara fattig, men ändå vara student, det vill säga vara överklass, där fick man sjunga och dricka, komma hem full, slåss med polis, utan att förlora anseendet. Det var ideallandet. Vem hade lärt honom det? Gluntarne, som han sjöng med sin bror. Men han visste nu ej att Gluntarne voro överklassvyer på saken; att dessa sånger tillkommo för att höras stycke efter stycke av prinsar och blivande konungar; att hjältarne voro av familj; han tänkte icke på att vigilansen ej var så farlig, då det fanns en moster i bakgrunden, tentamen icke så riskabel, då man hade biskopen till morbror, inslagningen av en ruta icke så dyr, då man var i så gott sällskap.

I alla fall, framtiden började sysselsätta honom; han hade återfått hoppet om en framtid, och det ödesdigra tjugofemte året verkade icke mera så skrämmande. Detta hade sin grund i resultaten av en åtgärd, som skoldirektionerna vidtagit i och för utrönandet av sedlighetstillståndet i huvudstadens

skolor. Redogörelsen lästes i aftontidningarne och kom till Johans öron. Vid verkställd undersökning hade befunnits att de flesta gossar och de flesta flickor voro hemfallna under en last, som var ungdomens farligaste fiende. Alltså gå till himlen i gott och talrikt sällskap! Han var icke ensam om synden! Därtill kom att i skolan talades öppet om saken såsom något hörande till vars mans förflutna, icke seriöst, utan i anekdotform. Johan fick nu klart för sig att det icke var en sexuell sjukdom, utan att sådana endast följde samkväm med kvinnor. Han var numera lugn, helst inga olägenheter ännu visat sig, och hans tankar voro upptagna med arbeten eller med oskyldiga flammor för rena flickor med bleksot.

•

Vid denna tidpunkt blomstrar skarpskytterörelsen. En vacker tanke, som gav Sverige en armé, större än den indelta: 40,000 mot 37,000.

Johan inträdde som aktiv, fick uniform, motion och lärde sig skjuta. Men han kom även i beröring med andra samhällsklassers ungdom. På hans kompani funnos gesäller ur yrkena, bodbetjänter, kontorister och yngre artister utan namn. De voro honom sympatiska, men främmande. Han sökte närma sig, men de antogo honom ej. De talade sin argot, ett kotterispråk, som han ej förstod. Nu märkte han huru klassbildningen söndrat honom från barndomskamraterna och han slöt sig. De ansågo honom a priori högfärdig. Men saken var att han såg upp till dem i vissa avseenden. De voro naiva, orädda, självständiga och ekonomiskt bättre lottade än han, ty de

hade alltid pengar. Känslan att gå i trupp på långa marscher hade något lugnande för honom. Han var icke född att befalla och lydde gärna, bara han icke märkte övermod eller härsklystnad i befallningen. Han längtade icke att bli korporal, ty då skulle han tänka för de andra och, vad värre var, besluta. Han förblev slaven av natur och böjelse, men kände tyrannens obefogenhet och han bevakade honom noga. På en större manöver kunde han icke underlåta att resonera över vissa besynnerligheter, såsom att infanteri från gardena vid en landstigning höll stånd mot flottans kanoner, vilka betäckte de pråmar, på vilka han befann sig. Kanonerna spelade på ett par famnars avstånd mitt i näsan på gardisterna, men de stodo kvar. De lydde väl de också utan att begripa. Han resonerade och svor, men han lydde, ty han hade åtagit sig att lyda.

Under en rast på Tyresö brottades han på lek med en kamrat. Kompanichefen trädde fram och förbjöd något barskt leken. Johan svarade skarpt att det var rast nu och att de lekte.

— Ja, men lek kan bli allvar.

— Det beror på oss det! svarade han och lydde. Men han tyckte det var fräckt av chefen att lägga sig i sådana detaljer och han hade tyckt sig märka en viss ovilja från förmannen, som sedan följde honom. Denne kallades magister, emedan han skrev i tidningarne, men han var icke student en gång. Där ha vi't! tänkte han; han vill stuka mig. Och nu bevakade han hans rörelser. Antipatien räckte för livet å ömse sidor.

Skarpskytterörelsen var närmast framkallad av tysk-danska kriget och var, oaktat övergående, till en

viss nytta. Den roade ungdomen, och den borttog en del av militärprestigen, då de lägre klasserna fingo inse att det ej var så svårt. Sedan gav denna insikt grunden till motståndet mot preussiska värnpliktens införande, som mycket agiterades sedan Oscar II i Berlin uttalat sin förhoppning till kejsar Wilhelm, att de svenska och preussiska trupperna ännu en gång skulle bli vapenkamrater.

9.

Han äter andras bröd.

Han hade fått en djärv dröm uppfylld: han hade fått en sommarkondition. Varför icke förr? Han hade icke vågat hoppas; och därför aldrig sökt. Det han riktigt livligt önskade vågade han icke sträcka sig efter, av fruktan att få ett avslag. En krossad förhoppning var det tyngsta han tänkte sig. Men nu kastade lyckan hela hornet över honom på en gång; konditionen var i ett förnämt hus, beläget i den vackraste natur han visste: skärgården; och vad mer var, i den mest poetiska av alla skärgårdens nejder: Sotaskär. Han tyckte nu om de förnäma. Styvmodrens råa behandling, släktingarnes eviga lurande på att upptäcka högfärd, där det endast fanns överlägsenhet i förstånd, ädelmod och offervillighet, skarpskyttekamraternas bemödanden att stuka honom, hade jagat honom från den klass därifrån han kommit; han tänkte icke mer som de, kände icke som de; hade annan religion, andra begrepp om livet, och hans estetiska sinne hade tilltalats av de förnäma kamraternas måttfulla väsen, harmoniska och säkra sätt att uppträda; han kände sig genom sin uppfostran närmare dem och allt mer avlägsnad från underklassen. Han tyckte att de förnäma voro mindre hög-

färdiga än de borgerliga; de vräkte sig icke; trampade icke, värderade bildning och talang; de voro på visst sätt mera demokratiska mot honom, då de togo honom som jämlike, än de där hemma, som behandlade honom som en mycket underordnad, underlägsen. Fritz till exempel, som var mjölnarson från landet, mottogs hos kammarherren och spelade komedi med sönerna inför kungliga teaterdirektören, som erbjöd honom engagement, och ingen frågade där efter vad hans far var för en. Men när Fritz var hemma på bal i Johans hem granskades han fram och bak, och det var med stor förnöjelse en släkting kunde meddela att hans pappa bara var för detta mjölnardräng.

Johan var bliven aristokrat utan att upphöra sympatisera med underklassen, och som adeln omkring 65 och straxt efter var ganska liberal, nedlåtande och för tillfället populär, blev han duperad. Han fattade icke att de som voro uppe en gång icke vidare behövde trampa ner, att de som sutto på höjden kunde vara nedlåtande utan att stiga ner, och han insåg ej att de som voro nere kände sig trampade av dem, som ville stiga förbi dem upp, och att de som aldrig hade utsikt komma upp endast hade den tröstén att hala ner dem, som voro uppe eller på vägen. Det var ju lagen för jämvikten, som han ej insett än. Han var emellertid hänryckt av att komma bland de förnäma.

Fritz började ge honom instruktioner huru han skulle umgås och uppföra sig. Man skulle inte krypa, vara undfallande, icke säga allt vad man tänkte, ty det begärde ingen få veta; kunde man säga artigheter utan att smickra för groft, vore det gott; kon-

versera, men icke resonera, framför allt ej disputera, ty rätt fick man ändå aldrig. Det var ju en klok yngling. Johan tyckte han var faslig, men gömde orden i sitt hjärta. Vad han kunde vinna vore en akademisk kondition, kanske få resa utrikes, Rom och Paris med disciplerna; det var det högsta han begärde av de förnäma. Det ansåg han vara att göra lycka, och den lyckan skulle han nu jaga efter.

Så gjorde han sin första visit hos friherrinnan en söndagseftermiddag, då hon var i staden. Hon liknade ett gammalt porträtt av en medelålders dam. Örnnäsa, stora bruna ögon och krusat hår ner över tinningarne. Hon var elegisk, släpade på rösten och talade något i näsan. Johan tyckte icke hon såg fin ut, och våningen var tarvligare än hans hem, men de hade ju herrgård på landet, slott. Hon tilltalade honom likväl, ty hon hade ett drag som påminde om hans mor. Hon examinerade honom, konverserade och släppte sitt nystan. Johan sprang upp, tog fatt nystanet, men återlämnade det med en min, som självbelåtet sade: jag kan det där, ty jag har tagit upp många näsdukar förut åt damerna. Examen utföll till hans fördel, och han var antagen.

Morgonen om dagen då de skulle resa ur staden, infann han sig i våningen. Kunglig sektern, så kallades husbonden, stod i skjortärmarne framför salsspegeln och knöt sin halsduk. Han såg stolt och mjältsjuk ut och hälsade kort och kallt. Johan tog obedd en stol, försökte konversera, men lyckades ej få något livligt samtal i gång, helst sektern vände honom ryggen och svarade kort.

— Det är ingen förnäm, tänkte Johan; det där är en knöl!

Och de voro varandra antipatiska som två underklassar, vilka sågo snett på varandras kravlande uppåt.

Vagnen stod för porten. Kusken hade livré och stod med mössan i handen. Sektern frågade Johan om han ville åka ini eller på kuskbocken, men detta i en sådan ton att Johan beslöt sig för att vara fin och förstå inviten till kuskbocken. Och där satte han sig bredvid kusken.

När piskan smällde och hästarne ryckte fram vagnen, hade han blott en tanke: bort från hemmet! ut i världen!

*

Vid första gästgivargård där de rastade steg Johan ner och gick fram till vagnsfönstret. Där förfrågade han sig i en lätt, förbindlig, kanske något förtrolig ton om herrskapets välbefinnande, och erhöll av patronus ett kort, skarpt svar, som avbet alla vidare närmanden. Vad ville detta säga?

De sutto opp igen. Johan tände en cigarr och bjöd kusken, men denne svarade viskande, att han aldrig fick röka på kusbocken. Därpå pumpade han kusken; fick reda på umgänge och dylikt, men försiktigt nog.

Mot aftonen anlände de till herrgården. Den låg på en trädbevuxen kulle och var en vit stenbyggnad med markiser. Taket var platt och dess trubbiga vinkel gav något italienskt åt byggnaden; men de där röd- och vitrandiga markiserna, det var själva finessen. Johan installerades med tre pojkar i en flygel, som bestod av en isolerad stuga av två rum, av vilka kusken bebodde det yttre.

Efter åtta dagars vistelse på stället hade Johan upptäckt att han var tjänare, med en ganska obehaglig ställning. Hans fars dräng hade bättre rum och eget rum; hans fars dräng rådde om sin person, sina tankar, någon stund på dagen; Johan aldrig. Natt och dag skulle han vara med barnen, leka med dem, läsa med dem, bada med dem. Tog han sig ett ögonblick ledigt och någon av herrskapet fick se honom, så frågades genast: var äro barnen? Pojkarne hade vanligen sprungit ner till statfolkets, men där fingo de ej vistas för åns skull, som rann där förbi. Han levde i en evig oro för att något skulle vara i olag. Han var ansvarig för fyra personers uppförande: sitt eget och tre pojkars. Varje anmärkning på dem föll på honom. Ingen jämnårig att tala med, ingen ungdom. Inspektoren var i arbete hela dagen och syntes aldrig till.

Men det fanns två saker, som gåvo ersättning: naturen, Södertörnsnaturen, och friheten från hemmet. Friherrinnan behandlade honom mera förtroligt, nästan moderligt, och roade sig att konversera om litteratur med honom. Då hade han stunder, då han kände sig som vederlike och överlägsen genom sin beläsenhet, men bara sektern kom hem var han barnpiga.

Skärgårdslandskapet hade för honom större behag än Mälarens stränder, och de trolska minnena av Drottningholm och Vibyholm bleknade. Året förut hade han på en tiraljering med skarpskyttarne vid Tyresö kommit upp på en höjd. Där var djup granskog. De kröpo mellan blåbärsris och enbuskar, tills de kommo ut på en brant klipphäll. Där öppnade sig plötsligt en tavla, som kom honom att frysa av för-

tjusning. Fjärdar och holmar, fjärdar och holmar, långt, långt ut i det oändliga. Han hade, fastän stockholmare, aldrig sett skärgården förr och visste ej var han var. Den tavlan gjorde ett sådant intryck som om han återfunnit ett land, han sett i vackra drömmar, eller i en föregående existens, som han trodde på, men ej visste något om. Jägarkedjan drog sig åt sidan in i skogen, men Johan satt kvar på branten och tillbad, det är ordet. Den fientliga kedjan hade nalkats och gav eld; det susade om öronen; han gömde sig; han kunde icke gå därifrån. Detta var hans landskap, hans naturs sanna miljö; idyller, fattiga, knaggliga gråstensholmar med granskog, kastade ut på stora, stormiga fjärdar och med det oändliga havet som bakgrund, på vederbörligt avstånd. Han stannade också vid denna kärlek, som icke kunde förklaras i egenskap av den första; och varken Schweiz' Alper, Medelhavets olivkullar eller Normandies falaiser kunde undantränga den rivalen.

Nu var han där i paradiset, ehuru något för långt in; stränderna vid Sotaskär voro gröna, feta betesmarker under ekars skugga, och fjärdar öppnade sig utåt Mysingen, men på långt håll. Vattnet var rent och salt; det var nytt.

Under strövtågen med bössa och hundar och pojkar kom han ner till stranden en vacker solskensdag. På andra sidan sjön låg ett slott. Ett stort, gammaldags stenslott. Han hade upptäckt att han icke bodde i annat än en gård och att hans herre var ofrälse och bara arrendator.

— Vem bor i det slottet? frågade han gossarne.

— Där bor morbror Vilhelm, svarade de.

— Vad heter han?

— Baron X.

— Brukar ni aldrig vara där?

— Jo, ibland.

Det fanns ett slott ändå, med en baron i. Hm! Johans promenader togo snart sin reguliera väg neråt stranden, därifrån han såg slottet. Det var omgivet av park och en stor trädgård. Hemma hade de ingen trädgård. Det där var annat, det!

En vacker dag underrättar friherrinnan honom att han dagen därpå skulle följa gossarne till barons, där de skulle stanna hela dan. Hon och sektern ville stanna hemma, och han skulle representera huset, tillade hon skämtsamt.

Därpå frågade han om sin toalett. Jo, han kunde åka dit i sina sommarkläder, men ta svarta rocken på armen och gå in i lilla gobelinsrummet på nedra botten och kläda sig till middan. Gobelinsrummet! Hm! Skulle han kanske ta handskar? Hon skrattade. Nej, visst inga handskar. Han drömde hela natten om baronen och slottet och gobelinsrummet. På morgonen körde ett höskak opp på gården för att hämta ungdomen. Ä! Det tyckte han inte om. Det påminte om klockargården.

Och så åkte de. Kommo upp till en stor lindallé, körde opp på gården och stannade framför slottet. Det var verkligen ett slott från Dahlbergs Suecia, och det daterade sig från unionstiden. Från en bärså hördes välbekanta smällar av brädspelsbrickor. Och därifrån framträdde en medelålders herre i slankiga hamptygskläder. Hans ansikte var icke nobelt, mera borgerligt snarare, med ett grågult skepparskägg. Han hade örringar också. Johan stod med hatten i handen

och presenterade sig. Baronen hälsade vänligt och bad honom stiga in i bärsån. Där stod ett brädspel, vid vilket satt en liten gubbe med frukostskärm på mössan och som var mycket tillmötesgående.

Han presenterades som rektor från en småstad. Johan fick konjak och förhördes i nyheter från Stockholm. Han var djupt inne i teaterskvaller och dylikt och åhördes med stor uppmärksamhet. Nå, se där ha vi't, tänkte han, de riktiga förnäma äro mycket mer demokratiska än de oriktiga.

— Så, sade baron, förlåt herr... jag minns inte namnet... Ja, så var det. Är ni släkt till Oskar?

— Det är min far!

— Å, Herre Gud, är det så! Det är ju min gamla vän, sedan jag förde Strängnäs i världen! Va! Johan trodde ej sina öron! Hade baron fört ångbåt? Ja, det hade han. Men gubben gick på och ville ha reda på Oskar och hans öden.

Johan tittade på slottet och undrade om det var baron själv. Så kom friherrinnan ner, och hon var lika enkel och vänlig som baron. Det ringde till middan.

— Nu ska vi ta en sup, sa baron, kom med nu.

Johan gjorde en volt i stora förstugan och ville ta på bonjouren bakom en dörr, men det fick inte bli något av. Han gjorde det ändå, ty friherrinnan hade sagt det. Så kommo de upp i stora salen. — Jo, det var ett riktigt slott. Stenlagt golv; taket skuret i trä; fönsternicher, djupa som små rum; en spis, som rymde ett mått ved; ett klaver på tre fötter; en krona med glas som pepparkakor; och fullt med svarta porträtt på väggarne. Det var alldeles riktigt.

Middagen gick, och Johan kände sig hemma-

stadd. På eftermiddagen spelade han bräde med baron och drack toddy. Alla artigheter han tänkt ut inställdes, och han var väl nöjd med sin dag när den var till ända.

I stora allén vände han sig om och såg på slottet. Det såg mindre ståtligt ut nu; nästan tarvligt. Det anstod honom bättre som sådant, men det där sago-slottet från andra stranden var roligare att se upp till, bort till. Nu hade han ingenting att se upp till mer. Men han var icke längre nere. Kanske det var roligare ändå att ha någonting däruppe att koxa efter!

När han kom hem, examinerades han av fri-herrinnan. Vad tyckte han om baron? — Han var snäll och nedlåtande. — Här var Johan redan så klok att han förteg bekantskapen med fadren. De skulle nog få veta det ändå, tänkte han. Emellertid kände han sig varmare i kläderna och var icke så mjuk mera.

Han lånade en dag ridhäst av sektern, men red så vilt att nästa gång voro hästarne upptagna. Då skickade han en statpojke ut i socknen och hyrde en häst. Det var stolt att sitta högt och ränna fram med fart, och han kände sina krafter liksom skarvade.

Illusioner hade ramlat, men det kändes lugnt att vara i nivå, utan att ha behöft rycka ner någon. Han skrev hem till brodern och skröt. Men fick ett nosigt svar. Som han var ensam och icke hade någon att tala med, skrev han dagbok till vännen. Denne hade fått kondition hos en handlande vid Mälaren, där det fanns flickor, musik, ungdom och goda middagar. Johan önskade ibland vara i hans ställe och han kände att han kommit in i något jolmigt.

I dagboken sökte han dikta upp verkligheten och lyckades även erövra vännens avund.

Historien om barons bekantskap spred sig, och friherrinnan ansåg sig skyldig tala illa om sin bror. Johan hade dock nog förstånd att inse det här låg före en detalj ur en fideikommiss-tragedi. Som den icke rörde honom, brydde han sig icke om att forska i den.

Vid ett besök i prästgården råkade komministern få höra om Johans prästerliga planer. Som kyrkoherden upphört predika för ålderssvaghet, var hans vikarius den enda tjänstgörande. Och han fann sysslan tung; därför falkade han efter unga studerande, som voro angelägna få debutera. Han frågade Johan om han ville predika. — Men han var icke student. — Det gjorde ingenting. — Hm! Det var något att tänka på!

Komministern tog fast på honom. Här hade så många studenter och gymnasister predikat förut, ja, kyrkan hade fått en viss ryktbarhet för att den berömde skådespelaren Knut Almlöf predikat där i sin ungdom. — Menelaus? I sköna Helena? — Just han! — Och så slogs evangeliiboken upp. Postillor lånades och Johan lovade infinna sig på fredagen för att provpredika.

Han skulle sålunda ett år efter konfirmationen upp i predikstolen och tala på vår Herres vägnar, och de skulle sitta som andäktiga, ödmjuka åhörare, hans husbonde, baronerna och fröknarna och patronerna. Redan vid målet, så hastigt, så utan prästexamen, ja utan studentexamen, och kappa och krage

skulle han få låna och vända på timglaset och säga Fader Vår och läsa upp lysningar. Det steg honom åt huvet, och han reste hem en halv aln längre, med full visshet om att han icke mera var någon pojke.

Men när han kom hem, vaknade betänkligheterna. Han var fritänkare. Var det hederligt att gå fram och hyckla? Nej, nej! Men skulle han avstå därför? Det var för stort offer. Äran vinkade, och kanske han kunde så ut något frö av fria tankar, som skulle kunna gro.

Ja, men det är ohederligt! Han såg nämligen alltid med sin gamla egoistmoral på den handlandes avsikt, icke på handlingens nytta eller skada. Det var nyttigt för honom att predika, det var icke skadligt för andra att höra ett nytt, sant ord, alltså... Men det var icke hederligt! Han kom inte ifrån det. Han lättade sitt samvete för friherrinnan.

— Tror ni att prästen tror på allt vad han säger?

Det var prästens sak, men Johan, han kunde icke.

Slutet blev att han tog en promenad (till häst) till komministergården och bekände kort. Kommistern såg misslynt ut att behöva mottaga förtroendet.

— Ja, men herrn tror väl på Gud, i Jessu namn!

— Ja visst gör jag det!

Nå så *tala* bara inte om'et. Biskop Wallin nämnde aldrig Jesu namn i sina predikningar. Men rör inte i't bara; låt mig slippa veta't.

— Ja, jag ska göra mitt bästa, sa Johan, glad att ha räddat sin heder och icke mindre sin ära!

De togo en sup och en smörgås, och saken var avgjord.

Det var något rart nu att sitta med sitt Gävle vapen och sina postillor för sig och höra sektern fråga efter magistern. — Och så en piga, som svarade: magistern sitter och skriver på sin predikan.

Nu hade han texten för sig att begrunda. Det var sjunde söndan i Trefaldighet, första årgången, och orden lydde i sin helhet som följer:

»Jesus sade: nu är människones son förklarad, och Gud är förklarad i honom. Är nu Gud förklarad i honom, så skall ock Gud förklara honom i sig själv; och skall snart förklara honom.»

Det var allt. Johan vände ut och in, in och ut, men han fann ingen mening. Det var »tjockt», tyckte han. Men det vidrörde den ömmaste punkten: Kristi gudom. Om han nu toge mod till sig och förklarade bort Kristi gudom, så hade han gjort en stor bragd. Den lockade honom och med Parkers hjälp diktade han en lovsång på prosa över Kristus såsom Guds son, samt framkom ytterst försiktigt med att vi alla voro Guds söner, men Jesus, Guds utvalde, käre son, i vilken han hade ett gott behag, och vars läror vi skulle höra. Men det var bara inledningen, och evangeliet lästes ju opp efter inledningen. Vad skulle han då predika om? Nu hade han redan fredat sitt samvete genom att utala sin övertygelse om Kristi gudom. Febern glödde, modet växte, och han kände att han hade en kallelse att uppfylla. Han ville draga svärd mot dogmerna, nådens ordning och läseriet. Det var en uppgift.

När han så kom till den avdelning i predikan, där han skulle efter textens uppläsning säga: Med

anledning av upplästa heliga text vilja vi på denna korta stund taga till betraktelseämne etc., så skrev han: Som dagens text icke ger oss anledning till några vidare betraktelser, så vilja vi på denna korta stund betrakta ett ämne, som är av större vikt än något annat... Och så betraktade han Guds nådaverk i omvändelsen.

Det var två angrepp: ett mot textkommissionen, ett mot kyrkans lära om nådavalet.

Han talade först om omvändelsen såsom en allvarsam sak, som fordrade sina offer, och beroende på mänskans fria vilja (det hade han icke klart för sig). Han tummade på nådens ordning och slutligen slog han upp himmelrikets portar för alla: Kommer till mig, I alle, som arbeten och ären betungade; publikaner och syndare, skökor och ståthållare, alla skulle in i himlen, till och med rövaren fick evangeliet. I dag skall du vara med mig i paradiset. Detta var Jesu evangelium för alla, och ingen skulle tro sig gå med nycklarne till himlen och inbilla sig ensam vara ett Guds barn (det fick läsarne!), utan nådens dörrar stodo öppna för alla, alla!

Han blev nu allvarsam och kände sig likasom en missionär.

På fredagen infann han sig i kyrkan och från predikstolen fick han läsa upp några ställen ur predikan. Han valde de oskyldigaste. Därpå repeterades bönerna under det komministern stod under orgelläktaren och ropade: högre, långsammare! Han var approberad, och de togo en sup och en smörgås.

På söndagen var kyrkan full av folk. Johan kläddes i kappa och kragar inne i sakristian. Ett ögonblick tyckte han det var löjligt, men så kom ångesten

över honom. Han bad till den ende, sanne Guden om hjälp, när han nu skulle dra svärd för hans sak mot tusenårig villfarelse, och när orgelns sista ton ljudat ut, gick han frankt upp för predikstolen.

Allt gick i ordning. Men när han kom till stället: »Som dagens text icke ger oss anledning till några betraktelser» och han såg de många vita fläckarne, som voro anleten, röra sig nere i kyrkan, darrade han. Men blott ett ögonblick. Så tog han i, och med tämligen stark och säker stämma läste han opp sin predikan. När han kom mot slutet var han rörd själv över de vackra läror han förkunnade, så att tårarne skymde skriften på papperet.

Han andades ut. Läste alla bönerna, tills orgeln tog upp, då han gick ner. Där stod komministern, som tog emot honom med ett tack, men, men, det duger inte att gå från texten; aj, aj, aj, om konsistorium fick veta det. Men det var nog ingen, som märkte det, skulle vi hoppas. Om själva innehållet var ingenting att anmärka.

Och så blev det middag i prästgården; och där lektes med flickor och dansades, och Johan var liksom litet hjälten för dagen.

— Det var en mycket bra predikan, sa flickorna, för den var så kort.

— Han hade läst alldeles för fort. Och så hade han hoppat över en bön.

— Alla barn i början, sa komministern.

*

På hösten återvände Johan med gossarne till staden för att bo hos dem och läsa läxor med dem.

De gingo i Klara skola. Återigen en bakläxa. Samma Klara skola, samma rektor, samma elaka lärare i latinet. Johan läste och durkade samvetsgrant med gossarne, förhörde dem och kunde svära på att läxorna voro överlästa. Och ändock kom anmärkningsboken hem, och i den läste gossarnes far så och så många icke överlästa läxor.

— Det är lögn, sa Johan.

— Ja, men det står här i alla fall, sa fadren.

Det var ett grymt arbete, och samtidigt läste han själv på studentexamen.

När höstterminen var slut, for man åter till landet. Man satt vid spisen, knäppte nötter, en hel säck, och läste Frithiofs saga, Axel och Nattvardsbarnen. Kvällarne voro långa och odrägliga. Men Johan upptäckte en nykommen inspektor, vilken behandlades nära på som dräng. Detta retade Johan att formera bekantskap, och på dennes rum bryggde de punsch och spelade kort. Friherrinnan tillät sig anmärka att inspektoren icke var något sällskap för Johan.

— Varför det?

— Han saknar ju bildning!

— Hm! Det var inte så farligt.

Hon framkastade även att det vore henne behagligt om informatorn valde familjens sällskap om aftnarne eller åtminstone vistades på gossarnes rum. Han föredrog det senare, ty där oppe var unket, och han var ledsen på att läsa högt och konversera.

Han satt nu på sitt och gossarnes rum. Dit kom inspektoren och de spelade sitt parti. Gossarne tiggde och bådo att få vara med. Varför icke? Johan hade i sitt hem spelat whist med fadren och bröderna i alla sina dagar, och det oskyldiga nöjet

användes som uppfostringsmedel i disciplin, ordning, uppmärksamhet och rättvisa, och han hade aldrig spelat om pengar. Varje fusk tillbakavisades ögonblickligt, otidigt jubel över en vinst nertystades, missnöjda miner över en förlust begabbades.

Saken fick passera, och inga anmärkningar gjordes, ty herrskapet var belåtet med att gossarne voro sysselsatte och att de sluppo dem. Men umgänget med inspektorn tyckte de ej om. Johan hade en gång på sommaren satt upp en trupp av sina elever och statpojkar, vilka han exercerade på fältet. Förbud utfärdades mot umgänge med statbarn.

— Var klass skall hålla sig för sig, sa friherrinnan.

Men Johan kunde icke förstå varför, sedan klass-skillnaden med 1865 var upphävd!

Ovädret drog emellertid ihop och var färdigt bryta löst. En småsak tände på.

En morgon stimmade herrn i huset efter sina bortkomna körvantar. Han gick på äldsta pojken på misstankar. Denne nekade och skyllde på inspektorn, angivande tidpunkten, en resa till prästgården, då denne skulle ha haft vantarne. Inspektoren blir uppkallad.

— Herrn har tagit mina körvantar, vad är det för slag?

— Nej, det har jag visst inte!

— Vad för slag? Hugo påstår det!

Johan, som var närvarande, stiger oombedd fram och säger: Det ljuger Hugo. Det är han själv som haft dem.

— Vad fan säger den för slag? (En nick åt inspektoren att gå.)

— Jag säger som sant är!

— Hur understår herrn sig beskylla min son i en drängs närvaro?

— Herr X. är ingen dräng! Och för övrigt är han oskyldig!

— Jo, ni ä oskyldiga, som sitter och spelar kort tillsammans och super med gossarne! Det är snyggt, det!

— Varför har ni inte anmärkt det förut, skulle ni fått veta att jag icke super med gossarne!

— Ni, ni! Djävla pojke! Ni för er.

— Herrn kan skaffa sig en annan pojke till lärare åt sina pojkar, efter som herrn är så snål att inte vilja ta en vuxen person. Och så gick han.

De skulle resa till stan samma dag, ty jullovet var slut. Hem alltså, hem igen. Huvudstupa tillbaka i helvetet, hånad, stukad, sju gånger värre sen han skrutit med sin nya ställning och gjort jämförelser med hemmet. Han grät av ilska, men han kunde ej gå tillbaka efter en sådan skymf.

Det kom bud efter honom från friherrinnan. Hon fick vänta en stund. Därpå ett bud till. Han gick upp morsk. Hon var ganska blid. Bad honom lova att stanna några dagar! Stanna hos dem tills de hunnit få ny lärare. Han lovade, när hon bett ihållande. Hon skulle åka med gossarne in.

Så körde slädan fram. Sektern stod bredvid och sade: herrn kan sitta på kuskbocken.

— Jag vet nog min plats, sade han.

Emellertid måtte sektern mera ha fruktat en kompromiss ini slädan med hustrun än han hade lust att förödmjuka, ty vid första rast bad friherrinnan honom stiga in. Nej, det ville han inte!

I stan stannade han åtta dagar. Under tiden hade han skrivit hem ett något spanskt brev i världsmannaton, som icke behagade gubben oaktat han smickrat honom.

— Jag tycker du borde ha frågat om du fick komma hem först, sa han.

Ja, det hade han rätt i. Men sonen hade aldrig tänkt sig hemmet annat än som ett hotell, där man åt och bodde gratis.

Och så var han hemma igen.

Genom en outgrundlig naivitet hade Johan låtit förmå sig att ännu någon tid gå och läsa läxorna med sina forne elever. — En kväll ville Fritz dra honom med ut på ett kafé.

— Nej, sa Johan, jag skall gå på lektion.

— Vart?

— Till kunglig sekterns!

— Va! Har du inte slutat med dem än?

— Nej, jag har lovat fortsätta tills de få en informator.

— Vad har du för det då?

— Vad jag har? Jag har haft bostad och mat!

— Ja, men vad har du nu då, när du inte har bostad och mat?

— Hm! Det har jag inte tänkt på!

— Du är en djävla narr, som går och läser gratis med rikt folks barn! Så, nu går du med mig, och sätter aldrig din fot där mer!

Johan kämpade en strid på trottoaren.

— Jag har lovat!

— Du ska inte lova! Kom nu med och skriv ett återbud!

— Jag måste ta avsked!

— Det behövs inte! Man hade lovat dig, det ingick i villkoren, en gratifikation till julen, men du fick ingenting; och så låter du behandla dig som en dräng. Kom nu och skriv! Han släpades in på Andalusiskan. Amanda tog fram papper och penna, och efter vännens diktamen skrev han att han i anseende till stundande examen icke vidare hade tid att ge lektioner!

Han var fri!

— Men jag skäms, sa han.

— Vad skäms du för?

— Jo, jag skäms för att jag varit oartig!

— Äh prat! Så — en halv punsch!

10.

Karaktären och ödet.

Tiden hade ryckt opp sig och var livaktig. Utställningen 66 var en nyhet och dessutom en yttring av realistisk skandinavism. Nationalmusei öppnande, Dietrichsons föreläsningar, Konstföreningens bildande gav estetiken en ny fart. Valen till kamrarne 67 utgjorde en överraskning, som väckte hela nationen till eftertanke, ty reformen hade vänt opp och ner på samhället så grundligt, att botten kom opp.

Svaga dyningar läto märka sig nere i läroverkets högsta klass, där nu unga män intresserade sig för allmänna frågor. Sålunda stod svarta tavlan en morgon fullskriven med namn, början de med Adlersparre. Rektorn, som icke läst morgontidningen, frågade vad denna namnlista betydde. Det var Stockholmsvalen till Andra kammaren. Han gjorde därpå en revy och utbredde sig om kammarens sammansättning, yttrande farhågor över den nya representationens blivande gagn för land och rike. Man drog redan öronen åt sig; och förtjusningen var över.

Klassen var även indelad i frihandlare och protektionister, och Gripenstedts tal lästes.

Frökenreformen diskuterades ivrigt. Johan, som nyss sett tre gamla fröknar riva hårflätorna av sig och

i fin societet förbanna »tidsandan», som stal från hederligt folk vad deras förfäder ärligt förvärvat, tyckte att det var en god reform. Den tog icke från fröknarne något, ty de fingo behålla sin titel, men den gav samma rätt åt alla. Det var med den titeln som med saligheten. Ingen aktade den, när den blev upplåten åt alla.

— Då ska pigorna också kallas mamseller, skrek fröken.

— Ja, svarade Johan, minst!

Men den reformen låter ännu vänta på sig, av okända skäl. De skulle naturligtvis kallas fröknar, men man kunde åtminstone upphöja dem till mamseller först, för att ej ådraga dem ett oberättigat löje.

Fritänkeriet antog dimensioner. Johan hade efter predikningen känt sig hava ett kall, en plikt, att utbreda den nya läran och stå för den. Han började därför att utebliva från bönen, och satt kvar i klassen under det utryckning skedde i bönrummet. Rektorn kom in och ville driva ut honom och medbrottslingar. Johan svarade att hans religion förbjöd honom deltaga i en främmande kult. Rektorn vädjade till lagar och författningar. Johan svarade att judarne sluppo bön. Rektorn bad honom vackert för exemplets skull att närvara. Han ville icke ge dåligt exempel. Rektorn bad innerligt, gemytligt, för gammal bekantskaps skull. Johan gav efter. Men han sjöng icke med i psalmerna och icke hans kamrater heller. Då blev rektorn ursinnig och höll ett strafftal; utpekade Johan och smädade honom. Johan svarade honom med att organisera en strejk. Han och likasinnade gingo nu regelbundet så sent till skolan, att bönen var slut när de anlände. Kommo de

ändock för tidigt, sutto de i förstugan och väntade. Där på vedlåren träffade de lärare och språkade med dem om ditt och datt. Rektor upptäckte detta. För att krossa de upproriska påfann han, att när bönen var slut och skolan församlad låta öppna tamburdörren och inkalla revolutionsmännen. Dessa defilerade nu med fräcka miner och under en skur av ovett genom bönsalen, men utan att stanna. Slutligen togo de detta för vana, att självmant stiga in och ta ovettet, när de tågade genom stora bönsalen

Rektorn fattade agg till Johan och visade tecken till att vilja kugga honom i examen. Johan satte hårt mot hårt och läste nätter och dar.

Teologiska lektionerna urartade nu till disputationer med läraren. Denne var präst och ateist och var road av invändningarne, men även han tröttnade och befallde snart att man skulle svara med läroboken.

— Hur många personer i gudomen?

— En!

— Ja, men vad säger Norbeck?

— Han säger tre!

— Nå, så säg det, då!

I hemmet var det tyst. Johan fick vara i fred; man såg att han var förlorad, och det var för sent att gripa honom. En söndag gjorde fadren ett försök i den gamla stilen, men fick svar på tal.

— Varför går du aldrig i kyrkan mer? frågade han.

— Vad ska jag där att göra?

— En god predikan har alltid något gott med sig.

— Predika kan jag göra själv.

Klippt!

Läsarne läto en präst hålla förbön för Johan i Betlehemskyrkan, sedan de fått se honom i skarpskytteuniform en söndagsförmiddag.

*

I maj 67 avlade han studentexamen. Underliga saker kommo i dagen. Det fanns karlar med skägg och glasögon, som kallade halvön Malacca för Sibirien och som trodde att östra indiska halvön var Arabien. Personer erhöllo betyg i franska, som uttalade eu som y och icke kunde konjugera hjälpverberna. Det var otroligt. Johan själv tyckte att han var starkare i latinet tre år förut. Historien skulle varenda en blivit kuggad i, om man icke haft nys om frågorna. Det var för mycket läst och för litet lärt. Kompendier i alla ämnen skulle ha gjort mera gagn och kunnat avsluta studentexamen i fjärde klassen. Men det var med studentexamen och är än, liksom med saligheten och frökentiteln, den skulle förlora sitt behag om den blev för alla; men nog skulle den bli behagligare för alla och mycket nyttigare.

När han om aftonen var approberad (det slutades med bön, som skulle läsas av en fritänkare, vilken stapplade på Fader vår, vilket oriktigt tillskrevs sinnesrörelse), drogs han av kamraterna ner till Storkyrkobrinken, där de köpte honom en vit mössa (han hade aldrig pengar). Därpå gick han ner till kontoret att glädja fadren. Denne mötte han i förstugan, på väg hem.

— Jaså, det är gjort nu, sa fadren.

— Ja!

— Och mössan redan?

— Den har jag tagit på kredit!

— Gå in till kassörn, så får du betala den.

Och så skildes de.

Ingen lyckönskan; intet handslag. Nå, det var den gamles isländarnatur att icke kunna yttra ömmare känslor.

Johan kom hem, då alla sutto vid aftonbordet. Han var glad och hade druckit punsch. Men hans glädje stämde ner. Alla tego. Syskonen gratulerade icke. Då blev han förstämd och teg själv. Gick direkt från bordet ut, till stan, till kamraterna. Och där var glädje. Barnslig, dum, överdriven glädje, med för stora förhoppningar.

•

Om sommaren gav han lektioner i stor skala och var hemma. Med pengarna skulle han resa till Uppsala om hösten och ta graden. Prästen lockade honom icke mer; det hade han lagt bakom sig, och för övrigt stred det mot hans samvete att avlägga prästed.

Denna sommar var han för första gången hos en flicka. Han kände sig snopen, som så många andra. — Jaså, det var alltsammans! — Det var kostligt att det skedde mitt emot Betlehemskyrkan. Varför hade det emellertid icke skett förut, så hade så många års kval varit besparade, så mycken kraft innehållen. Det var emellertid rätt lugnt efteråt, och han kände sig sund, glad, som om han fyllt en plikt.

•

Om hösten reste han upp till Uppsala. Gamla Margret packade hans kappsäck, lade ner kokkärl och kuvert. Därpå tvang hon honom att låna fem-

ton kronor. Av fadren fick han ett fodral med cigarrer och uppmaning att hjälpa sig själv. Själv medförde han åttio kronor, som han förvärvat på lektioner och med vilka han skulle göra sin första termin.

Världen stod honom nu öppen, och han hade ju inträdeskort på hand. Återstod bara att komma in. Bara!

Människans karaktär är hennes öde, var denna tid ett stående och mycket godkänt talesätt. Nu, när Johan skulle ut i världen och göra sitt öde, använde han många lediga timmar på att göra upp sitt horoskop, utgående ifrån sin karaktär. Han trodde nämligen att han hade sin karaktär färdig. Samhället hedrar med namnet karaktär sådana, som sökt och funnit sin ställning, tagit sin roll, utfunderat vissa grunder för sitt uppförande och slutligen handla därefter automatiskt.

En s. k. karaktär är en mycket enkel mekanisk inrättning; han har bara en synpunkt på de så ytterst invecklade förhållandena i livet; han har beslutat sig för att för livet ha en och samma mening för en bestämd sak; och för att icke göra sig skyldig till karaktärslöshet ändrar han aldrig mening, huru enfaldig eller orimlig den än är. En karaktär måste följaktligen vara en tämligen vanlig människa och vara vad man kallar litet dum. Karaktär och automat tyckas något så när sammanfalla. Dickens' berömda karaktärer äro positivdockor, och karaktärerna på scenen måste vara automater. En väl tecknad karaktär är liktydig med en karikatyr. En karaktär skall dessutom veta vad han vill. Vad vet man om vad man vill?

Man vill eller vill inte, det är allt. Söker man reflektera över sitt viljande, då upphör vanligen viljan. I samhället och livet måste man alltid betänka följderna av sin handling för sig och andra och måste därför reflektera. Den som handlar ögonblickligen är en oklok och en självisk, en naiv, en omedveten; det är sådana, som gå fram i livet, ty de se ej på vad olägenheter deras handlingar kunna ha för andra, utan se bara på handlingens fördel för dem själva.

Johan undrade, med den vana han fått genom det kristliga njurransakandet att självskåda sig, om han hade en karaktär, passande för en man, som ville göra sin framtid.

Han erinrade att den pigan, som han slagit, därför att hon blottat hans kropp under sömnen, efter händelsen sagt: det är karaktär på den pojken! — Vad menade hon med det? — Hon hade sett honom äga handlingskraft nog att efter en skymf gå ut i parken, skära en käpp och straffa henne. Hade han gått den ordinarie vägen och skvallrat för föräldrarne, hade hon tyckt att han var en mes. Modren däremot, som då levde, hade dömt hans handling annorlunda: hon kallade honom hämndgirig. Där hade han redan två synpunkter på samma sak och han höll sig naturligtvis vid den, som var minst hedrande, ty det trodde han mest på. Hämnd? Det var ju straff? Hade han rätt att straffa? Rätt? Vem hade rätt? Föräldrarne hämnades ju alltid! Nej, de straffade. De hade alltså en annan rätt än han, och det fanns två rätt.

Jo, han var nog hämndgirig. En pojke på Klara kyrkogård hade öppet sagt att Johans far stått i halsjärn. Det var en skymf mot hela släkten. Som

Johan var svagare än pojken, uppbådar han sin äldre bror, som kunde slåss, och tillsammans utkräva de blodshämnden med några snöbollar. Ja, de utkrävde hämnden ändå längre, ty de klådde hans yngre bror också, som var relativt oskyldig, men som såg nosig ut.

Det var nog gammal god släkthämnd det där, med alla dess symptomer. Vad skulle han ha gjort? Skvallrat för magistern. Nej, det gjorde han aldrig. Han var alltså hämndgirig. Det var en graverande tillvitelse.

Men så började han tänka efter. Hade han hämnats på fadren för de orättvisor han tillfogat honom, eller på styvmodren? Nej! Han glömde och drog sig undan.

Hade han hämnats på lärarne i Klara genom att skicka dem stenlådor till julklapp? Nej! Var han då så sträng mot andra och var han så småaktig vid dömandet av deras handlingssätt mot honom? Nej bevars, han lät behandla sig ganska legert, var lättrogen och kunde narras till vad som helst, bara han icke kände tryck, förtryck. Kamrater hade mot löften om byte narrat av honom hans herbarium, hans insektssamling, kemiska apparater, hans indianböcker. Hade han kräft dem, eller chikanerat dem? Nej, han skämdes, på deras vägnar, och höll till godo. Vid en termins slut hade fadren till en elev glömt betala Johan. Han skämdes att kräva honom och först ett halvt år senare måste han på fadrens uppmaning taga ut sin fordran.

Detta var ett egendomligt drag hos Johan att han identifierade sig, led på andras vägnar, blygdes. Han

skulle, om han levat under medeltiden, ha stigmatiserat sig.

Om en bror sa en dumhet eller smaklöshet, så skämdes Johan. I kyrkan hörde han en kör av skolbarn som sjöngo gruvligt falskt. Johan gömde sig i bänken och skämdes.

Han slogs med en kamrat och lyckades ge denne ett starkt slag för bröstet, men när han såg gossens ansikte förvridas av smärta, föll han i gråt och räckte honom sin hand. När någon bad honom om en sak, som han högst ogärna ville, led han på dens vägnar han icke kunde göra till viljes.

Han var feg, såg icke någon gå ohörd ifrån sig av fruktan att få se en missnöjd. Han var ännu mörkrädd, rädd för hundar, hästar, främmande mänskor. Men han kunde vid behov vara modig, såsom då han revolterade i skolan och det gällde hans studentexamen, eller då han opponerade mot fadren.

En människa utan religion är ett fä, stod det i gamla abc-boken. Nu, när man upptäckt att fäna äro de mest religiösa och att den som har vetande icke behöver religion, så blir religionens gagnande verksamhet betydligt reducerad. Genom att oavlåtligt sätta kraften utom sig, i Gud, hade ynglingen förlorat kraften och tron på sig själv. Gud hade ätit sönder hans jag. Han bad alltid och alla stunder, då han var i nöd. Han bad i skolan, när frågan kom, han bad vid spelbordet, när korten gåvos. Religionen hade fördärvat honom, ty den hade uppfostrat honom till himlen i stället för till jorden, familjen hade förstört honom, ty den hade bildat honom för familjen i stället för till samhället, och skolan hade utvecklat honom för universitetet i stället för till livet.

Han var villrådig, svag. Om han skulle köpa tobak, frågade han vännen vilken sort, och han stannade i valet mellan Hoppet och Gävle vapen, tills han slutligen tog Chandeloup. Därför föll han i händerna på vänner. Det att veta sig vara avhållen borttog fruktan för det okända, och vänskapen stärkte honom.

Nycker förföljde honom ännu. En dag, under det han var i kondition på landet, reste han in till staden för att därifrån fara ut och hälsa på Fritz. När han kom till stan, for han icke ut, utan blev liggande på en säng hemma hos föräldrarne, under många timmars kamp om huruvida han skulle fara eller ej. Han visste att vännen väntade honom, längtade själv få träffa honom, men reste ej. Dagen därpå for han tillbaka till sitt herrskap, skrev ett jämrande brev till Fritz och sökte förklara sig. Men Fritz blev ond och förstod sig inte på nycker.

I all sin svaghet kände han stundtals en ofantlig fond av kraft, som gjorde att han trodde sig om allt. Vid tolv års ålder såg han en fransk ungdomsbok, som brodren hemfört från Paris.

— Den ska vi översätta och ge ut till julen, sa han.

De översatte, men sedan visste de ingenting om proceduren, och boken blev liggande.

Han fick fatt i en italiensk grammatika och läste italienska.

På konditionen tog han sig för, av brist på skräddare, att ändra ett par byxor. Han sprättade upp sömmarne, sydde om dem, pressade med stora stallnyckeln. Han lagade också sina skor.

När han hörde syskonen spela kvartetter var han aldrig nöjd med utförandet. Han kände lust att

springa upp och ta instrumenten från dem och låta dem höra hur det skulle vara.

När han övade sin sångstämma begagnade han violoncellen och tog ut på den. Bara han fått veta vad strängarne hette.

Johan hade lärt sig tala sanning. Småljög, som alla barn, av självförsvar eller mot näsvisa frågor, men hade en brutal förnöjelse att mitt i en konversation, där man lirkade med sanningen, säga rent ut vad alla tänkte. På en bal där han teg, frågade hans dam honom om han var road av att dansa.

— Nej, inte alls.

— Nå, varför dansar ni då?

— Därför att jag är så illa tvungen.

Han hade stulit äpplen, som alla pojkar, och det graverade honom ej, och han gjorde inga hemligheter av det. Det var hävd på det.

I skolan hade han aldrig haft någon affär av ledsam art. En gång sista dagen på termin hade han brutit ner klädhängare och rivit sönder gamla skrivböcker i sällskap med andra. Han kom fast, ensam. Saken var ett okynne, ett utbrott av vild glädje, och togs icke vidare tragiskt.

Nu, när han gått till doms med sig, började han samla andra mänskors omdömen om sig, och nu först häpnade han över de skiftande domarne. Fadren tyckte han var hård; styvmodren att han var elak; bröderna att han var besynnerlig; pigorna hade lika många omdömen, som de voro talrika; den sista älskade honom och ansåg föräldrarne behandla honom illa och att han var snäll; väninnan tyckte först han var känslofull, vännen ingenjören först att han var ett älskligt barn; vännen Fritz att han var

en dysterman, full av ysterheter; mostrarna att han hade gott hjärta, mormor att han hade karaktär; hans älskarinna på Stallmästargården avgudade honom naturligtvis; lärarne i skolan visste icke riktigt var de hade honom. Mot de morska var han morsk, mot de hyggliga hygglig. Och kamraterna? Det sade de aldrig; smicker begagnades ej, men ovett och slag, när det behövdes.

Johan undrade nu om han var en så mångsidig figur, eller om omdömena voro så mångsidiga. Var han falsk, visade han sig annorlunda mot de ena än mot de andra? Ja, det hade styvmodren väder på. Hon sa alltid att han gjorde sig till, när hon hörde något gott om honom.

Ja, men alla gjorde sig till. Hon, styvmodren, var vänlig mot sin man, hård mot styvbarnen, mjuk mot sitt barn, stod på tå för husvärden, var högfärdig mot pigorna, neg för läsarprästen, log mot de mäktiga, grinade mot de vanmäktiga.

Det var ackomodationslagen, som Johan icke kände. Mänskorna voro så; det var en anpassningsdrift, vilande på beräkning och övergången till omedveten eller reflexrörelse. Som ett lamm mot sina vänner, som ett lejon mot sina fiender.

Men när var man sann? Och när var man falsk? Var fanns jaget? Som skulle vara karaktären? Det fanns icke på ena eller andra stället; det var med på båda. Jaget är icke något ett självt; det är en mångfald av reflexer, ett komplex av drifter, begär, somliga undertryckta då, andra lössläppta då!

Ynglingens komplex var, genom många korsningar i blodet, stridiga element i familjelivet, rika erfarenheter ur böcker och brokiga upplevanden i livet,

ett ganska rikt material, men oordnat. Han sökte ännu sin roll, efter som han icke funnit sin ställning, och därför fortfor han att vara karaktärslös.

Han hade ännu icke kunnat besluta sig för vilka drifter som skulle undertryckas och hur mycket som av jaget skulle och måste offras för samhället, i vilket han nu gjorde sig i ordning att inträda.

Hade han kunnat se sig själv nu, hade han funnit att de flesta ord han talade voro ur böckerna och kamraterna; hans gester från lärare och vänner; hans miner från släktingar, hans lynne från mor och amma, hans böjelser från far, farfar kanske. Hans ansikte bar icke några drag av mor eller far. Som han icke sett morfar eller farmor, kunde han ej döma om likhet därvidlag. Vad hade han då av sig själv och i sig själv? Ingenting. Men där funnos två grunddrag i hans själskomplex, som blevo bestämmande för hans liv och hans öde.

Tvivlet! Han tog icke emot tankarne fullständigt kritiklöst, utan utvecklade dem, kombinerade dem. Därför kunde han icke bli automat, och icke inregistreras i det ordnade samhället.

Känslighet för tryck! Därför sökte han dels minska det genom att höja sig i nivå, dels anlägga kritik på det högre, för att få se att det icke var så högt och alltså icke så eftersträvansvärt.

Och sådan gick han ut i livet! För att utveckla sig, och lika fullt alltid förbli sådan han var.

JÄSNINGSTIDEN

EN SJÄLS UTVECKLINGSHISTORIA

(1868—1872)

1.

I förgården.

(1867.)

Ångbåten har passerat Flottsund och Domkyrkan; Gustavianum och Carolina träda fram. — Nu börjas den egentliga stenkastningen! utbrister en av kamraterna, begagnande ett uttryck från gatuuppträdena 64. — Den egentliga! Den glada stämningen efter frukosten och punschen lägger sig; man känner att det är allvar i luften och att striden skall börja. Inga löften om evig vänskap, inga försäkringar om bistånd eller hjälp. Ungdomen har vaknat ur romantikens rus. Man vet att man skall skiljas vid landgången; nya intressen skola skingra flocken, som sammanhölls av klassrummet, tävlingsstriden skall bryta band, och allt skall vara glömt. Den egentliga stenkastningen skall börja.

Johan hyrde tillsammans med vännen Fritz ett rum i Klostergränden. Där var två sängar, två bord, två stolar och ett skåp. Det kostade trettio kronor i termin, alltså femton kronor per man. Middagen hämtades av städerskan för tolv kronor i månaden, eller sex kronor per man. Morgon och afton förtärdes ett glas mjölk och ett smörbröd. Det var allt. Ved köpte man på torget av en bonde, för fyra

kronor en liten bondfamn. Och så fick Johan en dame-jeanne med fotogén hemifrån i present, likasom han ock fick skicka sin tvätt till Stockholm. Han hade nu åttio kronor i sin bordslåda, och dessa skulle bestrida terminens alla utgifter.

Det var ett nytt, egendomligt samhälle han inträdde i, olikt allt annat. Det var privilegierat som gamla Riddarhuset och hade eget forum. Men det var småstad. Det luktade bondkvarter. Alla professorer voro bönder, ej en enda var stockholmare. Husen och gatorna voro som i Nyköping. Och hit var bildningens huvudkvarter förlagt, genom en inkonsekvens av styrande, som helt visst ansågo huvudstäderna vara bildningens stora centra.

Man var student och som sådan överklass i staden, där borgarne stämplades med det föraktfulla namnet »brackor». Studenten stod ännu utom och över den borgerliga lagen. Att krossa fönster, bryta ner stängsel, slå polisen, störa gatufrid, ingripa på äganderätt, var tillåtet, ty det straffades icke; i allra värsta fall med en skrapa, sedan gamla Carcer på slottet icke mer begagnades; ja, man gjorde till och med sin beväringstjänst i egen, privilegierad uniform och för sig själv. Sålunda uppfostrades man systematiskt till aristokrat, ett nytt riddarstånd efter riddarhusets störtande. Det som var brott för »brackan» var lek och upptåg för studenten. Dessutom var studentgeisten nu högt uppdriven efter sångartåget till Paris, där man gjort lycka och hemma hälsats som återvändande segrare och triumfatorer.

Han skulle nu läsa på graden och ägde inte en bok.

— Första termin skall man orientera sig, hette

det. Han gick på nationen. Nationen var en antik kvarleva från landskapsförfattningens tid, ja, så antik, att de annekterade provinserna Skåne, Halland och Blekinge ej ens voro representerade som nationer.

Nationen var likasom ett väl ordnat samhälle delad i klasser, icke dock efter merit, utan efter ålder och vissa misstänkta meriter tillsammans, och ännu stod ordet *nobilis* tryckt efter de adliges namn i katalogen. Det fanns många sätt att göra sig gällande i nationen. Man kunde gå fram på ett adligt namn, på relationer, på släktskap, på pengar, på talang och på djärvhet eller smidighet; det sista allena gick dock icke bra med så pass skeptiska och förståndiga unga män.

Första nationskvällen gjorde Johan sina rön. Gamla kamrater från Klara skola träffades i mängd, men dem undvek han helst, och de honom. Han hade deserterat och sökt en ginväg över privatläroverket, under det att de trampat sin stråt genom statens läroverk. De voro alla regelrätta och förkrympta, tyckte han. Fritz däremot kastade sig genast in med aristokraterna och lät presentera sig, gjorde bekantskaper med lätthet och fann sig väl.

När de om natten gingo hem frågade Johan vem den där snobben var, som hade sammetsjacka och Benoitonkragar med målade stigbyglar på. Fritz svarade att det icke var någon snobb, och att det var lumpet att döma folk efter fina kläder, lika lumpet som att döma dem efter dåliga. Johan förstod icke detta med sina underklassbegrepp och stod på sig. Fritz bedyrade att det var en utmärkt hygglig man, och han var dessutom senior i nationen. För att retas tillade han den upplysningen, att besagde man uttalat

sin tillfredsställelse med de nykomnes sätt och utseende: det var hållning på dem, skulle han ha sagt. Förr sågo stockholmarne ut som gesäller, när de kommo hit upp. — Johan blev stucken av meddelandet och kände att något hade kommit emellan dem. Fritz' far hade varit mjölnardräng, men modren av adlig börd. Han hade ärvt av sin mor vad Johan ärvt av sin.

Dagarne gingo. Fritz var klädd i frack varje morgon och gick att kura hos sina professorer; han skulle bli jurist. Det var karriärbanan, och juristerna voro de enda, som fingo några realkunskaper, nyttiga för det offentliga livet, de enda, som fingo se in i samhällsorganisationen och känna kontakt med dagslivets handel och vandel. Det var realisterna.

Johan hade ingen frack, inga böcker, inga bekanta.

— Låna min frack, sade Fritz.

— Nej, jag vill inte gå och göra mig till för professorerna, sade Johan.

— Du är dum, sade Fritz, och det hade han rätt i, ty professorerna lämnade verkligen om ock svävande upplysningar om kurserna. Detta var ett slags högfärd hos Johan, att icke ha något annat än sitt arbete att tacka för sin framkomst, och vad värre var, han ansåg det snöpligt att bli genomskådad som krypare. Skulle icke en gammal professor genast förstå att han kröp för honom? Att han ville begagna honom? Att underordna sig överordnade var nämligen liktydigt med att krypa. Allting var för övrigt svävande. Universitetet, som hägrat likt den fria forskningens högskola, var i botten endast examensanstalt, skola, med pensa och förhör, men läxorna

måste man fråga kamraterna om, ty professorerna ville ej tala om att det var läxor. De höllo föreläsningar för syns skull eller för lönens, och utan att ta kollegier (enskilda lektioner) gick icke någon examen. Johan beslöt att gå på föreläsningar, som icke kostade något. Han gick upp på Gustavianum att höra filosofiens historia. På de tre kvart föreläsningen räckte genomgick professorn inledningen till Aristoteles' Etik. Med tre timmars föreläsning i veckan skulle han sålunda behöva fyratio år för att gå igenom filosofiens historia. Fyratio år, tänkte Johan, det är för långt för mig, och så gick han inte dit mer. På samma sätt överallt. En adjunkt läste Shakespeares Henrik VIII och tolkade samt kommenterade den på engelska, för en publik av fem personer. Johan var med några gånger, men märkte att det skulle draga ut tio år, innan Henrik VIII tog slut.

Nu började det emellertid ljusna opp för honom vad examensfordringarne gällde. Det första var att skriva en kria på latin offentligt. Alltså mera latin ändå. Det tog emot. Han hade utsett till huvudämnen estetik och levande språk. Men estetiken innefattade arkitekturens, skulpturens, måleriets, litteraturens historia och därtill de estetiska systemen. Det var ju nog för ett liv att genomtränga bara det. Levande språken voro franska, tyska, engelska, italienska och spanska, samt komparativ lingvistik. Var skulle han få böcker till detta? Och kollegier hade han ej råd att ta! Han grep sig emellertid an med estetiken. Hade fått veta att man kunde låna böcker på nationen, och så lånade han de delar av Atterboms Siare och Skalder, som händelsevis funnos inne.

De handlade tyvärr endast om Svedenborg och innehöllo Thorilds brev.

— Ja, men det här skulle man väl i Herrans namn ej kunna utantill?

Det kunde ingen svara på.

Svedenborg tyckte han var fjoskig, och Thorilds brev till Per Tamm på Dagsnäs angick honom inte.

Svedenborg och Thomas Thorild voro två yverborna svenskar, vilka i enslighetens land gripits av den sjukan, Grössenwahn, som enslighet medför, och som i Sverige just genom dess isolerade läge och på en vidsträckt yta utplanterade lilla folkmängd är ganska vanlig och ofta brutit ut: i Gustav Adolfs kejsarplaner, Carl X:s europeiska stormaktsidéer, Carl XII:s Attilaprojekt, Rudbecks Atlantica-mani, sist i Svedenborgs och Thorilds himlastorms- och världsbrandsfantasier. De voro tokiga, tyckte Johan, och slängde dem. Och sådant skulle man läsa.

Han började reflektera över sin ställning. Vad skulle han göra i Uppsala? Ta graden på sex år med 80 kronor. Och sedan? Han tänkte aldrig längre i sänder. Inga framtidsplaner, inga äregirigare drömmar än att bli magister. Lagerkrans, doktorsfrack och sedan läsa katkes i Jakobs skola till döddar. Nej, det tänkte han inte han skulle vilja!

Terminen gick, och det led till jul. Pengarne smälte sakta, men säkert, i bordslådan. Och sedan. Studentkonditionernas tid var på upphällningen, sedan järnvägarne lättat samfärdseln mellan landet och städerna, där skolor och gymnasier voro förlagda. Det här företaget var vansinnigt, och när inga mer böcker funnos, började han driva omkring till kamrater. Han upptäckte olycksbröder. Träffade två,

som spelat schack hela termin, och ej ägde mer än en psalmbok, som en mor stuckit in i en koffert. De gjorde sig också den frågan: vad fan ska man här att göra? Examen kom inte till en, och man måste leta upp alla de hemliga gångarna, muta dörrvaktarne med kollegiipengar, krypa genom hål, göra skuld för böcker, visa sig på föreläsningar, å det var så mycket, så mycket!

För att fylla ut tiden lärde han sig blåsa B-kornett i nationssextetten, därtill intalad av Fritz, som trakterade tenorbasun. Men övningarne kommo på oregelbundna tider och började väcka split i hushållet. Han spelade även bräde, men Fritz hatade spelet, och nu vandrade Johan med brädspelslådan omkring till bekanta och spelade hos dem. Det var tillräckligt idiotiskt, lika idiotiskt som att läsa Svedenborg, fann han.

— Varför läser du inte? frågade Fritz rätt ofta.

— Jag har inga böcker, svarade Johan.

Det var verkligen ett skäl.

Friheten, den fanns åtminstone, friheten från klockslag och bevakning, men den kändes tryckande. Om det hade funnits magistrar och skolböcker, hade det varit bättre, och mången ung man skulle ej ha gått förlorad. Friheten kändes bara som ett tomrum, omöjligt att utfylla för dem, som ej hade pengar att bryta sig in i universitetslivets arbete. Den tvungna lättjan var odräglig, och hade det ej varit för hedern skulle Johan vänt om.

Krogar hade han ej råd besöka. Bierstugor slank

han med på och såg grymma saker. Ungdomen stod i kö, satt på bord, byråar och drack öl, för att vänta sin tur. En gång såg han en kvinna, som fyllt femtio år, taga emot ynglingar, och en annan gång en äkta man, som vände sig åt väggen medan hustrun tog emot, och studenter sutto på sängkanten och höllo ljuset. De andra många, som ej kunde komma därtill, uttömde sin mannakraft på våldsdåd. Några hade t. ex. en natt tagit en femtonalnars bjälke och försökte med den demolera ett trähus. Det var komplett ursinne. De många, som nu jämra sig över de prostituerades hårda öde, tro att nöden och förförelsen äro de enda motiven. Johan fann däremot under sin långa ungkarlspraktik aldrig en enda glädjeflicka, som var sentimental eller ville ändra bana. De hade valt den av smak, trivdes bra och voro alla glada. De voro nästan alla tjänsteflickor, som lämnat sina platser, emedan de hade tråkigt; och förföraren talade de aldrig om, annat än i egenskap av den förste, och någon skulle ju vara den förste. Att de skulle besiktigas tyckte de ej om, men beväringen besiktigas också. Huru mycket mer berättigad var då ej sanitetsåtgärden med kvinnorna, som alstrat sjukdomen, vilket männen ej gjort. Allmänt och öppet numera beklagade man sig över den genom fantasier störda nattsömnen, och den förlorade kraften ersattes med punsch och toddy. Han levde ytterst nyktert. Till middan dracks endast vatten och när han och Fritz om söndan togo var sin halvbutelj öl, blevo de halvrusiga och dröjde vid bordet, berättande varandra för hundrade gången gemensamma äventyr från skoltiden.

En liten händelse av ovanlig beskaffenhet kom

emellertid att rikta hans erfarenhet på ett område, som är nästan hermetiskt slutet, och som det är på tiden att öppna, för att få frågan utredd. En morgon i början av terminen kom ett visitkort till Johan och Fritz från gästgivargården, med inbjudning att besöka vännen von X., legationssekreterare vid X:ska ambassaden i Stockholm.

— Är han här? sade Fritz. Då blir det en fin middag.

— Ja, minns du inte att han lovade söka oss, när han kom till Uppsala?

— Ah, det trodde jag han glömt bort!

Med den fina bekantskapens stiftande hängde så ihop.

På sommaren efter studentexamen hade Johan jämte sitt kotteri varit på Hasselbacken. Där hade de blivit presenterade för legationssekreteraren X., som slagit sig ner hos dem. Det var en äldre man med simmiga ögon, men med ett mycket gemytligt, nedlåtande sätt. Han drack duskål med gossarne, av vilka några kände honom sedan soaréer hos kammarherrn.

Man drack mer än man tålde, och herr v. X. skulle till staden. Han tog en droska; Johan och Fritz följde med. På vägen iklädde sig herr v. X. en studentmössa, som han bytte till sig, under allmän uppmärksamhet från folket på gatan. Under vägen säger v. X:

— Nu ska ni komma opp med mig och dricka ett glas champagne.

Johan tackar, men Fritz blinkar med ögonen och säger nej.

— Vi skola bort på en bjudning, säger han, och måste hem och kläda oss först.

Johan gör ögon, men Fritz trampar honom på foten.

— Var bor ni då, skall jag föra er hem, säger v. X.

— Vid Brunkebergstorg numro 11, ljuger Fritz.

Johan begrep ingenting. Droskan stannar vid Brunkeberg, och Fritz drar kamraten in i portgången.

— Vad är det här för slag? frågar Johan.

— Äh, det är ett gammalt svin, säger Fritz, och jag ville bli av med honom.

Johan tyckte det var mystiskt, men saken föll i glömska. Nu revs den opp igen. De gingo till hotellet och träffade där en kamrat av gamla gardet, som också var inbjuden. Nå! De åkte till Uppsala högar, där deras namn ännu stå skrivna i boken till en tvetydig erinran om ett något illa valt sällskap. Kamraterna äro döda, den fina herrn landsförvisad, efter vad man påstår, och Johan ensam är vid litet liv.

Man återvände till staden, och middagen gavs i ett inre rum på Gästis. Champagnen lades på is, och det bästa som fanns rekvirerades. Vid champagnen hölls tal: politiska av ynglingarne, men den gamle herrn log och meddelade indiskretioner, som han påstod, från kabinettsmysterierna. Det var rart att få notiser i första hand och rikshemligheter. Herr v. X. vill nu stänga till dörren åt källarsalen, men detta förbjudes. Studenter komma in och äta med sneglande blickar sina halvportioner. Nu är man berusad och har kommit in på kapitlet om evig vänskap, besök hos vännen, när man kommer till utlandet o. s. v. Så omfamnas man och blir kysst på kinden

efter det lands påstådda sed, varifrån herr X. är hemma.

Så bryter man upp och går till Flustret att dricka kaffe. Herr v. X. vill sitta inne, men pojkarne vilja visa sin fina bekantskap och sitta ute. Det blir vid det. Men nu skockas adliga ynglingar omkring deras bord, hälsa bekant men skämtsamt, på v. X. och skratta åt hans sällskap.

— Vad fan skratta de åt? säger Johan.

— Vi ä' fulla naturligtvis.

Det blev afton, och v. X. skall resa hem med tåget. Kamraterna följa till station. Fritz och Johan stanna på perrongen, men en annan följer med in i vaggongen. Därpå kommer han ut baklänges och smäller dörren igen med ett »dra åt helvete!»

— Ett sånt as, han ville kyssa mig på mun! säger han ännu darrande och tar kamraterna med sig bort genom folkhopen.

— Vad var det?

— Det var hans sed, föreslog Fritz.

— Nej, det var en djävul, säger den andre.

— Har han drivit med oss? frågar Johan. Det var därför de skrattade på Flustret.

Man kom icke till något resultat, men man kände sig bedragen och otillfredsställd. Vad var detta nu? Det var historien om »den gamle herrn», som varje yngling väl någon gång kommit ut för, och Johan erinrade sig sedan att han i klockargården i Vidala hört berättas en mystisk historia om en gosse, som fick guldklocka och så mycket pengar han ville av en »gammal herre». Varför? Det visste ej sagesmannen.

Terminen kröp fram, olidligt sakta, resultatslöst, försoffande. Johan kände att hit kunde han som underklass ha knogat sig fram, men icke vidare. Det var nu en ekonomisk fråga, som kom hans planer att stranda. Eller var han trött på detta ensidiga hjärnliv utan muskelarbete? Små erfarenheter, som han bort vara beredd på, gjorde också sitt att förbittra honom. En dag kom Fritz hem i deras kammare med en ung greve. Fritz presenterade herrarne, och greven sökte erinra sig om ej de varit kamrater i Klara skola. Johan ville minnas något sådant. De gamla vännerna och knäkamraterna titulerade varandra herr greven och herrn. Nog mindes Johan huru han och den unge greven lekt i en tobakslada vid Sabbatsberg, och huru Johan vid ett tillfälle profeterat att »om några år, kära du, så känna vi inte varann mer»; varemot greven protesterat livligt och känt sig sårad. Varför observerade Johan just detta fall och icke så många andra, då det ju var en naturlig sak att man växte ifrån varandra, då man icke umgicks på långa tider? Därför att han kände slavblodet koka vid ädlingens åsyn. Man har trott att det är rasskillnaden som alstrat detta hat. Men så lär det ej vara, ty underklassens starkare ras skulle då känna sig över bördsadelns svagare. Det är väl helt enkelt klasshat. Greven i fråga var en blek, mager yngling, med mycket simpla drag, gänglig, utan hållning; var mycket fattig och såg svulten ut. Han hade ett gott förstånd, var flitig och alls icke övermodig. Presenterades senare i livet ännu en gång för Johan och befanns vara en hygglig, human man, som gjort en anspråkslös och stilla ämbetsmannabana under svårigheter, som liknade

Johans. Varför skulle han då hata honom? Och då logo de tillsammans åt sin ungdoms oförstånd. De kunde le då, ty Johan var vid tillfället vad man kallar »uppe», eljes skulle åtminstone icke Johan ha lett.

»Stig upp du, så får jag sätta mig», har man mera elakt än upplysande formulerat underklassens strävan i våra dagar. Men man har misstagit sig. Förr slets man, för att knuffa sig upp till de andra; nu vill man ha ner de andra, för att slippa göra sig omak att kravla upp, där intet upp finnes. — »Maka åt dig du, så få vi sitta båda», skulle det nu rättvisligen heta. Man har sagt att de, som nu äro uppe, ha kommit dit av nödvändighet och skulle sitta där under alla förhållanden; att tävlan är fri; att var och en kan komma sig upp; och att samma kapplöpning skulle börja om igen under nya förhållanden. Gott, låt oss då börja om kapplöpningen, men kom hit och ställ dig här nere, där jag står, säger underklassen, så få vi se. Du har nu försprång med privilegier och kapital, och så skola vi vägas med vagnsele eller engelsk ridsadel efter nyare tiders fordringar. Att du har kommit före, det beror på att du fuskat! Löpningen är därför förklarad ogiltig, och vi börja om igen; såvida vi icke komma överens om att lägga bort hela löpningen, såsom varande en antikverad sport från flydda tider!

Fritz hade en annan synpunkt på saken. Han ville icke bita dem i rocken, de däruppe, utan han ville annoblera sig och stiga upp till dem, likna dem. Han började läspa och gjorde eleganta gester med handen, hälsade som en minister och gjorde kast med huvudet, som om han haft räntor. Men han aktade

sig för att bli löjlig och ironiserade sig själv och sin strävan. Nu var fallet, att de aristokrater han ville likna, hade enkla, säkra, okonstlade manér, somliga mycket borgerliga, och att Fritz arbetade efter en gammal teatermodell, som icke fanns mer. Han blev därför också i livet icke vad han väntat, oaktat han länge dvaldes i slottsrum hos sina vänner om sommaren, och han slutade på en rätt blygsam post i ett kollegium. Han mottogs som student i gästrummet, men längre kom han ej, och häradshövdingen blev ej presenterad i de salonger, där studenten gått in opresenterad.

Emellertid började verkningarne av det olikartade umgänget att visa sig. Först köld, sedan fiendskap. Det bröt ut en natt vid ett spelbord.

Fritz hade en dag mot slutet av terminen sagt åt Johan:

— Du skall icke umgås med sådana där tunguser som du gör!

— Vad är det för fel på dem?

— Inget fel, men du kan hellre följa med mig till mina vänner.

— Vi trivas ej tillsammans!

— De trivas med dig, men de tro att du är högfärdig!

— Jag?

— Ja, för att visa du ej är det, så följ med på punsch i kväll. Johan följde motsträvigt.

Det var säkra, solida juristämnen, som spelade kort. Det var först préférence. Man diskuterade pointen, och Johan lyckades få ner den till minimum, ehuru herrarne gjorde sura miner. Därpå föreslogs knack. Johan sade att han aldrig spelade knack.

— Är det princip? frågade man.

— Ja, svarade han.

— När antog du den principen? frågade Fritz giftigt.

— Nu!

— Nyss? Här?

— Ja, nyss, här! svarade Johan.

Det växlades ett hätskt ögonkast, och det var slut. De gingo hem tysta; lade sig tysta; stego upp tysta. De åto middag i fem veckor vid samma bord, tysta, och de talade aldrig mer. Klyftan hade öppnat sig, vänskapen var slut, umgänget var slut, ingenting fanns mer kvar av rapport mellan dem. Huru det kom sig?

Deras så motsatta naturer hade väl i fem år sammanhållits av vanan, klassrummet, intresset, attraherats av gemensamma minnen, nederlag, segrar. Det var en kompromiss mellan eld och vatten, som måste upphöra och kunde upphöra när som helst och huru hastigt som helst. Den kreverade nu också som ett skott; maskerna föllo, och man blev icke, utan man upptäckte helt enkelt, att man var född fiender, det vill säga två olika danade naturer, som ville gå åt var sitt håll. Man gjorde icke upp kontot med ett gräl och otidiga beskyllningar, man gjorde slut utan att tänka därpå. Det gick av sig själv. Det var en hemsk tystnad ibland vid middagsbordet, där händerna korsades och blickarne undveko varann; stundom rörde sig Fritz' läppar likasom de ville tala, men struphuvudet arbetade icke. Vad skulle man säga? Det fanns ingenting att säga, annat än att med tystnaden ange: oss emellan finns ingenting mer.

Och ändock fanns det där! Ibland kunde Fritz

komma hem på aftonen, munter och synbarligen i avsigt att säga: kom med ut och ruska upp dig, gamle vän; men så stannade han mitt på golvet, isad av Johans köld, och så gick han ut igen. Ibland kom det åt Johan, som led av brytningen, att han ville säga åt vännen: så dumma vi ä'! — Men då frös han ihop vid åsynen av dennes världsmannasätt. De hade nött ut vänskapen genom att bo tillsammans. De kunde varann utantill, kände varandras hemligheter och svagheter, visste vad den andre skulle svara på repliken. Det var slut! Vad mer?

Det var en eländig försoffningens tid, som nu följde. Lösryckt ur skolans samliv, där han suttit som en del i en maskin och fungerat i samarbete med de andra, upphörde han att leva, lämnad åt sig själv. Utan böcker, tidningar eller umgänge blev han tom; ty hjärnan producerar mycket litet, kanske intet, och för att kombinera måste den ha material utifrån. Det kom ingenting utifrån, kanalerna voro täppta, vägarne avskurna, och hans själ svalt. Ibland tog han Fritz' böcker och såg i. Bland dem hittade han för första gången Geijers historia. Geijer var ett stort namn och var endast känd genom Kolargossen och Sista Kämpen, Vikingen, med flera dåliga poem. Nu skulle han träffa historieskrivaren. Han läste Gustav Vasa. Han förvånade sig över att varken finna en stor synpunkt eller några vidare nya upplysningar. Och stilen, som man då talade om, var alldaglig. Den liknade ett minnestal, denna korta historia om en så långlivad konungs regering, och knapphändig var

den också, som en riktig lärobok. Tryckt med fin stil utan noter hade nydanarkungens regering utgjort en liten broschyr. Han frågade också en dag kamraterna, vad de tyckte om Geijer.

— Den är djävlig, svarade de.

Det var allmänna meningen den tiden, då inga jubilar- eller statyhänsyn hindrade var man att uttala sin mening.

Så tittade han i grundlagarne. Husch! Det var hemskt att behöva läsa sådant där! Genom hem och kristendom hade Johan fått en sådan ovilja för allt, som rörde allmänna intressen, och genom att oupphörligt höra den gamla satsen att ungdomen ej skulle befatta sig med politik, det vill säga allmänt väl, och genom kristendomens individualism, med dess eviga grävande i jaget och dess lyten, var han konsekvent bliven egoist. »När var och en sin syssla sköter etc.» var ju den kristna egoistmoralens första bud. Därför läste han icke heller tidningar och brydde sig icke om vem som styrde eller huru det styrdes, vad som tilldrog sig ute i världen, huru folkens öden gestaltade sig, eller vad tidens stora andar tänkte. Därför föll det honom aldrig in att gå på nationens möten, där allmänna angelägenheter avhandlades. Det sköter de nog om, menade han. Och han var icke ensam om den meningen, så att nationssammankomsterna leddes av några raska karlar, vilka kanske oriktigt ansågos som egoister, vilka ville begagna det allmänna för enskilt intresse. Han, som lät det lilla samhällets angelägenheter gå vind för våg, var väl större egoist, sysslande med sin själs enskilda angelägenheter, ehuru till hans ursäkt och många landsmäns må framdragas att han var blyg.

Men denna blyghet skulle skolan genom övning i offentligt uppträdande och talarelektioner ha avhjälpt. I blygheten låg dock även feghet: fruktan för motsägelse, löje, och mest för att anses fräck, att vilja sticka sig opp; och varje ung man, som stack sig upp, stukades genast till, ty här var åldersaristokrati i hög grad.

När kammaren blev kvav, gick han utanför staden. Men det förfärliga landskapet med dess ändlösa leråkrar gjorde honom trist. Han var icke slättbo, utan hade sina rötter i Stockholmstraktens kuperade och av vattendrag livade natur. Han led av Upplandslandskapet och hade ett slags hemlängtan till sitt, i så hög grad att, när han om julen kom hem och fick se Brunnsvikens småleende strandkonturer, han blev rörd ända till sentimentalitet, och hans öga vilade i betraktandet av Hagaparkens mjuka lövskogslinjer, tills han kände huru själen likasom stämdes i ton igen, efter att länge ha varit oharmonisk. Så beroende var hans nervliv av dess omgivande medium.

Såsom ett mindre stadssamhälle borde småstaden Uppsala ha tillalat honom mer än storstaden, vilken han hatade. Hade småstaden verkligen varit en utvecklad form av lantbyn, med bibehållande av landets enkla medel för hälsa och trevnad, med fragment av landskapet mellan husen, så hade den varit att föredraga. Nu är småstaden en tarvlig, anspråksfull kopia av storstadens misstag, därför är den så vidrig. Allting var också småstadsaktigt. Det oupphörliga påminnandet om ens nation:

— »Mitt namn är Pettersson, östgöte.»

— »Jag heter Andersson, smäländing.»

Och så rangsjukan mellan nationerna. Stockholmarne ansågo sig vara högst, och avundades och föraktades därför av »bönderna». Vad var högst? Det var mycken strid om det. Att ha frambragt stora män ansågo värmländingarne, som hade Geijers porträtt i sin sal, och småländingarne, som hade Tegnér och Linné. Stockholmarne, som bara hade professor Bergfalk och Bellman, kallades »rännstensungar». Det var ju icke kvickt, i synnerhet när det kom från en kalmarit, som också därför tillbakafrågades om man icke hade rännstenar än i Kalmar. Och kalmariterna hade brutit sig ut ur Smålands nation och hade en dublett för sig. Valet av studentkårens ordförande gav särskilt tillfälle till bygdpatriotismens utveckling av sina resurser. Även professorernas befordringskiv med tidningsartiklar och pamfletter hade något Skråköpingsaktigt i sig, och universitetets kansler, som satt i Stockholm, avgjorde dock i sista hand vem som skulle nämnas till lärostolen. Det talades också om besynnerliga utnämningar. De förbigångne soulagerades stundom på ett mindre lämpligt sätt, såsom då t. ex. en förbigången kapacitet, bestämd till Elis Malmströms efterträdare, och docent i estetik, gjordes till kommerseråd och nordstjärneriddare.

Universitetet i Uppsala 1867 hade icke en enda framstående lärare, som höjde sig över hopen. Några voro gamla och rent av förfallna toddygubbar. Andra voro unga, oprövade dilettanter, som kommit fram genom sina fruar eller småtalanger. Den ende, som åtnjöt ett visst anseende, var Swedelius. Mera dock för sitt humana, godmodiga sätt och de anekdoter han framkallat, än för sitt snille. Hans lärda verk-

samhet inskränkte sig till att göra läroböcker och åminnelsetal, båda i en kärv, yversvensk ton, utan att vara strängt vetenskapliga eller angiva självständig forskning.

I stort taget var allt, som förelästes, hemtat från utlandet, mest från Tyskland. Läroböckerna voro i de flesta ämnen författade på tyska eller franska. Engelska däremot mycket litet, ty det kunde man ej. Själva professorn i litteraturhistorien kunde ej engelska uttalet, och han började därför sina föreläsningar med ursäkt för uttalet. Att han kände språket behövde han ej förklara, då man kände hans översättningar från engelska poesier. Men varför lärde han sig ej uttalet? frågade sig studenterna. De flesta gradualavhandlingar voro endast dåliga kompilationsarbeten från tyskan, och fall av rena översättningar med åtföljande skandal förekommo. Detta var nu icke något utmärkande för epoken, ty en svensk bildning gives lika litet som en belgisk, en schweizisk eller en ungersk, oaktat det funnits en Linné och en Berzelius, båda utan svenska efterföljare.

*

Johan led av brist på företagsamhet. Skolan hade satt honom arbetet i händerna. Universitetet lämnade allt åt honom själv. Modlösheten och trögheten grepo honom, och han fattade nu, pinad av tanken på vad som skulle följa efter denna termins utgång, det beslutet att söka en anställning och ett bröd.

Han hade hört av en kamrat, att man kunde bli folkskolelärare på landet utan vidare examen, och att man kunde leva på en sådan plats. Nu var det

Johans dröm att få leva på landet. Han hade en medfödd ovilja mot staden, ehuru född i en huvudstad. Han kunde aldrig anpassas för livet utan ljus och luft, aldrig trivas på dessa gator och torg, som voro likasom gjorda för torgföring av de yttre tecken, vilka angåvo stigande eller fallande på den orimliga sociala skalan, där bisaker såsom kläder och sätt att vara betydde så mycket. Han hade kulturfientlighet i blodet, kunde aldrig komma ifrån att känna sig som en naturprodukt, som ej ville lösas från det organiska sambandet med jorden. Han var en vild växt, som förgäves med sina rötter letade efter en kappe jord mellan gatstenarne, ett djur, som längtade efter skogen.

Det finns en fisk, som klättrar i trän, och ålen kan gå på land upp i ärtåkern, men båda vända alltid åter till vattnet. Hönsen äro sedan så lång tid tillbaka domesticerade, att urfädren hunnit dö ut, men ändå behåller fågeln sin vana att sova på en pinne. Det är tjäderns och orrens nattkvist. Gässen bli oroliga om hösten, ty deras blod minnes att det är flyttningstiden. Bättre är det icke ställt med anpassningen! Strävar alltid tillbaka! Så är det också med människan. Nordbon har icke, med bibehållande av kulturvanor, kunnat avpassa sig för nordligt klimat, därför är lungsot en nordlig sjukdom. Magen, nerverna, hjärnan, huden kunde lämpa sig, men lungorna icke. Eskimån däremot, som också är sydlänning, han avpassade sig för isen, men måste uppge kulturen. Och nordbons längtan till södern? Vad är den, om icke en strävan att komma åter till sin första miljö i ett soligare land, till Ganges' stränder, där vaggan stod. Och barnets ovilja mot

köttätning, lystnad efter frukter, håg att klättra, idel baksträvan! Därför är kulturen: att leva i en evig spänning, en evig kamp mot återgång. Genom uppfostran dras uret opp, men är fjädern icke stark nog, så springer den, och hela maskineriet snurrar opp, tillbaka igen, tills vila inträder. Med ökad kultur blir spänningen allt större, och vansinnets statistiska tablåer visa allt fler siffror i kolumnen. Man kan ej sträva mot kulturströmmen, men man kan rädda sig på land. Socialismen, som nu kommer och vill fira ner överklassen med dess värdelösa »högre», som lockar till strävan uppåt, är en rörelse i tillbakagående, sund riktning. Spänningen skall ju minskas, när trycket uppåt minskas. Men därmed skall en stor del lyxkultur avskaffas. I vissa inre trakter av tyska Schweiz har redan relativ vila infunnit sig. Där finns nämligen ingen orolig jäktan uppåt efterareställen och utmärkelser, emedan sådana saknas. En millionär bor i en större stuga och skrattar åt den snörda, utstyrda stadsbon, skrattar gott och icke avundsamt bittert, ty han vet att han skulle kunna köpa kontant dessa grannlåter, om han ville. Men han vill icke, ty hans grannar värdera icke lyx. Mänskorna kunna sålunda bli lyckligare, om jakten upphör vara så hetsig, och de komma att bli det, ty lyckan är väl huvudsakligen frid. Mindre arbete och mindre lyx. Det är icke järnvägarne, som klandras, utan övermåttet av järnvägsanläggningar, och i det arkadiska Schweiz har man redan ruinerat trakter med järnvägar, ty ingenting finns att frakta på dem, och passagerarne gå till fots. Ja, man räknar än i dag väglängder efter gångväg.

— Det är åtta timmar till Zürich, säger man.

— Åtta, det är inte möjligt.

— Jo, det är säkert!

— På järnvägen?

— Jaså, på banan? Det är väl bara en och en halv!

I Sverige finns det redan en bana, som regelbundet för tre passagerare i sina tre klasser: brukspatron, förvaltaren och bokhållaren. Vi få väl se när man börjar stänga stationer av brist på kol, när gruvstrejkerna höjt prisen, och av brist på konduktörer, när lönerna stigit, och av brist på frakter, när havra och trä ej mer kan föras ut; järnet är redan för dyrt att begagna banan och måste söka de gamla vattenvägarne.

Icke hjälper predikan mot kulturen, det vet man nog, men om man observerat tidens rörelser skall man se, att en återgång till naturen är under evolution, och går redan under det av Turgenjew införda ordet förenkling (simplification). Det är evolutionisternas misstag att i allt, som befinner sig i evolution eller rörelse, se ett framsteg till mänsklighetens lycka, ty de se ej att en sjukdom också utvecklar sig framåt mot kris, tillfrisknande eller död.

Vilket löst påhäng är icke kulturen! Drick en ädling drucken, och han skall bli en vilde; släpp ett barn utan uppfostran i skogen (antaget att det kan föda sig där), och det skall icke lära sig tala ens. Av en bondpojke, som anses stå så lågt, kan man (i samma generation alltså) göra en vetenskapsman, en minister, en ärkebiskop, en artist. Här duger ej att tala om arv, ty bonden, fadren, som stannat på en ståndpunkt, som anses låg, kunde ju ej ta blodarv från odlade hjärnor. Och snillens barn ärva vanligen

ingenting annat än utbrända hjärnor, stundom en teknik i fadrens yrke, mest dock inhämtad genom dagligt umgänge med fadren.

Staden är eldstaden, som slukar levande bränsle från landet; för att kunna hålla det nuvarande samhällsmaskineriet i gång, det är sant, men det bränslet blir för dyrt i längden, och därför skall maskinen stanna. Det blivande samhället skall icke behöva den maskinen för att kunna arbeta, eller också skall det gå med bränslebesparande. Men att sluta från det nuvarande samhällets behov till det kommandes, det är felslut.

Det nuvarande samhället är en naturprodukt, må vara, men en oorganisk; det blivande samhället skall först bli en organisk produkt, alltså en högre, emedan det icke skall lösgöra mänskan från första grundvillkoren för en organisk tillvaro. Det skall bli samma skillnad som mellan stengatan och ängen.

•

Ynglingens drömmar gingo ofta utom konstsamhället ut i naturen. Det förra var gjort med mänskohands våld på naturlagarne, ty man kan göra våld på en växt genom att bleka den under en blomkruka, därvid frambringande en för mänskan matnyttig sallatsväxt, men fördärvande växten såsom växt med dess förmåga att leva sunt och fortplanta sig. Kulturmänskan är en sådan växt, genom konstblekning gjord nyttig för det blekta samhället, men osäll och osund som individ. Skall då blekningen pågå, för att det ruttna samhället skall bestå? Skall individen leva osäll, för att uppehålla ett osunt sam-

hälle? Och kan samhället vara friskt, när individerna äro sjuka? Individen, en enskild, får väl icke begära att samhället skall offras för hans skull, men individerna eller flertalet har rättighet att fordra ändringar i samhällsskicket för sitt välbefinnande, ty samhället, det är ju de själva!

På landet med dess enklare förhållanden trodde han sig kunna trivas i en obemärkt ställning, utan att känna sig ha sjunkit eller stigit ner; i staden ej, ty där funnos oupphörliga påminnelser om höjden och fallet. Att stiga ner godvilligt är icke påkostande, om åskådarne blott kunna övertygas att det är godvilligt, men att falla är bittert, helst ett fall alltid hälsas med applåder av de nedanför stående. Stigningen eller att sträva uppåt, förbättra sin ställning, är bliven en samhällsdrift, och ynglingen drevs av den, ehuru han icke alltid insåg att uppåt var högre.

Han ville emellertid nu ha ett resultat, ett liv i verksamhet och med bröd. Han såg igenom de många annonserna om folkskollärarplatser i Posttidningen. Där funnos med 300 kronor, 600 kronor, boställe, kobete och trädgård. Han sökte den ena efter den andra, men fick intet svar.

När så terminen var slut och de åttio kronorna förtärda, reste han hem, utan att veta vart han skulle vända sig i världen, vad han skulle bli, vad han skulle leva av. Han hade tittat in i förgården och sett, att där icke var rum för honom.

2.

Där nere och där oppe.

(1867—68.)

Är du fullärd nu? Med sådana och dylika frågor hälsades han ironiskt vid hemkomsten.

Fadren tog saken mera allvarsamt och försökte kasta upp planer, utan att lyckas få fram någon. Johan var student, det var ett faktum, men vad mer?

Nu var det vinter, så att icke ens vita mössan kunde skänka honom någon förmildrande glans eller familjen någon ära. Någon har trott att krigen skulle upphöra av brist på officerare, om man tog bort uniformen; säkert är, att studenter icke skulle bli så många, om man ej hade det utvärtes tecknet. I Paris, där ej sådant brukas, försvinna studenterna i hopen, och ingen gör affär av dem, under det de i Berlin tränga fram som ett privilegierat stånd bredvid officerarne. Därför är också Tyskland ett doktorsland och Frankrike ett medborgarland.

Fadren såg nu följden av att ha uppdragit en odugling för samhället, som icke orkade grava, men kanske ej skämdes att tigga. Världen stod ynglingen öppen att svälta i, gå under i.

Hans planer på folkskolan tyckte fadren ej om. Så litet resultat av så mycket arbete! Alla hans äre-

giriga drömmar skulle också lida av ett sådant neråtgående. Folkskolelärare, det var ju som sergeant; underklass utan hopp om stigande, och det skulle stigas, så länge alla andra stego, och det skall stigas tills man bryter halsen av sig, så länge klass- och rangsamhället finns till. Han hade icke fått studentexamen för kunskapernas skull utan för att bli överklass, och nu stod han lika fullt i begrepp att bli underklass.

Det blev pinsamt hemma, ty Johan kände sig äta nådebröd, när julen var över, och han icke längre kunde anses vara hemma på julbesök.

En dag möter han händelsevis på gatan en bekant lärare vid ett läroverk, som han icke träffat på länge. De talade om framtiden, och vännen föreslog Stockholms folkskola såsom ett bra levebröd under det man läste på graden, ty där hade man ett tusen kronor i lön och var ledig klockan ett på dagen. Var som helst utom i Stockholm, menade Johan. Å, det var flera studenter än han inne vid folkskolan. — Var det? Nå då hade man ju olyckskamrater! — Ja, och en hade gått ifrån Nya Elementarskolan, där han var lärare.

Johan gick upp, anmälde sig och blev antagen med nio hundra kronor i lön. Fadren gillade beslutet, sedan han fått höra att gradläsningen kunde befordras därigenom, och Johan lovade att inackordera sig hemma.

*

Klockan halv åtta gick han en vintermorgon från Norrtullsgatan ner till Klara. Alldeles som han gjort vid åtta års ålder. Samma gator, samma Klara

klockor. Och i nedersta klassen. Det var en bakläxa på elva år! Lika rädd, ja räddare, att komma för sent, inträdde han i den stora klassen, där han jämte två lärarinnor skulle läsa med över ett hundra barn. Och där sutto de nu, samma barn som från Jakob, men i yngre upplaga. Fula, förkrympta, bleka, svultna, sjukliga och med nedslagna miner, grova kläder och tunga skor. Lidandet, mest kanske lidandet av att känna, det andra hade det bättre och att de alltid skulle ha det så, ty så trodde man då, har tryckt på underklassens ansikte detta hopplösa, pinade drag, som icke den religiösa resignationen eller hoppet om himlen kan utplåna, och som likt det onda samvetet gör att överklassen flyr dem, bygger sina hus utom staden och låter fattigvården taga personlig beröring med dessa utkastade.

Psalmen sjöngs, fader vår lästes; allt var sig likt, intet hade gått framåt, utom att bänkarne voro utbytta mot stolar och bord och att rummet var ljust och luftigt. Han måste knäppa hop händerna och sjunga med i psalmen. Det var genast våld på samvetsfriheten.

Bönen var slut och överläraren eller rektorn kom ner. Han tog Johan något faderligt. Det var en förman alltså. Instruktioner och råd meddelades. Denna klass var den sämsta, och magistern skulle vara sträng. Och så förde Johan in sin klass i ett enskilt rum att där börja sin lektion. Rummet liknade på ett hår förberedande i Klara skola, och där stod den förfärliga stolen med trappstegen, som liknade en schavott och var rödbetsad, som om den vore besmord med blod. Och så fick han en pekpinne i handen, med vilken han omväxlande skulle knacka

och slåss. — Han skulle slåss! Han bestiger schavotten. Han var blyg för dessa trettio barnansikten, gossars och flickors, som spejande sökte läsa i hans ansikte om han var kitslig.

— Vad har ni till läxa? frågade han.

— Första budet! skrek hela klassen.

— Nej, bara en får svara. — Du, som sitter högst. Vad heter du?

— Hallberg, skrek hela klassen.

— Nej, bara en skall svara, och den jag frågar.

Barnen fnissade.

— Den där var inte farlig, menade de.

— Nå, hur lyder första budet? frågade Johan den, som satt högst.

— Du skall inga andra Gudar hava för mig!

Nå, det kunde han alltså.

— Vad är det? frågade han ånyo, med försök att lägga så liten tonvikt på d e t som möjligt. Nå, det gick också. Därpå frågade han femton barn detsamma, och en kvart var gången. Johan tyckte det här var idiotiskt. Vad skulle han nu göra. Tala om Gud vad han visste. Men på forskningens dåvarande ståndpunkt hade man stannat vid det blygsamma resultatet: att man icke visste något om Gud. Johan var teist och trodde nog ännu på en personlig Gud, men något närmare kunde han icke upplysa om. Helst hade han velat angripa Kristi gudom, men då hade han blivit avskedad. Det blev en paus. Hemskt tyst, under det han tänkte över sin falska ställning och det fåniga i undervisningen. Om han nu med ens fått säga att man icke visste något om Gud, så hade hela katkesen och bibliskan varit överflödiga. Att de icke fingo stjäla, det visste de, och att de icke

fingo ljuga också. Vad så tjaggla om det där? Han fick en besatt lust att vara vänlig mot barnen och ta dem som medbrottslingar.

— Nå, vad ska vi göra nu? sade han.

Hela klassen tittade den ena på den andra och fnissade. Den där magistern var livad, tänkte de.

— Vad brukar magistern göra, när han förhört läxan? frågade han den högsta.

— Hm, han brukar förklara, svarade denne och ett par till.

Ja, nog kunde Johan förklara gudsbegreppets uppkomst och historia, men det fick han ju inte.

— Ni får vara lediga, sa han, men ni får inte skrika.

Barnen tittade på honom och han på dem. De logo mot varandra. — Tycker inte ni också att det här är idiotiskt? hade han på läpparne, men det tog ingen konkretare form än i löjet.

Men Johan blev snart allvarsam, när han såg att de skrattade ut honom. Den här metoden går inte, tänkte han. Och så äskade han ljud och började durka igenom budet en gång till, så att alla fått sig en fråga. Klockan lyckades verkligen efter oerhörda ansträngningar bli nio, och lektionen var slut.

Nu samlades klassens tre avdelningar igen i den stora salen för att bereda sig till att gå ut på gården och hämta luft. Beredas är just ordet, ty en så enkel akt som att gå ut på gården fordrade en lång förberedelse. En noggrann beskrivning skulle uppta ett tryckark och möjligen bli räknad till de moderna karikatyrerna; vi få nöja oss med en antydan.

Först skulle alla de ett hundra barnen sitta

orörliga, absolut orörliga, och tysta, absolut tysta, på sina stolar, som om de skulle fotograferas. Hela samlingen erbjöd i ett ögonblick från katedern skådespelet av en grå matta med ljusa mönster på, men i nästa rörde någon på huvudet; effekten var förstörd, och offret fick stiga ur sin bänk och ställas vid väggen. Ensemblen var nu störd, och det fordrades ännu en mängd knackningar, innan de 200 armarne lågo parallellt på bordskivan, de 100 huvudena sutto i rät vinkel mot nyckelbenen. När lugnet återinträtt något så när, började en ny knackning, som fordrade det absoluta. Men i samma ögonblick det absoluta skulle inträda tröttnade någon muskel, slappades någon nerv, släppte någon sena. Åter upplösning, stryk, skrik och nytt arbete på det absoluta. Det slutade vanligen med att lärarinnan (lärarne drevo icke det absoluta) måste blunda och låtsas att det var absolut. Nu inträdde det viktiga ögonblicket, då de hundra på en given knack skulle få stiga upp från sina platser för att stå på golvet, men ingenting vidare. Detta var ett kinkigt moment, ty nu ramlade griffeltavlor och skramlade linjaler. Ja, då fick man sitta igen. Och så satt man igen, och fick ta om exercisen med att sitta absolut stilla. Hade man verkligen råkat komma upp på bena, så började marschen ut i avdelningar, men på tå, absolut. Eljes fick man vända om och sitta igen, och stå igen o. s. v., o. s. v. Å! Man skulle gå på tå, med träbottnade skor, med våta stövlor, med becksömskängor. Detta var ett stort missgrepp, ty det vande ungdomen att smyga och gav hela deras uppträdande något kattaktigt, lömskt. Ute på gården skulle nu läraren ställa de drickande i en rät linje framför

vattenledningsröret, som befann sig vid ingången, och samtidigt inspektera avträdena, som voro belägna i andra ändan av den långa gården, samt dessutom anordna lekar och övervaka lekarna mitt på gården. Därpå ställdes barnen upp igen och marscherade in. Kommo de ej tyst, så fingo de gå ut igen. Å!

Och så började en ny lektion. Det var innanläsning i en patriotisk läsebok, vars syfte huvudsakligen tycktes gå ut på att inplanta vördnad för överklassen och Sverige såsom varande det bästa landet i Europa, ehuruväl detsamma i klimatiskt och ekonomiskt är ett av de sämsta, ehuruväl dess kultur är lånad utifrån, och alla dess konungar av utländsk börd. Sådana läror vågade man ej bjuda överklassens barn på i Klara och Lyceum, men i Jakob hade man kurage att låta de fattiga barnen sjunga en patriotisk sång om hertigen av Östergötland, i vilken sång förekom en strof till flottans manskap, lovande segrar i önskade bataljer. Segern var given, ty, så sjöngs det: »Oss Prins Oscar för an», eller dylikt. Emellertid började innanläsningen. Men strax i början av lektionen kommer inspektören in. Johan vill avbryta, men förmannen ger en vink att lektionen skall pågå. Barnen, som förlorat respekten efter katkestimman, äro ouppmärksamma. Johan kältar, men utan framgång. Då träder inspektören fram med en rotting; tar boken av magistern och håller ett litet tal. Denna avdelning är den sämsta, och nu skall magistern få se hur man skall behandla dem. Den övning, som nu följde, tycktes ha till huvudändamål att framkalla absolut uppmärksamhet. Det absoluta tycktes vara

målet, som skulle vinnas vid dessa dresseringar av mänskobarn i relationernas ofullkomliga värld.

Den läsande avbröts, och ett namn i högen ropades upp för att fortsätta läsningen. Att följa med och vara uppmärksam antogs vara den lättaste sak av denne gamle man, som säkerligen ofta erfarit huru tankarne springa sin väg, under det ögonen irra över en sida i en bok. Den ouppmärksamma drogs fram vid håret eller kläderna och piskades med rottingen, tills han rullade på golvet under tjut. Magistern ålades att begagna rottingen flitigt; och inspektören gick. Här återstod intet annat än att följa metoden eller avgå; det senare ingick icke i Johans planer, och därför stannade han. Han höll ett tal till barnen och refererade till inspektören:

— Nu vet ni, sade han, huru ni skola uppföra er för att slippa stryk. Den som ådrar sig stryk har vållat det själv. Skyll inte på mig sen. Här ligger rottingen, där är plikten; uppfyll plikten, eljes kommer rottingen — utan mitt förvållande.

Det var ganska listigt sagt, men var ändock obarmhärtigt, ty det skulle först ha utrönts huruvida barnen kunde uppfylla plikten. Det kunde de ej, ty de voro de livligaste och därför de minst uppmärksamma. Alltså, rottingen gick hela dan. Nödrop, ångesten tecknad i de oskyldiges ansikten. Det var gruvligt. Att vara uppmärksam faller icke under viljans maktområde, och därför var allt detta straffande idel torrtyr. Johan kände det orimliga i sin roll, men han hade ju sin plikt bakom sig. Ibland tröttnade han och lät allt gå vind för våg, men då kommo kamrater, lärare och lärarinnor, och föreställde honom vänligt. Ibland fann han alltsammans så

befängt, att han måste le med barnen under det rottingen gick. Båda parterna insågo att de arbetade på det omöjliga och det onödiga.

Ibsen, som icke tror på bördsadeln eller penningadeln, har nyligen uttalat sin tro på industriarbetaren såsom den nya adeln. Varför skall det nödvändigt vara adel? Om det nu ger anledning till urartning att icke arbeta alls med kroppen, så urartar man kanske lättare genom för mycket kroppsarbete och nöd. Alla dessa barn, som hade kroppsarbetare till föräldrar, sågo sjukare, svagare, oförståndigare ut än överklassens barn han sett. En och annan muskel kunde vara starkare utvecklad, ett skulderblad, en hand, en fot, men blodet såg dåligt ut, där det lyste igenom den bleka huden. Många hade stora huvuden, som tycktes uppsvällda av vatten, öron och näsa runno, händerna voro förfrusna. Stadsarbetarnes yrkessjukdomar tycktes ha ärvts ned; här såg man i miniatyr gasarbetarens genom svavelångor fördärvade lungor och blod, smedens skuldror och utvikta fötter, målarens av fernissor och giftiga färger atrofierade hjärna, sotarens skrofelartade utslag, bokbindarens inklämda bröst; här hörde man ekot av metallarbetarens och asfaltfabrikantens hosta, luktade tapettryckarens gifter, observerade urmakarens närsynthet i nya upplagor. I sanning, detta var icke någon ras, som ägde framtiden, eller som framtiden kunde bygga på, och föröka sig i längden kan den ej heller, ty arbetarnes led rekryteras oupphörligt från landet.

Vid 2-tiden först var salen utrymd, ty det tog nära en timme med knackningar och stryk att komma ut ur rummet på gatan. Det mest opraktiska var,

att den stora massan barn truppvis marscherade ut i tamburen att ta på kläderna och sedan marscherade in i salen igen, i stället för att få gå direkt hem. Utkommen på gatan frågade han sig: är detta den berömda uppfostran man med så stora uppoffringar givit underklassen? Fråga månde han, och man svarade: kan det gå på annat sätt? Nej, måste han svara. Är det meningen att uppfostra en slavisk underklass, som alltid är färdig lyda, så piska dem med rotting; är det meningen att uppdraga en proletär, som icke får fordra något av livet, så ljug dem en himmel. Säg åt dessa att undervisningen är orimlig, låt dem få kriticera, låt dem få sin vilja i en punkt, och vi gå mot samhällets upplösning. Men samhället är ju byggt på en lydig, plikttrogen underklass; alltså förtryck dem från början, tag viljan ur dem, tag förnuftet från dem och lär dem att icke hoppas, men vara nöjda. Det var nog system i galenskapen, det där. Men det fanns i folkskolemetoden vad undervisningen beträffade både gott och ont. Gott: att åskådningsmateriel införts, ett arv från den redan 1827 avlidne Pestalozzi, lärjungen till Rousseau; ont: att de i folkskolan inträdande studenterna infört vetenskaperi. Det gick sålunda numera icke an att helt enkelt kunna multiplikationstabellen, man skulle förstå den. Man skulle förstå bråk. Förstå? Och ändock kan icke en ingenjör, efter att ha genomgått Tekniska högskolan, förklara varför ett bråk kan förkortas med tre, när siffrornas summa kan divideras med tre. Skulle det sålunda icke gå an att sjömän begagna logaritmtabellerna, fastän de ej kunna »räkna ut» logaritmerna? Detta, att icke bygga

på det redan gjorda, utan göra om varje grundläggning, torde nog vara en lyx; och därav den myckna läsningen i skolorna.

Nu invänder någon att Johan skulle ha reformerat sig själv först som lärare, innan han ville reformera undervisningen. Men han fick ju icke, ty han var ett viljelöst redskap i inspektörens, reglementets och skolrådets händer. De bästa lärarne, det vill säga de, som frampinade de sämsta (härvidlag bästa) resultaten, voro de obildade lärarne, som kommo från seminarium. De hade inga tvivel om metoden, ingen hjärtnupenhet mot barnen, och för dem hade barnen mest respekt. En stor, grov karl, som kommit från vagnmakaryrket, hade de långa pojkarne under sina händer fullkomligt. Det skulle alltså hos underklassen ligga mera verklig vördnad eller fruktan för jämlikar än för överklassen? Rättaren och verkmästaren lära ha mer respekt med sig än inspektoren och mästaren. Vadan detta? Ser underklassen, att den kan få mer deltagande av den, som icke lidit dess lidanden och icke kan frukta att komma ner bland dem, och att dessa därför äro mera medgörliga? Eller inser den, att den ur deras led komna förmannen förstår deras sak bättre och därför förtjänar mer aktning?

Även lärarinnorna hade mer respekt med sig än lärarne. De voro pedantiska, fordrade det absoluta och voro icke alls ömsinta, snarare grymma. De praktiserade hellre det raffinerade handplaggstraffet och ådagalade därvid ett oförstånd, som ett ytligt studium av fysiologi bort undanröja. När barnet genom reflexrörelse drog undan fingrarne straffades det ytterligare, för att det ej höll fingrarne stilla. Likasom

man kunde avhålla sig från att blinka, när det blåser damm mot ögat! Lärarinnorna hade den fördelen, att de visste lagom litet av läroämnena och icke plågades av några tvivel. Att de hade mindre lön än lärarne var osanning. De hade relativt mer, och när de med en tarvlig lärarinneexamen hade mer än studenterna, var detta orättvist. De favoriserades dessutom, betraktades som underverk, när de voro förtjänstfulla, och erhöllo stipendier att resa utrikes.

Som kamrater voro de snälla och hjälpsamma, om man bara var artig och undfallande och lät dem hålla tömmarne. Någon kurtis syntes icke spår av, och männen sågo dem också i allt annat än vinnande situationer och från sidor, som kvinnor eljes icke bruka visa det andra könet, nämligen som profosser. De förde anteckningar om allt, preparerade sig på lexorna, voro småaktiga och nöjda, samt genomskådade icke. Det var en mycket passande sysselsättning för dem under dåvarande förhållanden.

När Johan var riktigt led på att slåss eller icke rådde på någon eller var förtvivlad över alltsammans, skickade han in subjektet till en lärarinna, som med nöje åtog sig den otäcka rollen av bödel.

Vad det är, som gör den lämpliga läraren, är väl icke utrett. Somliga verka genom sitt lugn, andra genom sina nervösa tag, somliga tycktes magnetisera barnen, andra slogo dem, andra åter verkade genom sin ålder, sitt manliga yttre, och fruntimmerna verkade som fruntimmer, det vill säga genom halvglömd tradition om ett förgånget matriarkat eller modersvälde.

Johan var olämplig. Han såg för ung ut och

var ju bara aderton år; tvivlade på metoden och alltsammans; var lekfull och pojkaktig i en vrå av sitt allvarliga inre, och hade dessutom alltsammans som en bisyssla, ty nu var han väl äregirig och ville fram, vart visste han ej.

Dessutom var han aristokrat som hans samtida. Genom uppfostran hade hans vanor förfinats, hans sinnen förfinats, eller urartat om man vill; han fördrog sålunda svårligen dålig lukt, fula föremål, vanställda kroppar, oskönt uttal, trasiga kläder. Livet hade ju ändå givit honom mycket, och dessa dagliga påminnelser om eländet plågade honom såsom ett ont medvetande. Han skulle ha kunnat varit en av dem därnere, om hans mor gift sig med en av hennes stånd.

Han var högfärdig, skulle en bodbetjänt, som blivit upphöjd till tidningsredaktör, ha sagt, samme redaktör, som skröt med att han var nöjd med sin lott, glömmande att han kunde väl vara nöjd, han som stigit upp ur sin ringaktade ställning. Han var högfärdig, skulle en skomakarmästare säga, som hellre gått i sjön än han nedstigit igen till gesäll. Johan var högfärdig, därom är intet tvivel, lika högfärdig som mäster skomakare, kanske icke så fullt ändock, då han stigit ner från student till folkskolelärare. Men detta var icke någon dygd utan en nödvändighet, och han skröt icke heller med sitt steg eller ville ge sig sken av att vara någon s. k. folkvän. Över sympati och antipati kan man ej råda, och allt pock nerifrån på kärlek och uppoffring från överklassens sida är idealism. Underklassen är offrad för överklassen, men min själ den offrat sig godvilligt. Den har rätt att ta igen sina rättigheter, men det skall

den göra själv. Ingen lämnar sin ställning godvilligt, därför bör underklassen ej vänta på att kungar eller överklass skola gå. Ryck ner oss! men alla på en gång! Vill en upplyst överklass hjälpa dem därtill, så kunna de gärna vara tacksamma, helst en sådan handräckning alltid åtföljes av beskyllning för orena motiv. Underklassen skulle därför icke vara så nosgrann om sina hjälpares motiv: handlingens resultat blir alltid detsamma för dem. Detta tyckes den högsta överklassen ha insett, och därför anser den alltid en överklass, som voterar med underklassen, som en förrädare. Han är en förrädare mot sin klass, det är sant, men det borde underklassen hålla honom räkning för.

Johan var icke aristokrat så, att han begagnade ordet pack eller föraktade de fattige. Han kände sig genom modren i för nära släktskap med dem, men han var främmande för dem. Det var klassuppfostrans fel, och det felet kan tagas bort för framtiden, om folkskolan blir omreformerad med medborgerliga kunskapers införande på programmet, och den blir obligatorisk för alla, utan friköpning, såsom beväringsskolan redan är. Då vore ju icke mer någon skam att bli folkskolelärare såsom nu är, faktiskt är, då det till och med kan begagnas såsom en tillvitelse eller skymf att man varit det. Så vore den sorgen över, varav synes att reformerna av lagarne skola gå före, så bli vi reformerade själva sedan.

För att hålla sig oppe högg han fast på sin framtids arbete. Nu kunde han köpa böcker, och han köpte dem. Med sin italienska grammatika, som han läste mellan timmarne på skolgården, tyckte han sig likasom hålla sig oppe. Han var nog ärlig att icke

dikta in någon ideal kunskapstörst eller några högre strävanden för mänsklighetens väl under dessa bemödanden att kravla sig upp, och om han också stundom var nertryckt till förtvivlan, inbillade han sig icke få träffa några beskedliga professorer i himlen. Han läste på graden, det var saken.

Men den klena dieten i Uppsala, sexkronorsmiddagarne, mjölken och brödet hade tagit kraften ur honom, och han var nu i ungdomens njutningslystna tid. Hemma var tråkigt, och aftnarne satt han på kaféet eller källaren, där han träffade vänner. De starka dryckerna gåvo honom kraft, och han sov gott efter dem. Detta begär efter alkohol tyckes regelbundet uppträda i varje ynglings manbarhetsålder. Han, likasom hela släktet, är ju fött av drinkare, led från led från urminnes hedentid, då öl och mjöd begagnades, huru skulle icke begäret ha blivit behov? Hos honom var det ett behov, vars undertryckande åtföljdes av nedsättning i krafter. Och undras må om icke absolutismen kan medföra samma vådor, som upphörande av giftets begagnande för arsenikätaren. Troligen kommer den eljes lovvärda rörelsen att sluta med måttlighet, vilket vore en verklig dygd och icke ett kraftprov med åtföljande skryt och egenrättfärdighet.

Han började nu också kläda sig fint, han som hittills blott slitit avlagda kläder. Lönen tycktes honom orimligt stor och antog i hans förstorande fantasi oerhörda proportioner, med den påföljd att han snart hade skuld. Skuld, som växte och växte och aldrig kunde betalas, blev hans livs gnagande gam, hans drömmars föremål, hans nöjes malört. Vilken sangviniskhet, vilket kolossalt självbedrägeri

låg ej bakom detta, att göra skuld! Vad hoppades han? Ta graden? Och sedan? Få bli lärare med 750 kronors lön. Mindre än han hade nu.

•

Det var icke mindre pinsamt själva detta att ackommodera sin hjärna efter barnens fattningsgåvor; det var också att sänka sig till yngres och oförståndigares nivå, att skruva ner hammaren så att den träffade städet, varav maskinen skadades.

Verklig behållning gav däremot iakttagelserna i barnens hem, dit hans tjänstgöring kallade honom om söndagarne. Det fanns en gosse, som var den svåraste av alla. Han var smutsig och dåligt klädd; var okammad; flinade beständigt; kunde tillåta sig att stinka frivilligt och bullersamt; kunde aldrig sina läxor och fick alltid stryk. Han hade ett för stort huvud med glosögon, som vindade och rullade oupphörligt. Johan måste söka hans föräldrar och höra orsaken till hans oregelbundna skolgång och oordentliga beteende. Han vandrade därför av till Apelbergsgatan, där föräldrarne höllo krog. Fadren var ute på arbete; men modren stod innanför disken. Krogen var mörk och stinkande, fylld av karlar, som sågo hotande på den inträdande herrn, vilken troligen togs för en civil polis. Han sade sitt ärende åt modren och fick komma in bakom disken i kammaren. Han behövde bara se rummet och dess belägenhet för att förstå. Modren bannade sonen och ursäktade honom omväxlande, och det senare kunde hon göra. Barnet brukade »slicka glasen»; det var lösningen, och det var nog. Vad skulle göras åt det? Ändra

bostad, ge honom bättre föda, en bonne, som övervakade honom, och så vidare. Ekonomiska frågor alltsammans!

Så kom han ner i Klara fattighus, som var utrymt av de gamla fattighjonen och upplåtet provisoriskt under bostadsbristen. I en stor sal lågo och stodo väl ett dussin familjer, som delat golvet med kritstreck. Där stod en snickare med sin hyvelbänk, där satt en skomakare med sitt bord, och runt om krälade barn och kvinnor på båda sidor om kritstrecket, som var för smalt att dölja vad som brukar döljas. Vad kunde han göra åt det? Avge rapport om en känd sak, utdela vedpoletter och anvisningar på mat och kläder.

Så träffade han på den stolta fattigdomen uppe i Kungsholmsbergen. Där blev han utvisad.

— Behöver gudskelov ännu inte anlita ordningsman. Vi stå oss gott!

— Jaså, ja, men då ska ni icke låta ert barn gå i trasiga skor i vintern.

Dörren smälldes igen.

— Det rör inte herrn!

Ibland var det hemska syner. Sjukt barn, rummet uppfyllt av koksens svavelångor, alla hostande, från mormodren ner till den allra yngsta. Vad kunde han göra åt det? Känna sig illa till mods och fly! Annat botemedel än fattigvård fanns ej den tiden, och litteraturen, som skildrade eländet, hade bara beklaganden; något hopp visste man ej om. Därför hade man ej annat att göra än beklaga, hjälpa för stunden, och fly, för att icke bli förtvivlad.

Dessa sysselsättningar lågo som ett tyngande moln över honom, och han förlorade lusten att läsa.

Här var något galet, det kände han, men det kunde ju inte bli bättre, sade alla tidningar och böcker, och mänskorna med. Det skulle väl så vara. Kravla sig opp stod ju var man fritt. Kravla du med!

Emellertid läste han om eftermiddagarne och kompletterade de levande språken med italienskan. Han hade nu fått reda på att man skulle kunna explicera Boccaccios Decamerone. Det var en underlig examensbok, tyckte han. Den innehöll ganska direkta uppmaningar till osedlighet och gjorde narr av män, som bedragits av sina hustrur. Men den var måttligt rolig. Den hade även andra sidor han kände av litteraturhistorien: ty den var en oppositionsbok mot medeltidens munkliv, skriven mot slutet av medeltiden, och den gjorde narr av äktenskapet. Boccaccio synes ha först genomskådat den äkta mannens löjliga ställning såsom familjeförsörjare och tvivelaktig barnafader, sedan kvinnan fann för gott att kasta arbetet på mannen och göra honom ensam ansvarig för alla hennes barn. Det är sålunda en satir på det kostliga patriarkatet, som kvinnan funnit fördelaktigt taga i utbyte mot det mera rationella och ursprungliga matriarkatet, väljande den förmånligare ställningen såsom den skenbart underkuvade, som icke förbehöll sig andra medborgerliga rättigheter än chefsplatserna såsom kejsarinna, drottning, abbedissa, moder och madonna.

Emellertid gav denna franka behandling av könshistorier likasom sanktion åt driften, och nu sådde han sin vildhavra åt alla kanter. Han hade vanligen samtidigt tre lågor vid liv. En stor, helig, ren som han kallade, på avstånd, med giftermålsplaner i bakgrunden, alltså en äkta säng, men ren. Därpå en

liten kurtis med en värdshusflicka, och så hela den stora friskaran, blonda, bruna, rödhåriga, svarta. Det såg ut som renheten i känslan skulle växa i proportion med svårigheten, men även med bildningsgraden. En ursinnig kärlek kan väl knappast uppstå utan mellan personer av samma klass. Även kärleken har blivit en klass-sak, ehuru den ytterst har samma mål.

Han hade i ett års tid underhållit en förbindelse med en flicka på Stallmästargården. Som han alltid behandlade fruntimmer med en viss aktning och ej blev brutal förrän situationen var mogen, började flickan fatta tycke och syntes tro på allvarliga syften, ehuru han aldrig antydde dylikt eller gav några löften. Hon beviljade alla favörer utom den sista. Det var ett enerverande liv, och Johan beklagade sig för en vän.

— Du är för blyg, sade vännen. Djärva karlar tycka flickorna om.

— Ja, men jag är inte blyg, bedyrade Johan.

— Ja, men du var det i början. Man skall genast visa sina avsikter.

Det var verkligen för sent. Detta var en iakttagelse, som han sedan ofta fann bekräftad. När icke något hopp till äktenskap fanns, då var det lätt, eljes icke. Två år spillde han på denna böjelse, utan resultat. Ibland tycktes det vara nära. Han fick nattliga möten, fick gå ut genom fönstret på brandstegar, slåss med bandhundar, riva sönder kläderna på plank, utan att vinna annat än halva gunster. Det slutade med gråt och böner.

— Jag tycker om dig för mycket! sade hon.

Vad ville det säga? Eller var hon rädd för följderna helt enkelt? Det fick han aldrig klart.

Terminen gick och det led mot våren. Johans närmaste umgänge var en lärare vid Slöjdskolan, som var poet och bevandrad i litteraturen, samt musikalisk. De gjorde sina promenader till Stallmästargården, talade om vitterhet och åto sexa. När Johan skötte sin kurtis, spelade magistern på pianot. Stundom roade sig denne att skriva roliga vers till flickorna. Det var Johans vurm att kunna skriva vers, men han kunde icke. Det skulle vara medfött och komma med ens, såsom omvändelsen. Han var tydligen icke kallad. Huru gärna skulle han icke velat vara det, och huru kände han sig icke som en av naturen vanlottad, en lytt!

En afton, då Johan satt och pratade med flickan, sade hon helt tvärt till honom:

— Det är min namnsdag om fredag; du ska väl skriva några vers till mig då?

— Ja, sade Johan, det ska jag göra.

När han sedan råkade magistern, talade han om sitt förhastade löfte.

— Jag ska skriva åt dig, sa han.

Och dagen efter lämnade han ett poem, fint renskrivet och i Johans namn författat. Det var genomskinligt oanständigt och lustigt. Och det avsändes på namnsdagens morgon.

Om aftonen samma dag kommo de båda magistrarne ner för att äta sexa och gratulera. Flickan syntes ej på en stund, ty hon hade servering. Det dukades åt herrarne, och de började äta.

Så syntes flickan i dörren och vinkade åt Johan. Hon såg nästan allvarsam ut. Johan steg upp och följde henne en trappa upp.

— Har du skrivit de där verserna? frågade hon.

— Nej, sade Johan.

— Ja, jag kunde tro det! Mamselln vid skänken sa att hon läst dem för två år sen, när den där magistern skrev dem till gamla Majken, som var en dålig flicka. Fy, Johan!

Han tog sin mössa och skulle störta ut, men flickan slog armarne om honom och ville hålla honom kvar, ty hon såg att han var likblek och utom sig. Men han slet sig lös och sprang ut i Bellevueparken. Han sprang in i skogen, lämnande den banade vägen. Buskarnes kvistar slogo honom i ansiktet, stenar rullade om hans fötter, och skrämda fåglar flögo upp. Han hade blivit alldeles vild av skammen och sökte av instinkt skogen att gömma sig. Det är ett eget fenomen: att springa till skogs är högsta utbrottet av förtvivlan, innan människan tänker gå i sjön. Skogen är det näst sista, och sjön det allra sista. Man berättar om en berömd författare, som suttit lugn och stor i tjugo års popularitet, men vid en plötslig vändning i sitt författeri överfölls av impopularitet och störtades från sin höjd. Han blev som slagen av åskan, råkade i raseri och blygsel och gick utom stan för att söka skogen, där han upphämtades. Skogen är barbariets urhem och plogens fiende, alltså kulturens. När nu en kulturmänniska i hast avklädes sin kulturhärlighet, sitt så konstigt hopvävda rykte, blir hon i ett ögonblick barbar eller vildbråd. Så löst hänger kulturhabiten på kroppen. När en människa blir galen, börjar hon med att kasta av sig kläderna. Vad skulle då galenskap vara? En återgång? Ja, de finnas, som anse djuret vara vansinnigt.

Det var afton, när Johan gick till skogs. Inne

i ett snår lade han sig på ett stort rullstensblock. Han skämdes, det var huvudintrycket. En känslig mänska är mycket strängare mot sig själv än andra tror. Han var obarmhärtig, och han gisslade sig. Han hade för det första velat lysa i lånta fjädrar, alltså ljugit; för det andra kränkt en oskyldig flicka i hennes dygd.

I första anklagelsepunkten ingick även en annan, mycket ömtålig, den om hans vanförhet som poetisk intelligens. Han ville mer än han kunde. Han var missnöjd med sin ställning, som natur och samhälle anvisat honom. Ja, men (nu började självförsvaret, sedan blodet lugnats av aftonsvalkan), ja, men man uppmanades ju alltid i skolan att sträva uppåt, man talade ju med beröm om uppåtsträvande naturer, och därmed förklarade man ju missnöjet med den tillfälliga ställningen berättigat. Ja, men (här kom gisslet) han hade ju velat gå fram med fusk. Med fusk! Ingen appell! Han blygdes. Avklädd, avslöjad, utan återtåg. Med fusk, falskhet, bedrägeri! Så var det.

Den äldsta Japanbeskrivaren berättar om en japansk flicka, som bokstavligen dött av blygsel, därför att en naturlig olycka hände henne i ett sällskap. Man kan alltså dö av blygsel. Som gammal kristen var han mest rädd för att ha fel, och som samhällsmänniska fruktade han att felen skulle synas. Fel hade man, det visste man, men det ansågs ju cyniskt att erkänna dem, ty samhället ville alltid synas vara bättre än det var. Men ibland fordrade samhället att man skulle bekänna, om man ville ha förlåtelse, men det var bara svek, ty samhället ville ha bekännelsen för att få nöjet straffa, och samhället

var mycket svekfullt. Han hade genast bekänt, blivit straffad, men ändå kände han sig som en missdådare.

Den andra punkten, om flickan, var också svår. Hon hade sålunda älskat honom rent, och han hade endast velat äga henne. Så rått, så gement! Hur kunde han vara så simpel att tro, det ej en värdshusflicka kunde älska oskyldigt! Hans egen mor hade ju varit i samma ställning som den här flickan. Han hade kränkt henne. Skäms! Skäms!

Nu hörde han hojt i parken och hörde sitt namn ropas. Flickans röst och magisterns ekade mellan träden, men han svarade ej. Ett ögonblick föll hela hans straffredskap honom ur händerna, och han blev nykter och tänkte som så: jag går fram, vi fortsätta sexan och ta Riken och dricker ett glas med henne; så är det över. Men nej! Han var för högt uppe, och man kunde icke stiga ner med ens.

Så tystnade ropen. Han låg bedövad kvar och malde om och om på sina dubbla brott. Han hade ljugit, och han hade kränkt hennes känslor. Mörkret föll. Det prasslade ibland i buskarne, och han spratt till, svettades av ångest. Och så gick han fram och satte sig på en bänk. Där satt han, tills det dagades. Han frös och var ruskig. Steg upp och gick hemåt. Nu var han klar i huvudet och tänkte. Så dumt, hela den här historien! Det var ju icke min avsikt att hon skulle tro mig vara författaren, och jag var ju beredd att låta henne veta sammanhanget. Det var ju snarare ett skämt. Och hennes känslor, hm, så rena ha de just inte varit, när jag gått ut genom hennes fönster. Bah! Den fans magistern, som lurat honom också. Men det var detsamma!

När han kom hem på sin kammare, låg magistern och sov i Johans säng. Han ville stiga upp, men Johan sa nej. Han ville ännu en gång flagellera sig. Och med en cigarrlåda under huvet och en skarpskyttekappa över sig lade han sig ner på bara golvet. Om morgonen, när de vaknade, frågade Johan med darrande stämma:

— Nå, hur tog hon det?

— Ah, hon skrattade, och så drack vi puback och så var det över. Hon tyckte verserna va festliga!

— Hon skrattade! Var hon inte ond?

— Inte alls!

— Och ändå spelade hon så dygdig mot mig!

— Ja, du har alltid tagit henne för sentimentalt. Den där långa Hornberg sa häromdan, att det inte var så fint med Rikens dygd. Han hade tagit henne...

— Va? Hornberg?

— Jaja! Inte något farligt, men i alla fall. Du vet hon har varit hos vildkattorna förut, och där så...

Johan ville inte höra mer. Och denna bagatell hade rivit upp honom en hel fasans natt. Han skämdes att fråga om de inte varit oroliga för honom. Men efter som de druckit punsch och skrattat, så var det väl icke så allvarsamt! Inte en gång oroliga för hans liv!

Han klädde sig och gick ner till skolan.

*

Kristendomens egoistiska självkritik hade vant honom att syssla med sitt jag, kela med det, pyssla om det, som en kär andra person. Och väl omhuldat växte jaget och såg alltjämt inåt, i stället för att se

utåt på världen. Det blev en intressant personlig bekantskap, en vän, som skulle smickras, men även höra sanningen och korrigeras. Det var tidssjukan, satt i system av Fichte, som såg allt vara i jaget och genom jaget, utan vilket verkligheten ej fanns till. Det var formeln för romantiken och den subjektiva idealismen. »Jag stod på stranden under kungaborgen», »Jag bor i bergets salar», »Jag, liten gosse, vaktar vid grind», »Jag minns den ljuva tiden», gingo alla på samma ton. Var den så högfärdig denna Ichheit? Var icke skaldens jag blygsammare än tidningsmannens kungliga vi?

Våra dagars realism har också sett ett återtagande av detta blygsamma jag, med underförstått: för min ringa del. Samtidigt har den naturvetenskapliga filosofien utbytt: så synes mig, mot: så är det. Är det verkligen så? Ja, då ha vi gjort ett framsteg mot sanningen, det vill säga upptäckandet av verkliga förhållandet; är det icke så, då ha vi, Gud nåde oss, en ny teologi på halsen.

Detta försjunkande i jaget eller den nya kultursjukan, som nu skrives om, har väl varit konstant hos alla människor, som icke arbetat med kroppen. Hjärnan är endast ett impulsens organ för musklerna. När nu hjärnans impulser hos kulturmänniskan icke få agera på musklerna, aldrig ge ut sin kraft, så uppstår en rubbning i jämvikten, liknande den av otillfredsställd könsdrift. Hjärnan får drömmar; överfylld av safter, som ej få komma ut i muskelverksamhet, kastar den ut dem ofrivilligt, i system, i tankekombinationer, i målare-, skulptörs- och skaldehallucinationer. Blir intet avlopp, så kan det bli stockning, våldsamma eruptioner, depression, vilket

slutar med vansinne. Skolan, som är en sådan preliminärklass till dårhuset, måste tillgripa gymnastiken som korrektiv, men med vilken framgång? Det fanns intet sammanhang mellan läsningens hjärnverksamhet och gymnastikens muskelverksamhet, som ju endast lydde en annans vilja genom kommandoordet.

Alla studerande ynglingar få sådana stigningar åt hjärnan. Att dessa av instinkt ofta gå ut på samhällets förbättring eller försköning är en lycka, men bättre skulle det gå, om jämvikten återställdes, och en sund själ fick dväljas i en sund kropp. Man har sökt botemedlet i kroppsarbetets införande i skolorna nu. Bättre vore väl att lägga första undervisningen till hemmet, göra skolan till en medborgarskola, och sedan låta var och en sköta sig själv. För övrigt kommer underklassens emancipation att nödga kulturmänskorna till något kroppsarbete, som nu förrättas av husslavarne, och då blir det väl jämvikt. Att intelligensen ej skall lida därpå, kan man finna, då man ser att de starkaste av tidens andar haft åtminstone sysslor, således daglig beröring med verkligheten, såsom Mill, ämbetsmannen, Spencer, civilingenjören, Edison, telegraftjänstemannen.

Studenttiden, såsom varande den mest osunda, emedan den icke är disciplinerad, är också den farligaste. Hjärnan skall ta in, ta in oupphörligt, men aldrig ge ifrån sig, icke en gång i intelligent produktion, samtidigt med att hela muskelsystemet ligger obrukat.

Hos Johan tycktes vid denna tid en överproduktion i tankar och fantasi ha varit för handen. Och det mekaniska, i evigt samma kretsar, med stående frågor och svar anordnade skolarbetet gav intet

avlopp. Det ökade tvärtom hans fonder av iakttagelser på barnen och lärarne. Där lågo materialsamlingar av erfarenheter, iakttagelser, anmärkningar, kritik, tankar, i en oordnad massa och jäste. Han sökte därför sällskap för att få tala ut. Men när det icke räckte, och han ej fann någon, som alltid ville eller kunde vara resonnansbotten, så tog han sig för att deklamera.

Det var på högsta modet omkring 1860-talets utgång att deklamera. I familjerna läste man högt Kungarne på Salamis; på konserter, som då höllos i mängd, av skarpskyttar i synnerhet, deklamerades. Och nästan alltid samma stycken. Asatiden, Vintergatan, Sehlstedt och så vidare. Deklamationen höll på att bli vad kvartettsången varit: ett avlopp för all den entusiasm, den hoppfulla glädje, som följt med väckelsen av 65. Som svensken icke är talare född eller uppövad, blev han sångare och deklamatör, kanske även därför att hans brist på originalitet måste söka det färdiggjorda uttrycket. Exekutör, men icke kompositör. Samma brist på ett eget visade sig även i ungkarlslivet, där anekdotberättandet blomstrade. Detta dåliga och tråkiga tidsfördriv har blivit bortlagt, sedan man fått samtals- och diskussionsämnen ur dagens nyväckta frågor.

En dag kom Johan upp till sin vän elementarläraren, där han träffade samman med andra unga lärare. När samtalet började tyna, tog vännen fram Schiller, som då utkommit i en ny gottköpsupplaga, och som mest köptes för det goda prisets skull. Han slog upp Die Räuber och man läste. Johan fick Karl Moors roll. Första scenen av första akten gick på mellan den gamle Moor och Franz. Så kom

scen två. Johan läste: »Jag äcklas av detta bläck-suddande sekel, då jag läser i min Plutark om stora män. — (Spiegelberg: Du ska läsa Josephus). Prometheus' gnista har slocknat, och därför tillgriper man nu nichteldar från teatern, som inte duga till att tända en pipa tobak med. Där kravla de nu som råttor på Herkules' klubba och studera sig hjärnan ur skallen för att få veta vad han hade något för slag i taskorna. En fransysk abbé docerar att Alexander var en harfot; en lungsiktig professor läser ett kollegium om kraften, med en flaska salmiaksspiritus under näsan. Karlar, som svimma, när de gjort en pojke, skriblera om Hannibals taktik, pojkar, som inte äro torra bakom öronen, fiska fraser ur slaget vid Cannä och grina över Scipios segrar, då de ska explicera dem.»

Johan kände icke Die Räuber och hade aldrig sett Rövarbandet. Han läste först tankspritt, men under det han läste började han livas. Det var nya toner. Hans dunkla drömmar omsatta i ord; hans revolterande kritik i tryck. Det fanns sålunda en annan, och en stor, berömd författare, som känt samma äckel för hela skol- och universitetsbildningen, och som heldre velat vara en Robinson eller en stråtrövare än låta inskriva sig i denna armé, som kallades samhället. Han läste vidare; rösten darrade, det hettade om kinderna, och bröstet arbetade tungt.

»Där bomma de för den sunda naturen med vidriga konventioner, ha icke hjärta att dricka ett glas, emedan de måste dricka skål (Gesundheit, även hälsa), kyssa fötterna på skoputsaren för att han skall göra dem påminta hos Hans Nåd, och hunsa den stackars satan, som de icke frukta. Förguda

varandra för ett middagsmål och skulle förgifta varandra för en madrass, som gick för högt på auktionen; fördöma saducéen, som icke nog flitigt går i kyrkan, och beräkna sin Judasränta på altaret, falla på knä för att få visa släpet, och hålla ögonen på prästen för att se hur hans peruk sitter!»

Där stod allt att läsa, allt!

— Och detta är Schiller? utbrast han. Den Schiller, som skrivit den eländiga historien om trettioåriga kriget och den tama teaterpjesen Wallenstein, som man läst i skolan! Ja, det var samme man.

Här var upproret predikat; uppror mot lagar, samhälle, seder, religion. Det var revolutionen 1781, alltså 8 år före den stora revolutionen. Det var anarkistprogrammet hundra år före sin tid, och Karl Moor var nihilisten. Dramat utkom med ett lejon på titeln och med motto: In Tyrannos. Författaren, då (1781) tjugotvåårig, måste fly. Idén med stycket var sålunda otvivelaktig. Där fanns även ett annat motto, ur Hippokrates, som visar avsikten lika tydlig: Vad som ej kan botas med läkemedel, botas med järn, vad som ej botas med järn, botas med eld.

Är det tydligt nog? Men så stod där ett företal, i vilket författaren ber om ursäkt och återtar. Han förnekar all delaktighet i Franz' sofismer, förklarar sig ha velat straffa lasten i Karl. Och så säger han om religionen så här: »Även är det nu högsta modet, att låta sin kvickhet spela på religionen (såsom Voltaire och Friedrich der Grosse), så att man knappt mer kan gå för ett snille, om man icke låter sin gudlösa satir tumla omkring på dess heligaste sanningar... Jag hoppas att jag icke skaffat religionen och den sanna moralen någon dålig upprättelse, då

jag överlämnar dessa överdådiga bibelföraktare i mina skändligaste rövares personer åt världens avsky.»

Var nu Schiller sann, när han skrev dramat, och falsk, när han skrev förordet? Lika sann vid båda tillfällena, ty mänskan är en dubbelgångare och uppträder ömsevis som naturmänniska och samhällsmänniska. Vid skrivbordet, i ensamheten, när de tysta bokstäverna skrevos ner på papperet, synes Schiller liksom andra, helst unga författare, ha arbetat under inflytande av naturdrifternas blinda spel, utan hänsyn till mänskors dom, utan tanke på publik eller lagar och författningar. Täckelset lyftes ett ögonblick, och samhällssveket genomskådas i hela dess vidd; nattens tystnad, då arbetet, särskilt hos ungdomen, bedrives, påminner ej om det bullrande, konstfullt hopsatta livet därute, mörkret höljer dessa stenhögar, i vilka illa anpassade djur slagit sig ner. Så kommer morgonen, dagsljuset, gatubullret, mänskorna, vännerna, poliserna, klockslagen, och siaren bävar för sina tankar. Opinionen höjer sitt skrik, tidningarne slå larm, vännerna troppa av, det blir ödsligt omkring en, och en omotståndlig fasa slår angriparen av samhället. Vill du icke vara med oss, säger samhället, så gå ut, ut i skogen. Är du ett illa anpassat djur eller en vilde, så deportera vi dig till så lågt stående samhällen, där du passar. — Och samhället på dess ståndpunkt har rätt och får gunås rätt. Men det kommande samhället firar upprorsmakaren, individen, som satt i rörelse en förbättring av samhället, och upprorsmakaren får rätt långt efter sin död.

I varje vaken ynglings liv inträder ett ögonblick, just vid övergången från familjen till samhället, då hela det konstiga kulturlivet äcklar honom, och

han bryter ut. Sitter han då kvar i samhället så är han snart undertryckt av alla dessa känslornas och brödets förenade stukningar, och han blir trött, blir bländad, troppar av och överlämnar åt andra ynglingar att fortsätta. Denna oförvillade blick på sakerna, detta utbrott av sund natur, som av nödvändighet måste finnas hos den okrympte unge mannen och som sedan av samhället grumlas och stävjas, har blivit stämplat med ett namn, som skulle förringa värdet av ynglingens goda avsikter. Man kallar det nu vårflod, och vill därmed säga att det icke var annat än en barnsjukdom, som skulle gå över, en saftstigning, som framkallade blodstockning och yrsel. Vem vet om icke den unge såg rätt, innan samhället stack ut ögonen på honom? Och varför sedan håna den bländade?

Schiller måste krypa in i staten och taga brödplatser för att leva. Äta hertigars nådebröd till och med. Därför blev hans författeri ett stadigt nergående, om också ej ur estetisk eller underordnad synpunkt. Men sitt tyrannhat kan han ändock ej överge. Det slår nu ner på Philip II av Spanien, Doria av Genua, Gessler av Österrike, men därför upphöra slagen att verka. Schillers opposition, som börjar mot hela samhället, riktar sig sedan mot monarkien allena. Och han slutar också sin bana med ett råd till en världsförbättrare (likvisst sedan han sett den stora revolutionen efterföljas av reaktion):

»Nur für Regen und Thau und fürs Wohl der Menschengeschlechter
Lass du den Himmel, Freund, sorgen, wie gestern so heut».

Himmeln, den olycksaliga, gamla himmeln skulle sörja för det, lika bra som förut!

När den ålderdomssvage Voltaire åter upptog Gud till nåder, varför skyller man ej då på yrsel? Och varför tillmäter man ej hans ord från en livskraftig period mera betydelse?

Liksom man endast en gång gör sin bevärings-tjänst och vid 21 år, så gjorde Schiller sin. Hur många ha inte skolkat?

Johan var icke så noga med företalet och det där, eller såg han det ej; han tog Karl Moor på orden, och han klädde sig i Karl Moor, ty den passade honom. Han imiterade honom ej, ty han var så lik honom, att han ej behövde efterapa. Lika uppstudsig, lika vacklande, lika oklar, och alltid färdig att vid alarm gå och lämna sig i rättvisans händer.

Ledan vid alltsammans ökades, och han tog sig till att uppkasta planer för flykt ut ur det ordnade samhället. En gång hade han funnit på att han skulle resa till Algier och gå in i främlingslegionen. Det vore skönt, menade han, att få leva i öknen, i tält, skjuta på halvvilda folkstammar och kanske bli skjuten. Denna oro och leda härrörde icke av undertryckt könsliv, ty nu nekade han icke sina drifter något. Det var nog vårfloden, som kom och strök ner alla dammar och pålverk, som skola och hem rest upp.

Men omständigheterna infunno sig i rätta stunden att åter försona honom för en tid med förhållandena. Han blev genom rekommendation av en vän erbjuden plats som informator för två flickor i ett rikt och bildat hus. Barnen skulle uppfostras efter nya, frisinnade metoder och varken gå i flickpension eller ha guvernanter. Det var ett viktigt kall, och Johan kände sig ej vuxen, dessutom, invände han, en folk-

skolelärare? Vet man att jag är det? Ja visst. Och ändå? Man är liberal där i huset! Vad man var liberal den tiden!

Nu tog ett nytt dubbelliv vid. Från folkskolans straffanstalt med tvångskatkes och bibliska, med fattigdom, elände och grymhet, gick han klockan 1 till sitt matställe, kastade i sig middan på en kvart och var klockan 2 på sin plats. Det var den tiden det grannaste huset i Stockholm, med portvakt, pompejanska uppgångar och målade farstufönster. I ett vackert, stort, ljust hörnrum med blommor, fågelburar, akvarier, skulle han nu ge lektion med två välklädda, tvättade och kammade flickor, som kommo glada och mätta till undervisningen. Och här skulle han få ge ut sina egna tankar. Katkesen var bannlyst, och man skulle endast läsa innantill valda berättelser ur bibliska historien med upplysta förklaringar om ideal-människans liv och läror, ty barnen skulle ej få konfirmeras utan uppdragas till nya människor. Och nu lästes Schiller och svärmades för Wilhelm Tell och det lilla lyckliga landet, »der Freiheit Land», och man tog ut musten ur Shakespeares råheter, som ännu icke stämplades som osedlighet. Hans sunda könsliv gjorde, att han kunde tala öppet och frankt om de ömtåliga ställena i Shakespeares Cæsar och svara på de friska barnens vetgiriga frågor om könslivets hemligheter hos djur och växter, när de läste naturvetenskap. Han lärde ut allt vad han visste, talade mera än han förhörde, och gav hopp om ett bättre blivande och fick själv.

Här såg han in i en samhällsklass, som han ej kände: den bildade och rike mannens. Han fann där frisinthet och mod och begär att vara sann. Där-

nere i folkskolan var man feg, konservativ och osann. Skulle månne barnens föräldrar, även om skolrådet tillstyrkte det, vilja ha bort religionen ur skolan? Troligen ej. Skulle sålunda upplysningen komma uppifrån? Säkerligen; icke aldra högst uppifrån, utan från de sanningssökande vetenskapsmännens republik. Han kände också att man måste sitta däruppe för att bli hörd. Alltså: streta ditupp, eller ryck ner bildningen och kasta ut gnistorna bland alla! Det fordrades ekonomiskt oberoende att vara frisinnad, en ställning för att ens ord skulle gälla, alltså aristokrati även där.

*

Det fanns den tiden en grupp unga läkare, vetenskapsmän, litteratörer och riksdagsmän, som bildade en liberal liga utan att konstituera sig som sällskap. De höllo populära föreläsningar, lovade att icke mottaga ordnar, hyste frimodiga åsikter om statskyrkan och skrevo i tidningar. Bland namnen märktes: Axel Key, Nordenskiöld, Christian Lovén, Harald Wieselgren, Hedlund, Viktor Rydberg, Meijerberg, Jolin och flera onämda, vilka verkade för sig i det stilla, utan större buller, med några undantag dock. Efter reaktionen 1872 bleknade de av, tröttnade och kunde icke ingå i något parti, vilket icke heller var gott, då lantmannapartiet redan började korrumperas genom årligt Stockholmsliv och hovbesök. De höra nu alla till det moderata eller förnämitetsliberala partiet, där de icke övergått till de likgiltiga och trötta, vilket kunde vara ganska naturligt efter så många års gagnlöst kiv om ingenting.

Genom sina disciplars familj kom Johan i ytlig

beröring med denna grupp och fick åtminstone se dem på nära håll, och höra dem tala under middagar och supéer. Ibland tänkte han att de voro männen, som skulle göra't, genom att »upplysa först och reformera sedan». Här träffade han även inspektören för folkskolorna och förvånade sig att finna honom bland de liberala. Men denne hade ju skolrådet över sig och var så gott som maktlös. Vid en glad middag, då Johan blivit djärv, tog han mod till sig och ville tala förstånd med inspektören. Här, tänkte han, kunna vi väl vara augurer och le tillsammans ett gott champagnelöje åt alltsammans. Men förmannen ville inte le, utan bad honom uppskjuta samtalet tills de träffades i skolan. Nej, det ville inte Johan, ty i skolan bar man, båda två, andra ansikten, och därför talade man nu om »annat».

Både Johan och inspektören hade reformerat sig själva, men icke fingo de därför reformera andra; det var bara spektakel av den, som lovat det.

Skulderna växte och arbetet ökades. Klockan åtta till ett i folkskolan; äta middag och gå till lektionen på en halv timme; komma fram med andan i halsen och matfeber, som hotade gå över till sömn; läsa till klockan fyra; så gå till Norrtullsgatan och ge lektioner; återvända på kvällen till flickorna, och så läsa på sin examen in på natten, efter tio timmars lektioner. Det var överansträngning. Lärjungen tycker sitt arbete vara tungt, men det är att vara vagn, då läraren får vara häst. Det är bestämt tyngre än att stå vid en skruv eller kran på en maskin, och

dock lika enformigt. Den av arbete och störd matro bedövade hjärnan måste irriteras upp, krafterna ersättas, och han valde det närmaste och bästa; gå in på ett kafé, dricka ett glas, sitta en stund. Och det var gott att det fanns sådana rekreationsställen, där unga män kunde träffas, där familjefäder kunde vila sig en stund och vid en tidning eller ett gott samspråk få tala om »annat».

På sommaren, som följde, flyttade han ut till en sommarkoloni på Djurgården. Där läste han med flickorna ett par timmar och med en hel svärm annan ungdom ett par. Det var ett rikhaltigt umgänge och omväxlande. Kolonien var delad i tre läger: det lärda, det estetiska och det borgerliga. Johan tillhörde alla tre. Man har sagt att ensamheten är skadlig för karaktärens utveckling (till automat), och man har sagt att stort umgänge är skadligt för karaktärens utveckling. Allting kan sägas och vara sant; det beror på synpunkterna. Men för en själs utveckling till rikt, fritt liv är mycket umgänge nödvändigt. Ju flera människor man ser och talar vid, dess flera synpunkter, dess flera erfarenheter vinner man. Varje mänska har alltid ett korn, som är hennes originalitet, varje individ har sin historia. Johan trivdes lika gott med alla. Han talade lärda saker med de lärda, konst och litteratur med de estetiska, sjöng kvartetter och dansade med ungdomen, läste läxor med barnen, och botaniserade, seglade, rodde och simmade med dem. Men när han varit ute i vimlet en tid, drog han sig tillbaka i ensamheten på en dag eller par och smälte sina intryck.

De som hade riktigt hjärtligt roligt, det var borgarena. De kommo från sitt arbete i staden, skakade av sig mödan och lekte om aftonen. Gamla grosshandlare kastade ring, dansade, lekte lekar, sjöngo som barn. De lärda och estetiska sutto på stolar, talade om sitt arbete, redos av sina tankar som av maran och syntes aldrig rätt lyckliga. De kunde icke befria sig från tankarnes tyranni. Borgarena hade också bibehållit en liten grön täppa i sina sinnen, som varken vinningslystnaden, spekulationen eller konkurrensen kunnat svedja av. Det fanns ett känsligt och hjärtligt moment kvar hos dem, som Johan skulle velat kalla natur. De kunde skratta som tokar, skrika som vildar och vid tillfällen lätt råka i rörelse. De gräto över en väns olycka eller död, begagnade famntag i förtjusningens stunder och kunde falla i hänryckning över en vacker solnedgång. Professorerna sutto på stolar och sågo icke landskapet för glasögonens skull; deras blickar voro riktade inåt, och deras känslor syntes aldrig. Deras tal gick fram som syllogismer, efter formler, deras skratt var bittert, och med all sin lärdom tycktes de vara marionetter. Är det nu en högsta ståndpunkt? Är det icke en brist, att ha lagt ett helt område av själslivet i ödesmål?

Det tredje lägret blev dock Johan mest intim med. Det var en liten clique, bestående av en läkares familj och dess umgänge. Där sjöng den berömde tenoren W., vid ackompagnemang av professor M.; där spelade och sjöng kompositören J.; där talade den gamle professor P. om sina Romfärder med målarne av gamla stammen. Här fanns känsloliv i rikt mått, men estetiskt. Man njöt av solnedgången,

men man analyserade ljusverkan och slagskuggorna, talade om linjer och valörer. Grosshandlarnes mera bullrande nöjen funnos störande och deras lek oestetisk. För konsten, den sköna leken, svärmade man här. Johan trivdes väl bland dessa älskvärda mänskor några timmar, men när han från villan bredvid hörde kvartettsång och dansmusik, längtade han dit ner. Där var bestämt roligare.

På ensamma stunder läste han och gjorde nu först riktig bekantskap med Byron. Don Juan, som han kände förut, hade han funnit bara lättsinnig. Den handlade icke om något, och naturbeskrivningarne voro odrägligt långa. Det var bara äventyr eller anekdoter, tyckte han. I Manfred återknöt han bekantskapen med Karl Moor i en annan dräkt. Manfred var icke mänskohatare; han hatade mera sitt jag och gick ut på Alperna för att fly sig själv, men återfann sig alltid med sitt brott vid sidan, ty Johan fattade genast den tanken, att Manfred stått i brottsligt förhållande till sin syster. Nu tros att Byron låtit påskina detta brott, som ej lär existerat, därför att han ville göra sig intressant. Att vara intressant som romantikerna, till vad pris som helst, skulle nu översättas med differentiera sig, alltså gå utanpå och över de andra, den eviga strävan att gå över. Nu ansågs brott vara tecken på kraft, och därför ville man ha ett brott att skryta med, men ett ostraffat brott. Inte med polis eller straffarbete. Det låg väl också något av opposition mot lag och moral i detta att stoltsera med lagbrott.

Manfred tilltalade Johan såsom missnöjd med himlen och himlastyrelsen. När Manfred säger fy över mänskorna, så är det väl över samhället, men

samhället var ej upptäckt än. Icke voro dessa, Rousseau och Byron och de andra, missnöjda mänskohatare. Det är gammal kristendom att fordra det man skall älska mänskorna. Om man sade att man intresserade sig för dem, vore det både blygsammare och sannare. Frukta mänskor kan den nog göra, som i kampen blivit överlistad eller undansatt, men hata dem kan väl ingen, då ju var och en känner sig solidarisk med mänskligheten och vet att umgänget är livets största njutning. Byron var en ande, som väcktes förr än de andra och som teoretiskt måste hata den samtida folkstocken, men som likafullt stred och led för allas deras väl.

När Johan såg att poemet var skrivet på orimmad vers, började han översätta det, men kom icke långt, förrän han upptäckte ånyo att han icke kunde skriva vers. Han var icke kallad.

Svårmodig stundom, yster emellanåt, erfor han ibland ett omotståndligt begär, att i ruset släcka tankens brinnande eld och få hjärnan att stanna i dess lopp. Blyg, kände han sig stundom driven att träda fram, att göra sig, få åhörare, uppträda. När han druckit mycket, ville han deklamera. Stora saker, högtidliga. Men midt i stycket, när extasen var som störst, hörde han sin egen röst, blev blyg, rädd, fann sig löjlig och slog plötsligt om, satte ner tonen och föll in i det komiska, slutande med en grimas. Han hade patos, men för en stund; så kom självkritiken, och han skrattade åt sina uppdrivna känslor. Romantiken låg i blodet, men det nyktra verklighetssinnet var på väg att vakna.

Även anfall av nycker och självplågeri följde honom. Sålunda uteblev han från en middagsbjudning

och låg på sitt rum och svalt till aftonen. Han skyllde på att han försovit sig.

Sommaren nalkades sitt slut, och han motsåg höstterminens början i folkskolan med leda och fruktan. Nu hade han varit inne i kretsar, där fattigdomen aldrig stuckit in sitt härjade ansikte, nu hade han smakat bildningens lockande vin, och han hade förlorat lusten att bli nykter.

Hans svårmod tilltog och han drog sig undan för sig själv, försvann från umgänget. Men en afton knackade det på hans dörr; den gamle läkaren, som varit hans intimaste umgänge, och som bott i samma villa, steg in.

— Hur är det med humöret? frågade han, och slog sig ner som en gammal faderlig vän.

Johan ville icke bekänna. Hur skulle han våga säga att han var missnöjd med sin ställning, erkänna att han var äregirig och ville fram i världen.

Men doktorn hade sett och förstått allt det där.

— Ni skall bli läkare, sade han. Det är en verksamhet, som anstår er och som skall sätta er i beröring med livet. Ni har en livlig fantasi, som ni måste hålla reda på, eljes går det illa. Ni har ju lust för yrket? Icke sant? Har jag gissat rätt?

Det var rätt gissat. Genom umgänge på avstånd med dessa nya profeter, som efterträtt prästerståndet och biktfäderna, hade Johan i deras praktiska kunskaper om mänskolivet vant sig att se höjden av mänsklig visdom. Att bli en vis, som förstod livets gåtor, det var nu för stunden hans dröm. För stunden, ty han ville egentligen icke in på någon bana, där han skulle inordnas i samhället, icke av fruktan för arbete, ty han arbetade med raseri och led av

sysslolöshet, men av leda för att bli inskriven. Han ville icke bli inskriven i samhällets kår, bli ett nummer, ett kugghjul, en skruvmutter. Han kunde icke tämjas. Han ville stå utanför och betrakta, lära och förkunna. Läkarens bana var i viss mening fri. Han var icke ämbetsman, hade inga förmän, intet tjänsterum, inga klockslag. Detta var ju tämligen lockande, och Johan lockades. Men huru skulle detta tillgå? Åtta års kurs! Jo, det hade den vänlige mannen uttänkt.

— Bo hos oss i stan och läs läxor med mina gossar.

Nå, det var ju ren affär, en kondition, och ingen förödmjukande välgörenhet. Men skolan? Lämna sin plats!

— Det är inte er plats, avklippte doktorn. Var och en skall verka efter sina gåvor, och era gåvor kunna icke verka i folkskolan, där ni skall förhöra skolrådets läxor.

Det tyckte Johan var räson, men han var så inbiten av munkläran, att han kände ett stygn i hjärtat. Han ville så gärna därifrån, men ett slags plikt, underlig skyldighetskänsla, höll honom kvar. Att misstänkas för ärelystnad, en så mänsklig drift, kom honom att blygas. Och hans plats, pigans son, den var ju anvisad honom därnere. Men fadren hade ju dragit honom upp, bokstavligen dragit honom hitupp, varför skulle han då ner och rota därnere?

Han kämpade en kort, blodig strid, antog med tacksamhet anbudet och tog avsked från skolan.

3.

Läkaren.

(1868.)

Det var hos de hemlöse, hos israeliter, han nu fick sitt nya hem. Här slog genast emot honom en ny luft. Ingen påminnelse om kristendom eller plågeri, varken mot sig själv eller andra. Inga bordsböner, ingen kyrkogång, ingen katkes. Vad vilja de, som tro på kristendomens betydelse i utvecklingen, säga om ett folk, som levat fram två tusen år av världshistorien utan kristendom, och höjt sig till samma kulturgrad som de andra, så att de kunnat ingå i det kristna samhället nästan fullständigt. Skulle möjligen europeiska »världshistorien» kunnat umbära kristendom, kyrkomöten, påvar, inkvisition, trettioåriga kriget och Luther? Skulle icke möjligen kristendomen varit helt enkelt en humaniseringsperiod, som inträffade nödvändigt och endast samtidigt med kyrkans uppkomst, oberoende av den samma? Och kunde icke kyrkan ha varit ett av världshistoriens och utvecklingens många missbildningar? Muhamedanen och buddaisten kunna ju vara lika humana som de kristne, oaktat de förra endast träffa de kristne vid sådana tillfällen, då humanitet icke får vara med: nämligen i krigstid.

Här var gott att vara, menade Johan, det var frigjorda människor, som hämtat ur alla länders kultur det bästa, utan att ha varit nödsakade taga det dåliga med. Här mötte han för första gången fläktar utifrån. Man hade rest mycket, hade släktingar i utlandet, talade alla språk och mottog utländingar i huset. Landets alla små och stora angelägenheter bedömdes och belystes med originalen i utlandet, varigenom man vandes att få en större synkrets och en rätt värdemätare på det fosterländska.

Det patriarkaliska styrelsesättet inom familjen hade icke tagit form av familjetyranni, tvärtom, barnen behandlade föräldrarne mera som jämlikar, och föräldrarne voro ömma utan att vara småaktiga. Ute i en ovänlig världsdel, omgivna av halva fiender, sökte medlemmarne skydd hos varandra och höllo ihop. Vara utan fädernesland, något som är ansett vara så svårt, medför fördelen av att intelligensen alltid hålles vid vigör. Oupphörlig vaksamhet, beständigt iakttagande, nya och rika erfarenheter erbjudas den vandrande, under det den stillasittande blir trög och litar på andra.

Israels barn hava en egen undantagsställning i socialt avseende. De hava glömt Messiaslöftet och tro ej på det. I Europas flesta länder hava de måst stanna som medelklass. Att bli underklass var dem nog förvägrat, ehuru icke i den utsträckning man vanligen tror. Att bli överklass likaså. Därför känna de sig aldrig befryndade med underklassen, och icke heller med överklassen. De äro aristokrater till vanor och böjelser, men ha samma intresse som underklassen: nämligen att lyfta ner stenen däruppe, som ligger och trycker. Men de frukta proletären, ty han

är religiöst fördummad och älskar ej de rike. Därför fly Abrahams barn hellre uppåt, än de söka sympati neråt. Vid denna tid, 1868, började frågan om judarnes utsträckta rättigheter att diskuteras, och alla liberala röstade för. Det var en avdankningsförklaring av kristendomen. Dop, vigsel, konfirmation, kyrka, allt var förklarat obehövligt för att vara medborgare i ett kristet samhälle. Det är sådana skenbart små reformer, som verka på staten liksom droppen på klippan.

Det rådde därför en glad stämning i familjen, där sönernas framtid därigenom öppnades ljusare än fadrens varit, vilkens akademiska bana en gång hämmats av lagstiftningen.

Det fördes ett frikostigt bord i huset; allt var av bästa vara och rikligt. Tjänarne hushållade och hade fria händer i allt; behandlades aldrig som tjänare. Huspigan var läserska, men det fick hon vara så mycket hon ville. Hon hade ett gott och humoristiskt lynne och skämtade, ologiskt nog, med den i huset rådande glada hedendomen. Ingen skämtade däremot med hennes tro. Johan själv behandlades såsom förtrogen, vän och barn ömsom, och han bodde tillsammans med gossarne. Tjänstgöringen var lindrig. Man fäste sig mer vid att han höll barnen sällskap, än att han läste läxorna. Här blev han emellertid något vad man, med de vanliga begreppen om ungdomens tillbakatryckande, kallar bortskämd. Nitton år gammal infördes han som jämlike bland kända och redan mogna artister, läkare, litteratörer och ämbetsmän. Han vandes att anse sig vuxen, och därför blevo bakslagen desto hårdare.

Hans läkarbana började med kemiska labora-

tioner på Teknologiska institutet. Där fick han sin barndoms drömda härligheter på nära håll. Men hur torra och tråkiga voro ej vetenskapens rötter! Att stå och hälla syror på salter och se huru lösningen ändrade färg, det var icke roligt. Att frambringa salter ur ett par lösningar, icke så intressant. Längre fram, när analysen kom, då började det hemlighetsfulla. Att få en bägare, så stor som ett punschglas, med en vattenklar vätska och sedan uppvisa på filtrum de kanske tjugo ämnen den innehöll, det var dock att intränga något i mysterierna. När han blev ensam i laboratoriet företog han sig små experiment på egen hand och hade snart skaffat sig en liten flaska med blåsyra, framställd med ganska stor fara. Den var märkvärdigt rolig att ha. Döden, slutet, i några droppar under en glaspropp.

Samtidigt upptar han studierna med zoologi, anatomi, botanik, fysik och latin. Ändå mera latin! Att läsa, ta en översikt och lägga ämnet under sig, det gick an, men att lära utantill, det började ta emot. Huvudet var fyllt med så mångahanda saker, att det med svårighet gick dit mer. Men det måste.

Värre var att så mycket annat nu började konkurrera med läkarstudierna. Dramatiska teatern låg ett stenkast hemifrån, och dit gick han ett par gånger i veckan, i tredje radens fond, ståplats. Därifrån såg han nu den franska komediens eleganta och glada värld spela på brysselmatta. Detta lätta, galliska lynne, som den tungsinte svensken beundrar som sitt saknade komplement, fångade honom. Vilken sinnets jämnvikt, vilken motståndskraft mot livets knivhugg ägde icke denna nation från ett sydligare land med mera sol! Och han blev ändå tyngre i

tankarne, när han kände sin germanska Weltschmerz lägga flor över allt, som hundraårig fransk uppfostran icke kunnat blåsa bort. Men han visste ej att parisarens liv på skådebanan icke var det samma, som den idoge och sparsamme parisarens liv bakom pulpeten eller disken. Franska komedin var skriven för andra kejsardömets rika uppkomlingar, och den skrev med censur på politik och religion, men icke moral. Den var aristokratisk, men verkade frigörande genom att gripa verkligheten, om den också icke gick nedanför markisernas och köpmännens streck. Den vande publiken att sympatisera med och känna sig hemma i denna fina värld, som kom en att glömma den andra lägre, och när man gick från teatern tyckte man sig ha varit borta på supé hos sin vän hertig Job.

Händelsen ville även, att doktorinnan ägde ett vackert bibliotek med all världens skönlitteratur. Det var en skatt att få ta på hyllan alla dessa dyra pjäser. Och doktorn ägde en tavelsamling av svenska mästare och en värdefull gravyrkollektion.

Estetiken, som nu blomstrade ohejdat, bröt in i livet och ända in i skolan, där litterära föreningar höllo föredrag. I familjen talades mest om tavlor, skådespel, aktörer, böcker, författare, så att doktorn stundom fann sig föranlåten krydda samtalet med en stark detalj ur sin praktik.

Från och med nu börjar Johan läsa tidningar, och det politiska och sociala livet uppenbarar sig för honom med dess mångfaldiga frågor, men det stöter honom först tillbaka, estet och familjegoist som han blivit. Politiken ansåg han icke röra honom. Det var en fackkunskap som alla andra.

Sina lektioner med flickorna fortsatte han, likasom

umgänget i familjen. Utomhus umgicks han med uppvuxna släktingar, som voro köpmän, och deras bekanta. Hans krets var sålunda vidsträckt, och hans synpunkter på livet blevo därigenom icke ensidiga. Men denna oavlåtliga sysslan med barn måtte ha likasom hållit honom nere. Han kände sig nästan aldrig åldras, och han kunde icke behandla ungdomen överlägset. Han märkte redan nu, att de unga voro före honom, att de föddes med nya tankar, att de byggde på där han slutat, och när han sedan i livet träffade uppvuxna lärjungar, såg han upp till dem närapå såsom varande äldre. De hade gått om honom, föreföll det, ehuru synvillan upplöste sig i att de gått om sig själva, sådana han sett dem förut.

Hösten 68 hade gått in. Missräkningen med följderna av det nya statsskicket började yttra sig i missnöje. Samhället var vänt opp och ner, så de understa kommit upp. Bönderna hotade stad och kultur, och förbittringen var allmän. Är sista ordet ännu sagt om lantmannapartiet? Troligen ej. Det började ytterst demokratiskt reformatoriskt, och angreppet på civillistan var det djärvaste man sett. Det var att på laglig väg störta monarkien. Rösta ner anslaget till ett sårande minsta möjliga, och kungen går. Det var enkelt och snillrikt.

I en tid, som förkunnar majoritetens rätt, skulle man ej väntat motstånd mot bondevärldens framträdande. Sverige var ett bonderike, ty lantbefolkningen utgjordes av fyra millioner, vilket på en folkmängd av fyra och en halv millioner väl utgör majo-

ritet. Skulle nu den halva regera de fyra eller tvärtom? Det senare synes billigast. Nu tala naturligtvis stadsborna om böndernas egoism och tyranni, men ha arbetarne då på sitt program en enda punkt, som går ut på bönders, statkarlars eller torpares förbättrade ställning? Var icke deras egoism större, som ville med skyddstullar skydda de fjorton procentens brödpris mot de åttiosex procentens hela näring och tillvarovillkor? Så dumt att tala om egoism, då ju numera var och en anses gagna mest det hela, om han gagnar sig själv!

Emellertid nu 68 upptäckte de missnöjda ett parti, som skulle ställas emot den lagliga och lovliga majoriteten och som skrev alla grundliga reformer på sitt program. Det var det nyliberala partiet, bestående av litteratörer mest, sedan några hantverkare, en professor o. s. v. Dessa åter väckte upp industri- eller stadsarbetarne såsom ett nyupptäckt stånd, och med denna handfull av personer, utan de större och viktigare intressen jordegendom medför, utan ens fastare plats än att de kunna genom missgynnsam årsväxt förvandlas till proletärer, skulle nu samhället omskapas. Vad visste arbetarne om samhället och hur ville de ha det? Omgjort till sin förmån, med ett ruinerat bondestånd. Men detta var att såga benen av sig, ty Sverige är icke ett exporterande industriland, och därför skulle de fyra millioner kunderna på landet, i samma stund deras köpekraft minskades, ofrivilligt ruinera industrien och sätta arbetarne på bar backe. Att arbetarne skulle fram var en nödvändighet, men att, som sedan industrisocialisterna yrka, göra alla människor till industriarbetare, var mycket orimligare än att få alla till bönder, som

agrarsocialisterna tro att det lutar till. Kapitalet, som arbetaren nu angriper, tyckes vara industrins grundval, och rör man det, så störtar nog industrien och med den arbetarne tillbaka därifrån de kommit och dagligen komma — från landet.

Emellertid, lantmannapartiet var ännu icke fördärvat av umgänge med fina herrar och varken konservativt eller kompromissande. Kriget syntes ordna sig såsom mellan land och stad. Det var i alla fall åska i luften, och en liten anledning skulle framkalla några blixtar, om också blott av nicht.

Huvudstaden med dess höga kulturintressen ville resa en staty åt Carl XII. Varför? Var denna sista medeltidsriddare tidens ideal? Hade Gustav IV Adolfs och Carl XV:s idol blivit ett uttryck för den nya okrigiska tid, som bröt in? Var det ett eko från skandinavism-tiden, då Han selv etcetera skulle uppliva Sveriges multnande krigsrykte? Eller utgick det hela, såsom så ofta händer, från bildhuggarens ateljé? Vem vet? Statyn var färdig och skulle avtäckas. Läktare för åskådarne restes, men så olämpligt, att ceremonien icke av folkmassan kunde åses, och innanför inhägnaden ägde endast hov och inbjudna, sångare och de betalande tillträde.

Det var nationalsubskription, och alla ansågo sig äga rätt att se på. Tillställningen var förhatlig. Man skrev och petitionerade om läktarnes nertagande, men fick nej. Folket rörde på sig och ville riva läktarne, men då kom militären ut.

Det var middag hos doktorn för italienska operasällskapet. Man hade kommit framåt desserten, då ljud hördes från gatan. Det lät först som regn på

ett plåttak, sedan hördes tydliga mass-skrik. Johan lystrade. Det hördes intet mera. Vinglasen klingade mellan italienska och franska fraser, som kastades fram och åter över bordet, skratt och calembours haglade, och bordssällskapet hörde knappt sig själva. Men nu trängde ett rytande från gatan och strax därpå hästtramp, rasslet av vapen och sadelmunderingar. Det blev tyst ett ögonblick, och en och annan bleknade.

— Vad är det? frågade primadonnan.

— Det är packet, som bullrar, svarade en professor.

Johan steg upp från bordet, gick in i sitt rum, tog hatt och rock och gick ut. Packet! ljöd det i hans öra, under det han gick gatan framåt. Packet! Det var hans mors förra klasskamrater, det var hans skolkamrater och sedan hans lärjungar; det var denna mörka fond, mot vilken de ljusa tavlorna däruppe kunde verka. Han kände åter detta såsom om han deserterat, gjort orätt i att arbeta sig upp. Men han måste ju vara däroppe först, för att kunna uträtta något för dem därnere. Ja, så hade så många sagt, och bara de kommit opp, hade de funnit sig så bra, att de glömt dem därnere. Dessa kavallerister till exempel, som krupit ut ur de allra mörkaste hålorna, huru bröstade de sig ej, och med vilket oblandat nöje höggo de icke sina kamrater, ehuru erkännas måste att de ännu hellre höggo de svarta hattarne. Han gick framåt och kom ut på Carl XIII:s torg. Läktarne tecknade sig mot novemberhimlen som jättelika marknadsstånd, och nedomkring dem myllrade mänskor. Från öppningen av Arsenalsgatan hördes hästtramp, ett kort skritt bara. Och där

kommo de nu framåt, de blåa gardisterna, samhällets grundvalar, på vilka de däruppe vilade. Johan greps av ett ursinnigt begär att gå emot denna massa hästar, mänskor, sablar, liksom om han i detta sett hela det där trycket förkroppsligat. Där var fienden; nåväl, han skulle möta den. Truppen rör sig framåt, och Johan ställer sig mitt på gatan.

Var fick han sitt hat mot dessa ordningens upprätthållare, som en gång skulle försvara honom och hans rättigheter, sedan han kravlat sig upp och låg och tryckte på andra? Om denna folkhop, som han nu kände sig solidarisk med, skulle ha fått fria händer, skulle den kanske ha kastat in första stenen genom det fönster, innanför vilket han nyss satt med fyra vinglas för sig. Ja visst, men det hindrade ändock icke, att han tog deras parti, likasom man mycket ofta ser överklass ta parti mot polisen, inkonsekvent nog. Denna abstrakta frihetsmani är väl egentligen naturmänniskans eviga små uppror mot samhället.

Han gick rätt emot kavalleriet i någon dunkel avsikt att slå dem till marken allesamman eller sådant, då lyckligtvis någon tar honom i armen, kraftigt, men vänligt, och så ledes han hem igen till doktorns, som skickat ut att leta honom. Sedan han givit hedersord att icke gå ut mer, föll han ner på en soffa och låg om aftonen i feber.

På själva Carl XII:s-dagen var han med i studentsången, alltså bland de utvalde, de »upper ten thousand», och hade allt skäl vara nöjd för sin del. När ceremonien var slutad, rusade folket till. Polisen trängde dem tillbaka. Men då började folket kasta sten. Konstaplarne drogo sina sablar och höggo in, arresterade och misshandlade. Johan hade kommit

ut på torget framåt Jakobs kyrka, då han såg en kommissarie hugga in på en karl, allt under det stenar regnade och slogo av kaskar på konstaplarne. Utan att hesitera sprang han på kommissarien, tog honom i kragen, ruskade honom och skrek:

— Släpp karln!

Kommissarien tittade häpen på angriparen.

— Vem är ni? frågade han tvekande.

— Jag är satan, och jag ska ta er, om ni inte släpper karln.

Han släppte verkligen, men för att ta Johan. I det samma slog en sten av hans trekantiga hatt. Johan röck sig lös; folkmassan drevs nu med bajonetter ner till vakten vid Gustav Adolfs torg. Efter dessa följde nu en svärm människor, herrar av högre samhällsklasser, vilda, skrikande och i, som det tycktes, fast beslut att befria de fångne. Johan sprang med. Det var som om en stormvind fört dem framåt; personer, som icke alls blivit ofredade, icke tillbakaträngda, som stodo högt i samhället, rusade blint framåt, riskerande ställning, familjelycka, bröd, allt. Johan kände en hand fatta sin. Han kramade den tillbaka, och bredvid sig såg han en medelålders, fint klädd herre, med förvridna drag. De kände icke varann, de talades icke vid, men de sprungo hand i hand som två, vilka fattats av samma anda. Så stötte de på en tredje. Johan kände igen en skolkamrat, redan ämbetsman i ett civilt verk, son till en departementschef. Denne unge man var aldrig med oppositionen i skolan, ansågs tvärtom reaktionär och med framtid för sig. Han var nu vit som ett lik i ansiktet, kinderna voro tömda på blod, och musklerna lågo tätt efter kraniet, så att han liknade en dödskalle, i vilken

två ögon brunno. De kunde icke tala, men de togo varandras händer och sprungo ner mot vakten, som skulle stormas. Flodvågen gick fram, fram, tills den bröts mot bajonetterna, som alltid, och så upplöstes det hela i skum.

En halv timme senare satt Johan vid en biffstek på Operakällarn med några studenter. Han talade om sitt äventyr såsom något, som hänt utanför honom och hans vilja. Ja, han skämtade över det. Det kunde varit feghet för opinionen, men även helt enkelt, att han objektiverade sitt utbrott och nu satt i ro som samhällsmänniska och bedömde det. Luckan hade öppnats ett ögonblick, fången hade stuckit ut huvudet, och så smällde luckan igen. Hans okände medbrottsling upptäcktes sedan vara en mycket utpräglat konservativ grosshandlare, som alltid undvek att möta Johans blickar, då de råkades ute. En gång törnade de ihop på en trottoar och måste se på varann. De logo icke.

Under det de sutto på källaren kom underrättelsen om Blanche's död. Studenterna togo det tämligen kallt. Artister och borgare mera hett. Men underklassen talade om mord. De visste, att han enskilt hos Carl XV bett, att få läktaren nertagen. De visste, att han alltid, fastän han hade fullt av världens goda, tänkte på dem, och de voro tacksamma. Dumma mänskor invände som vanligt: det var ingen konst för honom att kosta ett tal på de fattiga, när han var rik och firad. Var det ingen konst? Det är då det är största konsten.

Eget var, att hela missnöjet bröt ut emot överståthållaren och polisen, icke mot kungen, som eljest. Carl XV var en persona grata, en som fick göra vad

han ville, utan att bli opopulär. Han var icke nedlåtande eller demokratisk, snarare högdragen, varom historierna berätta ett och annat rörande gunstlingars iråkade onåd på grund av bristande respekt under glada lag. Han kunde stoppa tobak i mun på soldater, men han skymfade befäl, som icke genast lydde hans nycker. Han slog örfilar vid eldsvådor och skrattade icke, när han var avritad i Söndagsnisse, vilket man trodde. Han var härskaren och trodde sig vara både krigare och statsman. Ingrep själv i regeringen och kunde avsnäsa fackmän med ett ord såsom: det där förstår du inte. Men han var populär och förblev det. Svensken, som tyckes lida av ett viljans avtagande, beundrade och böjde sig för viljan. Och eget även, att den förlät hans oregelbundna liv, kanske därför, att han icke gjorde någon hemlighet av det. Han hade väl skrivit om sin moral och efter den levde han. Därför hade han harmoni, och harmoni är alltid behagligt att se.

Emellertid, man kunde vara revoltör av instinkt, men den nödiga övergångsformen till ett bättre samhällsskick, republik, trodde man ej på. Man hade sett två franska republiker efterföljas av nya monarkier. Man var hemlig anarkist, men icke republikan, och man hade låtit intala sig att monarkien icke var något hinder för utveckling till frihet. Så hos de unga. De äldre, med Blanche, sågo däremot hela räddningen i republik, och därför har våra dagar sett den gammal-liberala skolan bli ett slags konservativa republikaner.

När doktorn såg att doktorinnans skönlitteratur inkräktade på Johans läkarestudier, beslöt han att låta honom skåda in i yrkets hemligheter och ge honom en försmak, som skulle locka honom att övervinna de långvariga förstudierna, vilka han ansåg för vidlyftiga. Johan kunde nu mera kemi och fysik än läkaren, och denne ansåg det bara vara elakhet att genom svåra förstudier hindra konkurrenter på banan. Varför icke genast såsom i Amerika angripa kadavret, efter som det ändock var ett fackstudium? Nu fick han direkt från bokliga anatomiska studier gå med i praktiken såsom amanuens.

Det var ett nytt, omväxlande liv, fullt av verklighet. Man åkte ner till en mörk gränd, kom in i ett portvaktarrum, där en kvinna låg i feber. Fram till sängen, mellan fattiga barn, mormor och andra släktingar, som gingo på tå och väntade domen. Av med det unkna, lappiga täcket, blotta ett insjunket, arbetande bröst, räkna pulsslagen, och så papper och penna. Därpå åka upp till Trädgårdsgatan, införas på mjuka mattor genom lysande rum in i en sängkammare, som såg ut som ett tempel; lyfta ett blått sidentäcke, spjäla ett ben på ett i spetsar klätt, änglaskönt barn. På utvägen betrakta en konstsamling och tala om artister. Det var nytt, och det var intressant, men vad hade det för sammanhang med Titus Livius och filosofiens historia?

Men så kommo de kirurgiska detaljerna. Väckas klockan sju om morgonen, komma in i doktorns svarta kammare och handgripligen assistera vid bränningen av ett sår, härledande sig från en sexuell sjukdom. Rummet osade människokött, och det var motbjudande på fastande mage. Eller hålla huvudet bak-

länges på en patient, medan doktorn ur svalget tog ut körtlar på en gaffel, och känna hur patientens huvud ryckte under smärtan. »Det vänjer man sig snart vid,» sa doktorn, och det var sannolikt, men Johans tankar gingo nu med Goethes Faust, Wielands läckra romaner, George Sands sociala fantasier, Chateaubriands natursvärmerier och Lessings förståndiga teorier. Fantasien var satt i rörelse, och minnet ville icke arbeta; verkligheten med dess brännsår och blodlevrar voro osköna, och estetiken hade gripit ynglingen, så att livet föreföll ledsamt och frånstötande.

Umgänget med artister hade öppnat hans ögon för en ny värld, ett fritt samhälle i samhället. Där kommo de till det rika och bildade bordet illa klädda, med svarta naglar och orent linne, såsom icke allenast jämlikar utan överlägsna — i vad? De kunde knappt skriva sitt namn, de lånade pengar utan att betala, de förde ett rått språk. Allt var dem tillåtet, som ej var tillåtet andra. Varför? De kunde måla. Men det fick man ju lära sig på akademien, och akademien frågade ej om alla, som inskrevos, voro snillen. Huru visste man då att de voro snillen? Var då att måla mer än att veta, vara kunnig, vara lärd? Och dessa hade en egen, erkänd morallag. De hyrde ateljé och skickade efter fruntimmer, som klädde av sig nakna. De skröto med sina älskarinnor, som andra blygdes och klandrades för. De fingo ha dåliga affärer och skämtade om den för andra så graverande saken, ja, det ansågs höra till en riktig artist att vara slusk, som det eljes kallades. Det var en glad, fri värld, tyckte Johan, i den skulle han trivas, utan alla konventionella samhällsband, utan skyldigheter mot sam-

hället, och framför allt utan beröring med den tråkiga verkligheten. Men han var icke snille; huru skulle han då komma därin? Skulle han lära sig måla och sedan få fribrevet? Nej! det gick inte, och han hade aldrig tänkt måla, det fordrades kallelse för att skriva in sig i principen, menade han, och målningen skulle icke kunna uttrycka vad han ville säga, om han en gång skulle tala. Skulle det vara något, om det skulle vara något, så vore det teatern. Skådespelaren fick gå fram och säga alla dessa sanningar, huru beska de än voro, och ändock slippa stå ansvar för dem. Det var bestämt en skön bana.

4.

Framför ridån.

(1869.)

Johans tilltag att flytta universitetet till Stockholm skulle icke avlöpa utan följder, och kamraterna hade varnat honom. När han sålunda på våren tidigt for upp för att skriva sitt latinprov, hade han per post till docenten avlämnat de tre provkriorna och de femton kronorna, så att hans attentat fick gå obehindrat eller obemärkt, och han skrev sig igenom. Men nu i maj månad skulle han opp och tentera kemien. För att göra sig riktigt säker, bad han om tentamen av adjunkten vid Teknologiska institutet. Denne prövade och förklarade honom besitta mer kunskaper, än som erfordrades till mediko-filosofiska examen. Sålunda rustad reste han opp till Uppsala. Första besöket gällde en kamrat, som redan tenterat kemi och som kände hemligheterna.

— Jag har gjort syntes och analysprov, samt varit inne på organiska kemien, började Johan.

— Det är bra det, för vi behöva bara syntes till medikofiln, men det hjälper ej, ty du har icke laborerat på hans laboratorium.

— Det är sant, men Institutets labbis är mycket bättre.

— Det hjälper inte, för det är ändå inte hans.

— Det få vi se, sa Johan, om inte kunskaper duga i alla fall.

— Är du så säker, så försök, men kom ihåg först vad jag nu säger dig. Först skall du gå till docenten och få dig ett så kallat krisch-skav.

— Vad, vad nu då?

— Jo, han ger dig för en krona en duvning på en timme, varunder han frågar dig alla de märkvärdigare frågor, som professorn under sista året begagnat. Sålunda brukar han nu för tiden fråga om tändstickor ur sitt kadaver och ammoniak ur dina gamla stövlar. Men det får du veta av docenten. För det andra får du icke gå upp i frack och vit halsduk, och allra minst vara så fint klädd som du är. Därför skall du låna min ridrock, som är grön på axlarne och röd i sömmarne, och mina skaftstövlar, för han tycker inte om stövletter.

Johan lydde instruktionen och gick först till docenten, som gav honom de frågor, som sist varit före, och till gengäld fick Johans löfte att under alla omständigheter komma igen och tala om de frågor han fått, vilka skulle öka på katkesen.

Dagen efter gick han upp till kamraten och kostymerades. Byxorna hängslades opp, så att skaften syntes på stövlarne, och löskragen krängdes opp på ena sidan, så att skinnet syntes mellan linningen och kragen. Och så rustad gick han upp i sin första tentamen.

Professorn i kemi var en för detta fortifikationsofficer, som på sin tid icke blivit väl emottagen av

det lärda skrået i Uppsala. Han var knekt, icke akademiskt bildad, och sålunda ett slags »bracka». Detta hade retat honom och gjort honom leversjuk. För att utplåna sitt lekmannastånds yttre, affekterade han den förläste och den rättframme lärde. Gick illa klädd och gjorde sig ovanlig. Lärjunge till Berzelius, och många hundra hade väl varit det, älskade han påminna därom. Det var hans trumf. Berzelius gick bland annat i trasiga byxor, därför utgjorde »hål i grena» ett kännetecken på en stark kemist, och så vidare. Därav alla dessa besynnerligheter.

Johan presenterade sig, betraktades misstroget och bads komma igen om en vecka. Han förklarade att han endast var resande, och som fattig kunde han ej uppehålla sig en vecka i staden. Utverkade tillstånd att få komma dan därpå. — Det skulle snart vara gjort, menade gubben. — Vad?

Dagen därpå satt han i en stol uppe hos professorn. Det var en solig eftermiddag i maj, och gubben tycktes illa ha smält sin middag. Han såg hemsk ut, när han från gungstolen kastade sin första fråga. Svaren kommo korrekt till en början. Därpå slingrade frågorna som snaror.

— Om jag har en jord och misstänker salpeter, hur skall jag då börja, för att anlägga en salpeterfabrik?

Johan svarade med att föreslå en salpeteranalys.

— Nej.

— Ja, då vet jag intet annat!

Det blev tyst, och flugorna surrade. Länge tyst, ohyggligt tyst.

— Nu ska väl stövlarne komma snart, eller tändstickorna, tänkte Johan, så skall jag glänsa. Men

det kom ingenting. Ett tag tänkte han göra sig påmind och hostade. Men tystnaden fortfor. Johan funderade efter om han var genomskådad, om gubben känt igen tentamensrocken.

Så kom det en ny fråga, obesvarad, och en till.

— Det här är för tidigt, sa gubben och reste på sig.

— Ja, men jag har laborerat ett år och kan analys också.

— Ja, recepturen kan herren nog, men si herren har inte smält det! Ser herren, på Institutet är man hantverkare, men här är man vetenskapsman.

Nu var detta alldeles motsatt förhållande, ty medikofilarne i Uppsala beklagade sig över, att de som köksor fingo stå och laga till mixturer och salter, utan att titta åt en analys en gång, vilket senare just var läkarens, under det att syntesen var apotekarens sak. Men nu hade den några år förut väckta frågan om universitetets flyttning till Stockholm retat Uppsala mot huvudstaden, varjämte det nybygda Teknologiska institutets laboratorium var ryktbart för sina förträffliga anordningar, under det Uppsalas var berömt för sin uselhet.

Här var sålunda pricipiellt småsinne framme och spelade, och Johan kände orättvisan.

— Jag får alltså intet betyg?

— Nej herre, det får herren ej i år, men kom igen nästa år!

Han skämdes att säga: gå på mitt, enda saliggörande laboratorium.

Johan gick ut ursinnig. Alltså icke kunskaper, icke flit, pengar bara, och så krypa in i skråt. Hade han sökt genvägar? Nej, han hade tvärtom måst

gå omvägar, dryga, besvärliga, under det de andra gingo den raka fäståten, och den rakaste vägen är den genaste!

Han kom ut i Karolinaparken, arg som ett bi. Ville icke ner i staden först, utan satt sig på en bänk. Om han fått sätta eld på den satans hålan! Ett år! Nej, aldrig! Han var led på alltsammans. Läsa så mycket onödigt, när det ändock skulle glömmas och aldrig förekomma i praktiken. Och träla så länge för att slutligen komma in i detta snuskiga yrke. Analysera urinprov, peta i uppkastningar, gräva i kroppens alla skrymslor, fy fan.

Just som han sitter där, kommer ett sällskap glada människor fram och stanna skrattande utanför Karolinas baksida. De titta upp till fönsterna, där de långa bokraderna synas, hylla på hylla. De skratta! Damer och herrar skratta åt böckerna! Han tycker sig känna igen dem! Ja, det är Levasseurs franska skådespelare, som han sett i Stockholm, och som nu gästade Uppsala. De skrattade åt böckerna. Lyckliga mänskor, som kunna vara bildningens och snillets bärare, utan böcker! Kanske varje själ hade något att ge, som icke stod i böckerna, men som skulle komma att stå där en gång. Ja, visst var det så. Han själv hade ju sådana fonder av erfarenheter och tankar, som säkert skulle kunna rikta vetenskapen om människan och som lågo färdiga att kastas ut.

Och så framsmög åter tanken på att få träda in i detta privilegierade stånd, som stod utanför och över samhällets små lagar, som gick förbi rangrullan, och där man aldrig mer behövde känna sig under. Där fick man vädja till allmänhetens dom och arbeta i full belysning, i stället för att hängas här borta i

en avlägsen mörk håla, utan dom och rannsakning, utan vittnen.

Stärkt av den nya tanken, steg han upp, log ett löje åt böckerna däruppe och gick ner till staden, besluten att resa hem och begära debut på kungliga teatern.

Varje stadsmänska lär någon gång i sitt liv ha känt lusten att träda fram som skådespelare. Det är väl kulturdriften att förstora sig, att »göra sig», att identifiera sig med andra, större, diktade personer, som här verkar. Hos Johan, som var romantiker, låg även det, att gå fram och tala till folket. Han trodde nämligen att han skulle få välja roller, och han visste nog vilka. Att han, som alla andra, trodde sig äga förmågan, berodde väl på det övermått av obrukad kraft, som bristande kroppsarbete framkallat, och på den därav härledda förstoringsdriften hos hjärnan, som genom andlig överansträngning arbetade oregelbundet. Han såg inga svårigheter i själva yrket, men väntade motstånd från andra håll.

Att antaga ärftlig böjelse, därför att manien funnits i släkten, torde kanske vara förhastat, då vi antogo att begäret förefanns hos de flesta. Emellertid hade farfadren, borgare i Stockholm, skrivit teaterpjäser till ett ordenssällskap, och en ung släkting på avstånd levde ännu som ett varnande exempel. Denne senare hade varit ingenjör, gått igenom Motala verkstad och varit anställd vid Köping—Hult-banan.

Hade sålunda haft en vacker framtid för sig, men tvärt avbrutit och gått in vid teatern. Johan mindes ännu huru i hans barndom det repeterades pjäser av teknologer, hemma där släktingen bodde, och han hade sett ett teknolog-spektakel i La Croix's salong. Ingenjörens steg blev en familjesorg, som aldrig lade sig, och den beklagade unge mannen var vid denna tidpunkt ännu icke bliven någonting, utan reste med landsortssällskap utan namn. Det var den svåraste punkten. — Ja, det var han, svarade Johan sig själv, men jag skall lyckas! — Varför? Därför att han trodde det. Och han trodde det, därför att han önskade det.

Att vilja spåra lustens medfödda tillvaro däri att Johan mycket lekte med en liten barnteater som barn, är också utan tillräcklig grund, då alla barn leka med teatrar. Han hade väl fått lusten genom att se andra spela, och teatern var ju en overklig, bättre värld, som lockade en ut från den tråkiga verkliga, som väl ej skulle förefallit tråkig, om uppfostran varit mera harmonisk, realistisk och ej så romantisk, som den var.

Nog av, beslutet var fattat, och utan att säga det åt någon, går han upp till föreståndaren för elevskolan, litteratören vid kungliga teatern.

När han hörde sina ord uttalas: jag vill bli skådespelare, ryste han. Det var som att riva ner medärvd blyghet och var ett starkt våld på hans naturell.

Läraren frågade vad han höll på med.

— Jag skulle bli läkare.

— Och överger en sådan bana, för denna, den svåraste och sämsta av alla!

— Ja!

Så där sa alla artister om sina banor: den svåraste och sämsta, fastän de hade så bra där. Det var bara för att skrämma.

Hans ärende var nu att be om enskilda lektioner för att få debutera. Läraren skulle nu resa till landet, ty terminen var slut, men han bad Johan komma igen den första september, då teatern öppnats och direktionen inkommit till staden. Det var avtalat, och saken klar. När han kom ner på gatan, gick han med uppspärrade ögon, såsom om han stirrat in i en ljus framtid, och segern hade han given i kroppen, han var redan rusig av den och flög, men med vacklande steg, framåt gatan.

För doktorns sade han ingenting och icke åt någon annan heller. Nu lågo tre månader framför honom, på vilka han skulle själv lära sig allt och så vara färdig. Men i hemlighet, ty han var feg och blyg. Feg för fadrens sorg, för doktorns sorg, blyg för att hela staden skulle få veta, att han skulle tro sig om att duga till aktör, släktingars hån, vänners grin och avrådanden. Där kommo frukterna av det där uppfostrans: vad ska människorna säga? Och så överdrevs fruktan, och hans inbillning jagade upp handlingen till ett brott. Det var ju också ett ingrepp i mångas sinnesfrid, ty släkt, vänner och umgänge känna ju skakningarne, när någon länk rycker våldsamt i kedjan, och det kände han på sig, därför måste han skaka från sig samvetsbetänkligheterna.

Till debutroller hade han utsett Karl Moor och Wijkanders Lucidor. Detta var nu icke någon slump, utan det var strängt logiskt. I dessa båda hade han

i tryck funnit sitt inre uttalat, och därför ville han tala med deras tungor. Lucidor tog han nu som en förolyckad och missnöjd, av fattigdom undergrävd högre natur. Högre, naturligtvis! I dessa teatersvärmerier uppdöko också något av det där han känt, då han predikade, och då han gjorde opposition i bönen i skolan — förkunnaren, profeten, sanningsägaren.

Vad som mest av allt hissade upp hans föreställningar om teaterns höga betydelse, det var läsningen av Schillers föreläsning »Om teatern såsom en sedlig uppfostringsanstalt». Satser såsom följande skulle ju visa, huru högt det mål var, till vilket han strävade: »Skådebanan är den stora kanal, i vilken vishetens ljus från den tänkande, bättre delen av folket strömmar ner och i milda strålar förbreder sig över hela staten.» — »I denna konstgjorda värld drömma vi bort den verkliga, vi återfinna oss själva, vår känsla väckes, hälsosamma sinnesrörelser skaka upp vår slumrande natur och driva blodet i raska vågor. Den olycklige gråter här ut sina egna sorger i andras, den lycklige blir nykter, och den säkre eftertänksam. Den känslosamme veklingen härdar sig till man, den råa omänniskan börjar här först att känna. Och när slutligen — vilken triumf för dig, natur! — så ofta till marken trampade och lika ofta återuppståndna natur! — när mänskor från alla kretsar och zoner och stånd avkastat varje förkonstlingens och modets kedja, lösgjorts ur ödets järnhand, förbrödrats i e n alla omfattande sympati, upplösts i en enda släkt, då glömma de sig själva och världen och närma sig åter sitt himmelska ursprung. Varje enskild njuter allas hänryckning, som förstärkt och

förskönad återspeglas mot honom ur hundra ögon, och hans bröst ger blott plats åt en enda känsla: den, att vara en människa!»

Så skrev den tjugufemårige Schiller, och det underskrev den tjuguårige ynglingen.

Teatern är nog en bildningsanstalt för ungdom och medelklass, som ännu kunna få illusion av aktörer och målad lärft. För äldre och bildade är den ett nöje, i vilket speciellt skådespelarkonsten tager uppmärksamheten. Därför är det nästan en regel, att gamla recensenter bli missnöjda och knarriga. De ha förlorat illusionen och låta ej narra sig av felen i tekniken. Den nyaste tiden har sett teatern, särskilt skådespelarkonsten, överskattas till det yttersta, och därpå har följt reaktion. Skådespelarne ha nämligen ryckt sin konst lös från dramatiken, inbillande sig gå på egna ben. Därav stjärnväsen, aktörsdyrkan och opposition. I Paris, där man gått längst, visade sig motströmmen först. Le Figaro kallade hjältarne vid Théâtre-Français till ordningen och erinrade dem, att de voro författarnes dockor. Alla europeiska stora teatrars ruin antyder, att konsten håller på att förlora sitt intresse. De bildade gå ej dit, emedan verklighetssinnet är statt i utveckling och fantasien, såsom en kvarleva från vilden, är på återgång; de obildade ha ej tid och råd att gå dit. Variété-teatern, som roar utan att upplysa, synes taga framtiden, ty den är lek och ger vila. Och alla betydande författare välja annan, lämpligare form för de stora frågornas behandling. Ibsens pjäser hava alltid gjort sin verkan i bokform, innan de spelas, och när de spelas, rör sig intresset mest om hur de spelades — alltså ett sekundärt intresse.

Johan begick nu det vanliga ungdomens felslut, att samblanda skådespelaren och författaren. Det var skådespelaren, som var förkunnaren, och författaren ansvaringen, som fick stå bakom.

Nu på våren lämnade han sin gamla informatorsplats hos flickorna och var alldeles ledig att under sommaren studera sin konst, i hemlighet och på egen hand. Han hade lett åt böckerna, och de första han nu sökte var böckerna. Där stodo mänskors tankar och erfarenheter, och med dessa, de flesta döda, kunde han nu tala i förtrolighet, utan att röjas. Han hade hört berättas att i slottet fanns ett bibliotek, som tillhörde staten, och där man kunde få rättighet att låna böcker. Han skaffade sig borgen och gick ditupp. Där var högtidligt och fullt med böcker i de små rummen, och där sutto gråhåriga, tysta gubbar och läste. Han fick sina böcker och gick blyg och lycklig hem. Han ville ta sin sak grundligt och gå till botten med den, och han var grundlig. Ur Schiller plockade han ut yttranden om teaterns djupa betydelse; ur Goethe fick han en hel avhandling, med direkta föreskrifter om huru man skulle gå och stå, föra sig, sätta sig, komma in och gå ut; i Lessings »Hamburgische Dramaturgie» läste han ett helt band teaterrecensioner med de finaste iakttagelser. Lessing var den, som mest gav honom hopp att lyckas, ty han gick så långt, att han förklarade det teatern genom skådespelarkonsten råkat på förfall och yrkade, att man skulle spela med dilettanter ur de bildade klasserna, vilka bättre skulle förstå

rollerna än de skolade och oftast obildade skådespelarne. Han läste Raymond de St. Albin, vars länge anförda iakttagelser över sceniska konsten äro av stort värde.

Därjämte företog han praktiska övningar. Hemma hos doktorns anordnade han scen, när gossarne voro borta. Han övade sig i entréer och sortier. Satte opp hela Rövarbandet, maskerade och kostymerade sig som Karl Moor och spelade den. Han gick på Nationalmuseum och studerade antika skulpturens gester; lade bort spatserkäpp för att på gatan öva sig i att gå ledigt. Sin blyghet, som nästan ådragit honom den sjukan agorafobi eller torgsjuka, och som yttrade sig i fruktan att gå över öppna platser, gjorde han våld på, och han gick nu företrädesvis på Carl XIII:s torg, där stora folksamlingar funnos. Han gymnastiserade hemma var dag och fäktade med eleverna. Han gav akt på varje muskelrörelse; övade sig gå med högburet huvud och bröstet ut, armarne hängande ledigt och handen (enligt Goethe) löst knuten, med fingrarne vackert fallande i en avtagande serie.

Värst var det med röstens utbildning, ty han hördes in i våningen, när han deklamerade. Då uppfann han att gå utom staden. Och platsen, den enda, där han kunde vara ostörd, var Ladugårdsgärdet. Därifrån överskådade han slätten på långa håll, om någon människa skulle komma, och där dog ljudet bort, så att han måste anstränga sig för att höra sig själv. Det gav honom en stark talröst.

Och nu gick han dit ut varje dag. Här rasade han mot himmel och jord, och staden, vars kyrktorn stego upp över Ladugårdslandet, var samhället, under

det han stod härute i naturen. Han knöt näven åt slott, kyrkor, kaserner och fräste mot trupperna, som stundom kommo honom för nära under sina manövrer. Det var något fanatiskt i arbetet, och han skydde inga mödor för att få sina obändiga muskler att lyda.

5.

Huruledes han blir aristokrat.

(1869.)

I huset umgicks bland andra en ung man, som studerade bildhuggarkonsten. Han hade kommit upp ur samhällets lägre lager, hade varit smedspojke och nu inträtt vid akademien, där han gjorde sina lärospån. Han var lycklig och alltid glad, ansåg sig av försynen kallad på sin nya bana och talade om huru han blivit väckt och driven av anden, att verka i det skönas tjänst. Johan tyckte om honom, emedan han saknade reflexion och självkritik och var komplett omedveten. Dessutom var han en medbrottsling, som befann sig i samma olovliga ärende som Johan: att streta sig upp ur underklass, men saknande den känsla av brottslighet, som Johan alltid reds av. Han var även katkeskristen, styv i tron, och ville inte veta om någon annan tro. De båda unge kommo strax överens om att respektera varandras tro, vilket Johan höll, under det vännen emellanåt glömde sig. Han var som kristen sträng i teoretisk moral, men gav eljes köttet sitt. Johan träffade en dag på honom, när han släppte ut en flicka mitt på förmiddagen. Utan att bli brydd, förklarade han helt enkelt att hans kött krävde sådant, samtidigt med att han talade

om hur andra mänskor levde som svin. Johan frågade en gång huru hans religion kunde tillåta sådant.

— Jo, ser du, svarade den sanne kristne, vi, som leva i Kristo, vi ha kastat all synd på Jesus.

— Nå, men lagen då?

— Lagen har Jesus fullkomnat för oss. Ingen kan fylla lagen, och därför kom Jesus i världen att borttaga lagens förbannelse. Och därför, min kära Johan, ser du, att endast med Kristus kan man ha glädje och sann frid!

Detta var kolossalt, tyckte Johan, och nu fattade han läsarnes påstådda frid. De skyllde på synden och djävulen, och så bråkade de icke vidare med gärningarne. Det var en bekväm religion, som natt-rock och tofflor.

— Du är aldrig lycklig, du, fortfor vännen, det är därför att du ligger under lagen, att du söker fullkomna lagen och bliva felfri, men det kan ingen.

Däri låg det då. Johan hade alltid ett slags ont samvete över att han hade fel. Det samvetet skulle sålunda tystas ner och allt vräkas på Jesus. Men det var orimligt, och därför skulle han aldrig få frid. Det låg något humant i det där slagets läseri, den glada kristendomen, att alltid känna sig skuldfri, att få göra vad som helst, bara man trodde att Jesus var Gud. Det var ju modern determinism, som ursäktade allt, därför att den förklarade allt, utom att den icke beviljade frihet att synda för andra än troende. Endast i Jesus fick man synda och vara glad.

Det där var jesuiteri, menade Johan: bara man röstade med partiet, fick man synda och ändå vara sträng mot andra.

Emellertid kom vännen Albert en dag upp och

talade om, att han skulle resa till Köpenhamn och se Thorvaldsens museum. En företagsam person hade nämligen anstaltat om en lustresa, kanalvägen dit och yttre vägen hem, för en mycket ringa summa.

— Kom med, vet jag, sa han, och det var snart beslutat, att Johan skulle med och en av gossarne. Resans mål var kronprinsessans intåg i Köpenhamn, men detta skulle bli ett bisyfte för de vallfärdande till Thorvaldsens grav.

•

En augustiafton sitter Johan på ångbåtens akterdäck jämte bildhuggaren och en av gossarne samt en dennes skolkamrat. I skymningen, som redan inträtt, ser man herrar och damer komma ombord. Sällskapet ser ut att vara gott. Feta familjefäder med kikare och resväskor, damer i ljusa dräkter och hattar efter modet. Det är en röra och ett virrvarr, och man söker liggplatser, som utlovats alla. Johan och hans sällskap sitta lugna och avvakta. De ha sin matsäck och sina filtar och frukta ingenting. När båten lagt ut och röran ordnat sig, säger Johan:

— Nu ska vi ta oss en smörgås, innan vi lägga oss.

Man letar efter kappsäcken och korgen. De finnas icke. Och så upptäckes det, att de ej äro med. Det var ett hårt slag, ty kassan var klen, och man hade räknat på den förträffliga matsäcken, som doktorinnan själv ombesörjt. Nå, man äter ur bildhuggarens skrin, men där är bara torra saker och mycket ont om varorna. Så skall man lägga sig. Det frågas från alla håll efter liggplatserna. Det

finns inga. Passagerarne äro i uppror, och svordomar hagla. Så sitter man då på däck. Skriken på arrangören fortfara, men han är icke ombord. Johan lägger sig på bara däcket, och gossarne dra en pressenning över, ty daggen faller, och det är skarp kyla. De vakna i Södertälje, utfrusna, ty matroserna ha dragit av dem pressenningen.

På kanalbanken synes nu tapetseraren-arrangören. Passagerare kasta sig över honom och dra honom ombord, samt överösa honom med ovett. Han försvarar sig och vill i land, men förgäves. En ståndrätt tillsättes, och man beslutar fortsätta resan, men tapetseraren behålles som gisslan. Ångbåten går genom kanalen, men just som en sluss passeras, svingar sig arrangören upp på slussen och försvinner under en hagelskur av förbannelser.

Färden fortsättes, och vid middagstiden är man inne i Göta kanal. Det dukas nu på akterdäck till middag. Johan med sällskap taga kvarter i räddningsbåten, som hänger utanför aktern, och där göra de en enkel middag ur skrinet. Bildhuggaren, som sovit på en bal nere i lastrummet, är vid gott lynne och känner alla passagerarnes karaktär och namn. Middagsbordet är nu fullsatt. Preses är sotarmästaren med familj. Därnäst komma pantlånaren, krögaren, åkaren, hemslaktaren, vaktmästare med familj, samt en hop unga bodbetjänter och ett par skökor. Johan plågas av att se stuvade abborrar och smultron, samt rödvin och sherry, ty han är redan så förstörd av lyx, att han blir sjuk av enkel föda. Detta är nu överklassen bland passagerarne. Sotaren spelar stor herre. Han grinar åt rödvinet och grälar på uppasserskan, som förklarar att det är restauratrisen,

som bestämmer om varorna. Vaktmästaren i Riksarkivet gör den lärde och tyckes såsom ämbetsman se ner på brackorna. Vid sherryn hålles tal. Underklassen från fördäck hänger på relingar och ledstång och lyssnar. Parias i räddningsbåten ser ingen åt. Man vet, att de finnas där, men man ser dem icke. Den vita mössan skulle man nog ha önskat sin väg, ty det satt två ögon under skärmen, som sågo, att det icke var riktigt bättre folk. Johan känner detta. Han är redan klasserad utanför denna klass, som han tillhörde av födsel, men han har icke maten själv och är ingenting. Han känner sin underlägsenhet och sin överlägsenhet; och deras överlägsenhet. Dessa ha arbetat, och därför äta de. Ja, men han hade arbetat lika mycket som de. Ja, men icke på det sättet. Han arbetade och fick äran för sitt arbete, de togo den sköna maten och saknade äran. Man kunde icke få båda delarna.

Där sutto de emellertid mätta och glada och drucko kaffe med likörer och togo upp hela akterdäck. Nu blevo de djärva och började kasta anmärkningar om sällskapet i räddningsbåten. Det var bara att tiga och lida, ty de voro majoritet, och överklass, emedan de konsumerade.

Johan kände sig i ett element, som icke var hans. Det var en fientlig luft omkring honom, och han kände sig illa till mods. Här ombord fanns ingen polis, som skulle hjälpa honom, och ingen rättvisa att vädja till, och blev det något klammeri, skulle de alla döma honom. Det behövdes bara att han kastade tillbaka ett spetsigt svar, så skulle han få stryk. Fy fan, tänkte han, nej hellre då lyda officerare och ämbetsmän, de skulle aldrig vara sådana

tyranner som dessa demokrater. Han försökte sedan, på Alberts inrådan, att närma sig dem, men de voro otillgängliga.

Längre fram, på färden mellan Vänersborg och Göteborg, skulle det explodera. Hungern tilltog i betänklig grad, och man beslöt vid en middag gå ner i församlongen och äta smörgåsbord. Johan och gossarne gingo ner. Det var fullt med folk, som åt och drack, så att det var svårt komma fram. Johans discipel behöll därför, och enligt sin klass' vanor, hatten på. Sotaren fick sikte på hatten.

— Hörru, skrek han, tycker du, att det är för högt i taket!

Gossen låtsade icke förstå.

— Tag av dej hatten, pojke! hördes det igen.

Hatten satt kvar. En bodbetjänt slår av hatten. Gossen tar upp hatten och sätter den igen på huvudet. Nu brast stormen lös. Som en man rusade alla upp och slogo av hatten. Och så gick det ut över Johan.

— Och så'na där djävlar ska ha informator, som inte kan lära pojkarne veta hut. Vi känner dom nog fan.

Och nu haglade okvädinsord över föräldrarne.

Johan ville upplysa sällskapet om, att i deras kretsar brukade man vara betäckt på offentliga ställen, och att detta där icke var något uttryck av missaktning. Men det togs illa upp. Där, och deras kretsar! Vad fan pratade han för lort! Skulle han lära dem vad som passade? Och så vidare.

Ja, det kunde han ju, då de just från dessa kretsar för tjugofem år sen lärt sig, att man skulle vara obetäckt, vilket numera icke var sed; och han kunde ha sagt dem, att de om tjugofem år skulle

vara betäckta, bara de hunnit få nys om att det var fint. Men det hade de icke hunnit än.

De gingo upp på däck igen.

— De där kan man inte resonera med, sa Johan.

Han var uppskakad av uppträdet. Han hade sett klasshatet bryta ut; sett gnistrande ögon på folk, som han ej kränkt, känt den kommande överklassens fot på sitt bröst. Alltså, de hade blivit hans fiender. Bryggan var indragen mellan dem och honom. Men blodsbandet fanns kvar, och han bar samma hat till samhället och de oberättigade höjderna som de, samma agg till den konvenans, som de alla måste böja sig för; ja, han hade Karl Moors repliker i örat, men de, som slagit honom nyss, voro alla Spiegelbergare. Kommo de upp, skulle de trampa alla, stora och små; kom han upp, skulle han trampa bara de stora. Det var skillnaden dem emellan. Dock, det var bildningen, som gjort honom mera demokrat än de; alltså: över till de bildade! De skulle arbeta för dem därnere, men på avstånd och uppifrån. Denna råa, oformliga massa kunde icke handteras.

Vistelsen ombord blev nu olidlig. Utbrott kunde väntas när som helst. Och det kom.

Johan satt på övre däck ute på Kattegat, när han hörde under sig som ett starkt buller, röster, skrik. Och han tycker sig igenkänna discipelns. Han rusar ner. På mellandäck står den syndaren igen, omgiven av en mänskomassa. Pantlånaren fäktar med armarne och skriker. Johan frågar vad det är.

— Han har stulit min hatt! skriker pantlånaren.

— Jag tror inte det är möjligt, säger Johan.

— Jo, jag har sett, att han lagt in den i den här nattsäcken.

Det var Johans nattsäck.

— Det är min nattsäck, säger Johan, var så god och se själv!

Han öppnar nattsäcken och — där ligger pantlånarns hatt. Allmän bestörtning. Johan stod slagen, och stormen höll på att bryta ut mot tjuvarne. En student, som stal! Det var en godbit. Hur hade detta kommit sig? Nu mindes Johan. Han hade en likadan grå hatt som pantlånarn och begagnade den om nätterna att sova med. Så hade han tillsagt gossen att lägga in den i nattsäcken, och så hade denne tagit orätt hatt. Han vände sig nu till fördäckspassagerarne.

— Mina herrar, började han, tror ni det vara rimligt, att en rik mans son går och tar en flottig hatt, när han äger en nästan ny; kan ni ej se, att ett misstag är begånget?

— Ja, svarade underklassen, det är ett misstag.

Men pantlånarn vidhöll.

— Då återstår mig endast att bedja denna herrn om ursäkt för misstaget, och jag ber min elev göra detsamma!

Han gjorde det, ehuru motsträvigt. Allmän tillfredsställelse, och mummel om att det var gentilt.

Affären var lyckligen överstökad.

— Ser du, sade Johan till gossen, att folket låter tala vid sig!

— Pfu! Det var för att magistern smickrade dem och sa: mina herrar! Det djävla packet!

— Kanske, svarade magistern, som tyckte, att förödmjukelsen varit väl stor för en sådan bagatell.

Så kommo de äntligen till Köpenhamn. Svultna, frusna, vid eländigt lynne, sutto de i regnskurar utanför Thorvaldsens museum, som var stängt i anseende till festen. Men Albert svor, att han skulle in. Efter en timmes väntan bland sotaren, krögaren och alla de andra passagerarne, kom en gammal man, som såg lärd ut. Han skulle in. Albert störtar sig över honom, nämner professor Molins namn, och de släpptes in, men icke de andra passagerarne. Albert kom in och blev hänryckt, men kunde icke låta bli att göra en gubbe åt sotaren, som stod utanför, och den, som njöt mest, var den unge syndaren, som hatade packet.

— Nu ä vi herrar, sa han.

Johan var icke vid lynne att finna Thorvaldsen härlig. Det var en genomsnittsartist, lagom talangfull för att bli så berömd. Albert fann antiken uppsnyggad, men vågade icke opponera.

Intåget såg man ej, utan satt i tornet på Fruekirke och tittade på utsikten.

Mot natten, när man var trött och förbi, skulle man gå ner till ångbåten för att sova, men den hade gått till Malmö. Och nu stod man i regnet på gatan. Att ta in på ett hotell var omöjligt, ty man hade inga pengar. Då fattade Albert det beslutet, att gå rakt in på en krog och bedja om nattlogis. Det var en sjömanskrog vid Toldboden. Ja, nog hade man ett härbärge, men det var bara för sjöfolk. Det gör ingenting, vi måste under tak. Och så släpptes man in i ett gårdsrum. Där stodo två follbänkar bäddade, inga tvättfat syntes; väggarne voro utan tapeter, och det såg ruskigt ut. I ena follbänken låg en matros. Vem skulle krypa ner till honom? Albert åtog sig

det, och snart var han avklädd och nere bredvid främlingen, som var en holländare, och som väcktes med en sup. Och så somnade hela sällskapet, Johan förbannade hela äventyret, ty sängkläderna luktade.

Hemresan, yttre vägen, var ett enda, stort lidande. Ont om mat och pengar, så att man fick uppehålla livet med att dricka råa ägg, som köptes i småstäderna, och med hårt bröd och brännvin utgjorde dieten i tre dygn.

Albert ensam mådde gott och roade sig. Han sov i skansen hos gastarne och roade dem med historier. Han var befryndad med dem och kunde deras språk. Han söp med dem och fick varm mat; ja, han gick i köket ibland och tiggde en tallrik soppa.

— Hur lätt var livet icke för honom, tänkte Johan. Han kände icke saknaden av en lyx, som han aldrig smakat, och han blev icke utstött som en främling, när han nalkades dem. Han hade kalas, när de andra svulto, och såg bara vänner överallt. Men hans dag skulle också komma, tänkte Johan, när han icke längre var underklass, när lyx och fina vanor skulle göra honom lika hjälplös och olycklig.

Väl hemkommen rasade han ut. Så där var det hela vägen. De, som stodo ovanför, trampade neråt, och de, som stodo nedanför, röcko en i rocken, när man ville opp. Vad var nu det där talet om aristokrat och demokrat? De därnere talade om sina demokratiska tänkesätt såsom en dygd. Vad var det för dygd att hata dem, som stodo ovanför? Och vad betydde aristokrat? Aristos betydde den bäste, och krateo härska. Alltså aristokrat den, som ville att de bästa skulle styra, och demokrat den, som ville

att de sämsta skulle göra det. Men, så kom ett men; vilka voro de bästa? Var låg samhällsställning, fattigdom, okunnighet, något, som gjorde mänskorna bättre? Nej, ty då skulle man ju väl ej söka motarbeta fattigdom och okunnighet? Vilka skulle man sålunda kunna lämna makten åt, med visshet om att den fölle i händerna på de minst dåliga? Åt dem, som visste mest? Men då hade man ju professorsregemente, och då skulle Uppsala... nej, icke professorer! Vad? Vilka? Ja, det kunde han inte svara på, men bestämt icke skulle det bli sotarn och åkarn, som var med på ångbåten.

Djupare kom han ej den gången i saken, ty man hade ännu icke kastat upp den frågan, om det ej kunde gå an att ge alla samma bildning, eller om det överhuvud skulle härskas. Vidare hade han träffat på den värsta av all aristokrati, underklassens överklass, eller som den med ett fult namn kallas, brackan. En dålig kopia på överklassen, som röstade med makten, som apade de förnämas vanor, som riktade sig på andras arbete, som citerade auktoriteter, hatade opposition, utom sin tysta mot dem däruppe. Sotarn gjorde rikedom på de eländigaste av alla, åkarn på de stackars kuskarna och kamparna, pantlånarn genom oskälig vinst på nöden, och så vidare hela vägen. En lärare däremot, en läkare, en artist, han fick icke lämna bort sitt arbete åt slavar; det var allt att gå själv, och han var sålunda icke en haj, som de därnere. Medförde nu bildning mänskors lycka, och gjorde bildning mänskor bättre, så var den aristokratien berättigad och välgörande och kunde anse sig vara bättre folk. Ja, men den bildningen fick man för pengar, eller kunde tigga sig

till eller vigilera sig fram till, som så många studenter, och då var det åtminstone icke någon dygd. Nej, det var det ej, men man kunde icke underlåta att känna sig över de andra, när man visste mer och iakttog samlevnadens lagar, så att man icke kränkte någon. Återstod för den sanna demokratien att nivellera det där, så att ingen behövde känna sig under, och ingen tro sig vara över.

6.

Bakom ridån.

(1869.)

Svenska teatern var vid denna tid utsatt för många angrepp, och när var ej teatern det? Teatern är ett miniatyrsamhälle inom samhället, upplagt på samma sätt, med monark, ministrar, ämbetsverk, och så en hel mängd folkklasser, den ena över den andra. Är det då underligt, att det samhället alltid är utsatt för missnöjdes angrepp?

Men vid denna tidpunkt hade angreppen ett mera praktiskt syfte. Man hade sett en f. d. landsortsaktör beskjuta kungliga teatern med en broschyr, som föga antydde högre synpunkter, men med den följden, att författaren inkallades i direktionen. Detta manade till efterföljd, och många voro nu de, som utgåvo sina avhandlingar för direktionsgraden.

Emellertid var väl kungliga teatern då varken bättre eller sämre än förut. Men, frågade man, är teatern vad den ger sig ut för, eller en bildningsanstalt, varför då sätta obildade att styra? Därpå svarades: vi ha nyss haft en bland landets lärdaste män, Hyltén-Cavallius, på posten, och hur gick det då? Oaktat han ägde den förmånen att vara ofrälse, så revs han ihjäl av den så kallade demokratiska

pressen, som nerifrån röck honom i rocken. Så har man äntligen i våra dagar sett utopien om självstyrelse förverkligad, och fått en man ur ledet på högsta platsen, och nu är belåtenheten allmän.

Emellertid, på utsatt dag gick Johan upp i teaterns kansli för att anmäla sig till debyt. Efter någon väntan fick han tillträde och frågades om sitt ärende.

— Debyt!

— Så? Har ni tänkt på någon särskild pjäs?

— Karl Moor i Rövarbandet! svarade han, mera utmanande än som behövdes.

Man tittade på varann och log.

— Men det skall vara tre roller, har ni någon annan på förslag?

— Lucidor!

Man konsulterade och förklarade därpå, att dessa pjäser ej funnos på repertoaren. Detta fann Johan icke vara giltigt skäl, men fick det mycket förnuftiga svaret, att teatern ej kunde för oprövade krafter sätta upp så stora stycken och rubba sin repertoar. Därpå föreslog direktören Fäktaren från Ravenna. Att komma efter sådana triumfer som den senaste rollgivarens, nej, det vågade han ej. — Slutet blev att Johan skulle tala vid litteratören.

Nu började en kamp, som troligen icke var den första eller den sista på det rummet.

— Var förnuftig, herre; man måste lära på det här yrket som på alla andra. Ingen är färdig genast. Kryp, innan ni går. Tag en liten roll först.

— Nej, rollen måste vara så stor, att den bär upp mig. I en liten roll måste man vara en stor artist, för att kunna synas.

— Ja, men lyd mig, herre, jag har erfarenheter.

— Ja, men andra ha debuterat i stora roller, utan att ha varit på scenen.

— Men ni bryter halsen av er!

— Så må gå då; jag bryter halsen av mig.

— Ja, men direktion upplåter ej landets första scen till experiment för den förstkommande.

Nå, det var förnuft. Han skulle ta en liten roll. Och så stannade man vid Härved Boson i Bröllopet på Ulvåsa. Johan läste den hemma och baxnades. Det var ju ingen roll. Den handlade inte om något. Han bara grälade ett par gånger med sin svåger, och så omfamnade han sin fru. Men han måste ta den.

Så började lektionerna. Att skrika fram ihåliga ord utan betydelse, det var grymt.

Efter ett par lektioner förklarade läraren, att han ej hade tid längre, och anbefallde Johan gå upp och höra på lektionerna på elevskolan.

— Ja, men jag blir icke elev!

— Nej, för all del.

Han hade hört talas om elevskolan såsom ett slags småbarns- eller söndagsskola, där man tog emot allt slag folk, utan skolbildning eller något, och dit ner ville han icke. Nej, han skulle bara höra på.

Så gick han dit med tunga steg. Trädde in, van att vara lärare själv, som ett slags hedersgäst, och satte sig i en stol. Men han ådrog sig en obehaglig uppmärksamhet. Lektionen pågick med uppläsning av Vintergatan, som han kunde utantill, och några andra versstycken.

— Ja, men detta kan icke vara någon lärdom för scenen, vågade han säga åt läraren.

— Nå, så kom på scenen då och pröva rampskenet, sade denne.

— Huru skulle det ske?

— Gå in som statist.

— Statist? Hm! Det här bar utföre innan det börjat, tänkte Johan. Men han beslöt att lida ut allt.

Så fick han en morgon kallelse att infinna sig på repetition av Björnsons Maria Stuart, där han fått en roll. Ordonnansen lämnade honom så ett litet blått, fyrkantigt häfte, på vilket stod att läsa: En adelsman. Och inuti var skrivet på ett vitt blad: »Lorderna hava hitsänt en parlamentär med utmaning till greven av Bothwell.» Det var hela rollen. Och detta var sålunda hans debyt!

På utsatt tid gick han upp genom lilla trappan åt strömmen och kom förbi vaktmästaren in på scenen. Det var första gången han stod bakom kulisserna. Det var baksidan. Ett stort magasin med svarta väggar; ett sönderspikat, smutsigt log-golv; och dessa gråa lärftskärmar med omålat trä bakom!

Det var härifrån man givit honom härliga scener ur världshistorien, det var här Masaniello ropat död åt tyrannerna, under det han skälvande stod däruppe i fjärde radens fond; här hade Hamlet hånat och lidit sina lidanden, och härifrån hade ju också en gång Karl Moor ropat fy åt samhället och hela världen. Han blev rädd, ty huru skulle man få någon illusion själv här, vid åsynen av omålat trä och ofärgad buldan. Allting såg dammigt och smutsigt ut, och arbetarne gingo som mörka, fattiga stackare,

och skådespelerskor och skådespelare sågo ingenting ut i sina civila kläder.

Han leddes upp i foyern, där man först skulle dansa en halvtimme den gavott, som öppnade pjäsen. Där var fullt dagsljus, och på en stol satt familjens gamle spellärare och gned fiolen. Balettmästaren skrek och slog i händerna, och så ställdes man opp. Men, tänkte Johan, det här var inte överenskommet. Det var för sent. Och så befann han sig mitt inne i en kontradans, som han inte kunde; fick knuffar och påminnelser. Nej, det här går jag inte in på, menade han, men han kunde icke rygga.

En känsla av skam kom över honom. Dansa mitt på förmiddan. Det var en otäck sysselsättning. Och så stiga ner från lärare till elev. Vara den siste här; så långt hade han icke tagit något baksteg ännu.

Så ringdes till repetitionen, och man drevs ner på scenen. Där ställdes upp till gavotten. Främst ner vid rampen stodo de stora skådespelarne, som hade huvudrollerna, och så drogo sig de två leden ända upp till fonden.

Pang! Och så spelas det från orkestern. Dansen börjar i långsamma högtidliga rytmer. Men nere från rampen höras de två puritanernas djupa röster, som läsa ve över hovets fördärv:

LINDSAY.

Se, de dansandes linjer bukta sig som maskar i solskenet! Hör, musiken leker med helvetets lågor! Djävulens gapskratt bor däri.

ANDREW KERR.

Tyst, tyst! Straffet skall falla tungt över dem, som havet över Faraos här.

LINDSAY.

Se, hur de viska! Syndens smittande andedräkt! Se deras vällustiga smil, se damernas lättfärdiga klädsel!

BORGAREN.

Förspillt är på detta hov allt, vad Knox predikar.

LINDSAY.

Han är som profeten i Israel, han talar icke förgäves; ty Herren själv skall infria hans ord på det gudlösa släktet.

Det var en gripande verkan, och han kände huru det tog i honom.

Herrarne hade hattar, överrockar och käppar, och damerna kappor och muffar, men det gjorde ändå intryck i sin enkla storhet. Han stod i kulissen och hörde på, hela pjäsen framåt. Maria Stuart tyckte han ej om, hon var grym och behagsjuk; Bothwell var för rå och stark; Darnley, den svage Hamlets-artade mannen, som aldrig kunde upphöra att älska denna kvinna, och som brann ner av kärlek oaktat allt, otrohet, hån, elakhet, den tyckte han om. Och så Knox. Hård som sten, med sina sedliga krav och sin färfärliga norska kristendom.

Detta var dock något, att få gå fram och leva igenom ett stycke historia, iklädd sådana personligheter. Det var högtidligt, som fordom i kyrkan. Sedan han varit inne och sagt sin replik, gick han därifrån med beslut att tåla allt — för den heliga konsten!

*

Steget var taget alltså. Till fadren hade han skrivit ett exalterat brev och lovat, att han skulle bli något stort på den bana han nu beträdde eller

också dra sig tillbaka; och han hade lovat sig att icke gå hem, förrän han lyckats. Doktorn var ledsen, men bråkade icke, ty han såg att det var omöjligt att hindra. Men han hade andra hemliga planer till räddning, som han nu började sätta i verket. Först hade han förmått Johan att översätta ett par medicinska småskrifter, till vilka han skaffat förläggare. Nu kom han med uppdrag, att de skulle tillsammans skriva artiklar i Aftonbladet. Johan hade för egen del översatt Schillers »Teatern såsom en moralisk anstalt», och alldenstund teaterfrågan nu varit före vid riksdagen skrev doktorn en inledning, i vilken bönderna allvarligen förehölls deras kulturfientlighet, och därmed gick artikeln in.

En annan dag kom doktorn med ett häfte av den medicinska tidskriften »The Lancet», som behandlade frågan om kvinnans lämplighet som läkare. Utan att tveka, och på känsel, förklarade sig Johan emot rörelsen. Han bar en obeskrivlig vördnad för kvinnan som kvinna, moder, maka, men samhället var nu sådant det var, byggt på mannen såsom familjeförsörjare och kvinnan såsom maka och mor, alltså ägde mannen sin arbetsmarknad med full rätt och alla åtföljande skyldigheter. Varje syssla tagen från mannen vore ett äktenskap mindre, eller också en hårt trängd familjeförsörjare mer, ty äktenskapsdriften låge djupt hos mannen, och han skulle nog fortfara att gifta sig, om nöden vore aldrig så stor. För övrigt hade kvinnan sin stora arbetsmarknad för sig: hon kunde bli piga, hushållerska, husmamsell, lärarinna, amma, barnmorska, sömmerska, guvernant, skådespelerska, artist, författarinna, drottning, kejsarinna, samt maka och mor. Men de ogifta? Ja, för

dem räckte gott kvinnans arbetsmarknad. Alltså, här gällde ett intrång. Skulle kvinnan in på mannens område, så skulle mannen befrias från familjeförsörjarskyldigheten, och faderskapet ej få sökas. Men det ville man icke. Nej, man började tvärtom anställa jakt på de prostituerade kvinnorna och ville därigenom driva mannen till giftermål, och väl fångad skulle han genom gift kvinnas äganderätt nedsjunka till husslav.

Detta inkrånglade problem, som tog så många års arbete att utreda, tog Johan på instinkt och skrev emot rörelsen, i vilken han såg mannens undergång. Kvinnoemancipationen hade på femtiotalet antagit vildsinta former, och fältropet: Inga herrar, inga herrar, hade antytt rörelsens sanna karaktär, vilken också förlöjligats i en komedi av Rudolf Wall, kallad »Mamsell Garibaldi». Men åren hade gått, och damerna hade arbetat i det tysta. Stor blev därför både doktorns och Johans överraskning, då de fingo se sin artikel i Aftonbladet, men så ändrad, att den talade för rörelsen.

— Han ligger i händerna på fruntimmer, sa doktorn, och därmed var saken förklarad.

Vid teatern gick det utför till kris. Johan hade blivit skickad in i en loge, där det söps brännvin och icke hölls snyggt, att kläda sig tillsammans med statister.

— De vilja stuka mig, tänkte han, men tålamod bara.

Numera kallades han helt enkelt att vara statist i den ena operan efter den andra. Han förklarade, att han ej fruktade ramp, och icke publik, efter som

han predikat i kyrka. Det hjälpte ej. Men det värsta var att behöva stå och hänga timtal på repetitioner, utan något att göra. Läste han så i en bok, fick han höra, att han ej var intresserad. Gick han sin väg, så gjordes allarm. På elevskolan lästes nu roller. Barn, som endast gått igenom småbarnsskolan, fingo läsa Goethes Faust, naturligtvis utan att begripa något. Men eget nog, deras oförskräckthet räddade dem, och de gingo på, bra nog, så att det såg ut som om skådespelaren egentligen inte behövde begripa, bara det lät bra.

Efter ett par månar var han led vid alltihop. Det var hantverk. De största skådespelarne voro trötta och likgiltiga, talade aldrig om konst, bara om engagemang och flitpengar. Det var inte en gång en antydan av det där glada livet bakom kulisserna, varom man så mycket skrivit. Tysta och stilla som arbetare sutto de och väntade på replik; ballettskor och kvinnliga korister sutto i sina kostymer och sydde eller stickade. I foyern gick man på tå, tittade på klockan, putsade lösskägget och sa aldrig ett ord.

En afton, när »Maria Stuart» gavs, satt Johan ensam i foyern och läste en tidning. Dahlqvist, John Knox, kom in. Johan, som hade en outsäglig vördnad för den store skådespelaren, steg upp och bugade sig. Tänk, att få tala vid en sådan man! Han darrade vid tanken. Knox med sitt härliga, vita, långa hår, sin svarta dräkt och de halvslocknade stora ögonen i det väldiga, nu i veck liggande ansiktet, slog sig ner vid bordet. Han gäspade.

— Vad är klockan? frågade han med gravstämma.

Johan svarade att hon var halv tio, under det han knäppte på sin burgundiska sammetsjacka för att söka uret, som ej fanns.

— Det var fan, vad det går smått i kväll! sa Knox och gäspade igen. Därpå började han småprata om diverse skvaller. Det var en ruin bara av den forne storheten, som en gång tämt sina avundsmän, då han gav Karl Moor. Även han hade genomskådat, även han var trött på alltsammans. Och han hade dock trott så högt om sin konst en gång!

Som han nu hade fri entrée till teatern försökte Johan att från salongen göra studier. Men se, illusionen var borta. Där var herr den och fru den, där hängde fonden ur Quentin Durward, där satt Högfelt, där, bakom den kulissen, stod Boberg. Det var förbi med illusionen.

Och med den ömkliga roll han nu dagligen tuggade på infann sig steg för steg ledsnaden. Men därmed kom ångern och fruktan, att icke kunna draga sig ur det här spelet med heder. Äntligen tog han mod till sig och anhöll om prov. Pjäsen var spelad väl femtio gånger, och de stora skådespelarne voro ej roade av detta; men de måste komma. Och så gick provet, utan kostym, utan attribut. Han var inlärd det då gängse skrikmaneret, och han skrek som en präst. Det gick dåligt. Efter provets slut förkunnade läraren domen. Han skulle inträda i elevskolan. Nej, det ville han ej. Han grät av ilska, gick hem och åt en kula opium, som han länge gömt, men utan verkan; därpå släpades han ut av en kamrat och fick sig ett rus.

7.

Han blir författare.

(1869.)

Följande morgon var han som sönderslagen, sårig, riven. Nerverna dallrade ännu, och skammen och ruset hettade i kroppen. Vad skulle han göra? Hedern måste räddas. Han skulle hålla ut ett par månader till och så prova om igen. Han blev hemma om dagen och läste Fältskärns berättelser. Hur han läste, tyckte han, att det där hade han levat själv. Det handlade om en styvmor och styvson, som försonas. Brytningen i hans hem hade alltid legat över honom som något syndigt, och han längtade efter försoning och frid. Denna längtan tog sig i dag ett ovanligt sorgset uttryck, och medan han låg på soffan, började hans hjärna bygga upp åtskilliga förslag till en sådan lösning av missljuden i hemmet. Kvinnodyrkare som han var, och med ledning av Fältskärn, spinner han ihop, att endast en kvinna kunde försona mellan honom och fadren. Och denna vackra roll ger han styvmodren.

Under det han ligger där, känner han en ovanlig feber i kroppen, och allt under det den pågår, arbetar huvudet med att ordna minnen ur det förflutna, rensa bort somt och lägga till somt. Nya bipersoner upp-

träda, han ser dem inblandade i handlingen, hör dem tala. Det är som om han såge dem på scenen. Efter ett par timmars förlopp har han en komedi i två akter färdig i huvudet. Det var ett både smärtsamt och vällustigt arbete, om det kunde kallas ett arbete, ty det gick för sig av sig själv, utan hans vilja och förvållande. Men nu skulle det skrivas. På fyra dagar var pjäsen färdig. Han gick mellan skrivbordet och soffan, där han i mellanstunderna nedföll som en trasa. Och när stycket var slut drog han en djup suck, som om åratal av smärta varit över, som om en böld blivit skuren. Han var glad, så att det sjöng i honom, och han skulle nu lämna in sitt stycke till teatern. Där var räddningen.

Samma afton satte han sig ner att skriva ett lyckönskningsbrev till en anhörig, som fått en plats. När han satt ner första raden, tyckte han den lät som vers. Så satte han ner andra raden och den rimmade. Var det icke svårare än så? Och i ett enda drag skrev han ett fyrasidigt brev på rimmad vers. Han kunde alltså skriva vers också. Var det icke svårare än så? Och ett par månader förut hade han åter varit framme och bett en vän hjälpa sig med några namnsdagsvers, men fått ett vänligt, avböjande, men hedrande svar, däri han uppmanades att icke åka i hyrvagn, när han hade egen.

Alltså! Man föddes icke att skriva vers; man lärde det icke heller, ty i skolan lärde man ju alla versslag, utan det kom — eller kom icke. Detta föreföll honom såsom liknande en den Helige Andes nådeverkan. Hade själsskakningen efter nederlaget varit så stark, att den likasom vänt ut och in på hela lagret av minnen och intryck, och hade inbillnings-

kraften fått ett så starkt tryck, att den började arbeta? Något gjorde väl detta till, men allt var ju så länge förberett. Var det icke hans fantasi, som alstrade bilder, när han var mörkrädd? Hade icke han skrivit krior i skolan, brev under åratal? Hade han icke bildat stilen genom läsning, översättning och tidningsskrivning? Jo, så var det väl, men nu först märkte han den så kallade konstnärliga arbetsförmågan.

Skådespeleriet var alltså icke den form han krävde, det var ett misstag, men som nu lätt kunde avhjälpas. Emellertid skulle författeriet hållas tämligen hemligt och han fortsätta vid teatern till terminens slut, att ej nederlaget skulle bli uppenbart, eller till dess det kan döljas genom pjäsens antagande, ty den skulle naturligtvis bli antagen, eftersom han tyckte att den var bra. Detta skulle emellertid prövas. Till den ändan inbjöd han två av sina lärda bekanta, som stodo utanför teatern. Om aftonen innan de kommo, städade han av i sin vindskammare, som han hyrt i doktorns hus. Han pyntade den, tände två stearinljus i stället för flitens lampa, dukade ett bord med en ren servet och ordnade punschbutelj och glas, cigarrkoppar och strykstickor. Det var första gången han hade främmande, och anledningen var så ny och ovanlig. Man har så ofta liknat författarens arbeten vid foster, och liknelsen har ett visst berättigande. Det var något av barnsängshusets frid efter stormen; man kände att något eller någon kommit in, som icke fanns förr; det hade lidits och skrikits, och nu var det tyst och fridfullt.

Johan gick i högtidsstämning; det var såsom fordom, då barnen voro klädda, och fadren i sin svarta

bonjour kastade sista blicken på anordningarne, innan de främmande kommo.

Så anlände de. Läsningen försiggick under tystnad till slut. Därpå föll domen, och Johan hälsades av de äldre vännerna såsom författare.

När de gått sin väg föll han på knä på golvet och tackade Gud, som befriat honom ur trångmål och givit honom diktargåvan. Hans umgänge med Gud hade varit mycket oregelbundet, men eget var, att i stor nöd likasom samlade han sina krafter inom sig själv och skrek icke strax på Herren; i glädje däremot kände han ett ofrivilligt behov att genast tacka allt det godas givare. Det var sålunda tvärtom mot i barndomen, och naturligt det, då gudsbegreppet vuxit ut till det godas upphovsman, under det barndomsguden var fruktans gud och höll alla olyckor i sin hand.

Nu hade han äntligen funnit sin bestämmelse, sin roll i livet, och nu började hans lösa väsen att få en stomme. Han visste nu vad han ville något så nära, och därmed hade han åtminstone styre på sin båt. Och nu sköt han den från land, att gå ut på långfärd, alltid redo att falla av, när vinden stötte för hårt mot bogen, men icke för att driva ner i lä, utan för att nästa ögonblick ta fullt igen och lova upp.

Nu hade han skrivit ur sig sina familjesorger. Därpå bröt minnet av de religiösa striderna ut i en treaktskomedi, och detta lättade skutan betydligt. Hans alstringsgåva under denna tid var oerhörd. Febern kom nu på dagligdags, och han skrev på två månader två komedier, en tragedi på vers och skakade dessutom små vers ur armen.

Tragedien var hans första egentliga konstverk man kallar, ty den handlade icke om något, som tilldragit sig i hans liv. »Det sjunkande Hellas» var det lilla nätta ämnet. Kompositionen var hel och klar, med något slitna situationer och mycket deklamation. Det enda, som bröt fram ur hans egen fatabur, var sträng askes-moral och förakt för den obildade demagogen. Han låter sålunda en gammal man dundra för tidens ungdom över osedlighet och brist på fosterlandskärlek. Och Demosthenes hånar demagogen på följande sätt, när han anbefaller honom till Polemark:

— — — — — — Han är en man
av folket först och främst, och det är redan
en sak av ganska stor förtjänst i dessa
så svåra tider, då Athenais folk
har blivit satt tillbaka, att det ej
förunnats söla sig i samma laster
som de förnäma — — — — —

Där spökade sotarn och pantlånarn från Köpenhamnsresan. Och så:

— — — — — — — I ha'n
ju hört, hur han plär börja sina tal:
»Jag är en stackars man, som saknar bildning.»
O, vilket drag av manlighet och styrka,
att våga blanda sig i angelägenheter,
som man ej fattar ens det minsta grand,
med fara att bli ömkad för sin råhet,
allt för det ädla folkets höga sak. — —

Där fick elevskolans föreståndare sig ett rapp, ty denne brukade ofta för Johan beklaga sig över att han ej fått bildning. Stycket var aristokratiskt, och den frihet, som här basunades, var 60-talets: den nationella friheten.

Emellertid var nu komedien om familjen inlämnad till kungliga teaterns direktion, men anonymt.

Under det den låg där, gick Johan med glatt mod som statist. Vänta ni, tänkte han, det kommer snart min tur, då jag får ett ord med i laget. Han var nu djärv på scenen och kände sig, även då han gick i bondpojksdräkt i Wilhelm Tell, såsom en förklädd prins. »Jag är visst ingen svinaherde, fast ni tycker så,» gnolade han för sig själv.

Svaret på pjäsen lät vänta på sig. Slutligen förlorade han tålamodet och röjde sin anonymitet för läraren. Denne hade läst stycket och funnit anlag, men, det kunde ej spelas. Nå, det var nu icke något åskslag, då han hade reserven i sin tragedi. Den togs bättre upp, men skulle omarbetas här och där.

En afton efter elevskolans slut, bad läraren att få tala vid Johan.

— Nu ha vi sett vad ni duger till, sade han. Ni har ju en vacker bana för er, varför då ta den sämre. Att ni kan bli aktör, det är sannolikt, om ni vill arbeta några år, men varför bråka på detta otacksamma område? Res tillbaka till Uppsala och tag graden, om ni kan få; och bliv sen författare, ty man måste ha åren och erfarenheten inne, för att kunna skriva bra.

Att bli författare, det var Johan med om; att lämna teatern — också; men vända om till Uppsala — nej! Han hatade universitetet och insåg ej vad den onyttigheten man där läste kunde gagna författeriet, som skulle studeras direkt på livet.

Men nu började han tänka efter; och när han insåg att en pjäs nu ej kunde hinna antagas och utstickas som räddningsplanka, fattade han det andra

halmstrået: Uppsala. Att bli student igen var ingen skam, och vid teatern visste man nu att han icke bara var en misslyckad debutant, utan även författare.

Samtidigt fick han reda på att han hade ett innestående mödernearv på ett par hundra kronor. Med dem kunde han göra sin första termin, och så gick han hem till fadren, icke såsom den förlorade sonen, utan som den lovande författaren och fordringsägaren. Det blev en häftig tvist, som slutade med att Johan fick löv att utfå arvet i förskott.

Nu hade han lagt upp en tragedi med den väldiga titeln »Jesus av Nazareth», vilken behandlade Jesu liv i dramatisk form, och som var avsedd att med ett slag och för alla tider krossa gudsbilden och utrota kristendomen. Men när han fullbordat några scener, insåg han att ämnet var för stort och fordrade långvariga studier.

Teaterterminen led nu till sitt slut. Elevskolan gav en uppvisningsrepresentation på Dramatiska teaterns scen. Johan hade icke fått någon roll, men åtog sig att sufflera. Och i sufflörsluckan slutade hans aktörsbana. Så långt hade han fått pruta ner ifrån Karl Moor på Stora teaterns scen! Förtjänade han detta öde? Var han sämre utrustad för scenen än de andra? Det var icke sannolikt, men det blev aldrig utrönt.

På aftonen efter uppvisningen gavs en kollation för eleverna. Johan var inbjuden med, höll en skål på vers för att göra sin sortie så litet fiaskoartad som möjligt. Blev full som vanligt, bar sig dumt åt, och försvann från den skådebanan.

8.

Förbundet Runa.

(1870.)

Sextiotalets Uppsala visar tecken till utgång och upplösning av en period, som kunde kallas den Boströmska. I vad förhållande står det för tidevarvet gällande filosofiska systemet till tiden själv? Jo, det vill synas såsom om systemet är sammanfattningen av tidens tankar på den givna tidpunkten. Filosofen gör icke tiden, utan tiden gör honom. Filosofen bokför och samlar allt vad samtiden tänkt, och därigenom kan han återverka på samtiden, därför är och måste hans verkan vara slut med epokens utgång.

Boströmska filosofien hade den olägenheten, att den ville vara svensk, och att den kom för sent, samt att den ville leva ut över sin tid. Att göra en svensk filosofi var en orimlighet, ty det var att lösrycka sig från sammanhanget med den stora moderstammen, vilken växer ute på fastlandet och endast sänder frön till den hyperboreiska halvöns hårda jord. Den kom för sent, ty det drar tid att göra ett system, och innan detta var färdigt, hade tiden gått förbi.

Boström såsom filosof kom icke skjuten ur en kanon. Allt vetande är sammelverk och är färgat

av personligheten. Boström har vuxit ur Kant och Hegel, vattnats av Biberg och Grubbe och slutligen skjutit några tämligen självständiga skott. Det är allt! Själva grundtanken tyckes han ha fått ur Krauses Panentheismus, ett försök att jämka den Kant-Fichteska och den Schelling-Hegelska filosofien, vilken eklekticism redan Grubbe var beskylld för. Boström studerade först teologi, och det är den, som tyckes binda hans ande, när han skriver den spekulativa teologien. Sin sedelära fick han eller tog han från Kant. Att kalla Boström en originell filosof är bygdpatriotism. Hans inflytande sträckte sig icke utom Sveriges gränser och räcker icke där längre än till sextiotalets utgång. Hans statslära var redan bliven arkeologi efter 1865, då studenter ännu, av vördnad för läraren, fingo i tentamen förklara, enligt läroboken, att fyrståndsrepresentationen var den enda förnuftiga, vilket sedermera ströks på kollegierna. Huru kom Boström på en sådan idé? Vågar man sluta av sådana tillfälliga omständigheter som att han, en fattig mans son från Norrland, kom i en för nära beröring med Carl Johan och hovet, i sin egenskap av prinsarnes lärare? Kunde filosofen undgå allas öde, att i vissa avseenden generalisera sina enskilda tycken eller gängse hävdvunna föreställningar? Troligen icke. Boström var såsom idealist subjektiv, så subjektiv, att han förnekade verkligheten en självständig existens, då han förklarade att »vara är att förnimmas» (av människan). Fenomenvärlden existerade sålunda endast i och genom vårt förnimmande av densamma. Felslutet förbisågs, och det var dubbelt. Systemet börjar nämligen och utgår från en obevisad sats (petitio principii) och skulle väl rättas till detta:

fenomenvärlden existerar f ö r o s s endast genom vårt förnimmande, vilket ju icke hindrar att den existerar för sig själv utan vårt förnimmande, såsom också genom naturvetenskapen är bevisat, eller att jorden existerade med ett ganska högt organiskt liv, innan en förnimmande människa fanns.

Boström bröt med kyrkans kristendom, men behöll, i likhet med Kant och till och med senare evolutionistfilosofer, kristendomens sedelära. Kant hade stannat mitt i sin tankes djärva framfart genom bristande psykologisk kunskap och dikterar helt enkelt det kategoriska imperativet och de praktiska postulaten. Sedelagen, vilken ju är beroende av och växlande med epoken, blir fortfarande helt kristligt »Guds bud». Boström låg ännu kvar »under lagen» och ansåg en handlings sedliga värde eller ovärde bero på motivet, och att det enda tillfredsställande motivet är »aktningen för den förpliktades osinnliga väsende», vilket uppenbarar sig i samvetet. Men samvetena äro lika många som religionerna och folkslagen, och därför blev sedeläran alldeles ofruktbar.

Boströms betydelse för utvecklingen blir endast hans uppträdande i striden mot biskop Beckman om helvetesläran (1864), ehuru den läran redan då var förkastad av de bildade med hjälp av nyrationalisterna. Hämmande för utvecklingen åter blev Boström genom sina skrifter: »Om monarkens oansvarighet och helgd,» och »Äro rikets ständer berättigade, att för svenska folket besluta och fastställa det nu vilande, så kallade(!) representationsförslaget?» (1865).

I egenskap av idealist blir Boström för det nu levande släktet icke allenast betydelselös, utan även

reaktionär. Han är icke någon nödvändig länk i annan kedja än den förkastliga reaktionsfilosofien, som följer så ödesdiger och mörk på sjuttonhundratalets upplysningsfilosofi. Han har levat och är död! Frid över hans stoft!

•

En annan barometer på tidens andliga atmosfärtryck är den sköna litteraturen ansedd vara. Men för att den skulle kunna vara det, måste den ha frihet att behandla tidens frågor, något som den dåvarande estetiken ej tillät.

Poesien skulle vara och var (enligt Boström) en lek, likasom de sköna konsterna. Poesien blev under sådana förhållanden och med den gängse jag-förgudningsfilosofien lyrisk, uttryckande skaldens små enskilda känslor och tycken, samt speglar därför tiden endast i vissa drag, som kanske ej äro de väsentligaste.

Sextiotalets poesi var signaturernas. Men av dessa voro endast två av betydelse: Snoilsky och Björck. Snoilsky var vad man med ett uttryck från läseriet skulle kalla väckt; Björck var död. Båda voro som man säger födda diktare, det vill säga deras fallenheter visade sig tidigare än eljes. Båda gjorde sig redan i skolan bemärkta, vunno tidig ära och ryktbarhet och sågo genom börd och ställning livet från de soliga höjderna. Snoilsky var omedvetet gripen av den nyare tidens andar. Befriad från fruktan för helvetet, från munkmoralen, vittne till adelsståndets återbördande av privilegierna, ger han anden fri och köttet fritt. Han är revolutionär i sina första dikter och älskar den frygiska mössan;

han predikar livsglädjen i köttet, och han har ett visst hat mot överkulturen såsom konventionella band. Men som skald undgick han icke skaldens tragiska öde: att icke bli tagen på orden. Poesi var nu poesi en gång, och Snoilsky var poet.

Björck var begåvad med ett sinne, okänsligt för starka intryck. Harmonisk, slapp, färdig från början, lever han fram sitt liv försänkt i inre begrundan, eller bemärker han endast den lilla yttervärldens små företeelser och skildrar dem vackert och korrekt. Av den stora majoriteten, som lever automatens harmoniska liv, anses hans poesi andas en ofantlig kärlek till nästan. Men varför utsträcktes icke denna kärlek längre, ut över de stora mänskokretsarne, ut över mänskligheten? Oss förefaller Björcks kärlek icke gå ut över det personliga lugnet, som individen vinner genom att hålla ifrån sig de plikter, som livet i ett samhälle uppställer. Han är nöjd med sin värld, därför att världen varit huld emot honom, och strid får ej finnas, därför att den stör den enskildes lugn. Björck visar oss den lycklige, vars liv ej står i strid mot uppfostran, utan som bygger upp sten för sten på den en gång lagda grunden; allt går sedan hantverksmässigt efter vattenpass och linjal, och huset står där färdigt, sådant det var ritat, och utan ändringar i planen. Kuvad av familjetyranni, tidigt smakande människors aktning och beundran, stannade han i växten. Boströmska kompromissen med kristendomen antog han osedd, och därmed hade han gjort sin livsgärning. Hans skaldskap är särskilt framhållet såsom det rena, det serafiska. Vad är det rena, som i våra dagar så skarpt hålles upp mot det sinnliga? Han fick henne inte, det är hemligheten, lika-

som Dantes himmelska kärlek till Beatrice härledde sig av samma ofrivilliga orsak. Han besjunger sålunda det oåtkomliga, med den otillfredsställda kärlekens stilla mjältsjuka. Men det var ju icke dygd, och det rena skulle ju vara dygd. Hade han fått henne bara!

Och för övrigt, hur förhöll det sig med det rena i signaturernas sinnen? Blomstrade icke den oanständiga anekdoten, besöktes icke bierstugorna, översattes icke Decamerone, utgavs icke Geranier och Kakamoja av signaturerna? Alla mänskor äro väl sinnligt anlagda, men det ansågs då orent att visa sin sinnlighet, och därför måste den ha underjordiska avlopp. Snoilsky bröt med hyckleriet och sjöng ut, och Björck röjde sig även, när han berättar huru han kysste den minderåriga på hemfärden i vagnen. Det var icke barnet han kysste, det var flickan, och flickan i byxholkar. Det skulle Hans Jægers ovänner säkert ha funnit orent, brådmoget eller något ändå värre. Dessutom har man traditioner från signaturernas tid, som ge vid handen, att den mest serafiske av alla serafskalderna fört ett stormigt liv, och att änglavingarne först växte ut, när bockfällen tappat håren. De sjöngo vatten, men drucko vin, likasom nutidens författare beskyllas för att sjunga vin och dricka vatten. Alltid skall poetens liv stå i missklang med hans läror. Varför? Vill han vid diktningen slippa ifrån sig själv och uppfinna en annan; är det begäret att klä ut sig, är det blyghet, fruktan att ge sig, blotta sin blygd? Det får den kommande själsvetenskapen ett gott arbete med att utreda!

Björck sjöng vid reformfesten i Uppsala 1865. Men det är den kungliga revolutionen han besjunger:

Och folket välsignar sin kung,
ty kungen mot folket är huld.

Harmoni ser han i allt, och när han sjunger om den återställda endräkten mellan Sverige och Norge 1864, är han idel välljud:

Du, som förenat Svea med Nore,
främst se vi dig, odödlige Store.

Och Abraham Lincoln besjunger han även, samt åkallar honom:

Fader, ja, som sol ditt namn skall lysa,
elda modet, då det vill förfrysa,
och som vårdkas jordens slavar kalla
till gemensam kamp mot våldets bud.

Det är den heliga alliansens frihetsideal: negeremancipation och vitt slaveri! Revolution, men laglig revolution med Guds nåde!

Nå, han visste icke bättre, och få visste bättre då. Det är därför icke dom över mannen, det är omdöme över hans gärning, vars motiv är likgiltigt för eftervärlden.

Ungdomen läste signaturerna, många med stor uppbyggelse. De bebådade icke ny tid, utan de profeterade i efterskott, att nu var det tusenåriga riket kommet, idealen förverkligade och demarkationslinjen uppdragen, en gång för alla uppdragen. De sågo med tillfredsställelse på sitt skapade verk, gnuggade händerna och funno att allt var gott. En stilla frid hade utbrett sig över hela Uppsalanejden, och nu kunde man få sova till domedag, menade gammal och ung. Men då komma missljud, och i den allmänna fridens dagar varsnar man vårdkasar

på grannarnes bergklintar. Det är från Norge man signalerar öppet vatten, och fyrarne tändas.

Rom tog Grekland, men Grekland intog Rom. Sverige hade tagit Norge, men nu intog Norge Sverige.

Lorentz Dietrichson nämnes till docent vid Uppsala universitet 1861, och han var förebudet. Han gör Sverige bekant med den danska och norska poesien, som då voro nästan okända, och han stiftar det litterära sällskap, ur vilket signaturerna utgingo.

Sedan Norge lösryckts från den danska monarkien och upphört vara filial under huvudkontoret i Köpenhamn, ympade det icke på Sverige, utan gick in till sig själv och öppnade samtidigt direkt förbindelse med fastlandet. Jämte det självständiga uppvaknandet gick sålunda samtidigt en stor golvström utifrån rakt in på Norges kuster. Björnson var den, som gav Norge självkänsla, och när denna urartade till inskränkt patriotism, kom Ibsen med saxen. När denna strid blir av hetsig natur och Kristiania ej vill upplåta valplats, flyttas striden in i det gästvänliga Sverige. Det norska vinet, som var starkt »beskuret», lämpade sig väl för utförsel, och pamfletterna vunno på överlandsresan och blevo litteratur i Sverige. Tankarne kommo fram, men personligheterna satte sig på kärlets botten.

Ibsen och Björnson bröto in i Sverige; Tidemand och Gude voro segrare vid konstutställningen 66; Kierulf och Nordraak behärskade sången och pianot.

Björnson började såsom tjusare; Ibsen som väckare. »Mellan drabbningarne» hänförde stockholmarne och med fullt skäl. »De unges förbund»

förstod man ej, på grund av de lokala förhållandena, ja, man förstod ej ens att den hånade de nya strävandena, ty den hånade icke svenska förhållanden. Man hörde glunkas, att Steensgaard skulle vara Björnson och att Fredrikson maskerat sig efter porträtt, men det kom en icke vid. »Den syttende maj» gav man den och den, men man beundrade Dahlqvist som Aslaksen.

Så kom »Brand». Den hade redan varit ute 66, men den kom ej i händerna på Johan och samtida förrän 69. Den tog djupt i hans gammalkristna sinne, men den var mörk och sträng. Slutrepliken om Deus Caritatis föreföll icke tillfyllestgörande, och skalden syntes ha varit alltför mycket med sin hjälte, för att han icke bara ironiskt skulle släppa honom åt undergången. Brand gjorde honom mycket bry. Den hade släppt kristendomen, men behållit den förfärliga askesmoralen. Han kom med krav på lydnad för sina gamla läror, som ej mer hade tillämpning; han hånade tidens strävan till humanitet och kompromiss, men slutar med att anbefalla kompromissens gud, »akkordens aand». Brand var en läsare, en fanatiker, som vågade tro sig ha rätt gentemot hela världen, och Johan kände sig släkt med denna fasansfulla egoist, som till på köpet hade orätt. Ingen halvhet, gå på bara, bryt och bänd ner allt, som står dig i vägen, ty du ensam har rätt. Hans så känsliga samvete, som led av varje steg han tog, därför att det skulle göra fadren eller vännerna ont, dövades av Brand. Alla band av hänsyn, av kärlek, skulle slitas för »sakens» skull. Att Johan icke numera hade Haugianerns orättfärdiga sak var en lycka, eljes hade han också gått under skredet, men

Brand gav honom tro på ett samvete, renare än det uppfostran givit honom, och en rätt, som var högre än rätten. Och han behövde denna järnstång i sin svaga rygg, ty han hade långa perioder, då han stötvis av humanitet gav sig själv orätt och den förstkommande rätt, varför han också var mycket lätt att narra. Brand var den siste kristne, som föll för ett gammalt ideal, därför kunde han icke bli mönster för den, som kände en dunkel upprorslusta mot alla gamla ideal. Stycket förblir en vacker växt, som icke har någon rot i tiden och därför hör till herbariet.

Så kom »Peer Gynt». Den är mera dunkel än djup och har sitt värde som motgift mot den nationella självkärleken. Att icke Ibsen blev landsförvisad eller förföljd efter att ha sagt det stolta norska folket sådana beska saker, visar att man i Norge förde striden mera lojalt än sedan på andra sidan Seveberget.

»Kärlekens komedi» verkade »otäck». Han förnekade kärleken och visade äktenskapet såsom en livförsäkring åt kvinnan, där hon betalade premierna med sin gunst. Så rå verkade sanningen den tiden.

Ibsen ansågs då som en mänskohatare och Björnsons avundsman och fiende. Man var delad i två läger, och tvisterna om vilken som var störst voro oändliga, ty de gällde konstens problem: innehåll eller form.

Den norska poesiens inflytande på svenska utvecklingen har varit stor och delvis mycket välgörande, men det fanns i densamma något säreget norskt, som ej hade tillämpning på Sverige, ett land med en helt annan utveckling. I Norges avsöndrade dalar bodde ett folk, som av nöd och tarvlig utkomst

förefann i kristendomens försakelseläror en färdig avhållelsefilosofi, vilken lovade himlen som gengäld för umbärandet. En tung, dyster och karg natur, fuktigt klimat, långa vintrar, långa avstånd mellan byarne, enslighet, allt samverkade att få kristendomen kvar i dess stränga medeltidsformer. Det förefinnes också något man kunde kalla sinnessjukt i den norska anden, av samma art som den engelska spleen, och vem vet om icke Norges intima beröring med det mjältsjuka ölandet tryckt spår i kulturen. I Jonas Lies »Den Fremsynte» är sinnets sjuklighet framdragen, och där råder samma hemska stämning, som möter i de isländska sagorna. Andens kamp mot det fysiska mörkret, mot kölden. Skildringen av nordbons sorgliga öde, att vara från soliga länder förvisad till mörkrets och köldens obygder, som nu söker sin rättelse i utvandringen, vars etnografiska betydelse man undanskjutit för den ekonomiska. Norskt lynne är frukten av många hundra års tyranni, av orättvis behandling, av svår brödstrid, av saknad av glädje. Dessa nationella egendomligheter skulle icke ha tagits med av svensken, men de ha förnorskat honom. I svenska litteraturen spökar sålunda ännu Dovregubben, och Brand går med sina ideala krav, som den romaniserade och ljusa svensken ej kan uppriktigt dela. Därför passar honom nu så illa denna främmande folkdräkt; därför ljuder den svenska moderna musiken så oharmonisk av efterklang från Hardangerfiolen, omstämd av Grieg; därför förefaller det nya landsmålsvurmeriet så illa valt; och därför skorrar talet om större sedlig renhet för den levnadslustigare svensken. Han har icke varit under långvarigt nationellt förtryck och behöver ej

söka upp sig i det gamla; han är icke bliven så dyster i sitt öppna, släta sjö- och flodland, och därför kläder honom den sura minen illa.

När han däremot fick stora, nya tankar via Kristiania eller direkt utifrån genom Ibsen och Björnson, så skulle han behållit nettovikten och lämnat den norska taran. Själva »Dockhemmet» är norskt. Nora är en släkting till de isländska kvinnorna, som togo matriarkatet med sig, och släkt till de hemska, härsklystna kvinnorna i »Härmännen», vilka åter äro rena norskor, hos vilka känslorna frusit bort eller vuxit bort under århundradens inbördes släktgiften, som pläga komma till stånd i länder, där samfärdseln är ringa, och familjestocken slagit sig fast på några platser, avsöndrade från varandra. Hela den svenska fruntimmerslitteraturen är norsk-norsk, med dess oförskämt ideala krav på mannen och kelande med den bortskämda kvinnan; flera unga författare ha infört norsk stil i svenska språket, och en författarinna har slutligen förlagt handlingen i Norge och låtit hjälten tala norska. Längre bör man icke gå!

Utländskt gärna, ty det är universellt; men icke norskt, ty det är provinsiellt, och sådant ha vi så gott om själva!

Så var han åter i Uppsala, detta Uppsala, som han flytt för ett trefjärdedels år sedan, och dit han minst gärna av allt ville. Detta, att nödgas något, som han ej ville, gjorde alltid det intrycket som ett möte med en personlig fiende, vilken utlurade hans önskningar och hans antipatier och tvang honom böja sig. När han ännu trodde sig stå under Guds

särskilda uppsikt, tog han det såsom varande till hans sanna bästa, men senare övergick det till känslan av att det fanns en ond makt, varav framgick hans senare tro på två styrande makter, en ond och en god, vilken delade eller turade med väldet.

Nu frågade han sig åter: vad skall du här att göra? Ta graden och framför allt betäcka återtåget från teaterbanan. I hemlighet skulle han nog skriva en pjäs och under framgångens skydd slingra sig undan examen.

Första tiden vantrivdes han mycket på sin ensliga vindskammare. Han var nu van vid lyx, stora rum, gott bord, uppassning och sällskap. Van att behandlas som en man och att umgås med gammalt och bildat folk, fann han sig åter vara en studentpojke. Men denna gång kastade han sig ut i vimlet och hade snart tre olika umgängeskretsar. Först middagssällskapet, bestående av läkareämnen, ateister och naturvetenskapsmän. Bland dem hörde han för första gången namnet Darwin och dennes läror, men det flög förbi honom som en hypotes, som han ej levat sig till. Så aftonsällskapet, en präst och en jurist, med vilka han spelade vira långt in på nätterna. Han ansåg sig nu bara ligga i Uppsala för att växa, bli äldre, och det var just detsamma vad han gjorde, bara tiden dödades. Han kastade nu ner en tragedi om Erik XIV, men den fann han dålig och brände upp, ty självkritiken hade nu vaknat och fordringarne vuxit.

Längre fram i terminen kom han in i ett sällskap, som sedan blev hans krets under hela Uppsalatiden och längre fram ändå. Av en händelse kom han en kväll tillsammans med en yngre kamrat från privat-

läroverket. De talade om litteratur, och vid en toddy kastades upp en plan att samla några unga poeter till ett sällskap. Det var att få ett slags verkningskrets, och planen utfördes. Jämte Johan och den andra stiftaren kallades nu fyra unga studenter. De voro förträffliga ynglingar, idealistiskt anlagda man kallade, med vackra uppsåt och svärmande för okända, dunkla ideal. De hade icke ännu varit i beröring med livets vedermödor, hade alla förmögna föräldrar, inga bekymmer och kände icke ett grand om kampen för brödet. Johan, som nyss lämnat de ettrigaste förhållanden och sett mänskor, som alltid visade tänderna, inbilska, tomma skådespelarämnen, fann sig försatt i en alldeles ny värld. Där gingo de sälla ynglingarne till sina dukade bord, rökte fina cigarrer, spatserade och poetiserade skönt över det sköna livet, som de ej ännu kände.

Förslag till stadgar uppsattes, och förbundet antog namnet Runa, det är: sång. Varför det kallades Runa berodde väl på den då rådande nynordiska renässans, som gått upp med skandinavismen, adlades av Carl XV i poesien, av Winge och Malmström i måleriet, av Molin i bildhuggeriet och nu nyss så skönt levat upp i Björnsons och Ibsens dramer ur det gamla nordmannalivet. Även bidrog härtill det nyss vid universitetet införda studiet av isländska språket.

Medlemmarnes antal skulle vara högst nio, och var och en tog som förbundsbroder en runa till sitt namn. Johan blev Frö och den andra stiftaren Ur. Alla riktningar voro företrädda. Ur var en stor patriot och dyrkade Sverige med dess minnen. Det

landet hade den grannaste historia i Europa och hade alltid varit fritt. Han sjöng om:

»De väldiga Sveriges kungar,
de sitta i kyrkans kor,
och somliga sjunga Kristus,
men andra blota åt Thor.»

Han var eljes en realistiskt anlagd man, med utbildat sinne för statistik, statskunskap och biografi, var sträng och skicklig formgranskare, samt förbundets administrator. Pålitlig vän, god sällskapsbroder, hjälpsam och hjärtlig. Där fanns en fullblodig romantiker, som läste Heine och drack absinth; en känslosam yngling, som svärmade ännu för alla de gamla idealen, men mest för Heine; där fanns en seraf, som besjöng det oändligt lilla och särskilt barndomens sällhet; där fanns en stilla naturdyrkare; en eklektiker och improvisatör. Denne siste var ett Israels barn med en otrolig förmåga att på anmodan improvisera i vilken tonart som helst. Han steg upp två minuter efter uppdraget och gjorde på fri hand muntligen en Anakreon, en Bellman med sång, en Horatius, en Edda, vad som helst, och även på främmande språk.

Första sammankomsten utlystes hos Thurs, improvisatören, som bodde rymligast, i två rum, och hade de bästa piporna. I egenskap av stiftare uppläste Johan först av alla sitt inträdestal, som enligt stadgarne måste vara på vers. De började så här:

Har sången tystnat uti Nordanlanden,
har Brages harpa inga toner mer,
har han oss övergivit, siaranden,
som fordom kom till oss från himlen ner?

Har tidens lumpna ävlan släckt ut flamman,
den heliga, som livet värma gav,
har barden sig med narren slutit samman
och sålt sig åt förtryckaren som slav?

Brage och barden, det var det nynordiska, som nu troddes böra uppgrävas. »Tidens lumpna ävlan» innehöll hela idealistprogrammet. Hela samtidens stora arbete på verkligheten, på förbättrandet av livsvillkoren, det var lumpet. Anden var fången i materien, och därför skulle materien vara fienden; det var romantikens lärdomar.

Så går skalden ut i naturen (Eklundshovskogen) och hör domkyrkans klockor, blåsippor, tallar, vinden, fåglarne etcetera sjunga, och gör sig därpå den ganska berättigade frågan:

Naturen sjöng, vi skulle jag då tiga?

Han besluter att icke tiga längre, utan sjunger ut, om livets vår, den glada, unga, om livets höst, om kärleken till fosterjorden. Så kom den vise mannen med fruset sinne och får tag i hans sång, plockar sönder den och finner, att den var bosch. Och då tystnade sången:

Ja, dagens överklokskap är den pesten,
som dödar sångens ungdomsvarma släkt...

Att nu säga bestämt, vad han 1870 menade med överklokskap, är ej lätt, men det var nog helt enkelt några förkänningar av stundande recensioner, likasom den vise mannen ej var någon annan än recensenten.

Därpå bryter han ut mot

dagens usla krämarsjälar falla
för gyllne kalven uti stoftet ner,
ej sång de älska, då de den åkalla,
blott guldets klang dem andaktskänslan ger.

Något sammanhang med tidens strävan kunde ej finnas här, ty sextiotalet var utmärkt för sina dåliga skördar och därför stor guldbrist. Svindeln och bolagsväsendet tog först med 70-talet sin början. Det var skaldens program den tiden, att hacka på penningar och gyllne kalven, och därför slank den där snärten in med.

Talet slutar som övligt med Tegnérs epilog vid magisterpromotionen, ehuru tjuguettåringens dödstankar äro något ogrundade:

Och om uti en framtids dar, när branden
i ögat slocknat — pulsen blott slår svag,
och sorgerna förfrusit sångaranden —
om då vi höra få en vårljus dag
ett annat släkte sina sånger sjunga
häruppe i det gamla Odinslund,
då må vi ock påminna oss vårt unga,
vårt friska, glada sångareförbund.

De två sista raderna inneburo icke något vidare löfte eller hade någon mening överhuvud. Något program fanns ej heller. Att sången tystnat uti Nordanlanden, föresvävade ynglingen, men huru den nya tonen skulle låta, det angav han ej. Att han eller förbundet skulle ta opp några nya psalmer, låter han ej påskina. Han har inuti stycket en dunkel aning om, att de voro efterklingare. Han uttalar nämligen den farhågan, att eftervärlden ej skulle resa marmorn över dem, och att de skulle försvinna i glömskans grav;

Ej är vårt fel, att mindre blev oss givet,
och att vårt rykte snart till glömskan går.

Det hela är en blandning av blygsamhet och oförskämdhet, betecknande för mannen.

Nu blev det ett poetiskt lättingsliv med extrasammankomster varenda kväll på krogar och hemma på kamrarne. Men för en blivande författare var det icke bortkastad tid. Ur kamraternas rika bibliotek fick han ösa, och ur meningsskiftena fick han vänja sig vid många synpunkter över litteraturen. Men livet, de allmänna intressena, dagens politik, samtiden, fanns icke till; man levde i drömmar.

Stundom vaknade hans underklass-samvete, och han frågade sig, vad han hade bland de rika ynglingarne att göra, men det tystades snart under ruset och samkvämen, och han intalades mod att gå på, att fordra av livet, ty han hade, enligt kamraternas mening, en insats.

Hans kammare var dålig; där regnade in genom taket, och säng fanns ej, utan endast en brits, som om dagen var soffa. När tiden hemma blev lång, och de poetiska samtalen äcklade honom, sökte han sin gamle skolkamrat, naturforskaren. Där fick han se i mikroskop, höra talas om Darwin och den nya världsåskådningen. Där fick han råd, praktiska och välvilliga, och det var den vännen, som tillstyrkte honom att försäkra sin ställning genom att skriva en enaktspjäs till kungliga teatern och på vers. Nej, Johan fick icke rum i en akt, hellre en tragedi i fem.

— Ja, men den är svårare att få spelad.

Slutligen lät han tala vid sig och beslöt att

utföra en liten idé, som låg, och som handlade om Thorvaldsens första vistelse i Rom. Vännen lånade honom böcker om Italien, och nu satt Johan i arbete.

På fjorton dagar var stycket färdigt.

— Det där kommer att spelas, sade vännen. Det är roller, ser du!

Som det var för långt att vänta till förbundets nästa sammankomst, skyndade Johan upp till Thurs och Rejd på aftonen och läste stycket för dem. De voro båda av samma mening som naturforskaren, eller att stycket skulle spelas. Och så bjödo de på sexa och champagne; höllo tal och drucko till morgonen, då de somnade på Rejds golv, med punschglasen bredvid sig. De vaknade om ett par timmar och tömde de halvdruckna glasen i soluppgången, och så gingo de ut att festa.

Deras deltagande var hjärtligt, ointresserat, varmt, utan spår av avund, och Johan mindes alltid denna sin första succès som ett av sina bästa ungdomsminnen. Den svärmiske, hängivne Rejd ökade tacksamhetsskulden med att skriva rent stycket med sin prydliga stil. Och därpå sändes alstret på kungliga teaterdirektionen.

*

Våren kom, och maj månad tillbragtes i ett enda sammanhängande rus. Förbundet hade utsett en skrubb på Lilla Fördärvet till sina aftonsexor. Där talades, hölls tal och dracks omåttligt. Slutligen skildes man för terminen, men efter löfte att träffas än en gång i Stockholm och med en utflykt i det gröna fira förbundets högtidsdag.

En Junimorgon klockan sex samlades förbundets

fyra stambröder på Skeppsholmen, där en roddbåt var förhyrd. Förbundsarken eller lådan, en stor kartong, i vilken handlingarne förvarades, instuvades jämte mat- och buteljkorgar, och sedan Os och Rejd tagit årorna, styrdes färden upp åt Djurgårdsbron och in i kanalen, för att uppnå bestämmelseorten, en udde på Lidingölandet. Thurs blåste Bellmansmelodier på flöjt och Frö (Johan) ackompagnerade på guitarr, som han lärt sig något i Uppsala. Framkomna till landningsplatsen, dukas frukost i en ängsmark vid stranden. Mitt på duken ställes arken, klädd i grönt och med blommor, och på den anordnas brännvinsflaska och glas. Johan, som för sin grekiska tragedi studerat antikviteter, anordnar måltiden på grekiskt sätt, så att gästerna äta liggande och bekransade. Därpå göres eld mellan ett par stenar, och kaffe kokas, varpå konjak och punsch klockan nio på morgonen intages. Och nu läser Johan upp »Fritänkaren», som kritiseras. Därpå släppes vältaligheten lös. Thurs är den störste talaren, och han ger känslor och tankar luft i bunden form. Poem läsas upp, mottagas numera alla med bifall. Så musiceras; Johan sjunger vid guitarren omväxlande romantiska folkvisor med gråtmilt föredrag, ömsom oanständiga. När middagen inträffar, äro andarne heta ännu, men något domnande. Eftermiddagen går in och solen lovar upp över Lilla Värtan. Efter en kort slummer friskas ruset opp igen, men ingår i ett nytt skede. Thurs, Israels barn, har hållit ett kväde om Nordens storhet och åkallat Skandinaviens forngudar. Ur, patrioten, förnekar honom rätt att annektera andras gudar. Det tar eld i judefrågan och hotar bli gräl, vilket upplöses i omfamningar.

Nu inträder det sentimentala stadiet. Man behöver gråta, ty alkoholen har den verkan på maghinnan och tårkörtlarnes nerver. Ur känner först behovet, och omedvetet letar han upp något sorgligt. Han brister i gråt. Man frågar varför? Han vet det ej först, men slutligen finner han, att man behandlat honom som en lustigkurre, vilket han alltid var. Han bedyrar att han är en mycket allvarlig natur, att han har stora sorger, som ingen vet; men nu lättar han sitt hjärta och talar om en familjehistoria. Sedan han lättat sig, blir det glatt igen. Men kvällen är lång, och man längtar hem. Det var tomt i hjärnorna, och man känner leda vid varann, vid leken och ruset. Man blir djupsinnig och undersöker rusets filosofi. Varifrån ha mänskorna fått detta begär att göra sig vansinniga? Och vad ligger bakom det? Är det den sydländske utvandrarens saknad av en förlorad solig tillvaro i nordliga länder? Ett behov måste ligga till grund, ty ett okynne kunde ej, utan mening, ha gripit hela mänskosläktet. Är det samhällsmänskan, som i ruset avkastar all samhällslögn, ty umgänge och samhälle fordra ovillkorligen, att man icke uttalar alla sina tankar. Varför ligger eljes sanningen i vinet? Varför dyrkade grekerna Bacchus såsom förädlande människan och sederna? Varför älskade Dionysos fred och ansågs utbreda rikedomar? Kunde vinet, som huvudsakligen njöts av mankönet, haft något inflytande på utvecklingen av mannens intelligens och handlingskraft, så att han blev överlägsen kvinnan? Och varför stannade Muhameds folk, som icke drucko vin, på ett som lägre ansett kulturstadium? När saltet inkommit som dagligt näringsämne hos åkerbrukare och herdar, för att ersätta

de salter, de förre jägarne fingo i vildbrådets blod, kunde då icke vinet ha varit något ersättningsämne för förlorade näringsämnen under föregående stadier? Och för vad? Någon tanke eller något behov måste ligga under ett så sällsamt bruk. Eller skulle behovet att förlora medvetandet ge stöd åt pessimistiska skolans sats, att det medvetna är början till lidande? Man blev ju naiv, omedveten som ett barn, man blev ju djuret av vin! Var det den förlorade sällheten man ville återvinna? Men ångern, som kom efter? Ånger och magsyra ha samma symptom. Kunde det icke vara en förväxling, så att det kändes som ånger, men bara var cardialgi. Eller ångrade sig den till medvetenhet vaknade drinkaren över, att han blottat sig dagen förut, röjt sina hemligheter? Det var dock något att ångra! Han skämdes över, att han låtit överrumpla sig, och han erfor fruktan över att ha blottat sig, lämnat vapen ifrån sig. Ånger och fruktan ligga ju nära varandra.

Man dränkte än en gång medvetandet, och man satte sig i båten att fara hem. Men nu råkade Johan och Thurs i ett gräl om Bellman, som varade ända till Skeppsholmen och slutade med skarpa sanningar.

Det var ett gammalt agg Johan hade till Bellman. Som barn hade han legat sjuk en hel sommar, och ur fadrens bokskåp hade han händelsevis fått Fredmans Epistlar. Det var tokigt, tyckte han, men han var för ung att kunna ha något grundat omdöme. Sedan hände ibland, att fadren satte sig vid pianot och gnolade »Magistraten uti Tälje» eller »På Gripsholm är alltför roligt». Obegripligt, menade gossen, att morbror och far kunde finna det där så kostligt. Sedan åhörde han vid ett julbord en tvist, mycket

hetsig, mellan sin mor och sin morbror, om Bellman, vilken morbrodren satte högst av allt, högre än bibeln och predikningarne. Det var djup i Bellman. Djup! Troligen hade väl Atterboms romantiska partikritik så sakta sipprat ner till medelklassen, genom tidningar. Som gymnasist och student hade Johan sjungit »Opp, Amaryllis» och de andra idyllerna, naturligtvis utan att fatta eller ens tänka på orden. Han sjöng med i kvartetten eller kören, ty det lät roligt. Slutligen hade han fått Ljunggrens, 1867 utkomna föreläsningar i handen, och då gick ett ljus opp för honom, men icke det av Ljunggren påtända. Detta är vansinne, menade han. Bellman var en vissångare, låt gå, men en stor skald, den största skald, som Norden bar! Omöjligt! Bellman hade sjungit sina, på franskt mönster klippta visor för hov och vänner, men aldrig för folket, som icke skulle begripit Amaryllis, Eol, Tritoner, Fröja och hela rococons anhang. Så dog han och vart glömd. Varför grävdes han opp av Atterbom? Därför att det stridande meningspartiet, romantiska skolan, behövde en inkarnation av det regellösa att berömma gentemot akademisterna, då de icke kunde berömma sig själva. Så kom skolan till makt, och med kännedom om den mänskliga fegheten inför meningsvåld, och med kunskap om medelklassens aperi och auktoritetsdyrkan, får man mindre undra att Bellman blev så upphissad. Ljunggren och Eichhorn kommo sedan såsom forskare och skulle gå över Atterbom i att finna skönhet och snillrikhet, och så tog prästadömet i Par Bricoll hand om kulten, och därmed var guden färdig. Ja, Byström hade redan gjort den lilla nummerlotterisekreteraren och hovpoeten till

Dionysos, och givit honom det antika Bacchus-huvudets drag.

Johans opposition gick nu ut mot guden först och främst. Därpå fann han, såsom idealist, Bellmans humor vidrig och osann. Ingen fyllhund, aldrig så stor, ligger i rännsten och begrundar sin mors samlag, som kallat honom till världen. Intet lustparti far ut till Fiskartorpet en söndagsförmiddag, att när klockorna ringa i Danderyd begå samlag mitt i sol-skenet. Detta är icke livsglädje, ty den tillhör ung-domen, och det här handlar bara om oförmögna gubbar. Därför är Bellman toddygubbspoeten och stamfar till den otäcka, gamla ungkarlen Konjander.

Idyllerna äro slarviga, skakade ur armen, med rimnöd, osammanhängande, som tankarne i en rusigs hjärna. Man vet icke om det är natt eller dag; åskan går mitt i solskenet, och vågorna svalla, när båten ligger för stiltje. Det är musiktext, och som sådan kan man begagna till och med adresskalendern. Det är detsamma vad det är, bara det låter.

Som vanligt tog Thurs åt sig personligen. Det var ett angrepp på hans goda smak och på hans heder, ty Johan sa, att han bara snobbade den där beundran; att han läst sig till den; att den icke var sann. Thurs förklarade Johan övermodig, som ville mästra den störste skalden.

— Bevisa att han var den störste!

— Tegnér, Atterbom ha sagt...

— Det är inga bevis!

— Motsägelseanda, förstås!

— Tvivlet är visshetens begynnelse, och orimlig-heter måste i en sund hjärna väcka motsägelse.

Och så vidare!

Som det ej finns några generella eller allmängiltiga omdömen, då ju varje omdöme är individuellt, så finns det däremot flertalsomdömen och partiomdömen. Johan stukades med dem och teg sen med Bellman många år framåt. När senare den gamle Fryxell påvisade, att Bellman icke var en nykterhetsapostel, som Eichhorn och Ljunggren gjort honom till, icke var en gud, utan en liten vissångare med måttliga fordringar, då såg Johan en glimt av hopp, att hans individuella omdöme också skulle kunna bli ett flertalsomdöme en gång. Men då hade han redan andra synpunkter på frågan och ville säga: att Sverige varken skulle varit olyckligare eller sämre, om Bellman aldrig varit till; och då ville han säga patrioterna och demokraterna, att Bellman var en Stockholmspoet, en rojalistisk hovpoet, som gycklade ganska grymt med småfolket, och han ville säga goodtemplarne, som sjöngo Bellman, att de sjöngo fyllsånger, skrivna i fylla och besjungande fylla. För egen del vidhöll han att Bellman var rolig att sjunga för de lätta franska melodiernas skull, och han var icke alls sårad av den fördomsfria franska Voltairemoralen, tvärtom. Men nu var han det, ty han var idealist och begärde renhet i poesien, alldeles som våra dagars kvarlevande idealister och Bellmansdyrkare. Dessa senare ha räddat sig och sin moral under ordet humor. Men vad mena de med humor? Är det skämt eller allvar? Vad är då skämt? Den feges kringgående av att säga sin mening? I humorn återfinnes människans dubbelnatur: naturvarelsens likgiltighet gentemot vedertagen moral, och den kristnes ojande över det omoraliska, som ändå är så lockande, så förföriskt. Humorn talar med två

tungor: satyrens och munkens. Humoristen släpper lös mænaden, men anser sig på gamla, dåliga grunder böra piska den med ris. Det är en övergångsform, som håller på att dö och nu lever sitt sista liv i de lägre stadierna. De stora moderna andarne ha lagt bort riset och hyckla icke längre, utan tala rent ut, och den gamla fylleri-sentimentaliteten går icke längre som gott hjärta, när den är upptäckt bara vara dåliga nerver.

Emellertid, efter slutat gräl landsteg förbundet på Skeppsholmen. Det var nu ljus sommarnatt. Med matkorgar och guitarr, samt förbundets ark i spetsen, tågade man, såsom sanna idealister, till flickor. Vid soluppgången satt förbundet vid öppna fönster på Apelbergsgatan, dukade upp ur matkorgarne, och åter ljöd guitarren och flöjten, och nu reciterades Horatii sånger till Lydior och Chloer, och i mjuka bäddar tändes kärlekens eldar åt Afrodite Pandämos.

9.

I böckerna och på tiljan.

(1870.)

Att skriva en själs utvecklingshistoria kan stundom gå för sig genom en enkel bibliografi, ty en person, som lever i små kretsar och aldrig träffar personligen de bästa, söker deras bekantskap i böckerna. Att samma böcker dock icke göra samma intryck och verkan på alla, visar deras relativa oförmåga att omvända någon. Den kritik till exempel, som uttalar och överensstämmer med vår mening, kalla vi god, den som talar emot vår mening är en dålig kritik. Vi synas sålunda vara åtminstone uppfostrade med förutfattade meningar, och den bok, som stärker dessa, utreder och utvecklar dem, slår an på oss. Faran av ensidig bokbildning är den, att de flesta böcker, särskilt mot slutet av en kulturperiod och mest vid universitet, äro föråldrade. Ynglingen, som av föräldrar och lärare fått in gamla ideal, blir sålunda, innan han är färdig, av nödvändighet föråldrad, så att han vid mannaålderns inträde vanligen får kasta hela sitt lager av gamla ideal och likasom födas på nytt. Tiden har gått honom förbi, medan han läste in de gamla böckerna, och han finner sig främmande mitt i sin samtid.

Johan hade tillbragt sin ungdom med att taga reda på det förflutna. Han kände Marathon och Cannä, spanska successions- och trettioåriga kriget, medeltid och forntid, men när nu på sommaren det stora kriget mellan Frankrike och Tyskland bröt ut, förstod han icke vad frågan gällde. Han läste om det, som om en teaterpjäs, och intresserade sig för utgången för att få se huru det skulle gå. På Kristineberg, där han om sommaren bodde hos föräldrarne, låg han i gräset ute i parken och läste Oehlenschläger. Till sin grad skulle han välja ett specialområde inom huvudämnet, estetiken, och han hade valt den danska litteraturen, därtill lockad av Dietrichsons föreläsningar. I Oehlenschläger hade han funnit höjden av nordisk poesi. Det var för honom poesiens poesi, det omedelbara, som han beundrade, kanske mest därför att han saknade det. Något bidrog väl också det danska språket, som föreföll likasom en idealiserad svenska och klingade såsom modersmålet från en på avstånd tillbedd kvinnas läppar. När han läst Helge, ringaktade han Frithiofs saga; fann den lunsig, nykter, prästerlig, opoetisk.

Oehlenschläger var en bok, som verkade genom kontrast som supplement, kanske dock även romantiken i densamma ännu fann eko hos ynglingen, som nu vaknat till poetisk verksamhet och som ansåg poesi och romantik sammanfalla. Även bidrog väl något sådana omständigheter som hans böjelse för det nordiska, vilket Oehlenschläger ju upptäckt, och hans pågående olyckliga kärlek till en blond, blek flicka, som var förlovad med en löjtnant. Oehlenschläger gjorde också därför bara ett övergående

intryck, som knappt räckte ett år; det var en lätt vårbris, som strök förbi.

Värre var det med de estetiska systemen, såsom Ljunggren framställt dem. Två band, med fin stil, tryckta redogörelser för alla filosofers meningar om det sköna, utan att någon antaglig definition kunde komma tillstånd.

Johan hade under sina antikstudier på Nationalmuseum frågat sig huru den fula »Sliparen» kunnat komma med under de sköna konsterna; och huru de holländska genremålarnes krogscener kunde bli sköna i målning, ehuruväl de icke voro förskönade, och dessa scener i verkligheten kallades smutsiga. Därpå svarade icke filosoferna. De slingrade sig undan och gjorde den ena rubriken efter den andra, utan att våga eller kunna taga steget ut och införliva det fula under annan förevändning än kontrastverkan och såsom komiskt. Men starka misstankar hade nu vaknat om att det sköna icke alltid var det vackra.

Vidare slets han under tvivel om möjligheten av objektiva smakomdömen. Han hade läst i den nyss grundlagda Svensk Tidskrift huru man kivades om konstverk, och sett huru båda motståndarne lika gott försvarade var sin motsatta mening. Den ena sökte det sköna i formen, en annan i innehållet och den tredje i harmonien mellan båda. Ett väl målat stilleben skulle sålunda stå högre än Niobe, ty denna statygrupp var icke skön i linjerna, särskilt var huvudfigurens draperi högst smaklöst, ehuru flertalsomdömet stannat vid att verket var sublimt. Det sublima behövde sålunda icke vara skönt i formen. Frukten av studierna blev, att han fann alla smakomdömen subjektiva, efter som de fälldes av subjekt, och att

så kallade objektiva omdömen endast voro subjektiva, som lyckats vinna flertalet eller få hävd.

Mitt under dessa grubblerier kom en bok i hans hand, som slog ner som en blixt i tvivlets mörker och kastade ett nytt ljus över hela det skönas värld. Det var Georg Brandes' »Kritiker och porträtter», som utkom under sommaren och behandlades i Aftonbladet. Här förelåg intet nytt färdigt system, men över det hela spred sig en ny belysning. Alla de från tyska filosofien lånade orden, innehåll och form, skönt, sublimt, karaktäristiskt, saknades; och helt säkert hade författaren icke använt de estetiska systemen för att få måttstocken. Men vilken passare han begagnade, det fick man ännu icke veta. Brandes skrev ej som de andra; såg ej som de andra, och han tycktes ha en finare tankemekanism än de gamla. Han utgick från det föreliggande faktum; undersökte det; plockade sönder konstverket; visade dess anatomi och fysiologi, utan att bestämt säga om det var skönt eller icke skönt. Det var den nya franska estetikens metod, som med Taine införts från England och nu tillämpades på konsten. Hela den gamla estetiken, som stannat vid att detta var bra, detta var icke bra, var därmed slopad. Konstverket låg där som en yttring av den mänskliga andens verksamhet, stämplad av tidsrymden då det utgått, påtryckt personlighetens prägel, och skulle endast behandlas såsom ett dokument, en handling rörande tidens inre historia. Skönhetsidealen växlade med land, folk och klimat, och Rubens' fettbildande kvinnor voro lika sköna eller osköna som Rafaels mätresser, vilka voro utklädda till madonnor. Detta var att ställa frågan på en punkt,

där den ej kunde nås av subjektiva eller objektiva omdömen; kritiken hade därmed förklarat alla absoluta omdömen överhuvud ogiltiga och erkände endast förklaringsmetoden. Och huru kunde det vara annorlunda, då varje omdöme, fällt av en bestämd individ eller ett individparti, med en bestämd, inlärd åskådning, beroende av epoken, endast kunde bli ett relativt och individuellt omdöme. Men därmed var också kritikens egen omöjlighet förklarad. Ty vilken annan än författaren eller artisten själv kunde förklara konstverkets uppkomst; vilken utom han kände alla hemliga trådar, bevekelsegrunder, intressen, som samverkat vid arbetet? Men han var ju själv partisk och kände sällan sig själv, i synnerhet om han levde i det omedvetnas saliga självbedrägeri; och han tvangs ju, för att icke skada sig, hemlighålla sitt yrkes hemligheter.

I den svåra frågan om innehållets eller formens företrädesrätt gick Brandes bestämt över åt innehållet. För att ett konstverk skall vara ett tidsdokument, måste det stå i innerligt förhållande till tiden och verkligen innehålla något. Detta yrkande tog sitt uttryck i den sedan ryktbara formeln: problem under debatt. Men detta hade ju redan den så förkättrade tendensromanen, vars mest bekanta offer i Sverige fru Schwartz varit, satt i verket. Inseende vådan av denna lära, drager sig Brandes ur spelet med att undanbedja sig sådana följdsatser, dock utan att bestämt ange på vad grund.

Detta var emellertid första steget till litteraturens emancipation ur det tryckande slaveriet i konstens tjänst, uttaget av en estetiker. Frigörelsen hade utförts steg för steg redan förut, i det tidningslittera-

turen tagit de flesta författarkrafter till sig. Skalden fick icke längre vara den för sin tidsålder likgiltige gycklaren. Han skulle lämna drömmarne och stiga in i sin samtids verklighet, realiteten, och därmed var banan öppnad för den övergångsform, som nu går under realism och naturalism, och som väl skall sluta i självbiografi, det enda ämne en författare kan någorlunda behärska, om han nämligen är fullt medveten om sin viljas ofrihet och sålunda icke känner sig brydd för att vara uppriktig, vilket han endast kan vara om han är fullt på det klara med sin oansvarighet.

•

Victor Hugos romaner hade i Johan fått en fruktbar jord. Upproret mot samhället; den på den ensliga ön boende skaldens dyrkan av naturen; hånet av den alltid härskande dumheten; raseriet mot prästreligionen och svärmeriet för Gud såsom alltets upphovsman; allt detta, som låg i frö hos ynglingen, började gro, men kvävdes ännu av de gamla böckernas höstfällda löv.

Livet i hemmet var nu stilla. Stormarne hade lagt sig; syskonen hade vuxit upp. Fadren, som ännu alltjämt satt över sina räkenskapsböcker, beräknande möjligheten att utan skuld försörja barnskaran, var bliven äldre och insåg nu att Johan också var äldre. De språkade nu ofta om allmänna frågor. Rörande pågående kriget voro de tämligen neutrala. Som romaniserade germaner tyckte de ej om tyskarne. De fruktade och hatade dem såsom farbröder, de där hade en viss åldersrätt över svensken, men de glömde ej heller att det segrande Preussen varit en

svensk provins. Svensken var bliven mer fransman än han visste, men nu kände han sig som släkt med den vackra nationen.

Om aftnarne, när de sutto i trädgården och vagnsbullret hade upphört, trängde ljuden av marseljäsen ifrån Blanchs kafé ända ut till dem, och de hörde hurraropen, vilka snart skulle tystna.

I augusti, då teatrarne öppnades igen, fick Johan det så länge äskade beskedet, att hans pjäs var antagen till spelning. Det var första succès'ens rus han erfor. En pjäs antagen på kungliga teatern vid tjugoett års ålder, det var nog att lyfta undan alla motgångarnes minnesbörda. Nu skulle hans ord från landets första scen gå ut till publiken; missödet med teaterbanan glömmas; fadren inse, att sonen i sin så beryktade ombytlighet hade valt rätt, och allt skulle vara bra igen.

Och på hösten, innan terminen började, gick pjäsen. Den var barnslig, from, konstdyrkande, men innehöll en dramatisk effekt, som räddade det magra stycket: Thorvaldsen framför Jasonstatyn, som han vill slå sönder med en hammare. Det som däremot var oförskämt, var ett utfall mot tidens rimmare. Vilka åsyftade författaren? Och hur vågade en nybörjare, som hade så mycket nödrim, kasta en sten på de andra? Det var en dumdristighet, som också straffade sig.

Johan smög sig opp i tredje radens fond, för att stående se på sitt verk. Där stod Rejd i förväg, och ridån var uppe. Johan kände sig som om han

stått under en elektricitetsmaskin. Varje nerv dallrade, han skakade på benen, och tårarne runno hela tiden av idel nervositet. Rejd måste hålla honom i handen för att lugna honom. Publiken applåderade här och var, men Johan visste att det var mest släkt och vänner, så att han lät ej lura sig. Varje dumhet, som undsluppit honom i versen, skakade honom och skar i örat; han såg idel ofullkomligheter i sitt verk; han skämdes ömsom, så att det hettade om öronen, och innan ridån föll, sprang han ut. Ut på det mörka torget. Han var alldeles tillintetgjord. Anfallet på poeterna var dumt och orättvist; fattigdomens och högfärdens förhärligande föreföll honom oriktigt, hans skildring av förhållandet till fadren var cyniskt. Att vräka opp sig på det sättet! Det var som om han visat sin blygd, och skam var den starkaste känsla han erfor. Skådespelarne däremot tyckte han voro bra; uppsättningen var mera stämningsfull än han drömt. Allt var bra, utom pjäsen. Han irrade nere vid Norrström och ville dränka sig.

Att ha visat sina känslor, var det som mest upprörde honom! Vadan detta? Och varför skämmes man i allmänhet för det? Varför äro känslorna så heliga? Kanske därför, att känslor i allmänhet äro falska, såsom endast uttryckande en fysisk sensation, dem personligheten icke är fullt med om. Om det verkligen skulle vara så, då skämdes han såsom vardagsmänniska över att ha varit så osann vid skrivbordet, och visat sig utklädd.

Att röras vid åsynen av en medmänniskas lidande anses vackert och förtjänstfullt, men det lär endast vara en reflexrörelse. Man förlägger den andres lidande inom sig själv, och det är ens eget jag man

lider över. En annans tårar kunna narra en att gråta, lika lätt som en annans gäspning att gäspa. Intet vidare. Han skämdes över att ha ljugit och ha ertappat sig själv. Men publiken ertappade honom icke.

Ingen är så omutlig kritiker som teaterförfattaren, vilken ser sin egen pjäs. Han släpper icke igenom ett ord i sitt såll. Han skyller icke på skådespelarne, ty dem beundrar han vanligen, då de kunna säga hans dumheter med sådan smak. Och Johan tyckte att stycket var dumt. Det hade legat ett halvt år; kanske han vuxit om det.

Det spelades en efterpjäs, som drog två timmar. Under hela tiden irrade han ute i mörkret i alléerna, och skämdes.

Han hade stämt möte in på Hotel du Nord med vänner och släktingar för att dricka ett glas, men han uteblev. Han såg huru de sprungo och sökte honom, men han ville ej träffa dem. Och de gingo in igen för att se efterpjäsen. Äntligen var spektaklet slut. Folket strömmade ut och spridde sig i alléerna. Han gick och sprang undan för dem, för att slippa höra omdömen.

Slutligen såg han en enda grupp stå kvar under Dramatiska teaterns regntak. De tittade åt alla håll; de ropade honom. Slutligen gick han fram, blek som ett lik och dyster.

De gratulerade till framgången. Man hade applåderat, och det var ganska bra. Omdömen från kringsittande återgåvos, och man lugnade honom. Därpå togs han i kragen in i källaren och tvangs att äta och dricka, och så drogs han med till några flickor.

— Det ska göra dig gott, din gamle dysterbiff, sa en grosshandlare.

Och han befann sig snart nerryckt från sin himlafärd.

— Vad ska du vara dyster för, som fått en pjäs spelad på kungliga teatern?

Ja, det kunde han inte säga dem. Hans djärvaste önskan var uppfylld, men det var troligen icke det han ville. Tanken på att det i alla fall var en heder tröstade honom icke.

*

Följande morgon gick han i kryddboden och köpte morgontidningen. Han fläckte upp den och fick läsa att stycket hade vackert språk och (som det gavs anonymt) ansågs vara av en känd konstkritiker, som väl studerat Roms artistvärld. Det var en artighet och hjälpte något opp lynnet.

Vid middagstiden reste han till Uppsala för att av fadren inackorderas hos en prästänka och sålunda under vederbörlig uppsikt fullborda sina studier.

10.

Zerrissen.

(1870.)

I och med inackorderingen följde ett stort, dagligt och rikt umgänge. Kanske alltför rikt. Där funnos studenter av alla åldrar och studier och från alla provinser. Från prästen, som läste på pastoralen, till unga medikofilare och jurister. Även fruntimmer bodde i huset, men Johan var nu, för åttonde gången, kär, och återigen i en oåtkomlig, som var förlovad. Det rika umgänget likasom överlastade hjärnan med intryck från alla kretsar, och personligheten blev slapp och söndersliten genom alla dessa avpassningar, dagtinganden med åsikter, som umgänget medför. Dessutom dracks mycket, nästan varenda kväll.

En av de första dagarne efter ankomsten blev aftontidningarnes kritik över pjäsen synlig. Den ena var mycket skarp. Den var rättvis, och just därför, att den var sann, tog den Johan alldeles gruvligt. Han kände sig avklädd, genomskådad. Författaren hade gömt sin obetydliga person bakom ett stort namn (Thorvaldsens), och kostymen klädde icke. Och så vidare. Han var alldeles bankrutt. I sådan nöd söker man självförsvar, och han anställde jämförelser med andra skräppjäser, som samma stränge

herre berömt. Han fann då behandlingen orättvis. Ja, från den synpunkten var den också orättvis, det vill säga vid jämförelse, men för sig själv, fristående, var den sann. Stycket kunde ej bli bättre, därför att kritikern blev sämre.

Johan blev nu skygg och vild. Därtill kom, att man på nationen i en utkommande tidning skämtat med honom och stycket. Han tyckte sig nu läsa hån och grin överallt och gick bara bakgator.

Men så kom ett slag till, som tog hårdare. En vän hade på eget förlag låtit trycka hans första alster, fritänkarpjäsen. Och nu, en aftonstund uppe hos Rejd, kommer en bekant upp med den hatade aftontidningen. Där stod en hånande artikel om hans utgivna pjäs, som beskämtades och hudströks. Johan tvangs att läsa den i kamraternas närvaro. Han måste erkänna, mot sin vilja, att det var sant, men det upprörde honom förfärligt. Varför är det så svårt att höra sanningen från andra, då man kan vara så sträng mot sig själv? Troligen därför, att samhällsmaskeraden gör var och en rädd för att bli demaskerad; troligen även därför, att därmed följer ansvar och obehagligheter. Man känner sig överlistad, utlurad. Han, som sitter där i lugn och avslöjar, skulle känna sig lika genompiskad och blottad, om hans hemligheter röjdes. Samlivet är ett falskt spel, men vem vill bli upptäckt! Det är därför man i ensamma timmar, när det förflutna stiger omutligt upp icke ångrar sina fel, utan sina dumheter och nödtvungna grymheter. Felen måste vara där, de framkallades av nödvändigheten och de gagnade, men dumheterna, de skadade och kunde varit ogjorda. Och människan ger därmed intelligensen större heder än moralen,

emedan den förra är en realitet, den senare en listig dikt. Tag dig fram i livet med din intelligens och narra andra vara moraliska (mot dig), så får du lättare att segra genom att bryta moralen (överenskommelsen). Därför är också vår tids moraliska eller sedlighets- och offersträvan en överklassrörelse, varmed man vill hejda de framstörtande massorna.

Emellertid, han erfor samma smärtor, som han tänkte sig en brottsling skulle känna. Och han drevs nu att så fort som möjligt utplåna intrycket av sin dumhet. Men han kände även, att det fanns ett grand av orättvisa begången mot honom, då han ju dömdes hel och hållen just nu såsom förmåga, under det hans alster var årsgammalt, och han sålunda var ett år mognare. Men det var icke recensentens fel.

Det var sålunda ett missförhållande mellan domen och corpus delicti. Han kastade sig så in på ett sorgespel, »Blotsven», som i konstnärlig form skulle behandla kristendomen och lösa samma problem och samma konflikter. Med konstnärlig menades den tiden, att ämnet spelade i en förfluten tid, för att stoffverkan skulle borttagas. Påtryckt av Oehlenschläger och de isländska sagorna han nu läste på grundspråket, skrev han Blotsven. Men han hade en svår samvetsstrid, ty fadren hade tagit löfte att han ej skulle skriva, förrän han avlagt examen, och det var ett svek att åtnjuta hans underhåll och ej uppfylla villkoren. Men han dödade betänkligheterna med att fadren nog skulle bli nöjd, om ett stort och hastigt resultat visade sig. Och det kunde nog varit sant.

Men andra, nya ingredienser kommo nu att ingå i hans liv och verka avgörande på hans sinnesför-

fattning och hans arbete. Det var två bekantskaper: en författare och en personlighet. Olyckligtvis voro båda abnormiteter, undantagsfall, och blevo därför endast störande i hans utveckling.

Författaren var Sören Aaby Kierkegaard. Dennes »Enten-Eller» hade Johan fått låna av en förbundsbroder och läst den med fruktan och bävan. Kamraterna hade också läst den och funnit den genial, hade beundrat stilen, men icke vidare känt sig påverkade av den, vilket visar att böckerna svårligen verka, där ej de förefinna sin läsare i släkt med författaren. På Johan gjorde den åsyftat intryck. Han läste »estetikern A's första del». Var ibland hänförd, men kände sig ändock alltid olustig, såsom inför en sjuklings bädd. Och när han tillryggalagt den första delen var han verkligen tom och förtvivlad, men mest uppskakad. »Förförarens dagbok» fann han vara en oförmögens eller en boren onanists fantasier, som aldrig narrat en flicka. Inte gick det till på det viset. Och för övrigt, Johan var icke någon njutningsdyrkare, hade tvärtom gått åt askesen och självplågeriet, och en sådan egoistisk njutningslusta som A's, var dessutom orimlig, emedan det lidande han förorsakade genom sina lustars tillfredsställande ovillkorligen måste ådraga honom lidanden och sålunda motverka hans ändamål. Djupare trängde »etikerns predikan om livet som plikt, som uppgift», och han fann härav, att han i det avseendet varit en estetiker, som tagit författeriet som en njutning. Det skulle tas som ett kall. Varföre? Ja, där brast bevisningen, och Johan, som ej visste att Kierkegaard var kristen, utan trodde tvärtom, ty han kände ej hans »Uppbyggliga tal», fick nu insmugglad på sig

den kristna sedeläran, med offerskyldighet och pliktkänsla. Och så kröp begreppet synd in igen. Att njuta var synd, att öva sin plikt var plikt. Varför? För samhällets skull, till vilket man stod i tacksamhetsskuld? Nej, därför, att det var plikt. Det var Kants kategoriska imperativ, helt enkelt. När han så kom till slutet av »Enten-Eller» och fann, att även etikern, den sedlige, var förtvivlad, och att hela pliktläran bara skapat en filister, så rämnade han mitt itu. Nej, hellre då estetiker! Ja, men det går inte att vara en estetiker, när man fem sjättedelar av sitt liv varit kristen, och det går icke vara etiker utan Kristus. Så började han nu kastas som en boll mellan båda, och slutet blev mycket riktigt förtvivlan. Hade han nu fått fatt i »Uppbyggliga tal», skulle han möjligen gjort ett steg mot kristendomen, möjligen, ty det är svårt att nu avgöra, men att ta igen Kristus, det var som att sätta in en utryckt tand, som man med nöje kastat på elden med tandvärken. Det kunde också varit möjligt, att han, med kännedom om, att »Enten-Eller» bara var en piska till korset, vräkt hela boken som en jesuitskrift, och varit räddad. Nu blev det ett enda skrikande missljud. »Valet» och »språnget» skulle tas, men vart? Mellan estetiskt och etiskt. Och det togs fram och åter. Ut i rymden till paradoxet eller Kristus, det kunde han ej, ty det var förintelse eller vanvett. Men Kierkegaard predikade vanvettet. Var det den övermedvetnes förtvivlan över att alltid vara medveten? Var det genomskådarens trängtan till rusets sanslöshet?

Johan hade nog känt striden mellan sin vilja och andras. Han hade gjort fadren sorg genom att korsa hans planer, men så var det ömsesidigt; och

hela livet bestod av en vävnad varandra korsande viljor. Den enas död, den andras bröd, intet gott åt den ena, utan något ont åt den förbigångne. Njutning och lidande, i evig växling och strid. Hans sinnlighet eller njutningslystnad hade icke kränkt andra eller förorsakat någons sorg. Han gick till allmänna flickor, som icke önskade högre än att få sälja sig, och han hade aldrig förfört någon oskuld och sprungit utan att betala. Han var moralisk av vana eller instinkt, av fruktan för följderna, av smak, av uppfostran, men just detta, att han icke kände sig omoralisk, var en brist, en synd. Efter läsningen av »Enten-Eller» kände han sig syndfull. Det kategoriska imperativet smög sig fram under ett latinskt namn och utan korset på ryggen, och han lät narra sig. Han såg icke, att det var två tusen års kristendom, som klädde ut sig.

Nu skulle emellertid ej Kierkegaard grävt så djupt, om ej en mängd omständigheter just då påverkade. Kierkegaard predikade i estetikerns brev lidandet som njutning. Johan led av det offentliga hånet; han led av de smärtor hans svåra arbete framkallade; han led av obesvarad kärlek; han led av otillfredsställd könsdrift, emedan det i Uppsala var svårt att få flickor; han led av dryckenskap, ty han var full nästan varannan kväll; han led av själsstrider och tvivel inom sin konstverksamhet; han led av Uppsala, av det fula landskapet; av otrevlig bostad; av examensböckerna; och av ont samvete, att han ej läste, utan skrev. Men under allt detta låg också något annat på botten. Han var uppfödd vid strängt arbete och plikter. Nu levde han gott, bekymmerslöst, och njöt egentligen. Läsningen var en njutning, för-

fatteriet, med all dess smärta, var en oerhörd njutning, kamratlivet var idel fest och lustbarhet. Hans underklassmedvetande vaknade och sade honom, att det icke var rätt att njuta, när andra arbetade, och hans arbete var njutning, ty det medförde ytterst ära och kanske guld. Därav hans stadigvarande onda samvete, som utan orsak följde honom. Kände han redan nu tecken till detta vaknande medvetande om oerhörd skuld till underklassen, till slavarne, som arbetade medan han njöt? Vaknade nu hos honom dunkelt denna rättskänsla, som i våra dagar gripit många av överklassen, så att de återbörda icke väl förvärvade kapital, offra arbete och tid åt underklassens frigörelse, arbetande av drift, på känsel, mot sitt eget intresse, för att göra rätt? Möjligen! Men Kierkegaard var ej mannen att lösa missljudet. Det blev först evolutionsfilosoferna förbehållet att stifta frid mellan sinnlighet och förnuft, mellan njutning och plikt. De skulle stryka det där försåtliga Antingen-eller och förkunna Både-och!, givande köttet sitt och andan sitt.

Kierkegaards verkliga betydelse fick han först många år senare klar, då han insåg honom vara helt enkelt läsaren, den ultrakristne, som ville förverkliga två tusen år gamla österländska ideal i ett modernt samhälle. Men Kierkegaard hade rätt i ett fall. Skulle det vara kristendom, så skulle det vara ordentligt; Antingen-eller gällde dock här endast för kyrkans präster, som sade sig vara kristna.

Längre såg han ej, och av honom, som skrev sin bok 1843 och var prästuppfostrad, kunde man ej begära att han skulle sätta så: antingen kristendom så här, eller också ingen; i vilket fall man troligen

valt ingen. Nu satte han i stället: antingen du är estetisk eller etisk, måste du lika fullt kasta dig i armarne på vanvettet Kristus. Det falska var att ställa etisk och estetisk emot varandra, ty de gå rätt bra ihop. Men Johan fick dem aldrig gå ihop, förrän han efter ändlös kamp vid trettiosju års ålder började ett kompromissförsök, då han fann arbete och plikt också höra under njutning, och nöjet självt, väl använt, vara en plikt.

Emellertid, boken red honom som en mara. Han blev ond, när kamraterna ville hänföra den under litteraturen. Det hjälpte ej, att de satte den i rikedom, djup, stil över Goethes Faust, vilken den onekligen överflyglar många gånger. Johan kunde icke heller förstå då, att pelarhelgonet Kierkegaard själv njutit ifrån sig, när han skrev delen A, och att Förföraren och Don Juan voro författaren själv, som i fantasien tillfredsställde sin lusta. Nej, det var dikt, trodde han.

Alla förutsättningar förefunnos för Kierkegaards inträde i Johans liv, och därtill kom nu den ovan antydda bekantskapen, vilken icke alls skulle spelat någon roll om ej marken varit beredd, ty på de andra kamraterna verkade han slutligen endast löjlig. Därmed förhöll sig emellertid så. Brodren Thurs, Israels son, kom en dag och berättade att han gjort bekantskap med ett snille, som önskat inträde i förbundet.

— Ah, ett snille!

Ingen av förbundsbröderna ansågo sig vara kallade till den nådegåvan, ej en gång Johan, och stark fråga är, om någon skald egentligen trott eller känt sig vara det. Man kan vid anställd jämförelse finna sig ha gjort bättre saker än andra, och ett

gott förstånd skall naturligtvis känna att han förstår bättre än andra, men snille, det var något särskilt; tilldelades vanligen ej förrän efter döden och bortfaller numera ur språkbruket, sedan snillets utvecklingshistoria är uppdagad.

Nyheten väckte rörelse, och den okände invaldes under namnet Is. Han var icke poet, sades det, men han var lärd och en stark kritiker.

Så kom han en kväll, när det var sammankomst hos Thurs. Vid dörren stannade en liten tunn person, utan överrock, klädd som en arbetare på permission. Kläderna sågo lånade ut, ty armbågar och knäveck hängde på orätta ställen (detta observerades genast av Johan, som ärvde kläder). I handen höll han en ölsupsfärgad, smutsig hatt, som man endast såg hos positivspelare. Hans ansikte såg ut som en sydländsk råttfällsförsäljares. Det svarta håret hängde ner på axlarne, och ansiktet var igenväxt med svart skägg, som gick ner på bröstet.

— Är det möjligt, frågade man sig, att detta är en student?

Han liknade allt annat och såg ut att vara fyrtio år, men var bara trettio.

Han stannade med hatten i handen vid dörren som en tiggare och vågade sig knappt fram. Sedan Thurs dragit in honom i rummet och presenterat, förklarades sammankomsten öppnad. Is började tala. Och man lyssnade. Det var en kvinnas röst, som ibland sänkte sig oförskämt till en viskning, liksom om talaren fordrade dödstystnad eller talade för sitt eget nöje. Vad han talade om skulle vara svårt att återge, ty det var om allt han hade läst, och som han läst tio år längre än tjugoåringarne, funno

de honom beundransvärd i sin lärdom. Därpå uppläste någon ett poem. Is skulle yttra sig. Han började med Kant, vidrörde Schopenhauer och Thackeray, samt slutade med ett föredrag om George Sand. Men det märkte ingen, att det ej handlade om poemet. Därpå gick man ut och åt. Is talade alltjämt filosofi, estetik, världshistoria. Ibland med ett sorgset uttryck i de svarta, obegripliga ögonen, som aldrig vilade på sällskapet, utan som tycktes söka en osynlig publik borta i fjärran, okända rymder. Förbundet lyssnade andaktsfullt, hänförda.

Av denne man skulle Johan nu höra sin dom. Han och en av de mest poetiska bröderna hade fått starka tvivel om sin kallelse. Ofta när de druckit mycket, frågade de varandra om de trodde? Därmed menades om den ena trodde, att den andra var kallad till skald. Det var alldeles samma tvivel som då Johan gick och undrade om han var ett Guds barn. Nu skulle Is läsa Blotsven och ge sitt omdöme. Johan gick upp till honom en morgon att få höra hans omdöme. Is talade till middan. Om vad? Om allt. Men han hade nu tagit fatt i Johans själ. Han kände trådarne efter hörsagor av Thurs, och i dem röck han nu efter behag. Det var icke av sympati han grävde i hans innandöme, utan av något slags spindelbegär. Och om pjäsen yttrade han sig ej direkt, utan kastade upp en plan till en ny, efter hans sinne. Han verkade som en magnetisör, och Johan var bedårad, men gick ifrån honom förtvivlad, såsom om vännen rört om i hans själ, plockat sönder den och slängt bitarne ifrån sig efter tillfredsställd nyfikenhet.

Men Johan kom igen och satt på den vise man-

nens soffa, lyssnade till hans ord som oraklets och kände sig fullkomligt under hans herravälde. Ibland tyckte han att det var en ande, som vandrade på golvmattan, och hans kropp försvann i tobaksmolnen. Han verkade vad man kallar dämoniskt, det vill säga vid första påseendet oförklarligt. Han hade icke blod i ådrorna, inga känslor, ingen vilja, inga begär. Det var ett talande huvud. Hans ståndpunkt var ingen och alla. Han var ett preparat av böcker, och mannen var typisk för en boklärd, som aldrig levat.

Ibland när bröderna voro ensamma, talade de om Is. Thurs hade redan ledsnat på honom och undrade om han begått något brott, ty han tycktes driven av en beständig oro. Därtill kom i dagen att han var poet, men ej ville visa sina poesier, emedan han hade så höga tankar om skaldekonsten. Vidare förvånade man sig över att ej finna en bok i den lärde mannens hem. Och så frågade man sig varför han sökt dessa ynglingar, vilka han var så överlägsen, och vilkas poesi han måste förakta. Ynglingarne, vilka själva stodo vid romantikens utgång, kände ej igen den blodlöse romantikern, som förlorat fotfäste på jorden. De sågo ej i det långa håret och den sluskiga hatten kopian av Murgers Bohêmare. De visste ej att denna Zerrissenheit var ett parisermod, och att denna ihåliga visdom var spunnen av tysk mystik, denna experimentalpsykologi hämtad efter en glutt i Kierkegaard, att denna intressanthet, som ville påskina ett obegånget brott, en djup, hemlig sorg, var lånad från Byron. Detta förstodo de ej. Därför kunde Is också leka med Johans själ och hålla honom i sina garn. Ja, Johan var så intagen och så snärjd av honom, att

han i ett tal kallade sig Gamaliel, som suttit vid Pauli (Is') fötter och hämtat visdom.

Följden av allt detta blev, att Johan en vacker afton brände upp Blotsven. Det var en termins arbete, som gick i lågorna. När han uppsamlat askan, grät han. Is hade utan att säga det visat honom att han icke var skald. Alltså alltsammans ett misstag, även detta! Därtill kom förtvivlan över att han bedragit fadren och icke kunde komma hem med något arbete, som rättfärdigade hans oaktlåtenhet.

I ett anfall av ånger och för att visa något resultat går han upp och anmäler sig till latinskrivningen, dock utan att ha skrivit de erforderliga tema och kriorna. Professorn får se hans namn på listan och känner ej igen det. Pedellen kommer upp en söndagskväll, när Johan nyss återkommit påstruken från en middag. Johan går djärvt upp till professorn och frågar vad han vill.

— Herrn tänker skriva latin?

— Ja.

— Men jag ser ej herrns namn på min lista.

— Jag har skrivit mig igenom till medikofiln förut.

— Det hör inte hit. Man måste rätta sig efter lagar och författningar.

— Jag känner ingen lag på de tre kriorna.

— Jag tror herrn är oförskämd!

— Det kan tyckas så!

— Ut! Herre eller...

Dörren öppnas, och Johan är utkörd. Han svor på att han skulle gå upp ändå och skriva, men följande morgon försov han sig.

Alltså även det halmstrået uppbränt.

En morgon strax efter kommer en kamrat och väcker honom.

— Vet du att W. är död! (W. var en inackordering och bordskamrat.)

— Nej!

— Jo, han har skurit halsen av sig.

Johan störtar upp, klär sig, och i sällskap med kamraten springer han ner till Järnbrogatan, där W. bodde. De rusa upp för trapporna, komma in i en mörk vind.

— Är det här?

— Nej, här!

Johan trevar på en dörr; dörren ger vika och faller ut över honom. I det samma ser han en blodpöl på vindsgolvet. Han vänder om, släpper dörren och hinner ner i trappan, innan dörren smäller i golvet.

Denna scen uppskakade honom oerhört. Och han började grubbla. W. hade några dagar förut mött Johan i Karolinaparken, där Johan gick för att söka ensamheten och arbeta på sin pjes. W. kom fram och hälsade; frågade om han fick göra sällskap, eller kanske han störde. Johan svarade uppriktigt att han störde, och W. gick och såg sorgsen ut. Var det den drunknande enslingen, som sökt en själ och blivit tillbakastött? Johan kände sig nästan skyldig till detta mord. Men icke var han skickad till tröstare.

Nu spökade den döde för Johan, och han vågade icke mer besöka sitt rum, utan sov hos kamrater. En natt låg han hos Rejd. Denne måste ha ljus tänt och väcktes flera gånger om natten av Johan, som icke kunde sova.

En dag överraskades han med sin blåsyreflaska av Rejd. Denne låtsades bifalla självmordsplanen, men bad att först få dricka en avskedsbägare. De gingo ner på Novum; beställde åtta toddar som lagade inburos på en bricka. De drucko fyra var i fyra drag med önskad påföljd, att Johan blev »liket». Därpå bars han hem, men som porten var stängd fördes han över en tomt och kastades över sitt plank. Där blev han liggande i en snödriva tills han kvicknade vid, då han kröp opp i sitt rum.

Sista natten han var i Uppsala, några dagar efter, sov han på en soffa hos Thurs, under det kamraterna vakade över honom och hade rummen fullt belysta. De vakade beskedligt ända till morgonen, då de följde honom till stationen och satte honom in i kupén. När tåget passerat Bergsbrunna, andades han åter. Det var som om han lämnat något styggt, hemskt, som en nordisk vinternatt i trettio graders köld, bakom sig, och han svor att aldrig mer återvända att bosätta sig i denna stad, där själarne, förvisade från liv och samhälle, tycktes ruttna bort av överproduktion i tankarne, frätas av bottensyror utan avlopp, gå i eld som kvarnstenar, som mala tomning.

11.

Idealism och realism 1871.

(1871.)

När Johan kom hem till föräldrarne igen, kände han sig skyddad, såsom om han stigit i land efter en stormig och nattlig båtfärd. Och åter sov han en lugn natt i sin gamla tältsäng på brödernas kammare. Här såg han nu stilla, tåliga människor, som kommo och gingo, arbetade och sovo på bestämda tider, alldeles på samma sätt som förr, utan att oroas av drömmar eller äregiriga planer. Systrarne hade vuxit opp till stora flickor och gingo i hushållet. Alla arbetade, utom han. När han nu jämförde sitt utsvävande, regellösa liv, utan ro, utan frid, ansåg han dem lyckligare och bättre. Det var allvar med deras levnad och de uträttade sina sysslor, fyllde sina plikter utan buller eller skryt.

Han uppsökte nu gamla bekantskaper bland köpmän, kontorister, sjökaptener, och fann dem alla så nya och uppfriskande. De förde in hans tankar i verkligheten igen, och han kände åter marken under fötterna. Och därmed började ett förakt för falsk idealitet att växa hos honom, på samma gång han insåg det ovärdiga i studentens förakt för filistern.

För fadren biktade han nu, enkelt och öppet, dock utan ruelse, sitt usla liv i Uppsala och bad honom få stanna hemma och taga examen, eljes vore han förlorad. Det fick han, och nu förberedde han sin fälttågsplan för vårterminen. Först skulle han skriva latin för en skicklig lärare i Stockholm och så på våren resa upp och slå sig igenom. Vidare skulle han skriva sin avhandling för laudatur i estetik, samt bereda sig till tentamen i ämnet. Med dessa föresatser började han ett lugnt arbetsliv, då nyåret gick in. Men ännu låg nederlaget med fritänkarpjäsen honom i hågen, och vännernas förfrågningar om de ej skulle få se något nytt snart retade honom, så att han beslöt sig för att på fjorton dagar skriva om Blotsven till en enaktspjäs. Och sedan så skett satte han sig till att läsa.

Framemot april provskrev han för sin lektor, och denne svor på, att han skulle gå igenom. Och så reste han upp till Uppsala. Fadren tyckte icke illa om detta kraftprov, då han hörde Johan vara så tvärsäker, men han hemställde ändå, om det icke vore mera praktiskt att foga sig och skriva för professorn. — Nej, nu var det en principfråga och en hederssak.

Uppkommen på professorns kur väntade Johan tills hans tur blev att stiga fram. När gubben fick se honom, blev han röd och frågade:

— Är herrn här nu igen?

— Ja!

— Vad är herrns ärende?

— Att anteckna mig till latinskrivningen.

— Utan att ha skrivit prov?

— Jag har skrivit prov i Stockholm — och jag

ville endast fråga om statuterna tillåta mig att gå upp i skrivningen.

— Statuterna? Fråga dekanus om det; jag vet endast vad jag fordrar.

Johan gick och tog vägen direkt till dekanus. Det var en ung, livlig och sympatisk person. Johan framförde sitt ärende och redogjorde för förloppet.

— Ja, ser herrn, statuterna säga ingenting om den saken, men gubben P. kuggar herrn utan statuter.

— Det få vi se då det! Tillåter endast dekanus att jag går upp i skrivningen, det är frågan?

— Det kan ingen neka. Gå bara! Men herrn tänker sålunda trotsa sig fram?

— Ja, det tänker jag!

— Är herrn så säker då?

— Ja!

— Nå, lycka till då! — sade han och klappade Johan på axeln.

Han gick upp i skrivningen, skrev och fick efter en vecka telegram, att han var spikad, d. v. s. gått igenom. Några tillskrevo professorns ädelmod denna utgång och ogillade Johans obefogade bråk, men Johan ansåg, att hans flit och kunskaper vållat framgången, om ock han icke kunde neka, att professorn var en hederlig man, som ej kuggat, då han hade makt att göra det.

I maj skulle tentamen ske. Emot all konvenans skickade han nu upp sin avhandling och bad per post, att få tentamen utsatt.

Avhandlingen kallades Hakon Jarl och rörde sig om idealism eller realism. Såsom daterad 1871 och utgörande ett viktigt dokument i dess författares

utvecklingshistoria och kanske även ett litet bidrag till samtidens, avtryckes den ordagrant med nödiga kommentarier nedanför.

•

Hakon Jarl

eller

Idealism och Realism.

(1871.)

Från A. till B.

Thorshammar i Göijemånaden 18...

När kan jag lita på mitt smakomdöme? Se där en fråga, som länge gjort mig mycket bry, men som jag omsider tror mig hava löst. Hör på och svara mig sedan, om jag irrat!

Det var ett år tillbaka; jag besökte Nationalmuseum för att betrakta nederländska målningarne. Dagen var töcknig, sinnet nedstämt, ingenting grep mig. Rubens' rosenröda kött under den högblå himmelen i de gröna lunderna förargade mig, och Ariadne — vilken massa — och Rembrandt, den allvarlige mästaren, huru kunde han nedlåta sig till sådant effektsökeri! Där sitter Sankt Anastasius läsande — varför? Jo, för att ljuset skall få något föremål att falla på. Och den odräglige Teniers med sina smutsiga krögare och birfilare och de eviga tobakspiporna — i sanning, det är ej för roskull han alltid öppnar en lucka opp på väggen. Dock, Teniers föreföll mig långt rikare än Rembrandt, ty när Rembrandt öppnade ett fönster, var det alltid för att släppa in ljus, då Teniers blott ville släppa ut litet rök av holländsk knaster. Och Ruysdael, vilka solkiga dukar,

vilka tråkiga landskap, varför aldrig låta molnen skingra sig? Men nej, dessa moln behagade mig, de passade förträffligt för min stämning. Jag slog upp katalogen n:r 00 »Landskap med en väg genom en skogspark; i förgrunden bondfolk och en vit häst med en kärra». Jag såg verkligen vägen och den vita hästen och bondfolket; jag såg än en gång på tavlan och började förnimma en underlig känsla av värme omkring hjärtat. Jag satt mig ned framför tavlan, jag hörde ingenting av vad som passerade omkring mig, men jag hörde huru regndropparne föllo från det ena bladet till det andra, var gång vinden skakade träden. Jag såg huru trädtopparne böjde sig mot varandra; jag såg vägen genom parken. Där gick en man, böjd av ålder. Nu passerar han en gammal, krokig, avlövad björk. Tan varann i hand, I båda gamle, som han kämpat i stormen! Vägen slingrar sig fram genom parken; det ljusnar mellan träden; slätten, den gränslösa, skymtar i fjärran. Vart går du, gubbe? Mot oändligheten. Fruktar du stormmolnen? Se upp då! Det är en rämna där uppe i den svarta fängelseväggen; ser du den blåa himlen blicka igenom? Mod och tröst och hopp, snart ligger den öppen och klar för dina ögon, och du skall flyga dit som höken du ser kretsa över ditt huvud. — — —

Där flyter en bäck. Vadan kommer du? Vart går du? Föddes du uppe i skogen, eller är du blott en tår, som himlen grät i dag och som solen skall torka bort i morgon? Några resande hava stannat. Vilen er, vandringsmän, för att fortsätta vägen, där gubben nu vandrar fram. Även I skolen ju fram till slätten. — — —

Klockan slår tre, jag måste gå, men först en bön om förlåtelse hos Dig, som visat, att anden bor i köttet, och hos Dig, som ryckte ljuset från himlen och lät det lysa på människorna, och hos Dig, som visade att idén, att Gud, även kunde sitta till bords med falska spelare, och att poesien icke bor blott i Kristi grav eller i Hellas' lagerlunder, utan även på den uslaste krog!

Varför senterade jag Ruysdael först! Jag tror, emedan jag fann min tillfälliga stämning inneboende hos honom! Men när jag nyss dömde de andra orätt, huru kan jag vara viss på, att jag nu dömde Ruysdael rätt? Skall jag förhålla mig kall och reflekterande? Bort det! Nej, jag vill njuta av konstverket, därför är det ju till, och jag har njutit oändligt i dessa dagar; poesiens hela rika värld har öppnat sig, anden i den nordiska naturen har fläktat mig emot, jag har lyssnat till havsfruns sång på den gröna vågen, jag har gråtit med Balder över den förlorade Nanna, jag har klagat med näktergalen över sommarens korthet och hört sagor täljas vid den vinterliga brasan om hänsvunna tiders bragder, då Norden ännu var ett, jag har läst Oehlenschläger, jag har läst Hakon Jarl!!!

Var skall jag börja, var sluta? Mitt omdöme skulle bli en dithyramb, om jag vore poet, men nu —. Varför läses icke Nordens störste sångare mera? Varför spelas icke hans tragedier hos oss? Av hans tjugusex tragedier äro ju blott fem givna. Varför finnas icke hans arbeten i boklådan? Åtminstone fanns icke O. att köpa i Stockholm, då jag sist var där. Härute frågar jag alla människor, om de läst Hakon Jarl. Ännu har jag icke träffat någon ung

man, som känner densamma, och gubbarne svara ett kort ja, rycka på axlarne och minnas icke mer än det sköna stället i första akten, då Odins bild störtar ner. Har han då förtjänat denna glömska, som förefaller mig rent förfärlig? Varför hava icke våra dramatiska författare studerat honom, vars sång är ljuvlig som en vårdag vid sundet och kraftig som sköldars klang!

Vad har kritiken sagt om Hakon Jarl? Den kan väl ingenting ha att klandra, och om småfel finnas, vad göra väl de på ett så storartat konstverk? Är icke Apollo di Belvedere skön, fastän huvudet icke sitter rätt mellan axlarne? Ja, jag förklarar mig som Hakons, kanske ovärdige, riddare och manar vem som vill träda innanför skrankorna att bryta en lans med mig. Jag ser ditt sarkastiska löje, men jag vill bemöta dig i förväg, ty jag vet att du, liksom alla kritici, finna sin lust i att riva ned allt stort.

För det första är Hakon en principtragedi, vilken ju står högst på skalan, och likväl äro hjältarne inga abstrakta representanter av sina idéer. Hur mild är icke den kristne Olav, men ändå förgår han sig; är alltså icke felfri, vilket vore ett fel. Hur grym är icke Hakon, hedningen, och dock huru mänsklig; huru stark är han ej, men likväl så svag.

Huru ypperlig är icke expositionen, för att nu hålla mig till det tekniska, vilket för dig tyckes vara huvudsak, och dock huru osökt! Två trälar samtala om ett och annat, ganska likgiltigt, man kommer så småningom in på dagens frågor, situationen förklaras, och Hakon går över scenen. Märk! han blott går över scenen. Huru mycket är icke här lämnat för skådespelaren, och huru fint att först visa åskådarne

den stora kämpagestalten, innan han införes talande och handlande. Det är dock något av Shakespeare i den expositionen! Och vidare nästa scen, vilken täck uppenbarelse, Gudrun, vilken lyrik, då hon lägger gullvivskransen på Freyas bild! Hakon kommer in, Icke ett ord i början om kristendom eller hedendom, nej, jarladömet är blott vad han vill byta ut mot kungadömet, ehuru han i förbigående nämner om Olavs avfall. Hakon blir varse Gudrun, hans olyckliga passion uppenbarar sig. Men vad har den att göra med hedendomen, invänder du. Sant, men det är ett rent mänskligt drag. Och sedan, vilken djup tanke, att låta Odins bildstod störta, på samma gång det är en av de största effekter man kan tänka sig på scenen. Säger den icke: vakta dig, Hakon! Dina gudar äro för gamla! Och vidare Hakons besök hos sin krona. Vilken snilletanke! Hakon är icke vuxen kronan. Och vilket språk! Vad är Tegnér mot Oehlenschläger i den vägen; i parentes sagt har Frithiofs skald förlorat all min aktning såsom varande en blott och bar imitatör. Huru väl tänkt att låta Hakon, hedningen, representeras av en gammal man, och Olav, den nya kristne, av en ung. Huru ohygglig framträder icke hedendomen i sin råhet och hårdhet, då Hakon avslår Thoras bön på ett grymt sätt, då hon vill avvärja hans gudlösa företag.

Vilken vacker scen mellan Einar, representerande den vackra sidan av hedendomen, och Hakon, och vidare Olavs uppträdande under munkarnes sång, det är en scen full av den skönaste stämning!

Och sedan, när Olav upptager Grib och säger: »du kristne hedning»! Hur skönt framträder icke där den milda, försonande kristendomen! Och varslet

med guldhornet och offret, är icke detta den skönaste romantik?

Men nej! Jag märker, jag kan icke skriva någon kritik, och jag vill icke plocka sönder ett konstverk, sådant som detta, ty den, som så gör, skall vara en hjärtlös, kärlekstom människa. Lika litet kan jag genom hopandet av utmärkta detaljer framkalla någon hel bild. Nog av, Hakon Jarl är det mest intressanta, det mest rörande, det mest effektfulla av alla dramatiska skapelser jag någonsin läst, ja, själva Shakespeare — förlåt! — förefaller mig torr mot Oehlenschläger.

Och ännu en förtjänst, varigenom jag anser Oehlenschläger gå över Shakespeare, oaktat den senare kanske är större dramatiker än den förre, är den liberalism, varmed han behandlar sitt ämne. Han älskar alla lika mycket, hedning som kristen, och låter alltid försoningen fullt framträda i slutet, så att man lämnar den fallne hjälten fullt försonad, samt får ett fridfullt intryck av det hela, då däremot Shakespeare lämnar en i det mest uppskakade tillstånd, då ridån gått ned över sista akten.

Men vad mer! Oehlenschläger skall man lättare kunna älska än kritisera, därför slutar jag och hoppas, att du ej vill med dina korpskrän störa den första lärkans sång, och jag besvär dig vid de tårar jag gråtit under läsningen av Hakon, att du ej med din vanliga grymhet förstör den vackra bild av Danaskalden, av Nordmannabarden jag gjort mig, och har det blott varit en dröm, o, så låt mig drömma, låt mig aldrig vakna till den prosaiska, förhatliga verkligheten, som med sin nordanstorm kommer ungdomsidealenas majblomster att vissna. Men skriv,

skriv snart om Hakon och Thora; säg mig, att du också gråtit, säg mig, att du älskat Gudrun, och du, som genom din verksamhet har inflytande på opinionen, väck upp folket, upplys de nu levande författarne om att »Guldhornene» äro funna, att Oehlenschläger har funnit dem för sjuttio år sedan, men ingen, ingen har ännu fört dem till andra sidan sundet. Bjud dem dricka ur dem, i botten, de innehålla det samma Suttungsmjödet, som skall giva Sveas skalder sångens gåva.

Från B. till A.

Stockholm den 19 februari 18...

Som jag ännu icke återvunnit jämnvikt och lugn, sedan jag läst din skrivelse, må det icke förundra dig om stilen blir passionerad eller rent av hätsk, icke mot person, jag ber, men mot sak, och jag anser mig ha rättighet att hata det falska och skeva. Du har utmanat mig. Nåväl, jag låter genast blåsa till anfall och — en garde!

1:o. Kommer jag att förneka ditt smakomdöme, ty du är för ung. 2:o. Tala om din bekantskap med Oehlenschläger, vilken har börjat i orätt ända, samt med fara att bli bränd som kättare lik Baggesen och med all aktning för Nordens störste skald fälla några omdömen i allmänhet över hans författareverksamhet. 3:o. Kommer jag att förbanna Werther på en halv sida. 4:o. »Tala om Hakon Jarl», ehuru jag varken älskar Gudrun eller har fält någon tår över Thora, Donna Elvira, teaterfrillan, varvid jag kommer in på sentimentalitet, nordiskhet, tragik, effekt och i sam-

manhang därmed om teaterns maskineri, vidare om romantikernas genialiska ironi, epik och lyrik i dramat m. m. 5:o. Totalt ignorera ditt glävs mot Shakespeare, vilket påminner om hunden och månen; för övrigt kan du få upplysning om dina missgrepp i någon estetisk lärobok. Och 6:o giva ett recept mot din sjukdom m. m.

Varför jag först slår ned på ditt tal om smakomdöme är därför, att hela ditt yttrande om Hakon Jarl är grundat på vad du ganska dunkelt påstod vara ett intryck, som försatt dig i en poetisk stämning. Så är hela ditt utlåtande om Ruysdaels tavla en lögn, en dikt, men icke något omdöme, och jag vågar påstå du icke begriper en målning, ty du låter stoffet inverka på dig, icke harmonien emellan idén och formen. Du indiktar, sedan du låtit stämningen i tavlan gripa dig, en mängd saker, som aldrig fanns till, eller som målaren aldrig tänkt på, då han målade tavlan, men möjligen dunkelt känt, då han koncipierade den. Ett exempel! Där en vanlig människa blott sett en fågel, ser du en hök. Hur vet du att det är en hök, då denna fågel och fåglar i allmänhet på målningar ha detta utseende ⁀⁀. Du diktade då, och du diktade, då du läste Hakon Jarl. Hur skall du då få ett giltigt, objektivt omdöme, invänder du, eller skall jag försaka konstnjutningen för att kunna döma? Ingalunda, ty omdömet, för att vara sant, skall börja med njutning under själsfunktionernas harmoniska tillstånd; sedan skall det lugna reflekterandet inträda, då allt stoffartat abstraheras bort. Var viss på att Holberg fattade Homers storhet, fast han i diktarlynnet skrattade ut honom, likaväl som en Byron under inflytande av

sin dämon hånade allt vad skalder hette, både stora och små, oaktat han i normalt tillstånd var den förste att knäböja för en Shakespeare.

För övrigt, njut du, medan du samtidigt genom studier bildar din smak, och förakta icke recensenterna, som hava den ganska otacksamma lotten att stå vid dörren i skönhetens tempel och vräka ut de ovärdiga, som vilja krångla sig in, utan att de själva någonsin komma längre än till tröskeln, och när de göra sin plikt, ropar pöbeln: »de hava djävulen»!

Nu till din bekantskap med Oehlenschläger.

Lyckliga ödets skickelse! Du träffade dramatikern Oehlenschläger och kom i sjunde himlen. Var vid tröst, om jag rycker dig ur din sälla dröm och påstår, att det ingen bekantskap var att göra för dig, ty när du härnäst träffar epikern-lyrikern Oehlenschläger, så bär det väl av upp i den åttonde. Läs Aladdin, Sanct Hans Aften-Spil, Helge, Thors Resa och ingenting mer! Där finner du den störste skald, som föddes i Norden! Men forska icke vidare, varken om skaldens personlighet, levnadsförhållanden, årtal, ty då har du ätit av det kunskapens träd, som kastar dig ut ur illusionernas paradis! Men nej, du har öppnat på porten, du har läst Hakon Jarl. Här börjar Oehlenschlägers i dubbel måtto tragiska bana. Vill du höra min paradox? Man skall skratta åt den; du kanske icke, som har lättare för att gråta! Oehlenschläger är danska litteraturhistoriens mest tragiska personlighet, näst Kierkegaard! För att du skall förstå mig, måste jag kortligen framställa de förutsättningar, på vilka Oehlenschlägers verksamhet vilade, d. v. s.

danska litteraturens tillstånd före och vid hans uppträdande.

Sällan har väl någon skald funnit allt så förberett till sitt mottagande som Oehlenschläger. Åtskilliga Johannes-vägbrytare hade röjt stigen och bebådat den kommande Messias.

Fader Holberg hade totalt skrattat i kras det gamla medeltids-lärdoms-pedanteriet, som ville lära den danska musan sjunga på dålig munklatin; Wessel, som sett sin leda på huru Melpomene gick snett på de röda klackarne fransmännen slagit fast under koturnen, kom en vacker dag ned till Köpenhamn och presenterade den allvarsamma musan i blotta strumpsockorna. Folket skrattade och tyckte detta vara mycket roligare än franska tragedierna, och så ville ingen veta av det otyget vidare. Ewald hade i sina för övrigt dåliga tragedier Balders död och Rolf Krake väckt uppmärksamheten på den skatt, som nordiska mytologien och sagan ägde av poesi, samt genom sin Fiskerne infört en främling på danska scenen, poesien, den nationella poesien. Baggesen hade visat, att man inte behövde gråta för att vara poet, och att lustiga historier även kunna vara poetiska och iklädas en konstnärlig form. Norske Selskabet — friska pojkar för övrigt, fast dåliga poeter — hade fört litet norsk fjälluft med sig till det sydligare moderlandet, där herrar tyskar förpestat luften med sin slappa gemüthlighet.

Då kom Messias, och se — allt folket trodde på honom, till och med Jens Baggesen!

Man skulle kunna indela snillena i två slag: sådana, som fått sina gåvor till skänks av försynen, utan att de behöft arbeta något för desamma, och

sådana, som med ett känsligt sinne under ungdomsstormarne utarbeta det lilla dem blivit givet; de förra förvåna världen med sina rika skatter, som de frikostigt, utan någon ansträngning, kasta omkring sig; de senare fortsätta kampen hela sitt liv, komma sällan till harmoni och sluta vanligen som martyrer.

Oehlenschläger hade fått allt sitt av naturen, men gjorde tyvärr intet för att ockra med sitt pund. Hans uppfostringstid var sorgfri och ljus, hans snille blev erkänt i tid, och han blev sitt folks älskling, ja, dess avgud. Försynen hade så väl sörjt för honom, att hon gav honom en genius vid hans sida, som oupphörligen visade honom den rätta vägen och varnade honom för snillets onde dämon, högmodet — men förgäves! Fåfängan förblindade den redan genom otidigt beröm skumögde skalden, och han såg i vännen sin fiende, och han bekämpade honom, ty han hade väldiga krafter på sin sida, han hade hela nationen, utom Grundtvig. Han, som vid 23 års ålder diktat Sanct Hans Aften-Spil, vid 25 Thors Resa, ungefär samtidigt Aladdin och vid 27 års ålder visat sådana dramatiska anlag, som röjas i Hakon Jarl, slutade vid 36 års ålder sin diktarbana, ehuru han levde frisk och sund i tillfälle till fortsatta studier ända till sitt 71:sta år, under ett beständigt förfall. Är icke detta tragiskt, ser man icke med den djupaste sorg huru det gudomliga, om det någon gång stiger ner i mänskligheten, snart ledsnar vid de jordiska stofthyddorna och överger dem, eller påminnas vi icke om att allt skönt är förgängligt; det är det tragiska, som »universi lag».

Jag berörde nyss ett förhållande och visade mig hysa heterodoxa åsikter mot den danska litteratur-

dogmatiken. Jag måste förklara mig. Danska litteraturen har, märkvärdigt nog, i vårt land tämligen länge varit lämnad åt sitt öde. Ett aktningsvärt bemödande att bringa gemenskap mellan de båda ländernas litterära rörelser och väcka intresse för danska litteraturen, som verkligen har fått sig en grundlig kurs i uppfostran, och som av oss är synnerligen värd att akta på, gjordes omkring år 1860 av nuvarande professoren Dietrichson. Därvid berördes även den så kallade Baggesenska-Oehlenschlägerska striden. Följande den gamla slentrianen, framställde han denna strid, som icke var någon strid mellan nämnde parter, ty Oehlenschläger teg visligen så gott som hela tiden, såsom varande av den största betydelse för danska litteraturens framgång. Baggesen står där som en litterär förbrytare, en nidsk avundsman, och Oehlenschläger som en martyr. Baggesen står såsom representant för en gammal skola, som sätter eleganta vers före gedigna och ett kvickt ordspel som det högsta i poesien. Jag är nog djärv att motsätta mig denna dom, i det jag påstår och sedermera vill söka bevisa det oriktiga i Dietrichsons uppfattning.

Jag påstår, att Baggesen var en älsklig diktarnatur, (vilket bevisas av hans allmänt bekanta, ehuru något sentimentala, »Da jeg var lille» samt den på sina ställen verkligt storartade Labyrinthen) samt en sann humorist i sina »Komiske Fortællinger». Därmed vill jag icke hava sagt Baggesen vara en stor, originell diktare, ty dessa äro lätt räknade. Vidare påstår jag och lämnar åt var och en att avgöra, icke genom studiet av herrar Molbechs, Nyerups och Rahbeks litteraturhistoriska skrifter, vilka förefalla mig ytterst ensidiga, utan genom de stridandes

skrifter, att denna strid på långt icke var av sådan skamlig natur, som den mellan fosforister och akademister i vårt kära fädernesland, ty sådan smutskastning som förekommer i Polyfem, förekommer aldrig hos Baggesen, icke ens i den så mycket utskrikna Per Vrøvlers kommentar till Oehlenschlägers usla tillfällighetspoem vid en prisskjutning, varur jag vill anföra följande:

— — — — — — — — — — — —

Den Baggesen, der som Skribent ei dølger,
han overmodigt Undersmuds forfølger,
— — — — — — — — — — — —
ham er jeg; og som Oehlenslags Nedriver
jeg hugger løs paa sligt, som jeg kan bedst;
dog, hvem jeg Hugget ubarmhjertig giver,
er ikke Rytteren, men blot hans Hest!

Och vidare:

Jeg raabte først — hvi hørte han mig ei?
For nu ham selv at redde, jeg med Vælde
maa løbske Bæstet, som han rider, fælde.
Saa længe paa sin Pegasus (saa lod det)
høit over min, han herlig opad red —
var jeg ei selv den første, der tilstod det?
Tilraabte jeg ham ei lidt meer end Fred?
Var jeg istand, hans Hæder at misunde
hvi lod jeg taus ei nu ham gaae till Grunde?
— — — — — — — — — — — —
Misunde — Dig, Gespenst af Oehlenschläger!
Hvad, var jeg med min Stolthed i Dit Sted,
trods hver en Slurk af det bekrandste Bæger,
jeg bitterligen vilde græde ved.
— — — — — — — — — — — —
Nei, sligt misunde Dig den dumme Djævel!
Men unde dig det — kan den Onde blot!

Man må märka, att Oehlenschläger då skrivit sin Ludlams Hule och Hugo von Rheinberg, och

följande må visa vilken Oehlenschläger Baggesen icke angrep:

Hin Baggesen i al Fald er jeg ikke,
der sammensyes af Snak i Kjøbenhavn.
Saa lidt, som den af mig forfulgte Bræger
er Hakons, Thors og Helges Oehlenschläger.

Baggesen gjorde Oehlenschläger all möjlig rättvisa, därom vittna följande vers ur Noureddin till Aladdin, ehuru belackarne velat läsa en dold avund mellan raderna, men den opartiske får icke läsa mellan raderna:

Vær hilset her, hvis ei mit Øie svigter,
hvis Du bevarer Dig for Fald,
vær hilset af den ældre Broderskjald,
— — — — — — — — — — — —
som Danmarks Melpomenes største Digter.

Detta kunde den gamle, erkände skalden säga den nyss uppstuckne ynglingen. Var detta avund, varför använde han icke sin estetiska dissektionskniv på Aladdin, som aldrig kan gälla för en dramatisk dikt, oaktat Heiberg lagt opp ett nytt konto för det »omedelbara dramat», enkom för Aladdins skull. Baggesen senterade poesien i Aladdin, och hans kritik tystnade! Och huru blygsamt, ja, förödmjukande i detta erkännande, som tyckes andas icke avund, blott smärta över att hava ett helt liv sökt förgäves Aladdins lampa.

Dog hvad jag finder, efter mange Kampe,
(ifald jeg ellers finder een)
det bliver neppe den forunderlige Lampe,
men venteligt Vaulunders Steen.

Och kallar icke Baggesen Hakon Jarl »vort bedste nationale Sørgespil». Huru varmt försvarar han icke Axel og Valborg både mot den svenska och tyska kritiken, som lära nedgjort stycket i grund. Att Baggesen däremot använde hårdhandskarne på sådana stycken som Ludlams Hule och Hugo von Rheinberg, vem kan väl förundra sig däröver, då Oehlenschläger, Hakons skald, förnedrade sig till sådana utsvävningar, som gåvo det sämsta exempel för de yngre författarne.

Vad ville då Baggesen med sin grymma polemik? Jo, han ville vad varje väktare på parnassen bör vilja, han ville, att poesien icke skulle blott vara en lek, han ville, att den högsta av alla känslor verkligen skulle vara en konst, och en skön konst, han ville motarbeta detta genialiska lättsinne, som föraktar formen, utan vilken ingen konst finnes, han ville, att den, som var född till den störste nordiske skald, skulle åtminstone skriva ordentliga vers, det var ju inte för mycket begärt! Han ville utrota det fördömda dilettanteriet, och därför, nej, därför att han ville återföra en på villovägar stadd yngling, därför blev han levande stekt på avguden Oehlenschlägers altare av tolv studenter, åtskilliga professorer, ett par präster och några andra litterära fuskare — allt under det pöbeln ropade bravo! Följande må tjäna som upplysning huru man mördade Baggesen:

Hvi hele Hæren, som mig Ene møder,
kun mod mit Hjerte vender alle Stik.
Skjøndt sikkert, i min rammende Kritik
mit Hoved ene dem for Hovdet støder?
De veed: at godt det sidste for sig bøder
og sundt og stærkt end trodser deres Magt;

men: at det første, kjælent, ømt og svagt,
af mange dybe Saar alt længe bløder.

Baggesens vapen voro alltid blanka, icke så hans motståndares. Baggesen skrev aldrig någon satir eller gycklade med några av Oehlenschlägers stycken, som sprungit fram ur känslans innersta djup; han var för ädel att kränka och håna någons heligare känslor. Poul Møller parodierade »Da jeg var lille». Baggesen anklagades för litterär stöld, bevisade sin oskuld, men blev dömd — av sina fiender.

Sargad av sorger och smärtor dog han 1826, och — huru skönt! — man höll en fest på teatern, Oehlenschläger fick ett gott tillfälle att skriva ett tillfällighetsstycke, och man förlät den döde. O, ädelmod! Oehlenschläger hade mistat sin tuktomästare, men den avlidnes ande tyckes hava förföljt honom, ty i de flesta av hans dikter skall man finna två skalder, varav den ena är en ängel, den andra den lede satan, som avundas den förre, t. ex. Hrane och Ragnvald i Hroars saga, Thormod och Sighvat i Olav, samt sist Sokrates och Aristofanes, där Aristofanes ber Sokrates om förlåtelse för — att han skrivit Molnen. Så litet förstod Oehlenschläger sin Aristofanes, och Fahlcrantz hade kanske gjort en god gärning om han sagt ut sin tanke, då Oehlenschläger berättade om sin avsikt att skriva Sokrates. (»Ni — Sokrates»! se Fahlcrantz' reseminnen.)

Att vidare bevisa skulle draga ut för långt. Jag begär ej att mitt omdöme obetingat skall antagas eller förkastas. Jag vill blott giva en antydan om huru Baggesen rätteligen bör dömas. Icke heller är tillfälle att framhålla hans många stora fel, vilket i

det hela är onödigt, då om desamma kan läsas i varje dansk litteraturhistoria lika litet som jag icke uppräknar Oehlenschlägers alla förtjänster, vilka nogsamt äro bekanta. Må du blott icke kalla mig ensidig, därför att jag ser två personer från två tämligen litet påaktade sidor! Varför jag betraktar Oehlenschlägers sämsta sida är därför, att han som dramatiker utövat ett högst fördärvligt inflytande icke allenast på den danska utan även på vår scen.

Innan jag går till Hakon Jarl vill jag företa en liten spärritt på min käpphäst. Skulle därvid Oehlenschlägers Pegasus uppge några gnäggningar, så kan du vara viss på att han blivit träffad av en — jag må säga det — avsiktlig spark! Till saken!

Barnåldern är tron, ynglingaåldern är tvivlet, mannaåldern är eller borde vara vetandet. Jag håller mig till ynglingaåldern. Har du sett på en götisk byggnad, huru alla linjerna sträva uppåt mot skyn, mot himlen, vertikalt; det var i tidens ungdom. Har du sett i första renässansens byggnader åter, huru alla linjerna gå horisontellt utmed marken, icke höjande sig från jorden, det skulle vara när tiden anammade mandomen. Vilket oroligt, mystiskt, längtansväckande intryck gör icke den götiska byggnaden med sina fialer, wimperger, baldakiner, krabbor och oräkneliga andra fantastiskt formade prydnader, allt är så upprört, det är så mycket som behöves för att väcka det sökande sinnet till andakt. Så kom renässansen och tänk, byggde vanliga boningshus i stället för kyrkor, rev bort flärden och satte i stället för grannlåten räta linjer! Och likväl, vilket manligt, värdigt intryck!

Ynglingen går ut i livet med idealerna inom sig,

de sjuda och jäsa inom honom, han vill förverkliga dem, vill bygga en götisk dôm, som skall räcka upp i skyarne, men det går som vanligt, hans liv räcker ej, och byggnaden får stå, eller uppger han hoppet och tröstar sig med att världen är så usel och börjar på ny kula, samt finner så småningom att idealerna äro till en del att finna i verkligheten, fastän han var blind och trodde sig säga världen något nytt, som var sagt för tusen år sedan. Går det därhän är det väl, men stannar han i sina drömmar och illfänas med att förakta världen och anse sig misskänd m. m., då är han förlorad, då är han — Werther!

Har du sett en ung man — en yngling får vara Werther åtminstone de tre, fyra månader hans första s. k. kärlek räcker — med okammat hår, solkig skjortkrage och västens övre knappar oknäppta (han har så svårt att andas), som aldrig gör ett tecken till nytta, utan blott läser vad han kalla »humaniora», d. v. s. skönlitteratur av tvetydigt slag, samt broschyrer, och skriver vers, mycket vers, isynnerhet erotik, varvid han väljer distika, då han slipper de svåra rimmen. Detta är första stadiet av Werther och förekommer bland de yngre studenterna. Jag glömde säga att Werther alltid tagit studentexamen, ty icke-studenter ha icke tid med att läsa humaniora och böra därför hånas vid lämpliga tillfällen, till vilka icke räknas de tillfällen Werther behöver låna pengar. Andra stadiet är, då Werther blivit »junior», då låser han in sig och — är Faust. Blaserad av sin estetiska uppfostran, varmed följer en ömtålig kroppskonstitution, känner han gruvliga smärtor över att vara född med en kropp, han förbannar sitt öde

var gång han skall äta middag, ty stackars karl, han måste se människor! Han besöker numera aldrig offentliga nöjen, ty »han känner sin personlighet förintad i massornas vimmel». Föreläsningar föraktar han, ty hans fria ande hatar tvång, aldra helst under form av klockslag; vers skriver han aldrig mer, det föraktar han! Nu har han dessutom läst ett skrivet kollegium i filosofi och blivit skeptiker. I dag är han panteist, i morgon ateist. Nu talar han aldrig om sin kärlek mer, han tror icke mera på kärleken! Han är en ryslig människokännare, kvinnan isynnerhet kan han utantill; nog av, det går därhän att han gör — självmordsförsök, dock alltid så, att en kamrat hinner komma och avböja detsamma!

Detta är blott ett exempel på Wertherdjävulens grasserande, tänk då, när en hel tid är så besatt! Det var den, då Goethe framkom med sin Werther, orsakerna därtill kan Goethe knappt lämna dig besked om i sin »Aus meinem Leben». Nog av, det var en slapphet i tiden, det hade varit för länge stillastående, vartill isynnerhet den engelska empirismen och sensualismen genom sitt urartande till nihilism hade bidragit, det var engelsk spleen, överflyttad på tysk botten genom Joungs och Ossians poesier. Goethe skar hål på pestbölden, men i stället för att botas, spriddes sjukan, smittade grannarne, däribland även den eljest friske Oehlenschläger. Och det var dit jag ville komma!

Det är den fördömda sentimentaliteten — »Weltschmerz», som genom hans senare diktningar, förenad, märkvärdigt nog, eller rättare blandad med den friskaste liberalism, stundom framträder på ett bedrövligt sätt à la Heine, förstörande sitt eget verk.

Därom går jag nu att redogöra, i det jag betraktar Hakon Jarl, icke lämnande någon utförlig recension, ty en sådan har anspråk på att vara ett fullgott konstverk i sitt slag, utan blott angripande de lyten, som haft genom sitt exempel ett så skadligt inflytande på den nyare nordiska dramatiken.

Låtom oss först betrakta karaktärerna — det lyriska elementet. Hakon presenteras efter ett samtal mellan två trälar, vilka förklara situationen. Hakons välde vilar på ett brott; detta förlägges i tiden före dramats början; detta är visserligen antikt, men verkar här störande. Hakon inkommer, talar om Olavs förakt för Nordens gudar i samma andetag han bryter helgden i Freyas lund genom att kyssa Gudrun. Hakon förekommer oss i första akten som en liderlig despot. I andra akten frambryter den nordiska kraften, då han offrar kärleken för mannadådet (i motsats mot Frithjof); detta är ett manligt drag, om ock sättet något rått, men icke bör Werther gråta över det! I uppträdet med Einar är Hakon feg. Vad Hakon bryter i denna akt, då han begagnar sig av en gammal »jus» att sova hos bruden, blir orsaken till hans fall, vilket kanske icke är så logiskt, ty nog borde väl Olav, kristendomen, besegra honom. I tredje akten nedlåter sig Hakon till att lega lönnmördare; detta må vara historiskt men är alls icke karaktäristiskt för den nordiske hjälten; men då detta anslag misslyckas, höjer Hakon sig i det han förändrar pathos till tragisk storhet. Detta omkastande av pathos verkar störande på hela Hakons karaktär.

I början framstår Hakon blott såsom upprätthållare av sitt välde, i slutet såsom en gudarnes förkämpe. Samma sak kan sägas om Olav. I början

talar han om kristendomens införande, uppträder med mycken mildhet, sjungande mässor o. d. I fjärde akten slår han av misstag ihjäl den oskyldige Erland och förföljer sedan Hakon med verkligt hat, som han själv säger, samt när han fått kronan, gör han icke så mycket som en bön till den heliga jungfrun, icke ett Te Deum. Kronan tyckes således vara huvudsaken, och kristendomen ett svepskäl. Och Thora — i början en rå varelse, som slår trälen och är ovettig på Hakon, icke röjande det minsta spår av den milda, rent gudomliga kvinnlighet, som hon visar mot den så lumpne Hakon, när han tigger om att få gömma sig hos henne.

För att söka spåren till den flacka rationalismen och pjunkigheten, böra vi betrakta författarens behandling av de två principer, han uppställt mot varandra, då vi med detsamma få ett begrepp om vad romantikerna hava menat med sin ironi.

För att tillfredsställa den dramatiska rättvisan, har författaren ämnat måla ut hedendomen på ett hiskligt sätt och ställa kristendomen i den ljusaste dager. Hur har detta, som till en del var falskt, lyckats honom? Jo, han låter Olav uppträda med en monolog, där han på rimmade jamber profeterar om blivande välsignelser av kristendomens införande. Då skall nämligen icke offergudarnes skrän ljuda i de gamla templen, utan munkasång skall stiga mot götiska valven — på latin troligen —, i stället för offerdjurens blod skall virak och myrrha sprida sin doft till den »Endes» och hans sons och dennes moders ära. Med gästabud skola templen icke vanhelgas, utan i stället skola kärleksmåltider ätas vid altarrunden under utdelande av välsignelser. Hat och

våld skola efterträdas av oskuld och kärlek. Detta är skillnaden mellan hedendom och kristendom — menar Oehlenschläger. Är det allvar månne? eller — ironi? Månne icke Hakons Odinsbild är lika berättigad som Olavs Mariabild, när bägge tro på var sin? Och vidare: Hakon offrar sin ende son, ty gudarne ingiva honom det såsom varande enda försoningsoffret, och likväl påstår Olav att det är detta brott han vill straffa, ty, säger han, något så oerhört har man aldrig hört om, sedan Abrahams tid, men det var på Guds befallning och blott en prövning, men, menar han, hade icke ängeln kommit emellan hade Abraham nog släppt kniven! Då var väl Hakon mycket större, som med gott hjärta skänkte sitt offer. Ja, fader Abraham, du har kommit på skam genom en hedning, eller också skämtar skaldernas Adam!

Och herr Auden, som han kallas, är en fullfjädrad rationalist, som bit för bit plockar sönder den beprisade kristendomen, så att Olav baxnas över sin dumhet, och komme icke gamle Tangbrand och ordinerade en mässa på pingstaftonen, så hade nog Olav slutat som fritänkare.

Så har det »geniala subjektet» Oehlenschläger i sin suveränitet satt sig över sitt verk som en gud och hånat sönder sina skapelser, men det må ej läggas honom till last, han var ett barn av sin irreligiösa, skeptiska tid, som så skönt kallade sig upplysningens. Dock, att han fortfor till sin levnads slut, fastän Kierkegaards verkningsperiod inföll under hans ålderdom, det var oförklarligt!

Hakon Jarl är en intressant, sentimental skurk, som för att väcka medlidande måste drabbas av sådana oförvållade sorger som Erlands död; han

måste förödmjukas till den grad att han söker skydd hos sin föraktade frilla, för att man skall »tycka synd» om honom. Han är en romantisk, icke nordisk hjälte, de buro sig helt annorlunda åt, varom du kan få upplysning om, icke i Frithjofs saga, utan i de isländska: Njáls, Egils Skallagrimssons, Jomsvikingasagan m. fl. Där skall du finna den nordiska stoicismen, den nordiska troheten, isynnerhet den äktenskapliga, men icke ett spår av den Wertherska eller Oehlenschlägerska eller Tegnérska kärleken. Sant är att människorna varit lika i alla tider, och människohjärtats historia är densamma, men nordbons karaktär eller känslor yttra sig icke på samma sätt som sydländingens; men detta är just vad åtskilliga romantiska författare glömt, då de velat skildra nordbon.

Oehlenschläger är epiker, detta visar också den episka bredden och vidlyftigheten i hans stycken, vilket dock ger dem skenet av att innehålla så mycken handling. Men vad är handling? Jo, folket säger att ett stycke saknar handling, när ingenting uträttas på scenen. Men låt maskinisten stå bakom en kuliss och blåsa ut ett ljus, som står på ett bord in på scenen; låt sedan en av de starkaste sopranerna i kören uppstämma ett rysligt skratt, eller låt hjälten hoppa ut genom en tornglugg eller bränna upp några viktiga dokument, helst ett testamente, som dock för styckets upplösnings skull får lov att finnas i avskrift ute hos attributförvaltaren, eller låt teateronkeln äta några pastejer och dricka ett glas sherry, och där finns handling, stycket är dramatiskt. Dock, detta hör till teatermaskinläran, i vilken Oehlenschläger var särdeles hemma, ty han hade varit vid teatern en tid, och denna egenskap att vara »spelbart» är den

första, som sättes för ett styckes upptagande på scenen nu för tiden. Oehlenschläger behöver åtskilliga »attributer» ur förrådet för att göra en metafor eller en liknelse. Så är hela scenen med smeden och kronan gjord för att Bergthor skall få säga: Hakon är icke vuxen kronan. Den är en »levande rebus», en »charade en action», likaledes hela upptåget vid Einars införande. Hakon Jarl är avdelad i 16 avdelningar, varav några kunde strykas, detta är, jämfört med Götz' 65, litet, men dock för mycket! Du har blott läst Hakon, därför har du ej märkt det oroliga, det oöverskådliga i detta arrangement, lika litet som du kunnat märka det falska i effekten, när Odinsbilden störtar. Men för att återgå till handlingen. —

Jag såg en gång en tolvåring läsa Oehlenschlägers tragedier; kvickt gick det, ty på fjorton dagar hade han reda på alla 26. Tillfrågad hur det var möjligt och vad han tyckte om dem, svarade han, att de voro mycket »roliga» att läsa, helst som han blott behövde läsa personförteckningen och — parenteserna! Han fick sedan Palmblads översättning av Sofokles, men se! de voro så »tråkiga», för där funnos inga parenteser. Det skulle således vara mera handling i Oehlenschlägers tragedier än i Sofokles', eller Sofokles är mindre dramatisk än Oehlenschläger! Vad är då handling? Det är karaktärernas raska utveckling genom situationernas förändring, det är det inre framåtskridandet, eller hjältens pathos' närmande till förverkligande eller förintelse. Handling eller rörelse får man genom att kasta hinder i vägen eller så ofta som möjligt föra de stridande makterna ihop, då konflikten uppstår, vilken kan vara förenad

med sann effekt. Vad är då sann effekt? Antingen överraskande vändningar eller oförutsedda hinders uppställande, eller även oväntade situationers uppstående. Allt, som icke har avseende på handlingen, må rensas bort, det må vara så vackert som helst, och taga sig hur väl som helst ut på scenen.

Odinsbildens nedramlande är utmärkt i ett epos; skulle kunna passera i ett drama, om för det första den sattes i förbindelse med handlingen, och för det andra, om den icke vore ett underverk. När Frithjof rycker omkull Balders bild, då är det en sann effekt, först emedan det berättas, icke ses, för det andra emedan det betyder så mycket som att hjälten genom sitt trots kränkt oskulden, och för det tredje att det är något helt naturligt, att man kan rycka omkull en träbild.

Men när en granitbild remnar av sig själv, och strax därpå försäkras att »brottet är friskt», då är det en stor lögn alltsammans. Om den åtminstone hade fått förbli murken i brottet, som den först påstods vara, så hade effekten betytt något, nu är allt fördärvat, och Oehlenschläger står som en konstmakare för en häpen publik, som belönar hans upptåg med applåder!

Oaktat min föresats att icke bemöta dina för övrigt alldeles oskadliga angrepp mot Shakespeare, vill jag endast göra några anmärkningar.

Shakespeare är torr att läsa! Kanhända för en svärmare som du, vilken blivit betagen i Oehlenschlägers »søde» poemer om gullvivor, stjärnor, rosenskyar m. m., vilka fylla luckorna i dialogen. Dock jag går så långt i mitt påstående, att jag anser det som ett kriterium på gott drama att det ogärna låter

läsa sig, ty det skall ses, och s. k. läsedramer äro utbördingar, som aldrig borde släppas in i dramatiken.

Vad vidare expositionen beträffar är den ingalunda Shakespearisk, ty det hör till kompositionslagarne att öppna stycket med bipersonerna, för att förbereda vad komma skall, men då bör alltid man höra under det skenbart likgiltiga samtalet den i fjärran mullrande åskan, vilken skall bryta ut i tredje och slå ihjäl hjälten i femte akten. Något sådant förekommer icke här, men vill du se två ställen i Hakon Jarl, som vore värdiga en Shakespeare? De äro så obetydliga, att du skall le när jag pekar på dem, och likväl äro de så oändligt storartade i sin litenhet. Märk på Einars uppträdande i femte akten, hör hur abrupt han talar:

God Morgen, Thora!
Hvis ei jeg feiler, er det Morgen alt!
Høit Hanen gol paa Hald. Jeg kommer at
forkynde Dig, hvad der er skeet i Striden.
Mit Navn er Einar Tambeskielver.

Och längre ned:

Hils Thora! Hils vor Søster! raabte de;
det var de sidste Ord af deres Mund.
Jeg loved det; nu har jeg holdt mit Løvte;
jeg rider med en Flok af Olafs Mænd,
at søge Hakon. Olaf med en anden.
Ved Gaulaae skal vi atter træffes. Olaf
har stævnet Thing; men jeg veed ikke hvor.
Nu har jeg giort en liden Omvei, Thora!
For dine Brødres Skyld. Jeg troer det regner,
min hielmbusk drypper. Snart, snart haabe vi
att fange Jarlen, og att hævne Dig.
Nu Frigga glæde Dig! Farvel! Jeg haster.

Nå, förstår du än eller vad? »Jeg troer det regner». Vad hör det hit, menar du! Men ser du då icke Einar, hör du icke huru andtruten han är, huru bråttom han har; Thora får ju knappt svara, och ändå har han tid att tala om att det regnar. Ja, Oehlenschläger såg Einar för sig, då han diktade denna scen, däri ligger det stora.

Och när Hakon inkommer strax efter:

Valkyriens, den høie Rotas Haand,
har tungt og iiskoldt lagt som om min Tinding.
Jeg reed igiennem Natten med min Træl,
forladt og træt af Dagens haarde Kamp.
Af Ildtørst har jeg længe været plaget.
Siig er det Vand, som staaer i dette Bæger

THORA.

O, Hakon! bi dog, lad mig hente Dig —

HAKON (drikker).

Vist ikke! Bliv! — Ha, det har lædsket alt. —
Ved Gaulaa styrted endelig min Ganger.

Förstår du ej ännu, så läs Brandes om »Hotspur».

Till sist slutscenen! Där är åter den olycksaliga, omanliga känslosamheten framme. Är det icke nog försoning, att Hakon dör? Vad skall Thoras poem efteråt att göra? Jag vill påstå, att det förstör stycket, ty nu blir det sista intrycket ungefär så: det var allt bra synd om Hakon ändå, varför kunde han icke fått leva och bättra sig, han var ju icke så elak! Det är detta, som är falskt. Vem beklagar väl Richard III, när han dör? Ingen. Och är det icke nog försoning, att Richmond tar kronan och försonar de båda rosorna. »Men folket vill icke skiljas

från hjälten med ett så skakande intryck, man sover så dåligt om natten efter åskådandet av ett sorgespel!» Ja, man gör så, men man får inte sova, eller skall tragedien dö ut, därför att folket är enerverat och försoffat? Ingalunda. Men förr än en nationell dramatik har växt upp, får man icke begära för mycket av en halvbildad publik, den kan icke gå direkt från sina prosaiska göromål och lida med en Hamlet, ty den måste förakta den sysslolöse svärmaren, och Oehlenschläger, gud bevare oss, väcker icke någon dramatik till liv i vår realistiska tid, ty vi ha verkligen kommit så långt äntligen, att vi blivit realister! Nej, låt du Oehlenschläger vila i ro och hans dramatik, den kan ungdomen roa sig med, vid brasan, en lång vinterkväll, lika gärna som den läser vackra sagor, ty den håller stora skatter av den ljuvaste poesi, men från scenen må han bannlysas och stanna på andra sidan sundet, ty nu har norden sett dramatici, verkligen Shakespeare-embryoner, jag menar Hauch, Ibsen och Björnson; dem må man studera, men icke skänka de oss någon dramatik. Nej, tiden själv skall i sin fullbordan föda oss en dramatik, och för närvarande återstår intet annat studium att rekommendera åt våra dramatici än tiden själv.

Vi hava blivit realister, det är väl, men vi äro på väg att bli materialister; vi ivra för upplysning, men vi hava för tidigt kastat bort det gamla; vi hava ingenting kvar, vi äro bankrutta; vi tvivla på allt; vi veta icke vad vi skola tro! Ja, måtte det bliva allvar med vårt tvivel, att vi omsider på allvar måtte förtvivla, att vi komma att inse vårt förtvivlade tillstånd! Men när skall då vår Johannes komma,

som skall visa oss vägen till sanningen och livet, eller har han månne kommit?

Jo, han har kommit, han har blivit född redan 1813, mycket riktigt korsfäst 1855 och glömd innan 1871! Sören Kierkegaard hette han! Honom skall jag med nöje predika och allra först för dig, som ännu står på estetikerns ståndpunkt! Men nej, han må tala själv. Du må läsa »Enten-Eller». Du skall läsa första boken och känna ett svärd gå igenom din själ. Du skall läsa andra boken och förtvivla, så grundligt, att du skall skakas i dina innersta grundvalar och känna alla helvetets kval. Sen skall du läsa, ja, vad? hans »Indøvelse i Christendom»? Jag vet inte, ty jag står själv mitt i kampen, men tror mig icke kunna läsa mig till något vidare, blott kämpa mig till — vad? åter ett frågetecken!... personlighed, kallar Kierkegaard det! Vad vill då Kierkegaard? Jag tror knappast han vet det! Men vad han icke vill, är otro, irreligiositet, lättsinne, och hans evärdeliga förtjänst är, att han krossat Hegels tomma tankepantheism! Kierkegaard vill — allvar!

Torka nu bort dina tårar, som Oehlenschläger lockat av dig, ty det var bara skämt, och låt Kierkegaard komma dig att gråta blod, på allvar, och du skall bli människa eller gå under!

Du får ursäkta mig, att jag icke slutar mitt brev med någon rhetorisk kläm, men jag blir verkligen så allvarligt stämd, när jag kommer på tal om Kierkegaard, att all sådan flärd förefaller mig som en lögn, och vad jag syndat under förra delen av brevet ångrar mig nu uppriktigt, men det är för sent att rensa bort skräpet.

P. S. Skriv du februari i st. f. Göijemånad, jag förstår latinet ganska gott, och du blir lika nordisk ändå — som Oehlenschläger.

*

Avhandlingens syfte var: 1:o att giva professorn en föreställning om författarens beläsenhet i estetik i allmänhet och särskilt hans kunskap om danska litteraturen; 2:o att utreda för författaren själv hans ståndpunkt. Efter Kierkegaard hade han anfallit sig själv och sin övergivna ståndpunkt i personen A. Denne, som skriver göijemånad i stället för februari, är Runabrodern, som dyrkar det nationella.

Brodren A. börjar med sina tvivel om ett allmängiltigt omdöme, men kan ej reda den härvan. Slår omkring sig med sina studier på Nationalmuseum och kommer så genast in på Hakon Jarl.

Brodren B., som redan daterar februari, tar brodren A. i upptuktelse och karikerar sig själv, lånande även några drag av brodren Is; framlägger sina meningar om danska litteraturen, därvid han, för att visa sig ha en självständig mening, måste angripa professor Dietrichsons. Därpå plöjer han med Georg Brandes' kalvar i Shakespeares stubbåker och störtar slutligen in på Kierkegaard.

— Vad vill då Kierkegaard? frågade han. Jag tror knappast han vet det! Men vad han icke vill, är otro, irreligiositet, lättsinne...! Tyvärr visste Johan ej, att Kierkegaard ville paradoxet.

På utsatt tid träder Johan in till den eljes som liberal och human ansedde läraren. Han märkte genast att någon sympati ej förefanns här. Med

nästan föraktlig min återlämnar professorn skriften. och förklarar att den passar bäst för »läsarinnorna i Ny Illustrerad Tidning», och att danska litteraturen ej var av sådant intresse att den kunde bli föremål för specialstudium. Johan blev stött och förklarade att han hade skäl tro, att danska litteraturen haft större intresse för Sverige än till exempel Malesherbes och Boileau, som andra skrivit om. Tentamen börjar och antar karaktären av ett häftigt gräl. Den fortsättes på eftermiddagen och slutar med ett betyg under det åstundade och den upplysningen, att universitetsstudier endast kunde göras vid universitetet. Johan invände, att estetiska studier bäst gjordes i Stockholm, där man hade Nationalmuseum, biblioteket, teatrarne, musikaliska akademien och artisterna. Nej, det var bosch; här skulle det vara! Johan framkastade något om kollegierna och katkesläsningen, och man skildes icke som synnerligen goda vänner.

12.

En konungs protégé.

(1871.)

Förhållandet med fadren hade hela tiden varit gott, och den gamle hade visat sig mottaglig för uppfostran till en viss grad. Men hans oförståndiga stolthet i en så underordnad egenskap som far stack emellanåt upp och sårade. Johan, som ständigt var hemma, tillbragte många aftontimmar under samtal med den gamle om alla livets frågor. Slutligen även om religion. En dag talade han en halv timme om Parker, så att gubben slutligen bad att få se på den. Han behöll boken några dagar, men sade ingenting, och Johan återfann den uppburen på sin kammare. Fadren var för stolt erkänna att fritänkaren hade tilltalat honom, men genom en bror fick Johan veta, att han varit förtjust särskilt i den berömda predikan »Om ålderdomen».

I oppositionsfrågan mot professorn förhöll han sig vacklande. Han tyckte om att rätt skulle få vara rätt, men missaktningen mot den gamle professorn behagade honom ej. Johan såg emellertid att han vunnit spelet, och att den gamle var livligt intresserad i hans framgångar.

Men en dag på våren hade Johan rest ut på landet efter ett enkelt tillkännagivande åt husmamselln. Vid hemkomsten efter ett dygn mottogs han förolämpande.

— Du reser bort utan att säga till åt mig?

— Ja, jag talade om för mamselln.

— Jag fordrar att du begär lov av mig, så länge du äter mitt bröd.

— Begär lov? Vad är det för prat!

Han steg upp; gick ut och lånade hundra kronor av en välvillig köpman, och så reste han ut med tre förbundsbröder till en ö i skärgården, där de inackorderade sig hos en fiskare för trettio kronor i månaden. Ingen sökte kvarhålla honom, och troligt var att krisen framkallats på grund av Johans märkbara inflytande på far och syskon inom husets styrelse. Där fanns nämligen en härskarinna, som såg sin makt gå sig ur händerna.

Sommaren tillbragte han under strängt arbete på examen, ty nu hade han inga resurser mer att vänta hemifrån. Det var ett sunt och strängt liv med oskyldiga nöjen. Han gick klädd i nattrock, kalsonger och sjöstövlar, och kamraterna hade ännu mindre på sig. Man badade, seglade, fäktade, lekte som barn på lediga stunder, och Johan hängav sig nu åt en tilltagande förvildning. Starka drycker förekommo nästan aldrig på bordet, och Johan fruktade dem, ty de gjorde honom vansinnig. Men med återhållsamheten och arbetet följde begär att omvända andra och en betydlig egenrättfärdighet, som alltid blir följden, antingen nu den offervillige känner att han i det avseendet är bättre än de andra eller offret gjordes för att få känna sig vara bättre. Därav predik-

ningar för en broder, som drack, och moraliseringar över de andra, som ej arbetade, utan foro till Dalarö för att dansa eller äta något starkt. Han hade Kierkegaard i faggorna och ville vara etisk, samt dundrade mot estetiken.

Han studerade nu filologi och durkade med Dante, Shakespeare och Goethe. Den siste hatade han, emedan han var estet. Under allt låg som en mörk bakgrund brytningen med fadren, vilken han emellanåt efter sista vinterns bekantskap såg i en förklarad gestalt, och som han nu givit rätt i det förflutna, glömmande alla barndomens små misshälligheter. Mest saknade han dock syskonen, särskilt systrarna, som blivit honom personliga bekantskaper.

Arbetet med ordrötter och lexikon var honom en pina, men nu njöt han av att pina och disciplinera sin fantasi med strängt arbete. Det var plikten, kallet.

Mot sommarens slut var han vild och skygg. Kläderna, som nu letades fram, stramade, och löskrage, som han ej begagnat på månader, pinade honom som ett halsjärn; stöfletterna trängde, och han fann alltsammans vara ett tvång såsom konvenans och onatur. En gång hade man narrat honom in till en soaré på Dalarö, men han vände genast om. Han var blyg och tålde icke se flärden och löjet. Denna gång dock icke som underklass, ty det hade han upphört vara och känna sig. Askesen hade emellertid stärkt hans vilja och handlingskraft, och när terminen i Uppsala började, tog han sin nattsäck och reste upp, utan att äga mer än en krona, och utan att veta om han kunde få rum eller något att äta.

Han fick bo hos Rejd, och där lade han sig att läsa.

Första aftonen sökte han uthungrad upp Is. Denne hade suttit ensam i Uppsala hela sommaren och såg ännu sorgligare ut än vanligt. Hans uppenbarelse var nu en skuggas. Ensamheten hade gjort hans själ ännu sjukare. Han gick ut med Johan och bjöd honom på en sexa på Fördärvet. Is talade som vanligt och rev sönder sitt offer, som värjde sig, slog igen, angripande estetikern. Is betraktade den utsvultne, huru han åt, och berusade sig själv ur brännvinsflaskan. Han blev moderlig, öm och erbjöd sig låna pengar åt Johan. Denne tackade rörd och tog emot ett tiotal kronor, ty numera lånade han utan fruktan, emedan han trodde sig ha en framtid. Slutligen blev Is rusig och fantiserade. Därpå kastade han helt plötsligt om, kallade Johan egoist och förebrådde honom att han mottagit de tio kronorna.

Att vara misstänkt för egoism var det grymmaste Johan visste, ty Kristus hade inbillat honom att jaget skulle korsfästas. Hans själv hade vuxit ut under frihet från tryck och under beröring med offentligheten. Personer, som trätt fram, få ett större jag genom den uppmärksamhet, som kommer dem till del, eller ådraga de sig uppmärksamheten just därför att de ha ett större jag än de andra. Han kände sig arbeta på en rätt väg för sin framkomst, och han gick fram med arbete och viljekraft och med många vänners hjälp, men icke med charlataneri eller krypvägar. Men beskyllningen slog honom i ansiktet, ty den måste ju träffa alla människor, som ha ett ego. Han ville återlämna pengarna, men då

gjorde Is sig hög, blev gentleman och fortsatte romantisera. Johan tyckte, att den där idealisten var en lump, som gjorde sig dämonisk för att dölja ångern över tio kronor.

Is utgjorde en tid hans enda sällskap, innan kamraterna hunno upp. Han var alltid ogenomtränglig, sällsam, men fängslande. Slutligen en afton visade han en ny sida. Mitt i ett samtal, under det Johan berättade innehållet av sin nya Blotsven, började hans ögon glöda, och han föreföll endast se på Johan, icke höra. Därpå blev han elegisk, talade illa om kvinnorna och kom slutligen fram till Johan för att kyssa honom. Liksom gåtan i ett ögonblick blivit löst, och han insåg charlatanens hemlighet, tog Johan honom i bröstet och kastade honom i ett hörn mellan kakelugnen och en byrå, och där låg som en säck den lilla skrumpna kroppen. Det var alltså därför han, den gamle studenten, hade sökt ynglingarnes förbund! Det var därför!

Nu kommo studenterna upp till terminen, och alla med pengar. Johan hade vandrat med sin nattsäck och sina böcker och kände huru ljuv blev led, som för länge låg på andras sofflock. Han lånade sig pengar till ett rum. Det var ett hybble med en tältsäng utan lakan eller örngåttsvar. Icke en ljusstake, ingenting. Men han låg i sängen med underkläderna och läste, med ett ljus i en halvbutelj. Vännerna skaffade honom mat då och då. Men så kom kylan. Då gick han ut, när det blev mörkt, och lånade en brasa ved, som han bar hem i sin nattsäck. Och så lärde honom en fysiker att man kunde göra koleld, när brasan svartnat. Dessutom gick en skorstenspipa långt fram i rummet, och den var varm

varje torsdag, då man tvättade. Då stod han med händerna på ryggen och läste i boken, som han ställt upp på den framdragna byrån.

•

Pjäsen spelades och mottogs med köld. Ämnet var religiöst. Det rörde hedendom och kristendom, och kristendomen försvarades såsom en ny tidsriktning, icke som kyrkolära. Kristus själv sattes undan; och Gud, den ende sanne, upphöjdes på hans bekostnad. Vidare ingick familjekonflikt, och kvinnorna hissades upp på mannens bekostnad, enligt tidens mod. Författaren låter också i några repliker framgå sin mening om skaldens ställning i livet. — Är du man, du Orm? frågar jarlen. — Jag blev bara skald, svarar Orm. — Därför blev du aldrig något heller.

Johan trodde nämligen nu, att skaldens liv var ett skuggliv; att han icke hade något jag, utan endast levde i andra jag. Men är det så säkert att skalden saknar ett jag, därför att han icke har bara ett? Kanske han är rikare, som äger flera än de andra. Och varför är det förmer att bara ha ett, då det enda jaget i alla fall icke är mera ens eget än flera jag, då ju ett jag är en av föräldrar, uppfostrare, umgänge, böcker sammansatt résumé? Kanske därför, att samhället som ett maskineri fordrar, att dess enheter, jagen, skola ingå som hjul, muttrar, maskindelar och arbeta i ett inskränkt, automatiskt syfte. Men då är ju skalden mera än maskindelen, om han själv är en hel maskin?

I pjäsen hade Johan inkarnerat sig i fem personer. I jarlen, som kämpar mot tiden; i skalden,

som överskådar och genomskådar; i modren, som revolterar och hämnas, men berövas sin hämndekraft genom sin sympati; i flickan, som bryter med fadren för sin tro; i älskaren, som dras med en olycklig kärlek. Han förstod alla de handlandes motiv, och han talade för allas sak. Men en teaterpjäs, som skrives för genomsnittsmänniskor, med färdiga åsikter om allt, måste ta parti för åtminstone ett par av sina figurer för att vinna den alltid passionerade och partiska genomsnittspubliken. Detta hade Johan icke kunnat göra, emedan han icke trodde på något absolut rätt eller orätt, av den enkla grund att alla dessa begrepp äro relativa. Man kan ha rätt mot framtiden och orätt mot samtiden; man har orätt i år, men får rätt nästa år; fadren kan anse att sonen har rätt, medan modren finner att han har orätt; dottren har rätt att älska vem hon älskar, men fadren anser henne ha orätt i att älska en hedning. Detta var tvivlet. Varför hata och förakta människorna tvivlaren? Därför att tvivel är utveckling framåt, och samhällsmänniskan hatar utveckling, emedan den stör hennes ro. Men tvivel är just sann mänsklighet och skall sluta med humanitet i omdömet. Endast den dumme är viss; endast den okunnige tror sig ha funnit sanningen. Men ro är lycka, därför söka läsarne lyckan i stupiditetens ro. Tvivlet äter upp handlingskraften, säger man. Men är det då bättre att handla, utan att besinna och överväga handlingens följder. Djuret och vilden handla blint, lydande begär och drift, däruti liknande handlingens män!

Återkommen till Uppsala följdes han av nya smädliga recensioner. Delvis voro de sanna, såsom att formen var lånad från Kongsemnerne, men även

detta var endast delvis sant, ty Johan hade tagit den iskalla tonen och det kärva språket direkt från de isländska sagorna och livsinnehållet ur egen fatabur. Hånet följde honom, och han ansågs vara en man, som tänkte bli skald, det värsta man kunde misstänkas för. Mitt under nöd, arbete, lidande, kommer en vecka efter nederlaget ett brev från kungliga teaterns kamrerare, som anhåller att Johan ville resa ner till Stockholm genast, emedan konungen önskade se honom.

Sjukligt misstänksam tror han sig vara föremål för ett gyckel, och går strax med brevet till sin kloke vän, naturforskaren. Denne telegraferar om aftonen till en bekant aktör vid kungliga teatern och ber honom fråga kamreraren, om denne skrivit till Johan. Om natten sov Johan oroligt, kastad mellan hopp och fruktan. Följande morgon anlände svaret: det var så, och Johan skulle strax komma ner. Han reste.

Varför tvekade han icke att taga kunglig nåd, han som bar revoltören inom sig? Därför, helt enkelt, emedan han icke tillhörde något demokratiskt parti; aldrig lovat sin mor eller far att icke taga konungagunst; därför att han trodde på aristokratin eller de bästas berättigande att styra, och han icke trodde de bästa voro därnere, vilket han också visat i sin tragedi »Det sjunkande Hellas», där han hånat demagoger. Tyranner hatade han, men denna kung var icke en tyrann. Det fanns sålunda ingen anledning utom eller inom honom att tveka.

Han reste sålunda ner och fick audiens. Konungen var nu mycket sjuk, såg avtärd och hopfallen ut, så att han gjorde ett smärtsamt intryck.

Han var blid, där han stod med sin långa tobakspipa, och leende såg den unge skägglöse författaren stapplande träda in mellan adjunkters och kammarherrars led. Han tackade för nöjet, som stycket hade skänkt honom. Han hade själv i sin ungdom tävlat i akademien med en vikingadikt och tyckte om det fornnordiska. Nu ville han hjälpa den unge studenten till hans grad, och avslutade samtalet med att visa honom ner till hovförvaltningen, där han utanordnat första utbetalningen. Det skulle bli mer sedan, och han uttalade den förmodan att Johan hade ett par år kvar på sin grad.

Detta var att få framtiden skyddad, och Johan kände sig tacksam och rörd av denna godhet från en konung, som hade så mycket och så många att tänka på.

Han återvände till Uppsala och fick under två månader se huru solskenet förvandlat honom till en stjärna. Hovmarskalken, som utanordnat medlen, hade frågat om han ämnade gå in i departementet eller biblioteket s e d a n. Aldrig hade hans tankar gått så långt och gingo ej heller dit nu.

Huvudändamålet med människans strävan synes vara och bör väl vara att uppehålla livet intill döden på det minst oangenäma sätt. Detta syfte utesluter icke omtanke om andras väl, tvärtom, ty i det angenäma ingår medvetandet, att icke i onödan ha kränkt andras rätt. Därför kunna icke alla förvärvade rikedomar ensamt skänka ett angenämt liv; därför kan icke en bana, bruten genom att trampa eller döda andra, bereda ett angenämt liv; och därför är utilitarismen, eller den världsåskådning, som vill lyckan för de flesta icke omoralisk.

Johan kunde icke, oaktat all askes, underlåta att känna sig lycklig. Hans lycka bestod i halv visshet om att han skulle få leva sitt liv utan de större smärtor ovissheten om existensmedlen medför. Hans tillvaro hade varit hotad av nöden, och nu var den skyddad; livet var honom återskänkt, och det är ljuvt att få leva, när man ännu står i växten. Hans av hunger och överansträngning hopklämda bröst fylldes, hans rygg blev rakare, livet föreföll honom icke mer så trist. Han var nöjd med sin lott, därför syntes livet ljusare, och han skulle ha varit otacksam om han nu ställt sig bland de missnöjda.

Men detta varade icke länge. När han såg omkring sig de gamla kamraterna, huru de strävade fram i ett läge, som var oförändrat av hans lycka, fann han att en disharmoni inträtt. De voro vana att få hjälpa honom som en nödställd, och nu behövdes det ej mer. De tyckte om honom, därför att de fingo beskydda honom, och voro vana att se honom under sig. När han nu kom upp bredvid dem och över dem, funno de honom, följdriktigt, förändrad. Ja, de förändrade förhållandena hade måst förändra honom. Den nödställde är icke så djärv i sina meningar och icke så rak i ryggen, som den bärgade. Han var förändrad för dem, men var han därför sämre? Självkänsla är ju en värderad vara eljes. Nog av, han sårade bara med att vara lycklig, och än mer genom att å sin sida vilja göra de andra lyckliga.

Gåvan medförde förpliktelser, och Johan grep sig genast an med att anmäla sig till kollegier och lektioner. Han tenterade vid terminens slut filologi,

astronomi och statskunskap, men fick i alla ämnena ett betyg mindre än han åstundat. Han hade läst för mycket och för litet. I tentamen anfölls han vanligen av afasi*. Han satt svarslös, där han visste mer än som frågades, och så kom trotset och självplågeriet, missmodet och begäret att kasta yxan i sjön. Läroböckerna kritiserade han, och kände sig oärlig, som lärde in vad han föraktade. Hans roll, som man givit honom, började strama, och han längtade ut, vart som helst, bara han kom ut ur detta. Icke som om han känt gåvan som en välgörenhet. Det var ett stipendium, en belöning för förtjänst, sådan som artister i alla tider mottagit för sin utbildning, och konungen-givaren var icke monarken, utan den personlige vännen och beundraren. Därför övade detta icke heller något tvång på hans upproriska tankar i vidare grad, än att det för en stund narrade honom att allt stod väl till i världen. därför att han hade det bra. Hans opposition var också redan mera djupgående, än att den bara såg det förvända i att statsskicket var monarkiskt, och han trodde icke som hedningarne, att årsväxten skulle bli bättre, om man slaktade konungen på gudarnes altare. Hans mor skulle ha gråtit av glädje över hans utmärkelse, om hon levat, så aristokrat var hon.

* Fysiologien tillskriver denna sjukdomsform skador tillfogade vänstra pannvindeln. Och Johan bar verkligen två ärr ovanför vänstra ögat: det ena efter ett yxhugg, det andra efter en sten, mot vilken han mycket illa slagit sig under en språngmarsch utför Observatoriibacken. Han ville även tillskriva denna afasi en oövervinnelig svårighet att hålla tal och tala främmande språk.

Demokrater äro alla, ända upp till kronprinsarne i så måtto, att vi önska ner till oss det, som ligger ovanför; men väl komna upp, vilja vi ej bli ryckta ner. Frågan blir om det, som ligger ovanför, är högre i andlig mening, och om det verkligen bör ligga där. Det var därom Johan började få sina tvivel.

13.

Upplösning.

(1872.)

Med vårterminens ingång flyttade Johan tillsammans med en äldre kamrat, för att fortsätta studierna. När han nu skulle ta ihop med de gamla böckerna igen, som han läst så länge, bar det rakt emot. Hjärnan var full av intryck, av samlat författarmaterial, och ville ej ta emot mer; fantasien och tanken arbetade redan och kunde ej giva minnet ensamt herraväldet. Tvivel och apati infunno sig, och han blev stundom liggande på soffan hela dagen. Och därmed vaknade ibland ett begär att vara fri alltsammans och få komma ut i livet i verksamhet. Men det kungliga stipendiet höll honom i bojor. Det ålade skyldigheter, och han hade ju, genom att mottaga det, givit på hand på sin grad, vilken nu var halvfärdig. Så tog han upp ämnet filosofi; men när han läst dess historia, fann han alla systemen lika giltiga eller ogiltiga, och hans tanke gjorde motstånd mot alla främmande tankar.

I Förbundet rådde splittring och slapphet. Man hade läst upp alla sina ungdomsdikter och producerade intet nytt, så att sammankomsterna endast höllos med punsch. Is hade även blottställt sig och

under en scen med en annan broder blivit utkastad, dragit kniv och fått stryk. Han hade därpå räddat sig under en löjlig mask och var numera endast föremål för gyckel, sedan man upptäckt, att hans visdom bestod i referat ur studentkårens tidskrifter, som de andra icke visste begagna.

I början av terminen stiftades dessutom en estetisk förening av professorn i estetik, och genom den gjordes Runan överflödig.

Det var vid en sammankomst i den föreningen som Johans revolt mot auktoriteterna först kom till utbrott. Han hade nämligen druckit om aftonen och var halvrusig. Under samtal med professorn kom man in på brännbara ämnen, och Johan lockades ur sina förskansningar så långt, att han förklarade Dante tämligen betydelselös för mänskligheten och att han var överskattad. Johan hade en hel del goda grunder, men kunde ej ta fram dem, när professorn trängde på, och hela föreningen stod som en skock omkring kämparne, som trängts in i kakelugnsvrån. Han ville först säga, att kompositionen i »Commedia» ej var originell, utan en mycket vanlig form, vilken blivit strax förut använd i Albericus' vision. Han ville påstå, att Dante ej kunde giva hela sin tids bildning och tankar i detta poem, då han var så obildad, att han ej kunde grekiska. Han var ej filosof, då han slog tanken i band under uppenbarelsen, och därför var han icke heller någon föregångare till renässans eller reformation. Han var icke patriot, ty han hyllade ett tyskt kejsardöme med guds nåde. Han var på sin höjd florentinsk bygdpatriot. Och demokrat var han ej heller, ty han drömde alltid om ett förenat påve- och kejsardöme.

Han angrep ej påvedömet, utan några påvar, vilka levat osedligt, som han själv i sin ungdom. Han var en munk, ett sannskyldigt idiotiskt barn av sin tid, icke ett fjät framom, då han sänder odöpta barn till helvetet. Han var en inskränkt rojalist, som sätter Brutus jämte Satan i helvetets brännpunkt. Han saknade all självkritik, då han bland de värsta brott upptager otacksamhet mot vänner och förräderi mot fädernesland, själv förpassande sin vän och lärare Brunetto Latini i avgrunden och understödjande tyske kejsaren Henrik VII mot sin fädernestad Florenz. Han hade dålig smak, då han bland världens sex störste skalder sätter Homer, Horatius, Lucanus, Ovidius, Virgilius och — sig själv. Huru kunde moderna människor, som voro så stränga mot all skandal, prisa Dante, som genom sin dikt skändat så många levande personer och familjer och skymfat sin egen älskade fädernestad, såsom han gör, då han i helvetet finner bland tjuvar fem florentinare av ädel börd, varvid han utbrister:

»Jubla, mitt Florenz, ty du är stor icke blott över land och hav; även i helvetet prålar ditt namn. Fem av dina medborgare i tjuvagropen — mina kinder rodna av skam vid deras åsyn. Men ett vet jag: straffet skall drabba dig (Florenz); och måtte det snart komma!»

Som vanligt fördes nu grälet från växlande ståndpunkter, angriparens och den angripnes. Johan ville visa professorn att från dennes ståndpunkt »Commedia» var en pamflett, men då sadlade professorn om och gick över på fiendens ståndpunkt och menade att han väl ej skulle ogilla den som sådan. Varpå Johan svarade, att just han rubricerade den som

sådan, men ej såsom ett kollosalt poem av evigt värde, som just professorn på sitt kollegium kallat det, vilket nu var misstag. Sedan kastade professorn om och anhöll få poemet dömt från dess tid.

— Just så, svarade Johan, men ni har dömt det från vår och alla kommande tider och har sålunda haft orätt. Men även från dess tid sett blir det ej epokgörande, då det ej står framom sin tid, utan mitt i eller snarare efter. Det var ett språkmonument för Italien, ingenting mer, och det borde aldrig läsas vid ett universitet i Sverige, därför att språket var föråldrat och — sista ordet! — det var för betydelselöst att ha kunnat ingått i bildningens utvecklingskedja.

Resultatet: att Johan ansågs vara oförskämd och halvgalen.

Efter denna explosion var han uppriven och oför till arbete. Hela livet i staden, där han icke kände sig hemma, var honom vidrigt. Kamraterna uppmanade honom att vila sig, ty han hade arbetat för mycket, och det hade han. Nu började planer igen att komma ut, tränga sig fram, men utan följd. Hans själ befann sig upplöst, svävande som en rök och ytterst intrycksam. Den gråa, smutsiga staden plågade honom, landskapet utomkring pinade honom, och han låg nu på en soffa och såg på illustrationer i en tysk tidskrift. Åsynen av landskap från andra länder verkade som musik för honom, och han kände behov av att se gröna trän, blåa sjöar, han ville ut till landet; men det var ännu bara februari, och luften var grå som en säckduk, gator och vägar moddiga.

När han då var som mest nedtryckt, gick han upp till sin vän naturforskaren. Det friskade upp

honom att se dennes herbarier och mikroskop, hans akvarier och fysiologiska preparat. Och mest den stilla, fredliga ateisten, som lät världen gå sin gilla gång, ty han visste att han i sin ringa mån arbetade mera på framtiden än poeten med sina konvulsiviska uppryckningar. Kamraten hade dock en gammal släng av estetik i sig, och han målade i olja. Detta intresserade nu Johan underbart. Tänk, att kunna pensla upp ett grönskande landskap nu mitt i denna förfärliga vårvinters dimmor och få hänga det på sin vägg!

— Är det svårt att måla? frågade han.

— Nej, bevars, det är lättare än att rita. Försök du!

Johan, som redan helt orädd komponerat en visa med guitarrackompagnemang, ansåg detta att måla icke så omöjligt, och han lånade staffli, färger och penslar. Och så gick han hem och låste in sig. Han tog ur en illustrerad tidning en teckning, som föreställde en slottsruin, och den kopierade han. När han fick se den blåa färgen verka som en klar himmel blev han gripen av sentimentalitet, och när han sedan trollade fram gröna buskar och en gräsmatta blev han outsägligt lycklig, som om han ätit haschhisch. Första försöket hade lyckats. Men så skulle han kopiera en målning. Det gick ej. Allt blev grönt och brunt; han kunde icke stämma in sina färger i originalets toner. Då blev han djupt förtvivlad.

En dag när han var inlåst, hörde han en besökande tala med kamraten i rummet utanför. De viskade, såsom om de talat om någon sjuk.

— Nu målar han också! sade kamraten i en djupt nedslagen ton.

Vad skulle det betyda? Ansågo de honom rubbad? Jo, nu förstod han det. Så var det! Han började nu reflektera över sig själv och kom till den slutsats, som alla grubblare, att han var rubbad. Vad skulle göras? Om man spärrade in honom, så var han säker om att bli galen. Bättre att förekomma, tänkte han, och erinrande sig ha hört talas om en enskild dårhusinrättning på landet, där man fick gå fri och arbeta i jorden, skriver han till föreståndaren. Efter en tid erhöll han ett vänligt svar, med uppmaning att vara lugn. Brevskrivaren hade genom kamrater tagit reda på Johan, och han kände nu hans självtillstånd. Det var en kris alla känsliga naturer skulle genomgå o. s. v.

Alltså den faran överstånden. Men han ville ut, ut i livet, vart som helst.

En dag ser han att ett resande teatersällskap kommit till staden. Så skriver han ett brev till direktören och anhåller om debut. Får intet svar och går ej på besök.

Så kastades han nu fram och åter, tills slutligen ödet skulle komma och befria honom. Tre månader hade gått, och några pengar från hovförvaltningen ej avhörts. Kamraterna rådde honom skriva till hovmarskalken och hövligt fråga huru det var anordnat. Så gjorde han och erhöll till svar, att »det aldrig varit fråga om något regelbundet utgående anslag, utan att Hans Majestät endast tilldelat gratifikationen för en gång, men dock i nåder täckts, i anseende till trängande omständigheter, ytterligare för en gång bevilja en summa av 200 kronor, vilka följde».

Johan blev glad först, ty han var nu fri, men sedan oroade honom denna vändning av saken, då i

tidningarne stått att han var stipendiat, och stipendiet verkligen av konungen meddelats såsom löpande under »de år» han ännu behövde till sin examen. Dessutom hade ju hovmarskalken vinkat om framtiden, vilken ju icke kunde göras med 200 kronor. Man funderade hit och dit över orsaken. Några ansågo troligast att kungen glömt bort det; andra att hans affärsställning ej tillät det, och man visste att hans goda vilja ej alltid stod i förhållande till hans förmåga. Ingen utgöt sig i ogillande, och Johan var glad i sin själ, hade bara icke en viss blamage legat i indragningen, så att han misstänkts för att ha farit med prat. De som trodde på en »onåd» tillskrevo denna Johans uraktlåtenhet att kura, då han om julen och nyåret var i Stockholm. Andra ville se den framkallad av det mindre formenliga i presenterandet av den tryckta tragedien Det sjunkande Hellas, som Johan helt enkelt skickat upp till slottet i stället för att gå med den själv, vilket hans rakhet förbjudit honom. Tio år efter fick han höra en alldeles ny tolkning av »onåden». Han skulle nämligen ha författat en nidvisa om konungen! Men den historien var en »ren» dikt, troligen den enda, som den illa kände sagesmannen fått att gå till eftervärlden.

Faktum kvarstod, och nu var beslutet snart fattat! Han skulle resa till Stockholm och bli litteratör, samt möjligen författare, om hans kallelse befanns vara grundad.

Rumskamraten åtog sig betäcka återtåget och förebära, att Johan måste vistas en tid i Stockholm, för att icke värden skulle oroas, och hyran som ej

betalades förrän vid terminens slut, under tiden kunna hopbringas.

En avskedsfest hölls, och Johan tackade sina många vänner, erkännande de förbindelser envar har till sitt umgänge, då en personlighet icke utvecklas ur sig själv, utan ur varje annan själ han kommer i beröring med suger en droppe, liksom biet ur millioner blombottnar samlar sin honung, som han dock omsmälter själv och ger ut för sin.

Så reste han ut i livet, ut från drömmarne och från de förflutna tidevarven för att leva i samtiden och verkligheten. Men illa var han beredd, och universitetet var icke skolan för livet. Han kände också att avgörandets stund var inne. I ett dåligt utfört tal kallade han festen en svensexa, ty nu skulle han bli man och lämna pojkåren bakom sig; inordna sig i samhället, bli en nyttig medborgare och äta sitt eget bröd.

Så trodde han då, men han skulle snart finna, att uppfostran gjort honom oduglig för samhället, och när han icke fann sig i att vara utvisad, började hans tvivel vakna om icke samhället, till vilket dock skolan och universitetet hörde, också hade en skuld i hans uppfostran, och om icke samhället hade fel, som borde botas.

ANMÄRKNINGAR TILL ADERTONDE DELEN.

TJÄNSTEKVINNANS SON.

FÖRRA BANDET.

TJÄNSTEKVINNANS SON. — JÄSNINGSTIDEN.

Tjänstekvinnans son, en själs utvecklingshistoria (1849—1867) utkom första gången 1886 hos Albert Bonnier. Uppl. 2—4 utkommo 1909, uppl. 5 1910 och uppl. 6 1912 hos Albert Bonnier; samtliga dessa upplagor voro 1-kronasböcker.

Handskriften till Tjänstekvinnans son äges av hr K. O. Bonnier. Dessutom finnes bevarat det av Strindberg reviderade exemplar av uppl. 1, som utgjorde manuskript till uppl. 2 och vari författaren gjorde några smärre ändringar. Han läste även korrektur till uppl. 2, varvid han strök ett antal rader.

Denna upplagas text är enligt vårt vanliga tillvägagångssätt tryckt efter uppl. 1 med avlägsnande av de tryckfel i föregående upplagor, som en undersökning av originalmanuskriptet bragt i dagen. De fåtaliga rättelser Strindberg gjort till uppl. 2 ha följts, såvitt de röra grammatikaliska eller stilistiska inadvertenser; däremot ha de uteslutningar han gjort av ett par meningar innehållande omdömen om personer, som han nu (1909) funnit onödiga eller orättvisa, icke iakttagits men anmärkts i noterna.

Medan arbetets första upplaga trycktes (maj 1886), insände Strindberg ett förord i form av en ”Interview”, som dock icke medtogs. Vi meddela här detta hittills icke offentliggjorda företal:

Interwiew.

Intervievaren: Vad är detta nu för en bok herrn kommer med? Är det roman, biografi, memoar eller vad?

Författaren: Det står på titeln: En själs utvecklingshistoria 1849—67. Jag medger att det borde stått: i Mellersta Sverige och under de och de i boken angivna förutsättningarne: ärftlighet från mor, far och amma; omständigheterna under havandeskapet; familjens ekonomiska förhållanden; föräldrarnes världsåskådning; umgängets natur; skolan och lärarne, kamraterna, syskonen, tjänarne o. s. v.

Interv.: Det skall således vara en fysiologisk roman?

Förf.: Inte roman och inte fysiologisk bara. Det skall vara som jag sagt: en själs utvecklingshistoria 1849—67, i mellersta Sverige...

Interv.: Något alldeles nytt i alla fall?

Förf.: Det finns ju intet nytt. Låt det då vara något ”annat”, något, med ett ord: en själs utvecklings...

Interv.: En apologi, en confession.

Förf.: Nej, icke något självförsvar eller några bekännelser, ty jag har ingenting att försvara och ämnar ingenting bekänna, emedan jag icke tänker be om förlåtelse. Jag börjar (observera att jag säger börjar) tro att mänskan är oansvarig, emedan hon synes sakna fri vilja.

Interv.: Det låter lovande för herrns litterära och politiska motståndare, om nämligen herrn blir lika mild mot dem som mot sig själv.

Förf.: Lika mild kan man icke bli och bör väl ej heller, om man nämligen, som jag tror, har de största och första skyldigheterna mot sig själv. Att jag icke blir lika mild mot dem har också en annan grund.

Interv.: Vilken grund?

Förf.: Den: att jag har rätt och de orätt, och att de sålunda göra mig orätt, men jag dem rätt.

Interv.: Hur vet herrn att herrn har rätt?

Förf.: Jag sluter mig till det på giltiga grunder. Framtiden endast kan döma.

Interv.: Herrn som individ tror sig ha rätt gentemot samhället.

Förf.: Varje individ är representant; och jag representerar de individer som ha rätt mot det nuvarande samhället.

Interv.: Vem har valt herrn till representant?

Förf.: Jag är icke vald, men kunde ha varit vald om jag velat krångla, men det kunde jag inte vilja. För övrigt skall icke herrn, som är monarkist, tala om individens oberättigade uppträdande mot samhället, då kungen, som är en individ, har veto mot samhällets valda representanter, vilket herrn tycker är bra!

En annan sak: jag är icke ''individen mot samhället'', jag är endast individen mot det nuvarande samhället. Jag är tvärtom inviden för samhället, det kommande nämligen.

Interv.: Det lät inte så dumt det där; men herrn hoppas sålunda att få tack av det kommande samhället?

Förf.: Jag tror inte att det kommande samhället skall tacka någon, på den grund att det kommande samhället icke dömer efter personens motiv, utan efter handlingens nytta.

Interv.: Nå varför bråkar herrn då?

Förf.: Därför jag kan icke annat. Varför jag icke kan annat, det står i min bok att läsa om.

Interv.: Det är som Jago säger: jag kan inte leva om jag inte får häckla?

Förf.: Alldeles så!

Interv.: Och motiven skulle sålunda vara likgiltiga?

Förf.: Komplett!

Interv.: Herrn erkänner att herrns motiv äro egoistiska.

Förf.: Ja! Jag inbillade mig en tid att jag var en baddare till altruist, men det var kanske misstag. Jag bråkar icke för att direkt vinna något, ty jag vill varken bli riksdagsman, minister eller rik; jag står mig själv i solen säger man, och jag kunde både ha varit riksdagsman och förmögen om jag kunnat vilja det. Min egoism är sålunda av den art, att den till sist gagnar alla utom mig själv, kanske på sin höjd mina barn få gott av att andas annan luft, men det tänker jag sällan på.

Interv.: Men jag finner att Herrn framställt hjälten i en fördelaktig dager i sin bok.

Förf.: Det kan jag ej finna. Han blir ju enligt era begrepp en lastbar, feg, avundsjuk, egenkär, högfärdig, olydig, omoralisk, ogudaktig lymmel; är det så fördelaktigt?

Interv.: Ja, men det är då åtminstone dumt att skildra hjälten så. Herrn förtar ju verkan av hela sin skriftställarverksamhet på det sättet?

Förf.: Det kan jag inte tro. Inte tar man sanningarne därför att de sägas av Herr Strindberg, utan därför att de visa sig vara sanna. Och för övrigt, vem har förnekat Luthers gagnande verksamhet därför att han var misstänkt för att ha venerisk sjukdom (ja så låter Schück påskina i sin bok om Shakespeare!), eller förkastar man Luthers reformation därför att han hade till bimotiv att få gifta sig.

Vem frågar efter om Edison hade dåliga affärer innan han prisar telefonen; vad hindrar Lassalle att ha avslöjat den gamla nationalekonomien och ha intresserat sig för arbetaren fastän han älskade ostron och sköna kvinnor; vem glädes icke åt Walter Scotts romaner, oaktat författaren faktiskt skrev för pengar, för att få köpa igen sitt fädernesIott, eller åt Tegnérs skaldestycken oaktat han var onanist? Gambetta har frälsat Franska Republiken oaktat han även förtjänade en million på aktiespekulationer; L. O. Smith har gagnat Svenska arbetaren fastän han begagnat dem: C. O. Berg gagnat nykterhetssaken oaktat han gjort slakteribolag.

Interv.: Ja, men lära och leverne måste ju gå i ett.

Förf.: Hur ska de kunna det? Hos Er Kristne borde de det, men hos oss hedningar finns det ingen anledning. Jag trodde en gång att jag kunde bli absolutist, men jag är dömd att supa så länge jag lever, emedan mina förfäder supit sedan urminnes tid. Icke hindrar det mig att inse måttlighetens nytta (absolutismen är ett misstag) och att till och med förorda den. Vi ateister ha sålunda rätt till större fordringar på Er Kristne än ni på oss. Börja därför att lägga bort den personliga synpunkten, så ska vi fortsätta! Förr börjar jag inte.

Interv.: Jag vill nu återkomma till boken. Det är ingen roman; det skall sålunda vara något nytt.

Förf.: Om ni äntligen vill fånga mig på den limstickan, så, låt gå för nytt. Det är ett försök i framtidslitteratur.

Interv.: Kunde tro det!

Förf.: Zola själv har i sin sista roman L'Oeuvre vädrat att hans metod redan fordrar evolution. Han finner sina böcker oaktat all sanningskärlek, "lögnaktiga". Ja, i vad förhållande Impressionisten Manet, som han skildrar

i nämnda bok står till Rougon-Macquart begriper jag ej, och ärftligheten har totalt försvunnit på sistone. Dessutom går Manets verksamhet utom och över andra kejsardömet. Jag anser fortfarande Zola vara mästaren i samtidens Europa, men tror att han överskattat miljöns inflytande stundom. Om en kvinna förförs i ett orangeri, så behöver man icke därför sätta förförelsen i samband med alla krukväxter som där finnas och därför räkna upp dem. Av annan betydelse blir däremot möblemanget i ett barndomshem, emedan det anger familjens allmänna ekonomiska tillstånd, och böckerna i hemmets bokskåp äro icke likgiltiga för en litterär persons första utveckling. Vidare tror jag att en människas liv skildrat utförligt blir sannare och mer upplysande än en hel familjs. Hur skall man veta vad som passerar i andras hjärnor, hur skall man veta de invecklade motiven till en annans handling, hur kan man veta vad de och de sade i en förtrolig stund? Jo, man konstruerar. Men hittills har homologien, vetenskapen om mänskan, varit litet odlad av författarne, som med tarvliga kunskaper i psykologien givit sig ut på skildringar av det så väl dolda själslivet. Man känner icke mer än ett liv, sitt eget. Fördelen av att skildra sitt eget är den: man har att göra med en sympatisk person, icke sant, och då söker man alltid motiv till hans handlingar. Gott! Det var sökandet efter motiven som var denna boks ändamål.

Interv.: Men motiven till de andras handlingar?

Förf.: Dem känner man sällan. Antingen låter man sig narras till överdriven mildhet, av fruktan att vara orättvis, eller blir man hård av antipati, självförsvar och så. Se nu noga efter emellertid om jag icke försökt vara rättvis. Att jag icke kunnat det fullt, vet jag, och det gör mig ont, men kom också ihåg att bipersonerna ytterst skildras sådana de uppfattats i sitt förhållande till — den

som skriver om dem. Se dock huru jag skildrar fadren i sina mångfaldiga förhållanden: till sonen, modren, styvmodren, systrarne, bokhållarne, kunderna, tjänarne, överordnade o. s. v. Jag ger styvmodren rätt såsom maka, och är avog mot henne som styvmor endast, inskjutande som hennes motiv: hennes skeva ställning; och jag föreslår till och med ett botemedel mot uppståendet av sådana skeva ställningars uppkomst: barnens skickande ur huset. Alltså till hennes fördel!

Interv.: Jaså, detta skall i alla fall vara framtidslitteraturen? Hm! Det är emellertid varken vackert eller roligt.

Förf.: Nej, det är det inte, men det är bestämt nyttigt. Jag minns som mycket ung litteratör, då jag redan genomskådat det bristfälliga i konstruktionslitteraturen, huru jag på tre fjärdedels allvar uppkastade projekt till en verklig framtidslitteratur avsedd att ge handlingar rörande själens historia. Den litteraturen skulle bestå i varje medborgares självbiografi vid viss ålder, anonymt och utan i texten angivna namn inlämnad till kommunalarkivet.

Det skulle bli dokument eller hur. Har herrn läst Pitaval och Feuerbach om ryktbara brottslingars liv! Nå. Där finns psykologi. Skada att det bara är s. k. brottslingars.

Interv.: Då tror herrn att romanlitteraturen skall dö?

Förf.: Visst! Icke tänker jag döda den, men jag vet att den håller på att dö. Zola har gjort sista kompromissen med den, och tycks nu ha genomskådat den. Icke var L'Oeuvre en roman för mig, som såg Emile Zola bakom Sandor och Edouard Manet bakom Claude Lantier och som nyss sett tavlan Plein air i Paris. Man läser emellertid, och det är symptomet, helst Zola, ty man är viss att det hänt. Varför skall det arrangeras då? Tidningens rättegångsreferat är ändå pålitligare, och eget är att se huru

de slukas. Underklassen, som har sunt förstånd ibland, håller sig helst till fulla verkligheten och läser därför bara tidningen — eller äventyr. En underklass som läser Germinal skall säkert göra sig den frågan: hur vet författaren att Etienne och hans älskarinna sade det och det instängda i gruvan? Ja, säg det! Än värre då självmördarens sista ord refereras utan att några vittnen närvarit. Hur mycket konventionellt sitter ej kvar i romanen. Kärleksförklaringen till exempel. Jag har frågat minst tjugofem av mina gifta bekanta huru de friade, och de ha förklarat att ordet ”jag älskar dig!” aldrig gått över deras läppar.

Vill herrn veta något mer?

Interv.: Nej tack, nu är det nog!

Förf.: Skriv då något rart om min bok. Jag läser det ändå inte, för jag har mitt huvud för mig. Jag är den jag blivit. Hur jag blivit det, det står i min bok!

Uppl. 2—6 äro försedda med följande Förord och Efterskrift:

Förord till Tjänstekvinnans son.

Detta är historien om ett 60-årigt människoöde. De första delarna* äro författade vid omkring 40 års ålder, och, som jag då trodde, inför döden, ty jag var trött, såg icke något ändamål mer med tillvaron, ansåg mig överflödig, bortkastad. Jag levde nämligen då på den tröstlösa världsåskådning, som en halvt gudlös människa äger, men ville dock göra upp bokslutet och överskåda ställningen, kanske fria mig från en del oriktiga beskyllningar. Under

* Tjänstekvinnans son, Jäsningstiden, I Röda rummet, Författaren.

arbetets gång upptäcker jag dock en viss plan och en avsikt med mitt brokiga liv, och jag återfick lusten att leva, driven mest av nyfikenhet att se hur det skulle gå och vilket slut ett sådant liv skulle taga.

Jag levde i främmande land, glömd och glömmande, helt upptagen av naturvetenskaperna efter att ha lämnat författeriet, då med året 1896 jag råkar in i ett skede, som jag kallat Inferno, under vilken titel den bok utkom 1897, som blev en vändpunkt i mitt liv. Legender 1898 fortsätter skildringarna av den ödeläggelse min person undergick och efter vilken procedur framsprang den våldsamma produktion, som sedan vidtog, och utgöt sig i dramer, dikter, romaner nästan utan tal.

Det är många författartyper vi här råka, men var och en är ett adekvat uttryck av sitt tidsskede, med dess rörelser, motrörelser, villfarelser. Att nu sitta och stryka ut eller ändra vad jag ogillar och avskyr, vore ju att förfalska texten, därför utgives urkunderna i nästan det skick de tillkommit. Jag har nog frågat mig, om det är rätt att släppa ut dessa brandpilar igen, men efter moget övervägande har jag funnit handlingen åtminstone indifferent. En människa med rediga begrepp i moralen och med klar föreställning om de högsta tingen låter icke narra sig av sofismer, och den i upplösning stadde finner knappt något stöd i dessa deduktioner som redan äro vederlagda.

Om författaren verkligen, som han stundom trott, experimenterat med ståndpunkter eller inkarnerat i olika personligheter, polymeriserat sig, eller om en nådig försyn experimenterat med författaren, må framgå ur texterna för den upplyste läsaren. Ty böckerna äro ganska uppriktigt

nedskrivna, icke fullständigt naturligtvis, ty det är omöjligt. Här avlägges bekännelser som ingen fordrat, och skuld påtages, där kanske den icke var så farlig, då författaren till och med straffar sina tysta tankar. Tämligen sannfärdiga äro också relationerna, men kunna icke vara riktigt exakta. När jag till exempel vid 60 år läser igenom det som skrevs vid 40, förefaller en del såsom obekant, icke passerat. Jag har således glömt vissa detaljer från barndomen under de sista 20 åren, men är nästan säker jag mindes dem vid 40. Och en historia kan berättas på många sätt, belysas från olika sidor, färgas och avfärgas. Har läsaren således här funnit en historia berättad på annat sätt än i någon av mina andra skrifter, där den är repeterad, så må han erinra vad jag nu pekat på.

Detta är analysen av mitt långa växlingsrika liv, ingredienserna till mitt författeri, råmaterialet. Den som vill se resultatet, han tage och läse Blå Boken, som är mitt livs syntes!

Författaren.

Efterskrift.

Nu, efter slutad korrekturläsning av denna del 1, längtar jag få bedyra, att det arbetet varit mig ett outsägligt lidande. Men att söka undertrycka utgivningen faller mig ändock icke in. Offret är hemburet en gång; jag kan icke taga det tillbaka! Däremot hade jag haft lust att skona de medmänniskor, som blivit blottställda, men därtill finns ingen möjlighet. Återstår mig blott att säga: Det finns handlingar, för vilka man ryggar, men likafullt måste begå, emedan de ha en uppgift. Diktarens kall är en självoffring, men denna bok, som skrevs ”inför döden”, var den gången ett rannsakningsprotokoll över barnet och ynglingen; nu har den blivit en dom, men villkorlig.

Endast några råa ord äro strukna; och några rader innehållande rena misstag eller onödiga utfall äro borttagna.

Den 7: e februari 1909.

Författaren.

Jäsningstiden, Tjänstekvinnans son, en själs utvecklingshistoria (1867—1872) utkom första gången hos Albert Bonnier 1886. Uppl. 2 och 3 utkommo 1909, uppl. 4 1911 hos Albert Bonnier, de tre senare upplagorna som 1-kronasböcker.

Manuskriptet till Jäsningstiden äges av hr K. O. Bonnier.

Författaren har icke läst korrektur till någon av de senare upplagorna av Jäsningstiden, vadan dessa äro blotta omtryck av den första.

Brev om Tjänstekvinnans son och Jäsningstiden till herr Albert Bonnier.

Under våren 1886 skrev Strindberg Tjänstekvinnans son och sände in manuskriptet till hr Albert Bonnier 25 april 1886. Han skriver samtidigt i ett brev:

"När Ni nu läst denna första del, som vi för publikens skull väl ej får kalla del, utan döpa var och en av de fem volymerna särskilt, så frågar Ni väl Er, såsom publiken kommer att göra: Vad är detta? Är det roman? Nej! Biografi? Nej! Memoar? Nej!

Jag svarar det är en bok, som är vad den ger sig ut för: En själs utvecklingshistoria 1849—67 under de och de uppgivna förutsättningarna. Denna bok medför även utom det psykologiska, som är huvudsak (varför ock alla skildringar hållits undan och anekdoten endast medtagits

för att belysa karaktären) ett par andra intressen: den utgör en känd och betydelsefull författares fullständiga biografi, så litet lögnaktig en biografi kan göras, vidare en inrikeshistoria 49—67 för Sverige. Därför blir boken nyttig för ungdomen att den klargör den nyss förflutna perioden, utan vilkens förstående nutiden är obegriplig."

Samtidigt anger författaren att han planerat fem följande volymer, vilka skulle bära titlarne Utanför (1867—72), Vildar (1872—75), Installerad (1875—82), Första kärleken (1875—77), Ut igen (1882—86).

Förläggaren var mycket tillfredsställd med manuskriptet och erbjöd sig att trycka det genast i en upplaga av 4,000 ex. Han svarade 3 maj 1886:

"Jag har ägnat gårdagen till läsningen av Ert manuskript och gratulerar Er hjärtligen därtill. Det kan nog hända att en och annan gör sig den frågan Ni själv uppställer i Ert brev vad är detta? Roman? biografi? Men boken svarar ju ganska bra för sig själv."

Hr Bonnier gör förslag till tre ändringar av enskilda uttryck, vilka författaren i brev av 7 maj med uttrycket: Ändringarna godkännas! tillmötesgår (se anmärkningar till sid. 172, rad 16, sid. 177, rad 17, sid. 178, rad 29).

Strindberg föreslår i samma brev att utgivandet av Tjänstekvinnans son uppskjutes till hösten, då den kunde komma tillsammans med del II, som han nu ämnar skriva, men detta anser icke förläggaren lämpligt. Boken sattes omedelbart, författaren — jämte Hjalmar Branting — läste korrektur — varvid rättelserna delvis beordrades pr telegraf — och den 29 maj var arbetet färdigt att utsändas.

I brev av 17 maj uppkastar Strindberg frågan om det borde vara företal: "Skola vi ha företal till boken? Nej! Alla program äro farliga. Boken får gälla vad den är." Emellertid har han någon av de närmaste dagarna

ändrat sig och skrivit ett företal i form av den ovan meddelade Interviewen. Av brev 22 maj framgår att det redan är insänt (den 20 eller 21).

Den 25 maj skriver han:

''Jag ville bra gärna ha förordet tryckt därför att lära och leverne är så bevrövlat i våra dagar. Även denna inskjutning på lämpligt ställe troligen efter talet om superi:

Lika litet kan jag ställa mitt liv i samklang med min lära om så kallad osedlighet, dels därför att jag har min drift legaliserad av präst och lag, dels därför att jag är född med monogama instinkter.

Interv.: Men varför predikar herrn könsfrihet då?

Förf.: Därför att jag av ungdomserfarenhet vet att den som ej gift är brinner, och därför vill jag ej att sedlighetsivrarne skola få lagstifta ner andras drifter, då osedlighetsivrarne ej vilja göra de sedliga osedliga. Det är alltså den sanna friheten — för andra, jag predikar, alltså icke i detta fall ev egoistiska syften.''

24 maj svarar förläggaren och avböjer förordets intagande. Dels hade boken framskridit så långt i tryck, att blott titel, omslag och häftning återstodo, dels var han angelägen att just nu få ut boken. ''Av alla dessa skäl — och ännu ett viktigt, som jag strax skall komma till — bestämde jag mig för — efter överläggning med Branting och med Karl Otto (som nyss är hemkommen) att icke reflektera på intagandet här av den Interviewen som i går kom mig tillhanda. Det nämnda viktiga skälet är: vår fasta övertygelse att detta förord eller Interview helt säkert skulle skada det goda intrycket man bör erfara — speciellt av de första arken i Er bok — och för resten av hela boken. Både Branting och vi finna att där i Interviewen förekommer en mängd reflexioner m. m., som blott skola väcka anstöt och bråk. Kritiken brukar som oftast av-

trycka dylika förord — i alla fall brukar den kommentera dem — och många läsare skulle därigenom avstå från boken själv — nej det kan gå utan förord. Den talar för sig själv. Er uppsats kan ju komma gott som tidningsartikel — eller kan väl på något sätt komma till godo. Här skulle den blott göra skada — och det vore ju illa det. I varje avseende passar det icke heller ihop med Tjänstekvinnans son, som spelar före 1867, att uppträda med undersökningar och omdömen om Zola och hans nyaste böcker. Medger Ni icke det?"

Författaren gjorde inga anmärkningar på åtgärden. Han svarar 30 maj: "Lämna Interviewen till G. af G. [Gustav af Geijerstam], som väl skall anmäla boken. Han anser ju att kritiken skall upplysa allmänh. om förf:s mening. Gott! Må han uppl. att förf. ej velat ge biografi, försvar eller bekännelser utan begagnat sitt liv, som han bäst kände av alla liv till att söka ge historien om en själs uppkomst och utröna begreppet karaktär — varpå ju hela litteraturen vilar. Han kan få trycka av strofer om han vill."

Interviewen lästes av Geijerstam men har sedermera återlämnats till förlaget.

Samtidigt började Strindberg med vanlig raskhet arbeta på andra delen av Tjänstekvinnans son. Den 7 juni skriver han att "nu är hälvten av del 2 färdig". Den 18 juni är den nästan färdig. Han skriver detta datum: "Om ett par dagar avgår andra delen av Tjänstekvinnans son. Kanske i morgon. Jag anser den vara den betydelsefullaste bok som är skriven på länge i Sverige, men den är skriven för de bildade och kan ej läsas av under- eller medelklass. Vänder sig därför till de akademiskt bildade, för vilka jag väl egentligen borde skriva. Att bli oförstådd av Nisse och Nasse roar mig inte, och jag kan icke omvända dem."

Titeln är han oviss om och föreslår åtskilliga, varibland Sturm und Drang legat honom närmast; den förekommer på manuskriptet.

20 juni avgår arbetet färdigt till hr Bonnier och författaren skriver samtidigt: ''Det är fort skrivet därför att jag ej k a n skriva långsamt, ehuru jag ville det.''

Omedelbart därefter började Strindberg utarbetandet av tredje delen (I Röda Rummet), såsom brev av följande dag utvisar.

Förläggaren svarar i brev av den 1 juli och tackar för mottagandet av del 2, vari han finner ''briljanta ställen'', men uttalar sitt bekymmer för all den förargelse som hans stränga uttalanden om Geijer, Bellman och andra skola vålla.

15 juli skriver förläggaren och föreslår som titel på det nya arbetet J ä s n i n g s t i d e n, såsom det svenska uttrycket för Sturm und Drang.

Strindberg var först icke riktigt nöjd med detta förslag och skriver i följande brev 18 juli: ''Jäsning är nog bra, men det är en förruttnelseprocess. Passar alltså icke på mina friska tankar.'' Den 20 augusti föreslår han emellertid själv titeln Jästämnen bland ett flertal andra. Albert Bonnier föreslår också Jäsningstid. Underhandlingarna avgöras med ett telegram 29 aug. från Strindberg: ''Definitivt Jäsningstiden, icke tid.'' Sedan författaren läst korrektur, utkom boken i september. 27 sept. skriver Strindberg: ''I dag mottagit brev och exemplar. Exemplaret genomstörtat. Inga svårare fel, men där fanns i stället subjekt i singularis med verb i pluralis m. m., som kommer att stärka tron på att jag ej kan skriva svenska.'' Strindberg använder ofta predikat i pluralis till kollektiva subjekt, men det framgår av ovanstående yttrande att detta icke var en princip hos honom.

TJÄNSTEKVINNANS SON.

Olikheter mellan handskriften och den första upplagan.

Korrekturändringar av Strindberg.

Sid. 7, rad. 1—3: Tredje ståndet — — hade nu blivit påmint. Hskr.: påminda.

Sid. 8, rad. 1—2: upprätthåller en viss skenbar demokratiskhet. Hskr.: bibehåller en viss skenbar demokratiskhet i livet.

— rad 4: intressen, som sammanhålla. Hskr.: sammanhåller.

— rad. 7—8: Därför finnas ännu inga särskilda kvarter i staden, där etc. Hskr.: Därför äro etc.

— rad. 8—9: där överklassen bebor hela huset, avsöndrat genom höga hyror. Hskr.: avsöndrade etc. Strindberg har tydligen vid skrivningen hänfört avsöndrade till överklassen — han skrev ofta plurala verbformer till kollektiva substantiv — men sedermera riktigare hänfört avsöndrat till huset.

Sid. 9, rad. 4—5: över vilken dock stod vicevärden som luggades och alltid hotade etc. Hskr.: och vilken alltid etc. Strindberg har borttagit det senare "vilken", för att undvika kakofonisk upprepning.

— rad. 7—8: Men över dem alla, till och med över kalfaktorn. Det senare över saknas i hskr.

Sid. 10, rad. 2—3: med Nordmanna- och kanske Finnblod. Hskr.: Nordmans- etc.

— rad. 14—15: hon älskade honom, om såsom räddare, make eller familjeförsörjare, det vet man icke. "Om" saknas i hskr.

Sid. 11, rad. 1—2: det barn, som varit ohövligt. Hskr.: ohövlig, skrivfel.

— rad. 31—32: Frimurarordens insignier. Hskr.: Sveaordens etc.

Sid. 12, rad 30: när han blev äldre. Hskr.: var äldre.

Sid. 14, rad 25: knappt. Hskr.: knappast.

— rad. 26—27: "Gud som haver." Citationstecknen saknas i hskr.

Sid. 15, rad. 14—16: genom att ställa höga fordringar på sig själv noga vaktande över brödernas fel. Hskr.: — — fordringar på sig noga på vakt på.

— rad. 31—33: Det är så en gång att det ena barnet vinner mer sympati än det andra. "Ena" saknas i hskr.

Sid. 17, rad. 29—30: Barnet tjuter, av harm, av ilska, av smärta, men mest av vanära. Hskr.: av harm m e s t etc., felskrivning.

Sid. 21, rad. 5—6: om ock d e t etc. Hskr.: den, felskrivning.

Sid. 22, rad. 28—29: Kamraternas samliv tog bort enformigheten i hemmet. Hskr.: enformigheterna.

Sid. 27, rad. 20—21: även i någon mån skyldig. Hskr.: någorlunda skyldig.

— rad 22: kyrkgårn. Hskr. stavar här och eljes: kyrgårn.

— rad. 26—27: vars fot han över allt törnar emot. Hskr.: vars fot över allt törnar emot. Strindberg har först skrivit: som han över allt törnar emot, men sedan strukit "som han" och tillskrivit: vars fot.

Sid. 28, rad. 6—7: Det är mycket vackert; allting i vitt och guld. Hskr.: Det är icke så vackert som på ångbåten, men det är också vitt och guld.

— rad. 12—14: Det är troligen ängeln med de två förgyllda ljusen, som går omkring vårt hus. Hskr.: som g å etc., felskrivning.

Sid. 29, rad 10: Han skulle fara på sjön. Hskr.: skall.

— rad. 11—12: Han förvånas att i honom träffa. Hskr.: över att i honom träffa.

Sid. 31, rad. 11—12: för att stå upp och leka. Hskr.: att leka; antagligen ändring av Strindberg i korr. för att undvika upprepning av att.

Sid. 32, rad 21: ser mitt igenom honom. Honom uteglömt i hskr.

Sid. 33, rad. 15—17: Det mörka ansiktet ser på honom — — och han hör ett djupt, dånande skratt. Hskr.: och har ett djupt etc.

Sid. 35, rad. 3—4: Dock, döden gallrade. Hskr.: Men. Utbytet gjort av Strindberg, alldenstund föregående mening börjar med men.

— rad. 7—8: alla kusiner och tanter hade konsumerats som faddrar, så att etc. Så saknas i hskr.

Sid. 36, rad. 1—2: Om vintermorgonen väckes sjuåringen och bröderna klockan sex vid kolmörker av husan. Hskr.: Om vintermorgonen med kolmörker väckes sjuåringen och bröderna klockan sex av husan.

— rad 32: konnossementet; enligt nuvarande stavning. 1:a uppl. har connoissementet medan hskr. har den nu brukliga franska stavningen: connaissementet.

Sid. 37, rad 8: En kvalfull stund gick, och så höras. Hskr.: Om en kvalfull stund höras.

Sid. 38, rad. 2—4: han hoppade själv på äldre dagar över alla de ställen i böcker, som handlade om skolminnen. Hskr.: skolböcker, som etc., antagligen felskrivning.

Sid. 40, rad 6: Men saknas i hskr.

— rad 11: dock saknas i hskr.

— rad. 15—16: om också den (sc. ungdomen) icke än har fått se. Hskr.: om också de icke än hava fått se.

— rad 27: läslust. Hskr.: lärolust, antagligen korr.-ändring av Strindberg.

Sid. 41, rad 27: bortersta bänken. Hskr.: bakersta.

Sid. 42, rad. 24—25: hans oriktiga begrepp om kvinnan icke följt honom och de andra kamraterna genom livet. Hskr.: a l l a de andra kamraterna.

— rad. 27—28: opinionens på honom vilande dom. På honom saknas i hskr.

Sid. 43, rad. 1—2: stall, ladugård och orangeri. Hskr.: stall och ladugård och etc.

— rad. 13—14: ungherrar, som åkte till Norrbacka. Hskr.: som åkte eller gingo till etc.

Sid. 46, rad 24—sid. 47, rad 1: han blev aldrig sig själv. Hskr.: sig aldrig själv.

Sid. 47, rad. 12—13: slog han igen. Han överhoppat i hskr.

— rad. 13—14: Han kom skrämd till världen och levde. Och saknas i hskr.

— rad. 22—23: som efter ett kort samtal med kaptenen mottager gossarne. Hskr.: och efter — — mottager han gossarne.

Sid. 49, rad 27: på, saknas i hskr.

— rad. 28—29: så många. Hskr.: så mången.

Sid. 50, rad 4: han. Hskr.: den.

— rad 11: honom livet. Hskr.: livet honom.

— rad 28: Kyrkan. Hskr.: Hon.

Sid. 52, rad. 27—29: uti detta orediga komplex, som kallas själ, fanns en kraft etc. Hskr.: ur detta etc., antagligen felskrivning.

Sid. 54, rad. 4—5: tog honom skämtsamt i kragen och kastade upp honom. Hskr.: tog honom skämtsamt i kragen, kastade honom upp.

— rad 32: Resultat. Hskr.: Resultatet.

Sid. 58, rad 3: Endast en ensam vandrare. Hskr.: en enslig vandrare.

Sid. 60, rad 25: Moralen, vilken väl skulle. Hskr.: vilken skulle väl.

Sid. 61, rad 33—sid. 62, rad 1: Nyare moralister ha trott sig gjort den upptäckten. Hskr.: ha trott sig upptäckt.

Sid. 63, rad 26: Vad tjänar det till att rabbla opp det igen? Hskr.: att stå och rabbla etc.

Sid. 65, rad. 25—26: vilka saklöst beskötos med snöbollar. Hskr.: vilka beskötos saklöst.

— rad 30—sid. 66, rad 1: Men hur skulle barn, som icke sågo annat än ett samhälle etc. — — kunna undgå att ta det som låg under för att vara det sämre? Hskr.: för att vara annat än det sämre.

Sid. 67, rad 7: också, saknas i hskr.

— rad. 8—9: Moralen är därför orättvis mot barnet. Hskr.: orättvist mot barnet, distraktion av förf., beroende på felaktig association av orättvis med barnet.

Sid. 68, rad. 6—7: konsten att skilja sakförhållandet från tycket är gränslöst svår. Hskr.: svårt (felassociation).

Sid. 70, rad 3: de sutto inunder. Hskr.: de satt inunder.

— rad. 31—32: han var ond på gud, föräldrar, och mest på bröderna, som etc. Hskr.: bröder.

Sid. 71, rad 22: en liten bit bröd. Liten saknas i hskr.

Sid. 72, rad 31: Efter hemkomsten vid middagsbordet. Hskr.: vid hemkomsten vid etc.

Sid. 73, rad 3: — Jag sa nej, jag. Hskr.: Jag sa nej, ja.

— rad 25: i stället. Hskr.: i dess ställe.

Sid. 74, rad. 13—14: Denne var jurist. Hskr.: en jurist.

Sid. 75, rad 4: Slutligen blev han så led vid att etc. Hskr.: ledsen vid att.

Sid. 76, rad 5: jämförelsevis, saknas i hskr.

— rad. 6—8: Vidare har man upptäckt, att det icke var odygden själv, utan den otillfredsställda driften, som framkallat sjukdomsfenomenen. Hskr.: driften för sig, som etc.

— rad. 11—12: Faktiskt är emellertid det, att man etc. Hskr.: Förhållandet är etc.

— rad 14: man förväxlar orsak och verkan. Hskr.: förväxlade.

Sid. 77, rad. 4—6: En äldre kamrat föregick vid badning med exemplet och de yngre följde. Därefter har hskr.

följande i tryckta texterna uteslutna mening: Leken eller vad man skall kalla det, bedrevs på en öppen ångbåtsbrygga mitt i solskenet. Uteslutningen medgavs, som brevväxlingen visar, av förf. på förläggarens önskan.

Sid. 77. Den till rad 7 hörande noten saknas i hskr., samt är även borttagen i uppl. 2—6. Möjligen struken av Strindberg i korr. till uppl. 2; noten står kvar i det av honom genomsedda tryckta mskr. efter vilket uppl. 2 sattes.

Sid. 78, rad 3: men saknas i hskr.

— rad. 20—21: Han hade sålunda icke. Hskr.: icke sålunda. Antingen skrivfel av Strindberg som tillagt "sålunda" efter den övriga texten och då signerat in ordet efter icke.

Sid. 79, rad. 4—5: allt förenade sig nu att sätta Johans känslor och fantasi i rörelse. Hskr.: kom nu Johans känslor och fantasi att sättas i rörelse.

— rad. 12—13: när så erfordrades. Hskr.: fordrades.

Sid. 80, rad. 12—13: När man på aftonen klämtade. Hskr.: om aftonen.

— rad. 14—15: Johan fasade såsom om socknens öden hade varit utsatta. Hade saknas i hskr.

Sid. 83, rad. 13—14: Rationella metoder voro även införda i undervisningen. Hskr.: vidtagna.

Sid. 85, rad. 3—5: Underligt, tyckte han, att dessa just skulle ha hand om den allra högsta visheten. Hskr.: ta hand om.

— rad. 15—16: de tilltalade hans skönhetssinne genom sina vackra kläder. Hskr.: deras vackra kläder.

Sid. 86, rad 1: var individ. Hskr.: vart individ.

Sid. 90, rad. 1—2: Ingen tröst, ingen ersättning. Därefter i hskr.: endast ett ont — skulle inträda.

— rad. 5—6: Där låg en enda fördel, som denna bottenlösa olycka skulle medföra. Som saknas i hskr.

Sid. 90, rad 20: över sig själv och sitt uppförande. Hskr.: över sig, sitt uppförande.

Sid. 95, rad 33—sid. 96, rad 1: men så fick han det färdigt till slut. Färdigt överhoppat i hskr.

Sid. 96, rad 25: Girardins Kemi. Hskr.: kemiskola.

Sid. 97, rad 33—sid. 98, rad 1: bröt han sönder ett paraply för att komma åt ett valfiskben och tog en violsträng. Hskr.: valfiskben, tog en etc.

Sid. 99, rad. 22—23: Jönköpingspatentet på stickor. På stickor saknas i hskr.

— rad 23: vilka för övrigt förefunnits i handeln. Hskr.: förefunnos.

Sid. 101, rad 11: räknat ut. Hskr.: uträknat.

Sid. 102, rad. 4—5: som genom ett verkligt horror vacui. Hskr.: genom en fysisk lag: horror vacui.

Sid. 103, rad 33: nu hade etc. Hade överhoppat i hskr.

Sid. 104, rad. 30—31: så ber jag mamsell låta det förflutna vara glömt och låta oss vara vänner. Hskr.: och låt oss etc.

Sid. 105, rad 11: sin kärlekslycka. Hskr.: deras.

Sid. 106, rad 28: ursinnig gick han i rummet av och an. Hskr.: rummen, felskrivning; han hade nämligen gått upp ”på sitt rum”.

Sid. 110, rad 17—sid. 111, rad 22: De bägge kriorna förekomma i original i hskr., den förra med underskrift: Stockholms Lyceum, den 15 december 1862, J. A. Strindberg, den senare: Johan August Strindberg, Stockholms Lyceum den 16 december 1862.

Sid. 114, rad 12: på fadrens sida. Sida överhoppat i hskr

— rad. 17—18: däri låg. Hskr.: var.

— rad. 31—32: så återvända. Hskr.: återvända så.

Sid. 115, rad 10: välviljan. Hskr.: välvilja.

— rad 13: finnas. Hskr.: vara

Sid. 117, rad. 32—33: Det passade varken honom eller hans omgivning. Hskr.: Det passade honom ej och hans omgivning.

Sid. 121, rad 4: men kunde icke. Hskr.: men han kunde icke; han antagligen struket av Strindberg; subjektet förekommer icke i de sidoordnade satserna.

Sid. 122, rad. 3—4: och ville stuka honom också på det området. Hskr.: och ville även stuka honom på det området.

Sid. 125, rad. 12—13: Johan lovade att låta laga den. Hskr.: att låta laga.

Sid. 126. Vid slutet av kapitlet i hskr. har Strindberg i hskr:s nedre nedre hörn skrivit följande plan för innehållet av slutet, vilken plan han dock tydligen gått ifrån: "Kamratens goda lynne. Dubbelliv. Läsare hemma. Dödstankarne gå för skämtet."

Sid. 130, rad 20: den förkastas osedd etc. Hskr: osett.

Sid. 131, rad 30: honom renat. Hskr.: renat honom.

— rad. 31—32: Var det möjligt att det fanns en lycklig mänska. Hskr.: Är det möjligt etc.

Sid. 132, rad 15: allaredan. Hskr.: alleredan.

— rad. 16—17: De livliga tavlorna av glada mänskor. Hskr.: De livliga tavlorna, glada mänskor.

Sid. 133, rad. 29—30: att han icke hälsat på henne i Kungsbacken. På saknas i hskr.

Sid. 137, rad. 2—3: ett slags flagellation, behaglig som en smekning. Hskr.: ett slags behaglig flagellation, som en smekning.

— rad 7: säga. Hskr.: säger.

— rad. 24—25: en trettioårig kvinna, lång och karlavulen, som hade sockersjuka och vattsot. Hskr.: — lång och karlavulen, med saknad av alla kvinnliga behag, som hade etc.

— rad. 29—30: slog bort alla andra känslor än de moderliga. Hskr.: de sonliga. Strindberg har i distrak-

tion här förutsatt Johan som subjekt; ändringen beordrad pr telegraf av författaren.

Sid. 138, rad. 27—28: brevskrivningen gjordes på franska att i händelse av konfiskering förbli hemlig. Hskr.: hemliga. Förf. har förutsatt "breven" som subjekt.

— rad. 32—33: Ehuru hon var läserska umgicks hon med fritänkare. Hskr.: Hon var även något läserska, men umgicks med fritänkare.

Sid. 139, rad. 18—19: strid med motgångar. Hskr.: strid mot motgångar.

— rad 23: omsorg åt min framtid. Hskr.: omsorg om min framtid.

Sid. 140, rad. 10—21. Dessa rader ha inkonsekvent satts med petit i tidigare upplagor. Strindberg hade tänkt sig dessa stycken som not, men då han senare (sid. 142) icke satt väninnans anmärkningar, men väl sina egna nuvarande reflexioner i noter och då ej heller i tidigare upplagor hennes anmärkningar stå som noter, har den omotiverade petitstilen ersatts med textens vanliga stil.

Sid. 143, rad. 23—24: jag ville göra min börda och hans kors lätta och undvika de stora frestelser. Hskr.: och för att undvika (distraktion av förf.).

Sid. 144, rad. 18—21: han längtade aldrig att lägga sitt huvud i hennes knä — — vilket han däremot ville göra med andra kvinnor. Hskr.: och vilken längtan han kände till andra kvinnor.

— rad 28: äga rum. Hskr.: finna rum.

Sid. 146, rad. 1—2: genom att höras ofta gjorde han slutligen intryck. Hskr.: genom att höra honom ofta.

Sid. 147, rad 11: denna. Hskr.: den.

Sid. 148, rad 22: för det martyrskap och den fasta tro som Johan ville. Hskr.: för hans martyrskap och fasta tro, som han ville.

Sid. 148, rad. 29—30: En middag klockan tolv, när de skulle gå till grekiskan, sade vännen. Hskr. liksom uppl. 1—6: gymnastiken. Straxt nedanför står emellertid: — Nej vi måste i grekiskan. — Äh, vi ge grekiskan lov i dag. Strindberg har först på alla ställena skrivit gymnastiken, sedan i hskr. rättat till grekiskan men glömt göra rättelsen på första stället. Texten här återställd enligt hans mening.

Sid. 149, rad. 4 och 23: Ä. Hskr.: Ah.

Sid. 152, rad 19: om de ej tvungits; "ej" överhoppat i hskr.

Sid. 154, rad. 18—19: En lärare, som behandlades illa av en lärjunge etc. Hskr.: som illa behandlades.

Sid. 155. Efter rad 8 förekommer följande i hskr. (överstruket med blåkrita):

Vid hans likkista skedde försoning mellan Lyceum och Gymnasium, och sångövningarne leddes på Gymnasii lokal av Oskar Torssell från Lyceum samt Georg Göthe från Gymnasium. Kunglig sekter Pauli hade skrivit nya verser till Tonernas vågor och Conny Burman anförde körerna.

Sid. 155, rad 14: 20,000. Hskr.: 10,000.

— rad 14: blev heller icke klart. Hskr.: blev icke heller klar.

Sid. 156, rad 5: så saknas i hskr.

Sid. 157, rad. 7—8: och om än Ignells böcker höllo sig mera uppe bland teologerna kommo de aldrig ner till ungdomen. Hskr.: om ock Ignells höllo sig mera uppe bland teologerna och kommo aldrig ner till ungdomen.

Sid. 158, rad 16: kan tro. Hskr.: tror.

— rad. 17—18: utan att själva veta något. Hskr.: utan att veta något själva.

Sid. 159, rad. 28—29: att han föll in. Hskr.: att han nu föll in.

Sid. 160, rad 17: egen; saknas i hskr.

Sid. 164, rad. 24—25: sedan vårsolens kärleksstrålar bortkysst det kylande snötäcket etc. Hskr.: kärlek strålar (felskrivning).

Sid. 166, rad. 22—23: vårsolens kyssar ej kunna bortsmälta. Hskr.: kan.

Sid. 168, rad. 19—20: Måtte vi komma därhän. Hskr.: Att vi måtte komma därhän.

Sid. 170, rad. 28—29: han ännu tänkte sig kvinnan. Hskr.: han ännu tänkte sig kvinnan för honom.

Sid. 172, rad 16: När han gick förbi en bordell. Uppl. 1—6: ett bordell. Hskr.: När han nu gick förbi ett jungfruhus. Förläggaren, som verkställde ändringen efter Strindbergs medgivande, har glömt ändra "ett" till "en" vid ordutbytet.

Sid. 173. Efter rad 22 har hskr.:

I Johans hem lästes Gammal Illustrerad tidning där Blanches Hyrkuskens berättelser och Skådespelarens minnen nu sågo dagen. Johan hade, etc.

Sid. 174, rad 3: Zeipels berättelser. Hskr. har först haft "dikter" men detta har ändrats till det nuvarande "berättelser".

— rad 21: förväntningar om Hamlet. Hskr.: efter Hamlet.

Sid. 176, rad. 11—12: Egendomligt var att Fritz sedan aldrig i livet skrev en rad vers mer. Därefter har hskr. följande, överstruket med blåkrita: Han sade själv ofta så: en gång flugan fes och sen dog hon.

Sid. 177, rad 10: Ynglingens drömmar [Topelius' dikt]. Hskr. felaktigt: Ungdomens.

— Efter rad 17 har hskr. följande, överstruket med blåkrita: som diktare var han [Nyblom] en banal småstadspoet jämbördig med många Stockholmskontorister.

— rad. 31—32: Knut Almlöf i Den svaga sidan. Detta är pjäsens titel. Hskr. och uppl. 1: Svaga sidan. I uppl. 2—6 har Strindberg efter namnet insatt ett fråge-

tecken i parentes tydligen för att ange att han ej var säker på titeln.

Sid. 178, rad. 14—15: De båda tankstrecken saknas i hskr. I stället för det första har hskr. ''och''.

— rad 29: Stycket etc. Hskr. har först haft: Det slette stycket, som Georg Brandes kallar det, hade etc.; detta har ändrats med blåkrita till den nuvarande lydelsen.

Sid. 180, rad 8: modifieras. Hskr.: lämpas om.

— rad 33: kände. Hskr.: slapp han känna.

Sid. 185, rad 11: sådana. Hskr.: dessa.

Sid. 186, rad 11: infanteri — — höll. Hskr.: höllo.

Sid. 187, rad 4: grunden. Hskr.: grund.

Sid. 188, rad 8: konditionen var i ett förnämt hus, beläget etc. Hskr.: hus och beläget.

Sid. 191, rad. 25—26: kulle och var en vit stenbyggnad. Hskr.: kulle, var en vit etc.

Sid. 198, rad. 4—5: att han icke mera var någon pojke. Hskr.: att han icke var någon pojke längre.

— rad 32: Ja, jag. Hskr.: Ja, ja, jag.

— rad. 32—33: glad att ha räddat sin heder och icke mindre sin ära. Hskr.: icke minst sin ära.

Sid. 203, rad 17: Ovädret drog emellertid ihop. Hskr.: Men ovädret drog ihop.

Sid. 208, rad 28: sjöng icke med i psalmerna. Hskr.: sjöng icke med psalmerna.

— rad. 30—31: Johan svarade honom med att organisera. Hskr.: Johan svarade med att organisera.

Sid. 208, rad 15—sid. 209, rad 22: I ''Tiden'' finns den 25 okt. 1884 under rubriken ''Ur Aug. Strindbergs självbiografi'' följande variation:

Andarne hade vaknat och det var en lust att leva! Siste atenaren bröt sig in genom skolans eljes så väl slutna dörrar och slog ner augsburgiska bekännelsen och Norbecks

teologi; Kramérs »Avsked ur kyrkan» satte oss i händerna lätt hanterade vapen med vilka läraren i kristendom hade svårt att reda sig; Renans »Jesu levnad» blev föremål för föredrag i den lilla lyceistföreningen »Fratres Amicitiæ Veræ». Lektionerna i teologi antogo i sjunde klassen formen av disputationer, vid vilka pastorn alltid med ett skeptiskt leende gav opponenterna rätt. Så kunde man få höra lektioner som dessa:

Pastorn: Hur många personer ha vi sålunda i Gudomen?

Lärjungen: En!

Pastorn: Ja, men hur många ha vi enligt Norbeck?

Lärjungen: Enligt Norbeck tre, men rektor B. har i filosofien sagt att treenighet är en contradictio in adjecto.

Pastorn (leende): Har han sagt det verkligen?

Pastorn var ateist och naturvetenskapsman efter vad vi vid senare sammanträffande ute i livet erforo. En annan gång, då han tyckte vi gått för långt, frågade han vad vi egentligen bekände för lära. Några uppgåvo sig vara socinianer, andra ateister, andra åter rätt och slätt fritänkare.

Följderna av denna religionsfrihet började visa sig. Vi voro naturligtvis alla konfirmerade (utom judarne), ty dessförinnan fick man ej bära hatt och pincenez. Vi kände oss sålunda såsom karlar, män för sig, och vi började vilja bli ärliga. En stor strejk för uteblivande ur morgonbönen anordnades. Ute i förstugan på vedlåren sutto en del och avvaktade bönens slut, andra läste över sina läxor inne i klassrummet. När nu rektorn såg det tomrum, som uppstod i bönesalen vid sjunde klassens uteblivande, anställde han razzia, dels i förstugan, dels i klassrummet. Vi vädjade till vår irrlärighet. Han varnade oss inför hela skolan och befallde oss komma i bön. Vi trotsade och anhöllo om samvetsfrihet. Då höll han i klassen ett enskilt vänligt samtal med oss och bad, att vi »av vänskap för honom skulle göra honom den tjänsten endast närvara vid bön, så att vi icke måtte giva ett dåligt föredöme för de yngre». Vi svarade vänligt, att det vore ett dåligt föredöme att hyckla, och vi erinrade honom om, att han lärde ett under filosofiska lektionen och ett annat under morgonbönen. Han blev svarslös, och vi

rördes över hans olycka, ty hans existens berodde på läroverkets anseende, ty det var ett privatläroverk. Vi gingo i bönen, men vi knäppte ej ihop händerna, stego ej upp, deltogo ej i psalmsången, ty vi ville ej hyckla! Under hans bibelförklaring, som på grund av det samtidigt oppstigande läseriet nu infördes, angrep han en morgon särskilt mig, steg ned från katedern och tog ur min hand den bok i vilken jag läste. Varvid följande diskurs uppstod:

Rektorn: Du sitter och läser över dina läxor under bönen?

Ego: Nej, det gör jag inte.

Rektorn: Läser du dåliga böcker då?

Ego: Nej, det gör jag icke. Jag läser en god bok.

Han tog boken och undersökte den. Det var en kort framställning av Hegels filosofi. Rektorn var som alla hans samtida Hegelianare. Åter var han svarslös! Men han var icke mållös, utan slungade ut en varning mot »de falska profeter»! Ecklesiastikministern, som givit läroverket dimissionsrätt, hette Fredrik Ferdinand Carlson! Stackars rektor! Hans filosofiska lektioner blevo efter den stunden mera reserverade, och vi fingo aldrig några vapen mer från dem. Reaktionen hade börjat.

Sid. 210, rad. 11—12: Historien skulle varenda en blivit kuggad i. Hskr.: ha blivit.

Sid. 212, rad 6: inträdeskort på hand. Hskr.: inträdeskortet.

— rad 18: En s. k. karaktär. Hskr.: En karaktär. Ändringen tillsagd pr telegraf av förf.

Sid. 216, rad 8: han var i kondition på landet. Hskr.: han var på kondition på landet.

— rad 26: läste. Hskr.: lärde sig.

Sid. 217, rad 32: först. Hskr.: (först).

Sid. 218, rad 22: vilande på. Hskr.: vilande både på etc.

Sid. 219, rad. 14—15: döma om likhet därvidlag. Hskr.: döma om någon likhet därvidlag.

Tryckfel och tryckeriändringar.

Sid. 7, rad. 10—13: Efter 48 års konvulsioner togs rörelsen om händer av den upplyste despoten Oscar I, vilken insett evolutionens omotståndlighet. Så hskr. Uppl. 1—6: revolutionens.

— rad 13: ville passa på. Så hskr. och uppl. 2—6. Uppl. 1: vill passa på. Tryckfel. Strindberg har själv i det reviderade exemplar av uppl. 1, efter vilket 2:a uppl. sattes, ändrat tillbaka till hskr:s läsart.

Sid. 10, rad 33—sid. 11, rad 2: Hon — — straffade genast det barn, som varit etc. Så hskr. Uppl. 1—6: ett barn, som varit etc.

— rad. 10—12: vänner och fiender om varandra, ty de kände att de behövde varann, att de kunde skydda varann. Så hskr. I uppl. 1—6 även på de bägge senare ställena varandra.

Sid. 13, rad 19: Vid bordet rådde dödstystnad bland barnen och fadren talade endast föga. Så hskr.; i uppl. 1—6 "bland barnen" överhoppat.

Sid. 14, rad 22: magasinsärenden. Så hskr. Uppl. 1—6: magasinsären de.

— rad 24: Källarmästarn. Så hskr. Uppl. 1—8: Källarmästaren.

Sid. 16, rad 9: skonlöst. Så hskr. Uppl. 1—6: skonslöst.

Sid. 19, rad. 20—21: han växte ut duktigt. Så hskr. Uppl. 1—6: han växte dock duktigt. Sättaren har läst ut för ock samt ändrat detta till dock.

Sid. 19, rad 33—sid. 20, rad 1: gårdsidan. Så hskr. Uppl. 1—6: gårdssidan.

Sid. 20, rad 1: Där var dålig luft. Så hskr. Uppl. 1—6: Det var dålig luft, felläsning.

— rad 3: den ondsinta vicevärden. Så hskr. Uppl. 1—6: ondsinte.

Sid. 23, rad. 1—3: Långt efter, när han tänkte på denna tid, stodo endast två minnen kvar av någon betydelse. Så hskr. "Någon" överhoppat i uppl. 1—6.

Sid. 24, rad. 24—25: farstuklockan. Så hskr. Uppl. 1—6: frukostklockan, meningslöst tryckfel.

Sid. 27, rad 26: då. Så hskr. Uppl. 1—6: så, läsfel.

Sid. 28, rad 15: utåt. Så hskr. Uppl. 1—6: ut åt.

Sid. 30, rad 1: Men det bullrar och skakar [på ångbåten]. Så hskr. Uppl. 1—6: Men allt bullrar etc., tryckfel.

Sid. 31, rad 15: då, enl. hskr. Uppl. 1—6: så, felläsning.

— rad 26: hästar i fyrspann. Så hskr. Uppl. 1: i fyra spann, tryckfel. I uppl. 2—6: hästar fyra i spann, enl. ändring av Strindberg i korr. till uppl. 2.

Sid. 32, rad. 14—15: Men nere i slottet [Kina slott på Drottningholm] för öppna dörrar och fönster sitta etc. Så hskr. I uppl. 1—6: "dörrar och" överhoppat.

— rad. 18—19: Han blir rädd och ser efter om han trampar i gräset. Så hskr. Uppl. 1—6: trampade, felläsning.

Sid. 33, rad 9: mänska. Så hskr. Uppl. 1—6: människa

Sid. 35, rad 5: upp enl. hskr. på detta ställe. Uppl 1—6: opp.

Sid. 36, rad 17: poliser. Så hskr. Uppl. 1—6: polisen, tryckfel.

Sid. 38, rad. 16—18: Han var emellertid ej värre än att Johan såsom gymnasist var nere med kamraterna och lämnade ett album, när han for från Stockholm. Så hskr. I uppl. 1—6 "han" antagligen av något missförstånd ändrat till "denne", vilket är en försämring; något misstag kan här ej äga rum. Däremot samma sida rad 31 hskr: s "han" riktigt utbytt till "denne", vilken ändring här är nödvändig, då "han" skulle synas syfta på Johan.

Sid. 38, rad. 28—29: Uggelviksskogen, enligt Strindbergs stavning. Uppl. 1—6: Uggleviksskogen.

— rad. 32—33: den grymme läraren. Så hskr. Uppl. 1—6: grymma.

Sid. 40, rad. 7—9: Vid avslutningen inne i kvinta fingo lärarne tack o c h b e r ö m av ärkebiskopen. Så hskr. Och beröm överhoppat i uppl. 1—6.

— rad. 30—31: Fadren tycktes ha märkt hans läslusta och syntes vilja lägga på honom till student. Så hskr. Uppl. 1—6: lägga a n på honom. Korr.-ändring av missförstånd.

Sid. 41, rad 7: fick höras sin läxa. Så hskr. Uppl. 1—6: fick höras i sin läxa; i tillagt på tryckeriet.

Sid. 54, rad 13: Hela barnskaran gingo ut och plockade smultron. Så hskr. Uppl. 1—6: gick.

Sid. 55, rad 8: eljes, enl. hskr. Uppl. 1—6: eljest.

— rad. 25—26: Han — — läste ordentligt, helst om reala ting såsom geografi och naturkunskap. Så hskr. Uppl. 1—6: naturvetenskap, tryckfel.

Sid. 61, rad 19: knät. Så hskr. Uppl. 1—6: knäet.

Sid. 64, rad. 22—23: då tyckte han det mörka rummet ljusnade. Så hskr. Uppl. 1—6: a t t det mörka rummet etc. Strindberg har först tänkt skriva: ”då tyckte han rummet” men då han skrivit ”ru” har han strukit detta och skrivit ”det mörka” etc. Detta överstrukna ”ru” har sättaren läst för ”att”.

Sid. 71, rad 14: — Ja. Så hskr. Uppl. 1—6: Ja. Citationstecken bör utmärkas, då ja är svar på föregående fråga.

— rad 17: Men då kommer etc. Hskr.: Men s å etc., felläsning.

— rad 32: — Jaa! Så hskr. Uppl. 1—6: — Ja!

Sid. 72, rad. 19—20: Hans misstankar om modrens sannfärdighet, och varför skulle hon ej ha kunnat säga en osanning. Så hskr. Uppl. 1—6: ej kunna säga

en osanning, försämring av texten, då här syftas på ett enskilt fall.

Sid. 74, rad. 18—19: Hans blyghet och mänskofruktan hade efter tortyrhistorierna i hemmet. Så hskr. Uppl. 1—6: tortyrhistorien, felläsning.

Sid. 75, rad. 22—24: har man så länge hållit den viktiga frågan om manbarhetens inträdande och därmed sammanhängande fenomen i det fördolda. Uppl. 1—6: — — fenomen fördolda. Hskr. har "i" efter fenomen; "fördolda" börjar på nytt blad; Strindberg har uteglömt "det". Den här restaurerade läsarten är tydligen att föredraga framför den tidigare tryckta.

Sid. 78, rad. 28—30: den äldre brodren Gustav skulle resa till Paris att i en pension fullborda sina studier. Så hskr. Uppl. 1—6: för att i en pension; "för" tillagt på tryckeriet.

Sid. 79, rad 11: ett handlingslustigt temperament. Så hskr. Uppl. 1—6: handlingslystet, läsfel eller tryckeriändring.

Sid. 86, rad. 6—7: under det en gardist etc. Så hskr. Uppl. 1—6: under det att; "att" tillagt på tryckeriet.

Sid. 87, rad. 10—11: De [broderns brev från Paris] lästes för släktingar och bekanta, och det var familjens trumf. Så hskr. Uppl. 1—6: triumf, tryckfel.

Sid. 88, rad 23: fästmänner, enl. hskr. Uppl. 1—6: fästmän. Likaså rad 27: fästmännerna enl. hskr. Uppl. 1—6: fästmännen.

Sid. 89, rad. 9—10: Jag bryr mig inte om sken, den kan lagas. Så hskr. Uppl. 1—6: skeden.

— rad 31: Icke en moträkning mot orättvisorna kom före. Så hskr. Uppl. 1—6: orättvisan, tryckfel.

Sid. 90, rad 18: så kände han etc., enl. hskr. Uppl. 1—6: då kände han, läsfel.

Sid. 91, rad. 28—33: Övervikt i känsla och fantasi, vilka dölja sanningen, anses numera tillhöra lägre utvecklingsstadier: vildens, barnets, kvinnans, och äro på

väg att läggas igen såsom genom överodling utsugna marker. Så hskr. Uppl. 1—6: och är på väg att läggas igen såsom genom överodling utsugen mark. Hskr:s grammatikaliskt oregelbundna läsart här återställd såsom bättre överensstämmande med tanken och bilden; det tänkta subjektet är här ''känsla och fantasi'' och icke ''övervikt''; man kan ej säga att en ''övervikt'' är på väg att läggas igen såsom en utsugen mark.

Sid. 92, rad 14: eljes enl. hskr. Uppl. 1—6: eljest.

Sid. 93, rad 9: Vår vän är icke död men han sover. Så hskr. Uppl. 1—6: hon sover, tryckfel.

— rad. 28—29: de förstodo ej att ett brödrahat därmed var slocknat. Så hskr. Ett överhoppat i uppl. 1—6.

Sid. 98, rad 31: husmamselln. Så hskr. 1:a uppl. här och sid. 116 rad 4: husmamsellen, men sid. 94 rad 30 och sid. 113 rad 5: husmamselln enl. hskr.

Sid. 99, rad 13: Observatoriebacken, enl. hskr. Uppl. 1—6: Observatoriibacken.

Sid. 100, rad. 11—12: Så fick han Fredrika Bremer: Skildringar ur vardagslivet. Så hskr. Uppl. 1—6: Bremers skildringar etc.

— rad 14: Så fick han fatt Jungfrutornet. Så hskr. Uppl. 1—6: i Jungfrutornet.

Sid. 105, rad. 1—2: Det var ett bokslut med det gamla och en önskan om god samvaro. Så hskr. Uppl. 1—6: och önskan (''lik'').

Sid. 108, rad. 4—5: de protestantiska jesuisternas partinumerär. Så hskr. Uppl. 1—6: jesu i ternas, missförstånd av texten.

Sid. 109, rad 8: Bror talade om pensionen i Paris. Så hskr. Uppl. 1—6: pensioner, tryckfel.

— rad 18: brodern; så hskr. här. Sid. 107, rad 13, 14: brodren, enl. hskr.

Sid. 112, rad 25: Han hade nu en förfärlig aptit. Nu överhoppat i uppl. 1—6.

Sid. 115, rad. 10—11: det hela gick till elakt, så öppet elakt, enl. hskr. Uppl. 1—6: så elakt, så öppet elakt. Så antagligen tryckfel, det förekommer ännu ett så i följande rad.

— 115, rad 31 och sid. 116, rad 11: kvällarna och vagnsfjädrarna; -a enl. hskr.

Sid. 117, rad. 23—24: Bli en sådan fin herre med sabel. Så hskr. Uppl. 1—6: en sådan där fin herre; ”där” antagligen tillagt på tryckeriet.

Sid. 120, rad. 7—8: genom att tvinga honom umgås. Så hskr. Uppl. 1—6: att umgås; ”att” tillagt på tryckeriet; Strindberg utelämnar gärna att framför infinitiv.

— rad. 20—21: En första maj, när Johan beräknat få gå ut med sina kamrater. Så hskr. Uppl. 1—6: beräknade, tryckfel.

Sid. 122, rad 21: fingerna, enl. hskr. Uppl. 1—6: fingrarna.

Sid. 123, rad. 14—15: Han läste teologi i skolan och kunde evangelierna på grekiska. Så hskr. Kunde överhoppat i uppl. 1—6.

Sid. 124, rad 7: Detta gjorde en stor effekt. Så hskr. ”En” överhoppat i uppl. 1—6.

Sid. 131, rad 24: Blygrå i ansiktet. Så hskr. Uppl. 1—6: blygråa etc.

— rad. 29—30: Han erkände visserligen att han var en genomusel syndare. Så hskr. Uppl. 1—6: g a m m a l syndare, läsfel.

— rad 32: mänska, enl. hskr. Uppl. 1—6: människa.

Sid. 136, rad 11: en litterat. Så hskr. Uppl. 1—6: en litteratör, ändring på tryckeriet.

Sid. 141, not 3: de rika, -a enl. hskr.

— rad 22: världsmänskor, enl. hskr. Uppl. 1—6: världsmänniskor.

Sid. 144, rad. 27—29: Andliga äktenskap kunna därför endast äga rum mellan mer eller mindre asexuerade. Så hskr. Uppl. 1—6: osexuerade, tryckfel.

Sid. 145, rad 20: tillförene, enl. hskr. Uppl. 1—6: tillförne.

Sid. 146, rad. 15—16: Han fann sig även vara man och ville ut att arbeta. Så hskr. Uppl. 1—6: och arbeta, läsfel.

Sid. 147, rad 15: lilla, enl. hskr.

— rad. 18—19: han drog fram med detta som bevis på sin goda vilja. Så hskr. Uppl. 1—6: med detta bevis på etc. ("lik").

— rad 27: opp enl. hskr. Uppl. 1—6: upp.

Sid. 149, rad 31: källarmästarn, enl. hskr.

Sid. 156, rad. 10—11: Söner uppfostras såsom de skulle bli söner och förbli söner hela livet. Så hskr. Uppl. 1—6: uppfostrades, tryckfel.

Sid. 157, rad 9: Samma år (1859) utkom Siste Athenaren. Uppl. 1—6: 1853, tryckfel.

Sid. 160, rad. 14—15: upphörde vara fri. Så hskr. Uppl. 1—6: upphörde att vara fri; att tillagt på tryckeriet.

Sid. 164, rad 16: denna flärdfria man, enl. hskr.

— rad 30: Jo bevars, enl. hskr. Uppl. 1—6: Ja bevars.

Sid. 166, rad 31: (och deras åsikter lämna ovillkorlig rätt därtill). Så hskr. Uppl. 1—6: och dina åsikter, tryckfel.

Sid. 170, rad 15: opp, enl. hskr.

Sid. 175, rad 3: borgarhems, enl. hskr. Uppl. 1—6: borgarehems.

Sid. 176, rad 19 och sid. 179, rad. 24: heldre, enl. hskr. Uppl. 1—6: hellre.

Sid. 177, rad. 8—9: lärde han sig småningom tycka om. Sig överhoppat i uppl. 1—6.

Sid. 181, rad. 32—33: Man kunde icke tala utan att dra in ett uttryck ur Sköna Helena. Så hskr. Uppl. 1—6: om Sköna Helena, tryckfel.

Sid. 183, rad 31: ett annat släkte har vuxit upp. Så hskr. Uppl. 1—6: smugit upp, tryckfel.

Sid. 186, rad. 32—33. Skarpskytterörelsen var närmast framkallad av tysk-danska kriget och var, oaktat övergående, till en viss nytta. Så hskr. Uppl. 1—6: av en viss nytta; antagligen tryckfel, då av förekommer i föregående rad.

Sid. 189, rad 17: Straxt; stavningen enl. hskr.

Sid. 192, rad. 9—10: Pojkarne hade vanligen sprungit ner till statfolkets. Så hskr. Uppl. 1—6: hade nämligen sprungit ner, tryckfel.

— rad 10: statfolkets, enl. hskr. Uppl. 1—6: statfolket, ändring på tryckeriet.

Sid. 195, rad. 15—16: min gamla vän; -a ändelse enl. hskr.

Sid. 196, rad. 1—2: spelade han bräde med baron. Så hskr. Uppl. 1—6: baronen, ändrat på tryckeriet. Likaså rad 14. Däremot formen baron (barons) bibehållen sid. 197, rad 3 även i tidigare tryckta uppl.

— rad 29: skrev han dagbok till vännen. Så hskr. Uppl. 1—6: en dagbok etc., en tillagt på tryckeriet.

Sid. 202, rad 27: oppe enl. hskr. Uppl. 1—6: uppe. Likaså sid. 207, rad 7: opp och ner, enl. hskr. Uppl. 1—6: upp och ner.

Sid. 209, rad 3: Rektor, enl. hskr. på detta ställe. Uppl. 1—6: Rektorn.

Sid. 213, rad. 32—33: hade öppet sagt att Johans far stått i halsjärn etc. Så hskr. Uppl. 1—6: hade öppet sagt att Johans far hade stått; det senare hade tillagt på tryckeriet.

Sid. 218, rad. 12—13: Ja, det hade styvmodren väder på. Så hskr. Uppl. 1—6: Ja, och det hade etc., tryckfel, ”det” antagligen läst för ”och” och därpå för meningens skull tillagt det.

Sid. 219, rad 12: hans böjelser från far, farfar kanske. Så hskr. Uppl. 1—6: böjelse, tryckfel.

— rad 14: ej, enl. hskr. Uppl. 1—6: icke.

Ändringar av Strindberg till upplaga 2.

I denna upplaga iakttagna ändringar.

Sid. 30, rad 4: Det var som ett panorama. Hskr. och uppl. 1: en panorama.

Sid. 32, rad. 19—21: Han tycker att den vackra kungen, som bär välvilliga drag etc. Hskr. och uppl. 1: den vackra kungen som bär vackra välvilliga drag.

Sid. 35, rad. 18—19: dock, dit sträckte sig icke husets tillgångar. Hskr. och uppl. 1: Men dit etc. Strindberg har utbytt "men" mot "dock" emedan "men" står i föregående rad.

Sid. 36, rad 26: väskan dunkade honom i ryggen. Hskr. och uppl. 1: slog honom i ryggen. "Slog" står i föregående mening: slog klockan etc.

Sid. 38, rad 26: Denna lärare slutade etc. Hskr. och uppl. 1: Denna slutade.

Sid. 62, rad 24: Men läraren förklarade. Hskr. och uppl. 1: Men han förklarade.

— rad 27: det sades aldrig. Hskr. och uppl. 1: det sade han aldrig.

Sid. 76, rad. 22—23: att troligen alla människor. Hskr.: att alla människor. Uppl. 1: att många människor.

Icke iakttagna ändringar.

Sid. 33, rad 18: Det var kronprinsen! Därefter har Strindberg med blyerts tillskrivit: (Carl XV sedermera).

Sid. 59, rad 18: när han för vaktparaden. Så hskr. och uppl. 1. Uppl. 2—6: förer vaktparaden.

Sid. 166, rad 14: teist. Så hskr., uppl. 1 och även det av Strindberg reviderade ex. efter vilket uppl. 2 sattes. Uppl. 2—6 har dock: deist. Antagligen tryckfel eller missförstånd av sättaren.

Sid. 177, rad. 11— 17: De två meningarna om Nyblom utelämnade i uppl. 2—6. I dessa uppl. är här ett mellanrum med asterisk. Ändringen förekommer — liksom ej heller de här nedan följande — ännu ej i det av Strindberg reviderade sättmanuskriptet utan måste gjorts i korr. till uppl. 2.

Sid. 178, rad. 19—20: vilken [Blanche] slutligen nedsjönk till en Operakällarns kotteriskald. Denna sats är ej med i uppl. 2—6: struken av Strindberg i korr. till uppl. 2.

Sid. 178, rad 21—sid. 179, rad 2: Detta stycke, handlande om Frans Hedberg, är uteslutet i uppl. 2—6; struket av Strindberg i korr. till uppl. 2.

JÄSNINGSTIDEN.

Olikheter mellan handskriften och den första upplagan.

Korrekturändringar av Strindberg.

Sid. 224, rad. 16—17: det föraktfulla namnet brackor. Hskr.: det föraktliga etc.

Sid 225, rad. 29—30: Johan förstod icke detta — — och stod på sig. Hskr.: Johan förstod icke detta — — och vidhöll.

Sid. 226, rad. 30—31: Allting var för övrigt svävande. Hskr.: Allting var nämligen svävande.

Sid. 227, rad 17: tio år. Hskr.: flera år.

Sid. 229, rad 13: hatade. Hskr. felskrivning: hade.

— rad 26: omöjligt att utfylla. Hskr.: att utfyllas.

Sid. 230, rad. 13—15: Johan fann däremot under sin långa ungkarlspraktik aldrig en enda glädjeflicka, som var sentimental eller ville ändra bana. Hskr.: Johan fann däremot under sin långa ungkarlspraktik, under vilken han kom i beröring med väl hundra glädjeflickor, aldrig en enda som var sentimental etc.

— rad. 28—29: och när han och Fritz. Hskr.: och när kamraterna.

Sid. 231, rad 19: gemytligt. Hskr. tysk stavning: gemüthligt. Så ock både på andra ställen i denna hskr. och andra hskr.

— rad. 24—25: Johan och Fritz följde med. Så uppl. 1—4. Hskr.: och Johan med Fritz följde med.

Sid. 232, rad 7: Vid Brunkebergstorg numro 11. Hskr.: Vid Brunkeberg numro 11.

— rad 28: vill. Hskr.: ville.

Sid. 233, rad 13: men en annan följer med. Hskr.: men Filip följer med.

— rad 21: säger den andre. Hskr.: säger Filip.

Sid. 234, rad. 6—7: erfarenheter, som han bort vara beredd på. Hskr.: bort varit beredd på.

Sid. 235, rad 18: Gott, låt oss då börja om kapplöpningen. Hskr.: låtom oss då etc.

— rad. 25—26: såvida vi icke komma överens om att lägga bort hela löpningen. Hskr.: lägga bort löpning etc.

Sid. 237, rad. 23—24: två olika danade naturer, som ville gå åt var sitt håll. Hskr.: två olika danade naturer ville etc. (distraktion av förf.).

Sid. 238, rad 13: Lösryckt ur skolans samliv, där han suttit. Hskr.: samliv med, där han. Författaren har antagligen tänkt skriva: med de andra, men ändrat sig och i stället i den följande relativsatsen satt samarbete med de andra.

Sid. 238, rad 21: Bland dem hittade han. Hskr.: Däribland hittade han.

— rad. 26—27: att varken finna en stor synpunkt. Hskr.: att icke finna varken en stor synpunkt etc.

Sid. 239, rad 13: den gamla satsen. Hskr.: de gamla satserna.

Sid. 240, rad. 17—18: lövskogslinjer. Hskr.: lövskogskonturer.

— rad. 24—25: Hade småstaden verkligen varit en utvecklad form av lantbyn. Hskr.: varit verkligen etc.

— rad. 28—29: Nu är småstaden en tarvlig, anspråksfull kopia av storstadens misstag, därför är den så vidrig. Hskr.: — därför är småstaden så vidrig.

Sid. 241, rad. 6—7: och smäländingarne, som hade Tegnér och Linné. Hskr.: och smäländingarne som hade Tegnér och Berzelius, och uppländingarne med Linné.

Sid. 242, rad. 13—14: varför lärde han sig ej uttalet? Hskr.: varför lärde han sig ej det?

— rad 20: funnits. Hskr.: finns.

Sid. 243, rad. 28—29: som också är sydlänning. Hskr.: som är en sydlänning. Hskr. har här sydlänning mot på andra ställen sydländing.

Sid. 244, rad 15: en stor del lyxkultur. Hskr.: en stor del av lyxkultur.

Sid. 245, rad. 11—14: och av brist på frakter, när havra och trä ej mer kan föras ut; järnet är redan för dyrt att begagna banan och måste söka de gamla vattenvägarne. Så uppl. 1—4, med det undantaget att dessa upplagor ha havre i stället för havra. Hskr.: och av brist på frakter, när havra och trä ej mer kan föras ut, där järnet redan är för dyrt att begagna banan utan måste söka de gamla vattenvägarne.

— rad. 30—31: Här duger ej att tala om arv. Hskr.: Duger ej där tala om arv.

Sid. 245, rad. 31—32: ty bonden, fadren, som stannat på en ståndpunkt, som anses låg. Hskr.: på en ansedd låg ståndpunkt.

Sid. 247, rad. 2—3: Individen — — får väl icke begära att samhället skall offras för hans skull. Hskr.: för dess skull.

— rad 5: för sitt [sc. individernas eller flertalets] välbefinnande. Hskr.: för dess välbefinnande.

Sid. 248. Andra kapitlet har först kallats "Där nere igen" varefter den nuvarande rubriken överskrivits. I hskr:s innehållsförteckning har kapitelrubriken lydelsen: "Där oppe och där nere."

Sid. 250, rad. 21—22: Det var genast våld på samvetsfriheten. Hskr.: — våld på rättskänslan.

Sid. 251, rad 32 jämte flera andra ställen: katkesen. Hskr.: kakesen.

Sid. 255, rad 6: denne gamle man. Hskr.: den gamle man; skrivfel.

Sid. 257, rad. 29—30: när siffrornas summa kan divideras med tre. Hskr.: kunna divideras etc.

Sid. 258, rad. 2—3: en lyx; och därav den myckna läsningen i skolorna. Hskr.: en lyx i den myckna läsningen i skolorna.

Sid. 259, rad 5: De hade relativt mer. Hskr.: De hade i allmänhet mer.

— rad. 20—21: eller icke rådde på någon. Hskr.: och icke etc.

— rad 27: andra slogo dem. Hskr.: andra slog dem.

Sid. 260, rad. 10—12: Livet hade ju ändå givit honom mycket, och dessa dagliga påminnelser. Hskr.: Livet hade lett mot honom soligt och lekande, och dessa dagliga påminnelser etc.

Sid. 261, rad 3: Ryck ner oss! Hskr.: Ryck ner dem!

Sid. 261, rad. 19—22: om folkskolan blir omreformerad — — och den blir obligatorisk. Hskr. har blev på bägge ställena.

— rad 29: För att hålla sig oppe. Så uppl. 1—4, som dock har "uppe" i stället för "oppe". Hskr.: För att nu hålla sig oppe. Nu förekommer i följande mening.

Sid. 265, rad. 9—10: Den innehöll ganska direkta uppmaningar. Hskr.: Den innehöll ju ganska etc.

— rad. 21—22: fördelaktigt taga i utbyte mot. Hskr.: fördelaktigt utbyta mot.

Sid. 268, rad 19: men. Saknas i hskr.

Sid. 270, rad. 16—17: och ta Riken och dricker med henne. Hskr.: och tar Riken etc.

— rad 31: så rena ha de [känslorna] just inte varit. Hskr.: — — ha vi just inte varit.

Sid. 273, rad. 22—23: Spencer, civilingenjören, Edison, telegraftjänstemannen. Hskr. har mellan dessa två namn: Darwin, läkaren; struket, tydligen därför att uppgiften var felaktig; ej Darwin men hans far var läkare.

— rad 30: Hos Johan tycktes vid denna tid. Hskr.: Hos Johan vid denna tid etc.

Sid. 275, rad. 31—33: kyssa fötterna på skoputsaren för att han skall göra dem påminta hos Hans Nåd, och hunsa den stackars satan, som de icke frukta. Hskr.: belacka skoputsaren därför att han företräder dem hos Hans Nåd och skrattar åt den arma skälmen, som de icke frukta; belacka, felaktig översättning av tyska originalets belecken.

Sid. 276, rad 27: Även är det nu högsta modet. Så uppl. 1—4. Hskr.: Även är det nu den stora smaken.

— rad. 29—30: knappt mer. Hskr.: icke mer.

— rad 31: dess heligaste. Hskr.: de heligaste.

Sid. 276, rad. 32—33: Jag hoppas att jag icke skaffat religionen och den sanna moralen någon dålig upprätteise. Hskr.: Jag hoppas att jag icke övat någon låg hämnd på religionen och den sanna moralen.

Sid. 278, rad 6: nödvändighet. Hskr.: naturnödvändighet; natur förekommer i samma rad.

Sid. 279, rad 15: Ledan vid alltsammans ökades. Hskr.: Ledan vid alltsammans tilltog. I nästa sats står ''tog sig till''.

— rad 26: i rätta stunden. Hskr.: i rättan tid. ''Tid'' förekommer strax efter.

Sid. 281, rad 17: hyste frimodiga åsikter om statskyrkan. Hskr.: gjorde sammansvärjningar mot statskyrkan.

Sid. 283, rad. 5—6: där unga män kunde träffas. Hskr.: där unga män kunde träffas utan familjens polisuppsikt.

Sid. 284, rad 22: all sin lärdom. Hskr.: all deras lärdom.

Sid. 286, rad 6: Frukta mänskor kan den nog göra etc. Hskr.: Att frukta mänskor.

— rad. 7—8: men hata dem. Hskr.: men att hata dem.

Sid. 290, rad 17: Vara utan fädernesland. Hskr.: Utan fädernesland.

Sid. 291, rad 1: och älskar ej de rike. Hskr.: och han älskar ej de rike.

Sid. 292, rad 19: Att läsa, ta en översikt. Hskr.: Att läsa dem igenom, ta en översikt.

Sid. 293, rad. 2—3: lägga flor över allt, som hundraårig fransk uppfostran icke kunnat blåsa bort. Hskr.: lägga flor över allt, och som hundraårig etc.

— rad 8: censur på politik och religion. Hskr.: censur på politik, religion.

Sid. 296, rad. 1—3: Kapitalet — — tyckes vara industrins grundval. Hskr.: grundvalar.

Sid. 296, rad. 14—16: Hade Gustav IV Adolfs och Carl XV:s idol blivit ett uttryck för den nya okrigiska tid etc. Hskr.: blivit uttryck för etc.

Sid. 298, rad. 10—11: sedan han kravlat sig upp och låg och tryckte på andra. Hskr.: tryckte på andra där uppe.

Sid. 300, rad. 7—9: Han talade om sitt äventyr såsom något som hänt utanför honom och hans vilja. Hskr.: något, där hänt honom etc.

— rad. 9—10: Det kunde varit feghet. Hskr.: D e t t a kunde etc.

Sid. 301, rad. 13—14: ett viljans avtagande. Hskr.: e n viljans avtagande, skrivfel.

— rad 21: den nödiga övergångsformen. Hskr.: den nödvändiga etc.

Sid. 302, rad 11: anatomiska studier. Hskr.: anatomiska och fysiologiska studier.

Sid. 306, rad 14: sitt kadaver. Hskr.: h a n s kadaver.

Sid. 308, rad. 16—18: utan att titta åt en analys en gång, vilket senare just var läkarens, under det att syntesen var apotekarens sak. Sak överhoppat i hskr.

Sid. 311, rad 13: däri. Hskr.: därigenom.

Sid. 313, rad. 21—22: Den olycklige gråter här ut sina egna sorger i andras. Hskr.: m e d andras.

— rad. 26—27: och lika ofta återuppståndna natur. Hskr.: och s å ofta återuppståndna natur.

— rad. 27—32: när mänskor från alla kretsar och zoner och stånd avkastat varje förkonstlingens och modets kedja, lösgjorts ur ödets järnhand, förbrödrats i en alla omfattande sympati, upplösts i en enda släkt, då glömma de sig själva och världen och närma sig åter sitt himmelska ursprung. Hskr.: lösgjor d a ur ödets järnhand, förbrödr a d e i en alla omfattande sympati, upplös t a i en enda släkt, g l ö m m a n d e sig själva och världen och å t e r n ä r m a s i g sitt himmelska ursprung.

Sid. 316, rad 12: Sin blyghet. Hskr.: Hans blyghet.

Sid. 319, rad. 28—29: för andra än troende. Hskr.: för andra troende, felskrivning.

Sid. 323, rad 19: Och så gick det ut över Johan. Hskr.: — ut på Johan.

Sid. 324, rad. 23—24: Utbrott kunde väntas när som helst. Hskr.: Och utbrott kunde väntas etc.

Sid. 325, rad. 12—13: Så hade han tillsagt gossen att lägga in den i nattsäcken. Hskr.: Så hade han skickat gossen ner med den att läggas in i nattsäcken.

— rad 23: och jag ber min elev etc. Jag överhoppat i hskr.

Sid. 326, rad. 10—11: men kunde icke låta bli att göra en gubbe åt sotaren. Hskr.: men kunde icke låta bli att lipa åt sotaren.

Sid. 326, rad 33—sid. 327, rad 1: Albert åtog sig det. Hskr.: Albert åtog sig.

Sid. 327, rad 24: Väl hemkommen. Hskr.: Hemkommen väl.

Sid. 328, rad. 7—8: Åt dem, som visste mest? Hskr.: Åt de, som visste mest?

Sid. 330, rad. 9—10: en f. d. landsortsaktör. Hskr.: en obildad landsortsaktör. Sedermera med blyerts ändrat till den nuvarande formen även i hskr.

— rad 11: som föga antydde högre synpunkter. Hskr. som varken [med blyerts ändrat till: föga] antydde högre synpunkter och bättre vetande.

Sid. 332, rad. 14—15: Men han måste ta den. Därefter i hskr.: Det var att pruta.

Sid. 334, rad 27—sid. 335, rad 8: Av citatet återges i hskr. endast de första och sista orden, varjämte Strindberg i marginalen skrivit: ”(Citat ur första scenen, första akten, Maria Stuart).”

Sid. 336, rad. 12—13: en inledning, i vilken bönderna allvarligen förehölls deras kulturfientlighet. Hskr.: förehöll o s.

Sid. 337, rad 23: därmed var saken förklarad. Hskr.: därmed var saken gömd.

— rad. 24—27: Johan hade blivit skickad in i en loge, där det söps brännvin och icke hölls snyggt, att kläda sig tillsammans med statister. Hskr.: Johan hade blivit skickad in i en loge att kläda sig tillsammans med statister, där det söps brännvin och icke hölls snyggt.

Sid. 338, rad 30: det väldiga, nu i veck liggande ansiktet. Hskr.: de väldiga, nu i veck liggande ansiktsdragen.

Sid. 339, rad. 27—28: Han skulle inträda i elevskolan. Hskr.: Han skulle inträda i elevskolan o c h v ä n t a.

Sid. 340, rad 12: och medan han låg på soffan. Hskr.: och liggande på soffan.

Sid. 342, rad 32: Johan gick i högtidsstämning. Hskr.: Johan gick i e n högtidsstämning.

Sid. 343, rad. 15—16: barndomsguden var fruktans gud och höll alla olyckor i sin hand. Hskr.: som höll etc.

Sid. 344, rad 32: Efter ”denne brukade ofta för Johan beklaga sig över att han ej fått bildning” har hskr. följande fortsättning, överstruket med blyerts: vid vilka tillfällen Johan alltid var frestad fråga huru han hade panna att sitta som styresman vid en bildningsanstalt. Uteslutningen medgavs på förläggarens önskan.

Sid. 350, rad. 12—14: Poesien blev under sådana förhållanden — — lyrisk etc. Hskr.: — — e n lyrisk.

— rad 16: som kanske ej äro. Hskr.: som kanske ej v o r o.

— rad 28: från munkmoralen. Hskr.: från Kristus, munkens moral.

Sid. 351, rad. 10—12: Av den stora majoriteten — — anses hans poesi etc. Hskr.: F ö r den stora majoriteten.

Sid. 353, rad 8: Abraham Lincoln besjunger han [Björck] även. Hskr.: — begråter han även.

Sid. 354, rad 9: som då voro nästan okända. Hskr.: som då voro nästan okända i Sverige.

Sid. 357, rad. 21—22: Dessa nationella egendomligheter. Hskr.: Men dessa; ett men inleder följande sats.

Sid. 358, rad. 25—27: detta Uppsala, som — — och dit han minst gärna av allt ville. Hskr.: och som han minst gärna av allt ville.

Sid. 360, rad 24: så skönt levat upp. Hskr.: så skönt upplevat.

Sid. 365, rad 12: sexa och champagne. Hskr.: sexa med champagne.

Sid. 367, rad. 31—32: ett som lägre ansett kulturstadium. Hskr.: ett ansett lägre kulturstadium.

Sid. 368, rad 30: Magistraten uti Tälje. Så den riktiga titeln på Bellmans ifrågavarande dikt. Hskr. och uppl. 1—4 ha felaktigt: Magistraten uti Trosa.

Sid. 370, rad 8: att när etc. Hskr.: och när, antagligen korr.-ändring av Strindberg.

Sid. 371, rad 23: Men nu var han det. Hskr.: Men då var han det.

Sid. 373. Nionde kapitlets rubrik lydde först: "Böckerna".

Sid. 376, rad. 9—10: en ny belysning. Hskr.: en belysning.

Sid. 377, rad 32: uttaget. Hskr.: uttalad.

Sid. 378, rad 7: självbiografi: Hskr.: självbiografin.

— rad. 11—12: han är fullt på det klara med sin oansvarighet. Hskr.: han är fullt medveten av sin oansvarighet.

Sid. 383, rad 13: blev. Hskr.: blevo.

— rad. 21—22: han anställde jämförelser med andra skräppjäser. Hskr.: mellan andra skräppjäser.

Sid. 385, rad. 4—5: (överenskommelsen). Härefter har hskr. denna icke överstrukna mening: Alla som icke kommit fram i livet ha stannat bakefter emedan de varit moraliska.

— rad. 25—26: fadren hade tagit löfte att han ej skulle skriva. Hskr.: tagit löfte han ej skulle etc.

Sid. 387, rad 15: ”Uppbyggliga tal”. Hskr.: ”Uppbyggliga tal e n”.

— rad 23: ”Valet”. Hskr.: ”Valget”.

Sid. 388, rad. 20—21: Kierkegaard predikade i estetikerns brev lidandet som njutning. Hskr.: Kierkegaard predikade lidandet som njutning i Estetikerns brev.

Sid. 390, rad 1: Nu satte han. Hskr.: Nu s a t t han.

— rad 2: måste. Hskr.: s å måste.

Sid. 400. På 1:a sidan av mskr. till avhandlingen (original) har Strindberg skrivit: ”(Min avhandling för Cum laude i Fil. kand. 187?)”.

Sid. 404, rad 23: den nya kristne. Hskr.: den nya Christen.

Sid. 410, rad. 19—25: Han [Oehlenschläger], som vid 23 års ålder diktat Sanct Hans Aften-Spil, vid 25 Thors Resa, ungefär samtidigt Aladdin och vid 27 års ålder visat sådana dramatiska anlag, som röjas i Hakon Jarl, slutade vid 36 års ålder sin diktarbana, ehuru han levde frisk och sund i tillfälle till fortsatta studier ända till sitt 71:sta år. Hskr. har åren framflyttade till: 24 års ålder, 28 års ålder, 72:dra år. Oehlenschläger föddes 14 nov. 1779, offentliggjorde 1802 Sankt Hans Aftenspil i Digte (alltså vid 23 års ålder), skrev i slutet av 1805 Hakon Jarl, som han offentliggjorde tillsammans med Thors reise til Jotunheim i Nordiske Digte 1807, dog 20 jan. 1850.

Sid. 412, rad 5—sid. 413. De citerade styckena ur Baggesen äro icke som texten uppgiver hämtade ur ”Peer Vrövlers commentar over Digteren A. Oehlenschlägers genialske Sang vid Fugleskydningen 8 aug.

1816" utan ur den därpå följande förklaringen: Knud Sjællandsfaers nærmere Oplysning. Att citaten bestå av sammanplockade verser har i denna upplaga utmärkts genom mellanslag och tankstreck vid överhoppade ställen, likaså har sid. 413, rad. 13, 26, 27 spärrning blivit iakttagen enligt den danska texten. Sid. 413, rad 4: som Danmarks Melpomenes störste Digter. Hskr. och uppl. 1—4 har felaktigt: Du Danmarks etc.

Sid. 418, rad 32: stundom. Hskr.: som dock stundom.

Sid. 419, rad. 24—25: I tredje akten nedlåter sig Hakon. Hskr.: I tredje akten nedlåter Hakon sig.

Sid. 420, rad 7: ett Te Deum. Hskr.: ett Te Deum eller ens några präster.

Sid. 422, rad. 6—7: Jomsvikingasagan. Hskr.: Natu- och Laxðölingasagorne m. fl.

Sid. 425, rad 15: i femte akten. Hskr.: i början av femte akten.

Sid. 426. Det danska citatet är i denna upplaga tryckt efter den restaurerade text L. Lilienberg utgav 1858 (Oehlenschläger, Poetiske Skrifter III) efter att ha funnit Oehlenschlägers originalhandskrift. Tidigare upplagor hade tryckts efter en felaktig avskrift.

Sid. 431. Tolfte kapitlets rubrik lydde ursprungligen: Schlaraffenland och Eldorado.

Sid. 433, rad 31: få rum. Hskr.: få ett rum.

Sid. 437, rad 33—sid. 438, rad 1: men även detta. Hskr.: men detta.

Sid. 439, rad. 31—32: utilitarismen. Hskr.: utilismen.

Sid. 440, rad. 9—10: livet föreföll honom icke mer så trist. Hskr.: livet föreföll icke mer så trist.

Sid. 445, rad 33: att just han rubricerade. Hskr.: att han just etc.

Sid. 447, rad. 32—33: en djupt nedslagen ton. Hskr.: en djup nedslagen ton, antagligen skrivfel.

Tryckfel och tryckeriändringar.

Sid. 224, rad 2: likasom, enl. hskr. Uppl. 1—6: liksom. Så ock på flera ställen, som här ej särskilt angivits.

Sid. 227, rad. 22—24: estetiken innefattade arkitekturens, skulpturens, måleriets, litteraturens historia. Så hskr. Uppl. 1—4: måleriets och litteraturens historia; och antagligen tillagt på tryckeriet.

Sid. 231, rad 10: han lovade söka oss. Så hskr. Uppl. 1—4: besöka oss, ändring på tryckeriet.

Sid. 238, rad. 22—23: Geijer var ett stort namn och var endast känd genom etc. Så hskr. I uppl. 1—4 ”endast” uteslutet; ordet är i hskr. understruket och försett med ett frågetecken men ej av Strindberg.

— rad 24: med flera dåliga poem. Så hskr. Uppl. 1—4: med flera poem. ”Dåliga” är i hskr. omringat med blyerts samt försett med ett frågetecken i marginalen, dock ej av Strindberg. Strykningen kanske aldrig observerades av Strindberg.

Sid. 241, rad. 10—11: tillbakafrågades om man icke hade rännstenar än i Kalmar. Så hskr. Uppl. 1—4: rännstenar i Kalmar; ”än” antagligen överhoppat.

Sid. 249, rad. 21—22: Nå då hade man ju olyckskamrater. Så hskr. Uppl. 1—4: Nå så hade man ju olyckskamrater, läsfel.

Sid. 266, rad. 2—3: Det såg ut som renheten i känslan skulle växa etc. Så hskr. Uppl. 1—4: som om, ändring på tryckeriet.

Sid. 269, rad 33: för att få nöjet straffa. Så hskr. Uppl. 1—4: nöjet att straffa; att tillagt på tryckeriet.

Sid. 281, rad. 9—10: Det fordrades ekonomiskt oberoende att vara frisinnad. Så hskr. Uppl. 1—4: för att vara etc.; för tillagt på tryckeriet.

Sid. 284, rad. 2, 8—9: borgarena, enl. hskr. Uppl. 1—4: borgarne och borgarna.

Sid. 294, rad 23: monarkien, enl. hskr. Däremot sid. 296, rad 2: industrins enl. hskr. I tidigare uppl. omkastat: monarkin, industriens.

Sid. 298, rad 5: Där var fienden, enl. hskr. Uppl. 1—4: Det var fienden, läsfel.

— rad 24: att leta honom. Så hskr. Uppl. 1—4: att leta efter honom, ändring på tryckeriet.

Sid. 307, rad. 33: så skall jag glänsa, enl. hskr. Uppl. 1—4: då, läsfel.

Sid. 310, rad 9: stadsmänska enl. hskr. Uppl. 1—4: stadsmänniska.

Sid. 312, rad 2: Så där sa alla artister, enl. hskr. Uppl. 1—4: sade.

Sid. 318, rad. 12—13: men saknande den känsla av brottslighet. Så hskr. Uppl. 1—4: saknade, tryckfel.

Sid. 338, rad 12: månar, enl. hskr. Uppl. 1—4: månader.

Sid. 346, rad 24: Förtjänade, enl. hskr. Uppl. 1—4: Förtjänte.

Sid. 361, rad. 24—25: hos Thurs, improvisatören, som bodde rymligast etc. Improvisatören överhoppat i uppl. 1—4.

Sid. 363, rad. 31—32: farhågan, att eftervärlden ej skulle resa marmorn över dem etc. Så hskr. Uppl. 1—4: marmor, ändring på tryckeriet.

Sid. 369, rad 5: sipprat ner, enl. hskr. Uppl. 1—4: sipprat ned.

Sid. 375, rad. 22—23: man kivades om konstverk. Så hskr. Uppl. 1—4: kivade om, ändring på tryckeriet.

Sid. 377, rad. 22—23: Detta yrkande tog sitt uttryck i den sedan ryktbara formeln: problem under debatt. Så hskr. Uppl. 1—4: Detta yttrande etc., tryckfel.

Sid. 380, rad. 11—12: Anfallet på poeterna [i enaktaren I Rom] etc. Så hskr. Uppl. 1—4: prästerna, tryckfel.

— rad. 28—29: osann vid skrivbordet. Så hskr. Uppl. 1—4: osann vid skrivandet, felläsning.

Sid. 388, rad. 4—6: Hans sinnlighet eller njutningslystnad hade icke kränkt andra eller förorsakat någon s sorg. Så hskr. Uppl. 1—4: någon sorg.

Sid. 390, rad 5: Johan fick dem aldrig gå ihop. Så hskr. Uppl. 1—4: fick dem aldrig a t t gå ihop.

Sid. 401, rad 9: ned, enl. hskr. Uppl. 1—4: ner.

Sid. 404, rad. 23—25: Huru ohygglig framträder icke hedendomen i sin råhet och hårdhet, då Hakon avslår Thoras bön på ett grymt sätt. Så hskr. Uppl. 1—4: i sin hårdhet och grymhet, antagligen tryckfel, då "grymt" förekommer i följande sats.

Sid. 405, rad. 23—24: Oehlenschläger skall man lättare kunna älska än kritisera. Så hskr. Uppl. 1—4: b ä t t r e kunna älska, läsfel.

Sid. 407, rad. 30—31: då allt stoffartat abstraheras bort, enl. hskr. Uppl. 1—4: s å allt stoffartat etc.

Sid. 411, rad 8: omkring år 1860. Så hskr. I uppl. 1—4: "år" överhoppat.

Sid. 420, rad 27: munkasång. Så hskr. Uppl. 1—4: munksång.

Sid. 424, rad 11: då är det en sann effekt, enl. hskr. Uppl. 4: s å är det etc., läsfel.

Sid. 432: rad 6: mamselln enl. hskr. Uppl. 1—4: mamsellen.

Sid. 435, rad 29: Då gick han ut, när det blev mörkt. Så hskr. Uppl. 1—4: d å det blev etc.; det senare bör vara tryckfel, alldenstund två då komma bredvid varandra.

Sid. 439, rad 9: ner, enl. hskr. Uppl. 1—4: ned.

JOHN LANDQUIST.

FÖRRA BANDETS INNEHÅLL.

Tjänstekvinnans son.

Jäsningstiden.